

แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ
: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**A TREND FOR DEVELOPING PEACE ENGINEERS CURRICULUM
IN INTEGRATED BUDDHIST PERSPECTIVE: A CASE STUDY OF
THE DOCTORAL PHILOSOPHY PROGRAM IN PEACE STUDY
MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY**

นายบัญชา อ้อแสงชัย

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑



แนวนโยบายพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ
: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นายบัญชา อ้อแสงชัย

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



**A Trend for Developing Peace Engineers Curriculum
in Integrated Buddhist Perspective: A Case Study of
The Doctoral Philosophy Program in Peace Study
Mahachulalongkornrajavidyalaya University**

Mr. Banchar Horsaengchai

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Peace Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)



บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธ ศาสตร์ดุฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” เป็นส่วนหนึ่ง ของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุฎีนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระเมธาวิเชียร, รศ.ดร.)

กรรมการ

(ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์)

กรรมการ

(ดร.พูนสุข มาศรีสังสรรค์)

กรรมการ

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาดวงเด่น จิตถาโณ, ดร.)

คณะกรรมการควบคุมดุฎีนิพนธ์

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ประธานกรรมการ

พระมหาดวงเด่น จิตถาโณ, ดร. กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายบัญชา อ้อแสงชัย)

ชื่อคุณูปนิพนธ์ : แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ:
ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้วิจัย : นายบัญชา อ้อแสงชัย

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สันติศึกษา)

คณะกรรมการควบคุมคุณูปนิพนธ์

: พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, (นิธิบุญยากร) รศ.ดร.,ป.ธ.๖, พธ.บ. (ปรัชญา),
ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: พระมหาดวงเด่น จิตฺตยาโณ, ดร., ป.ธ.๔, ศน.บ. (ศึกษาศาสตร์),
พธ.ม. (ปรัชญา), พธ.ด. (ปรัชญา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๗ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และปัญหาในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพ ตามหลักสูตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒) เพื่อศึกษาการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่ และพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อเสนอแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือกลุ่มผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นักวิชาการ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย และนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะวิเคราะห์และพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

๑. จากการทำ SWOT ANALYSIS ทั้ง ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๕) ด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษา ๖) ด้านคุณสมบัติผู้สอน พบว่าหลักสูตรมีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค แตกต่างกันไปในรายละเอียดของแต่ละด้าน

๒. ทฤษฎีในวิทยาการสมัยใหม่ทฤษฎีของไทเลอร์ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับ กระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด การใช้เทคโนโลยี ส่วนหลักธรรมที่ใช้ในหลักสูตรมี ๓ หลักธรรม ได้แก่ หลักไตรสิกขา หลักธรรมแห่งความสำเร็จ หรือ อิทธิบาท ๔ และ หลักธรรมชุด ๓ เพื่อคลายความขัดแย้ง คือ สติ ขันติ และสันติ หลักธรรมเหล่านี้จะใช้ร่วมกับหลักสูตรฯ เพื่อการพัฒนาชีวิต และสังคม

๓. แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตร เป็นไปในทิศทางที่ดี ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า หากหลักสูตรได้รับการพัฒนาโดยใช้แนวคิดทฤษฎีวิทยาการสมัยใหม่ควบคู่ไปกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่นำเสนอในงานวิจัย ทั้งนี้ เพื่อการดำรงอยู่ในศตวรรษที่ ๒๑ อันเป็นสิ่งจำเป็นต่อความต้องการของสังคม

Dissertation Title : A Trend for Developing Peace Engineers Curriculum
Integrated Buddhist Perspective: A Case Study of The Doctoral
Philosophy Program in Peace Study
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Researcher : Mr. Banchar Horsaengchai

Degree : Doctor of Philosophy (Peace Studies)

Dissertation Supervisory Committee
: Phramaha Hansa Dhammahāso, Assoc. Prof. Dr., Pali VI,
B.A. (Philosophy), M.A. (Buddhist Studies),
Ph.D. (Buddhist Studies)
: Phramaha Duangden Thitanano, Dr., Pali IV,
B.A. (Education), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation: March 7, 2019

Abstract

This research has objectives of 1) to study the current condition and problem in the process work of the peace engineer program according to the doctoral degree in Peace Studies, 2) to study the development of the peace engineer program in terms of modern science and Theravada Buddhism, and 3) to propose a trend for developing the peace engineer program in Buddhist integration. The key informants were selected from both MCU and senior executives in areas of Buddhism, then analytically and descriptively presented the findings.

The findings were:

1. From the SWOT ANALYSIS of the six following aspects, namely:- 1) Academic content, 2) Teaching management, 3) Teaching activities, 4) Educational support media, 5) Evaluation Study, and 6) Lecturers' qualifications, It was found that the Curriculum had strengths, weaknesses, opportunities and obstacles in each different detail.
2. The theory in modern science that is used was Tyler's theory which is a theory about Learning process that allows people to change behavior, thinking, ability, learning from hearing, touching, reading, using of technology. As for the Buddhist principles used in the curriculum, there are three principles, including the

threefold training, the principles of success (brahmavihara), and the special Buddhist principle to break the conflict, namely mindfulness, tolerance and peace. These principles will be used in conjunction with the curriculum in order for the development of life and society.

3. Trends in curriculum development Is in a good direction, in one condition that, if the curriculum could be developed using the Theory of modern science, along with the Buddhist principles presented in the research, in order to exist in the 21st century, it is the need of society.

กิตติกรรมประกาศ

ดุชฎินิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยความเมตตาและความอนุเคราะห์จากหลายท่าน ขอกราบ
 ขอบพระคุณ พระราชปริยัติกวี,ศ.ดร. อธิการบดี, พระราชวรเมธี,รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร,
 พระสุพรรณเมธากรณ์,ผศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ, พระสุธีรัตนบัณฑิต,รศ.ดร. ผู้อำนวยการ
 สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา
 จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระเมธาวิญญู รศ.ดร.,ประธานสอบป้องกันดุชฎินิพนธ์ โดยเฉพาะอย่าง
 ยิงอาจารย์ที่ปรึกษาดุชฎินิพนธ์คือ พระอาจารย์หรรษา ธรรมหาโส,รศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธ
 ศาสตร์นานาชาติ และพระมหาดวงเด่น จิตตญาณ, ดร., กรรมการควบคุมดุชฎินิพนธ์ที่ได้เสียสละเวลา
 ช่วยให้การปรึกษา และแนะนำแก้ไข ข้อบกพร่องต่างๆ นับตั้งแต่เริ่มทำการวิจัยจนแล้วเสร็จ ที่ได้ให้
 ความอนุเคราะห์ให้ข้อมูลเชิงลึกแนวทางการพัฒนา เพื่อเป็นข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ และยังเป็นผู้จุด
 ประกายแนวคิดของผู้วิจัยให้สนใจในพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านับเป็นกุศลยิ่ง
 ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่สอนอยู่ในหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย ที่ได้ช่วยให้การปรึกษาและข้อวิจารณ์อันเป็น
 ประโยชน์ต่อการแก้ไขปรับปรุงประเด็นในการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณท่าน ศ.(พิเศษ).ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์,
 ดร.อำนาจ บัวศิริ, ดร.ชันทอง วัฒนประดิษฐ์, ดร.พูนสุข มาศรีรังสรรค์ อาจารย์ประจำหลักสูตร
 สาขาวิชาสันติศึกษา, ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการทำดุชฎินิพนธ์จน
 สำเร็จด้วยดี

ท้ายที่สุด ขอกราบขอบพระคุณ ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาคุณย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธ
 ศาสตร์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดร.อรชร ไกรจักร ได้เมตตาอนุเคราะห์
 ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการทำดุชฎินิพนธ์จนสำเร็จด้วยดี

คุณงามความดีของดุชฎินิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้กับผู้มีพระคุณทุกๆ ท่านโดยเฉพาะ
 อย่างยิ่ง บิดา มารดา ครู อาจารย์ และนางสาวธันฐภัทร์ อ้อแสงชัย และเพื่อนๆ ที่เป็นกำลังใจ
 สนับสนุนในทุกๆ เรื่องที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชา และที่ร่วมกันสรรค์สร้างงานวิจัยฉบับนี้ให้แก่ผู้วิจัย
 จนประสบผลสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีทุกประการ

นายบัญชา อ้อแสงชัย

๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญแผนภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๑
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๒
๑.๙ ขั้นตอนกระบวนการวิจัย	๑๕
๑.๑๐ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๖
บทที่ ๒ สภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตาม หลักสูตรคุุณบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
๒.๑ สภาพการดำเนินงานในปัจจุบันของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา	๑๗
๒.๑.๑ ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ	๑๘
๒.๑.๒ ด้านการจัดการเรียนการสอน	๒๕
๒.๑.๓ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน	๓๔

๒.๑.๔ ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา	๓๕
๒.๑.๕ ด้านการวัดผลและประเมินผล	๓๖
๒.๑.๖ ด้านคุณสมบัติผู้สอน	๓๘
๒.๒ วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT)	
ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา	๔๒
๒.๒.๑ จุดแข็ง (S: STRENGTHS) ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา	๔๒
๒.๒.๒ จุดอ่อน (W: WEAKNESSES) ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา	๔๘
๒.๒.๓ โอกาส (O: OPPORTUNITIES) ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา	๕๑
๒.๒.๔ อุปสรรค (T: THREATS) ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา	๕๘
๒.๓ บทสรุป	๖๕
บทที่ ๓ การพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่	
และตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท	
๓.๑ การพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่	๖๘
๓.๑.๑ ทฤษฎีเรื่องแนวโน้มหลักสูตรในศตวรรษที่ ๒๑	๖๙
๓.๑.๒ ทฤษฎีการพัฒนาหลักสูตรของไทเลอร์	๘๒
๓.๑.๓ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘๖
๓.๒ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในหลักสูตร	๙๖
๓.๒.๑ หลักธรรมชุด ๓ เพื่อสลายความขัดแย้ง (สติ ขันติ สันติ)	๙๖
๓.๒.๒ หลักไตรสิกขา	๙๙
๓.๒.๓ หลักอิทธิบาท ๔	๑๔๖
๓.๓ บทสรุป	๑๖๑
บทที่ ๔ แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการในหลักสูตรดุขฎิ	
บัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
๔.๑ ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ	๑๖๒
๔.๒ ด้านการจัดการเรียนการสอน	๑๖๗
๔.๓ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน	๑๗๑
๔.๔ ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา	๑๗๕
๔.๕ ด้านการวัดผลและประเมินผล	๑๗๗
๔.๖ ด้านคุณสมบัติผู้สอน	๑๘๐

บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๙๔
๕.๒	ข้อเสนอแนะการวิจัย	๑๙๗
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์	๑๙๗
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป	๑๙๗
บรรณานุกรม		๑๙๘
ภาคผนวก		
ภาคผนวก ก	รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย	๒๐๘
ภาคผนวก ข	แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๒๑๔
ภาคผนวก ค	รายนามผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกและรายนามผู้ร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ	๒๒๖
ภาคผนวก ง	หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ	๒๒๙
ภาคผนวก จ	ภาพถ่ายสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและสนทนากลุ่มเฉพาะในการวิจัย	๒๕๓
ประวัติผู้วิจัย		๒๖๘

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒.๑	สรุปตารางรายวิชาหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๕ หมวดย่อย
๒.๒	แผนพัฒนาปรับปรุงหลักสูตร
๒.๓	จำนวนนิสิตที่คาดว่าจะสำเร็จการศึกษา
๒.๔	ชื่อ นามสกุล ตำแหน่ง และคุณวุฒิการศึกษาของอาจารย์ ผู้รับผิดชอบหลักสูตร
๒.๕	จุดแข็งด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๒๐ ข้อ
๒.๖	จุดแข็งด้านการจัดการเรียนการสอน ๒๑ ข้อ
๒.๗	จุดแข็งด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๑๕ ข้อ
๒.๘	จุดแข็งด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๗ ข้อ
๒.๙	จุดแข็งด้านการวัดผลประเมินผลการศึกษา ๑๓ ข้อ
๒.๑๐	จุดแข็งด้านคุณสมบัติผู้สอน ๑๕ ข้อ
๒.๑๑	จุดอ่อนด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๓ ข้อ
๒.๑๒	จุดอ่อนด้านการจัดการเรียนการสอน ๓ ข้อ
๒.๑๓	จุดอ่อนด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๒ ข้อ
๒.๑๔	จุดอ่อนด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๓ ข้อ
๒.๑๕	จุดอ่อนด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษา ๒ ข้อ
๒.๑๖	จุดอ่อนด้านของคุณสมบัติผู้สอน ๒ ข้อ
๒.๑๗	โอกาสด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๑๓ ข้อ
๒.๑๘	โอกาสด้านการจัดการเรียนการสอน ๑๒ ข้อ
๒.๑๙	โอกาสด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๒๐ ข้อ
๒.๒๐	โอกาสด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๑๕ ข้อ
๒.๒๑	โอกาสด้านการวัดผลประเมินผลการศึกษา ๙ ข้อ
๒.๒๒	โอกาสด้านคุณสมบัติผู้สอน ๗ ข้อ
๒.๒๓	อุปสรรคด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๘ ข้อ
๒.๒๔	อุปสรรคด้านการจัดการเรียนการสอน ๑๔ ข้อ
๒.๒๕	อุปสรรคด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๗ ข้อ
๒.๒๖	อุปสรรคด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๘ ข้อ

๒.๒๗	อุปสรรคด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษา ๑๐ ข้อ	๖๑
๒.๒๘	อุปสรรคด้านคุณสมบัติผู้สอน ๕ ข้อ	๖๒
๓.๑	สรุปงานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนา	๘๘
๓.๒	หลักไตรสิกขา	๑๐๓
๓.๓	ความหมายของไตรสิกขา	๑๐๗
๓.๔	ความสำคัญของไตรสิกขา	๑๑๑
๓.๕	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ	๑๑๓
๓.๖	ความหมายของการพัฒนามนุษย์เชิงพุทธ	๑๑๗
๓.๗	กระบวนการทัศน์การพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขา	๑๒๓
๓.๘	การพัฒนาพฤติกรรมในไตรสิกขา	๑๒๗
๓.๙	ระบบไตรสิกขาพัฒนาอย่างมีคุณภาพ	๑๒๘
๓.๑๐	สรุปหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา	๑๓๒
๓.๑๑	สรุปความสำคัญของไตรสิกขา	๑๔๖
๓.๑๒	การบูรณาการทฤษฎีตะวันตกกับหลักพุทธธรรม	๑๔๗

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)	๑๑
๑.๒ กระบวนการวิจัย (research process)	๑๕
๓.๑ แสดงรูปแบบการประเมินหลักสูตรของไทเลอร์	๘๓
๓.๒ ภาพประกอบแบบจำลองการพัฒนาหลักสูตรของไทเลอร์	๘๔
๓.๓ แสดงกรอบแนวคิดทางทฤษฎี	๘๗
๓.๔ แสดงกระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขา	๑๒๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำอธิบายคำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในดัชนีฉบับนี้ ใช้การอ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยระบุชื่อย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๗. หมายถึง ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค ภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๒๗๖ หน้า ๙๗.

พระวินัยปิฎก

วิ.ป.	(ไทย) = วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี.	(ไทย) = วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.ขุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เตรสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เตรสกนิบาต	ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทกนิบาต	ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.มหา	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิบาต	ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สุตตติ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สัตตตินิบาต	ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกกนิบาต	ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฐีสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย	อิติวุตตะกะ		(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี.	(ไทย) =	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค		(ภาษาไทย)
ทุก.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต		(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)

ม.อ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุपरีปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย) =	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค		(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายตนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปัญจก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต		(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากการศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหลักสูตรใหม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรร่วมกับคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนิสิตในการค้นหาปัญหาเพื่อหาแนวทางพัฒนาหลักสูตรรูปแบบใหม่ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนาและนักวิชาการทางด้านหลักสูตรการศึกษา และด้วยความมุ่งมั่นในการปฏิบัติธรรมทำให้เกิดความสนใจในการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวทางการพัฒนา วิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ แนวทางการพัฒนาวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่และพระพุทธศาสนา เถรวาทรวมถึงการเสนอแนวโน้มการพัฒนาวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการในหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อนำวัตถุประสงค์มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อวิศวกรรมสันติภาพ และยังสามารถนำแนวทางการพัฒนาไปใช้กับบุคคลทั่วไป

สภาพปัญหาความขัดแย้งในบริบทสังคมไทยทุกวันนี้ นับวันความขัดแย้งกระจายตัวทั้งระดับเชิงโครงสร้าง เชิงบุคคล เชิงระบบสังคมวัฒนธรรม ซึ่งในสถานการณ์ความขัดแย้ง บางครั้งในวิกฤตก็มีโอกาสในหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา จึงได้อาศัยสถานการณ์เหล่านี้และความเรียกร้องและความโหยหาของสังคมในการผลิตบัณฑิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับดุษฎีบัณฑิตศึกษา ซึ่งในหลักสูตรนี้ เราใช้คำว่าวิศวกรรมสันติภาพเพื่อนำมาแก้ไขปัญหาคือเป็นผู้ที่สามารถเรียนรู้ศึกษาแล้วเอาไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทั้งในระดับตนเอง รับสังคม ระดับประเทศได้

หลักสูตรสันติศึกษาได้รับการพัฒนามาจากตั้งแต่ระดับปริญญาโท โดยได้รับความร่วมมือ MOU จากศาลยุติธรรม และจากสถาบันพระปกเกล้า อย่างไรก็ตามเมื่อดำเนินการมาเปิดในรอบของการศึกษาเราพูดถึงมาตรฐานทั่ว ๆ ไปก่อนว่าสันติศึกษาเป็นหลักสูตรใหม่หลักสูตรแรกที่เรียนสันติศึกษาโดยตรง เพราะฉะนั้นในการพูดถึงทิศทางของการพัฒนาหลักสูตรก็จะต้องพัฒนาอยู่อย่างต่อเนื่อง การเป็นการศึกษาเฉพาะเจาะจงไม่เหมือนกับสังคมทั่ว ๆ ไป

บริบทการศึกษานี้พูดถึงการจัดการศึกษาที่ดีควรเป็นอย่างไรในศตวรรษที่ ๒๑ จะเชื่อมโยงเข้ามาหลังจากนั้นผู้วิจัยในฐานะนิสิตที่ได้เข้ามาเรียนรุ่นแรกปีแรกก็มองเห็นบางสิ่งบางอย่างจากการเฝ้าสังเกตการณ์พัฒนาหลักสูตรนี้ถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะต่อยอดในการที่จะทำให้หลักสูตรที่มีความสำคัญเพราะเป็นหลักสูตรที่ผลิตคนที่มียุทธศาสตร์ในการออกไปแก้ไขปัญหาพัฒนาสังคมให้เกิดสันติสุขได้นั้น ต้องอาศัยบุคคลเหล่านี้ผลิตออกไปมากๆ ดังนั้นกระบวนการผลิตจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ผู้วิจัยจึงสนใจเข้ามาศึกษาและพัฒนาหลักสูตรโดยอาศัยความรู้ในศาสตร์สมัยใหม่เข้าไปเชื่อมโยงกับธรรมทางด้านพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นฐานของหลักสูตร เพื่อเป็นประโยชน์กับหลักสูตรในการที่จะรับไปเป็นนโยบายเชิงพัฒนาและสร้างสรรค์เพื่อจะเป็นตัวแบบให้กับหลักสูตรอื่น ๆ ที่จะสนใจงานด้านสันติภาพต่อไป

นโยบายการศึกษาออนไลน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต้องเปลี่ยนแปลงเรื่องการใช้ระบบออนไลน์ในส่วนของปัญหาทางด้านสังคมเชื่อมโยงเข้ากับหลักสูตรสันติศึกษาเพื่อแก้ปัญหาผ่านทางระบบออนไลน์ เช่น ทำไมนโยบายหลักสูตรต้องพัฒนาเพราะผู้นำ กล่าวคือ ๑) สถานการณ์ภายนอกเปลี่ยนแปลงและสถานการณ์ภายนอกที่แข่งขันกันสูงและมีการตื่นตัวหลักสูตรเองก็ต้องตื่นตัว ๒) นโยบายภายในคืออธิการบดีได้มอบหมายนโยบายการจัดการศึกษาออนไลน์เราจึงต้องทบทวนกันว่าในหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพอะไรที่เราควรจะคงจุดแข็งไว้ เสริมจุดอ่อนเพื่อเป็นการพัฒนาให้ร่วมสมัยตอบสนองผู้เรียนตอบสนองความต้องการของสังคมมากยิ่งขึ้น

แนวโน้มของผู้วิจัยพัฒนาหลักสูตรรอบเดิมเพิ่มเติมให้ดีขึ้น เสนอเป็นแนวโน้มว่าเราจะพัฒนาอะไรบ้างเช่น ๑. การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ ๒. พัฒนาเรื่องของกระบวนการพัฒนาผู้เรียน ๓. พัฒนาเรื่องของกระบวนการพัฒนาครูอาจารย์ คือมาจากศาสตร์สมัยใหม่ก็คือตัวการจัดการเรียนรู้ศาสตร์สมัยใหม่เป็นตัวตั้งไว้อิงไว้โดยเฉพาะเราจะไปเจอเรื่องของการประเมินการเปลี่ยนแปลงเช่นในเวลานี้อธิการบดีกำลังพูดถึงนโยบายการศึกษาอันนี้น่าสนใจเพิ่มเติมเป็นนโยบายการศึกษาออนไลน์ว่ามหาจุฬาต้องเปลี่ยนแปลงเรื่องการใช้ระบบออนไลน์

บทบาทหน้าที่ของวิศวกรสันติภาพมีบทบาทหน้าที่เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์อันดีต่อมนุษยชาติให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขโดยมีต้องหาตระแวงต่อภัยที่จะเกิดขึ้นในสังคมโดยใช้หลักการพัฒนาทั้งทางด้านสังคม และทางพระพุทธศานานำมาบูรณาการร่วมกันเพื่อให้เกิดประโยชน์ และนำไปใช้ได้กับทุกสถานการณ์

ปัจจุบันวิศวกรสันติภาพมีจำนวนไม่เพียงพอต่อความต้องการ จากปัญหาดังกล่าวจึงต้องมีการพัฒนาวิศวกรสันติภาพสืบเนื่องมาจากการขาดแคลนวิศวกรสันติภาพและยังต้องการพัฒนาคุณสมบัติของวิศวกรสันติภาพที่สมบูรณ์แบบยิ่งขึ้นดังนั้นผู้เขียนจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญ ในการวิจัยถึงปัญหาที่เกิดขึ้นของวิศวกรสันติภาพให้เกิดเป็น ระบบ ระเบียบ แบบแผนในการพัฒนาทางด้าน

ความคิด การพัฒนาทางด้านแนวคิด และการพัฒนาทางด้านเนื้อหาให้สอดคล้องต่อหลักสูตรการพัฒนาให้เกิดประโยชน์สูงสุด

เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ว่า “ไม่มีความสุขอื่นใดที่จะยิ่งใหญ่ไปกว่าความสงบสุข คือ หลักธรรมที่ปรากฏในหลักสูตร” โดยการร่วมสร้างและพัฒนาทางเลือกในการประยุกต์ใช้เครื่องมือจัดการความขัดแย้งและความรุนแรงโดยสันติวิธีได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์และความเป็นไปของโลกและชีวิต”ที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในใจของวิศวกรสันติภาพเพื่อนำพาความสงบทั้งภายนอก และภายใน เป็นเครื่องมือที่จะทำให้ใจสงบนิ่งง่ายต่อการพัฒนาต่อยอดไปยังแนวคิดของหลักธรรมอื่นๆดังธรรมที่ว่า “นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ” หมายถึง “สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี” เป็นหลักธรรมที่ทำให้วิศวกรสันติภาพมีจิตที่นิ่งสงบไม่อ่อนไหวต่ออารมณ์ที่มากระทบ เมื่อผ่านการพัฒนาด้านจิตใจสงบนิ่ง

จากหลักการข้างต้นเป็นการรวมแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาวิศวกรสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่มาใช้ร่วมกับการพัฒนาวิศวกรสันติภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาทให้เกิดเป็นรูปธรรม แล้วน้อมนำไปปฏิบัติพร้อมทั้งการนำเสนอแนวทางการพัฒนาวิศวกรสันติภาพในเชิงพุทธบูรณาการ ดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อวิศวกรสันติภาพและผู้สนใจเรียนรู้ เพื่อนำความรู้ไปบูรณาการถ่ายทอดให้กับบุคคลที่สนใจได้เรียนรู้ถึงวิธีการพัฒนาและเป็นที่รู้จักวิธีการปฏิบัติการของวิศวกรสันติภาพให้เป็นที่รู้จัก และประจักษ์ต่อสายตาของผู้ที่รักสันติได้รู้ถึงในทุกระดับขั้นในสังคม รวมถึง สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มุ่งเน้นให้เกิดสันติภาพ ไปสู่สันติสุข เพื่อให้เกิดความสงบในทุกสังคมของมนุษยชาติ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในหลักสูตร ซึ่งหมายความว่า เป็นชุดหลักธรรมที่หลักสูตรควรพิจารณานำไปประยุกต์ใช้ในหลักสูตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการดำเนินงานทั้ง ๖ ด้าน ตั้งแต่เนื้อหาสาระวิชาการไปจนถึงอาจารย์ผู้สอนโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือคุณภาพหรือคุณลักษณะเชิงพุทธของการเป็นวิศวกรสันติภาพที่เป็นผลผลิตของหลักสูตร

มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และพัฒนาได้โดยการใช้การเรียนรู้มาสร้างความรู้ความ สามารถให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นให้ได้รับความสุขทั้งทางโลกและทางธรรมโดยไม่เบียดเบียนกันสร้างความรักความสามัคคีร่วมกันโดยใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการสร้างการเรียนรู้ในสังคมให้มีคุณภาพโดยการพัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัยอยู่เสมอ^๑

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๑.

หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนามีหลักธรรมต่างๆดังนี้คือเรื่องของ ๑. สติ ขันติ สันติ ๒. หลักไตรสิกขา ๓. หลักอิทธิบาท ๔ เป็นต้น

แนวคิดในการบูรณาการ คือการนำหลักการมาใช้สร้าง หรือ พัฒนา วิศวกรสันติภาพในรูปแบบของ วิธีการสร้างวิศวกรสันติภาพในหลักวิชาการ ร่วมกับหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนวิธีการพัฒนาวิศวกรสันติภาพเชิงพุทธ

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ สภาพปัจจุบันและปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรสันติภาพตามหลักสูตรดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นอย่างไร

๑.๒.๒ การพัฒนาหลักสูตรวิศวกรสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่และพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นอย่างไร

๑.๒.๓ แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการในหลักสูตรดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยควรจะเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรสันติภาพ ตามหลักสูตรดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่และพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓.๓ เพื่อเสนอแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการในหลักสูตรดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ” นี้ได้กำหนดขอบเขตการศึกษาในงานวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมทางพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน (Documentary Research) ทั้งในส่วนที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการ ซึ่ง“แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ” ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการศึกษาเนื้อหาตะวันตกหรือศาสตร์สมัยใหม่ และต้องการให้สอดคล้องตามศตวรรษที่ ๒๑ อีกทั้งเสริมแนวคิดในการศึกษาแนว

พุทธ และข้อมูลในเนื้อหาหลักสูตรสันติศึกษาปริญญาเอก และหลักในการประกันคุณภาพการศึกษา ปริญญาเอกอีกด้วย แนวโน้มของการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพ ในประเด็นที่เกี่ยวกับการศึกษา สภาพปัจจุบัน ปัญหา จากการสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งการเข้า สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมในเนื้อหาทั้ง ๖ ประเด็นดังต่อไปนี้คือ ๑) สารระ วิชาการ ๒) การจัดการเรียนการสอน ๓) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) สื่ออุปกรณ์สนับสนุน การเรียนการสอน ๕) การวัดผลและประเมินผล ๖) คุณสมบัติของผู้สอน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ทำการศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ คือ พื้นที่ในเขตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยวางแผนในการดำเนินการศึกษาวิจัย เริ่มต้นตั้งแต่เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ถึง เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๒ รวมระยะเวลาในการทำวิจัย ๘ เดือน

๑.๔.๔ ขอบเขตประชากร ประชากรกลุ่มที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ/ ภาคนาม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน ๓ กลุ่ม ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่

๑. กลุ่มคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ ๕ รูป/คน เจ้าหน้าที่หลักสูตร ๓ รูป/คน นิสิตปริญญาเอก ๑๐ รูป/คน สาขาวิชาสันติศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย รวมจำนวน ๑๘ รูป/คน

๒. กลุ่มนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ๔ รูป/คน นักวิชาการด้านหลักสูตร ๘ รูป/คน

๓. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ/ทรงคุณวุฒิ โดยผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง ร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๗ รูป/คน เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตร วิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ แนวโน้ม หมายถึง ข้อเสนอจากผู้วิจัยใน แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรม สันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ โดยวิเคราะห์จากประเด็น แนวทางการพัฒนา วิเคราะห์ จุดแข็งและ โอกาส วิเคราะห์ จุดอ่อนและอุปสรรค และบูรณาการหลักสูตรด้วยทฤษฎีและหลักธรรม

๑.๕.๒ การพัฒนา หมายถึง การพัฒนาหลักสูตรแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรม สันติภาพเชิงพุทธบูรณาการโดยเฉพาะองค์ประกอบ ๖ ด้าน ของหลักสูตรได้แก่ ๑) ด้านเนื้อหาสาระ วิชาการ ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์ สนับสนุนการเรียนการสอน ๕) ด้านการวัดผลและประเมินผล ๖) ด้านคุณสมบัติของผู้สอน

๑.๕.๓ วิศวกรสันติภาพ หมายถึง ผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการผลิตบัณฑิตที่เข้ามาศึกษาในสาขาวิชาสันติศึกษาทั้งระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อีกทั้งเหมาะสม กับผู้ที่สนใจในการพัฒนาตนสู่สังคมอุดมสันติ และผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการศึกษาในหลักสูตรที่มีการพัฒนา และออกแบบมาเพื่อสร้างสันติสุขให้แก่สังคมทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน และระดับประเทศ

๑.๕.๔ หลักสูตรสันติศึกษา หมายถึง หลักสูตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หลักสูตรที่สร้างขึ้นจากการทำข้อตกลงและร่วมมือจาก ๓ สถาบันอันได้แก่ ๑. สถาบันพระปกเกล้า ๒. สำนักงานศาลยุติธรรม และ ๓. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อผลิตทรัพยากรบุคคลในระดับปริญญาโทและปริญญาเอกในสาขานี้ ซึ่งเปิดเป็นหลักสูตรในระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยดังกล่าวที่ต้องการพัฒนาผู้เรียนในหลักสูตรนี้รวมทั้งหมด ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการเรียนการสอน ๕) ด้านการวัดผลและประเมินผล ๖) ด้านคุณสมบัติของผู้สอน อย่างเป็นระบบ ระเบียบ ตามแบบแผนของการพัฒนา

๑.๕.๕ บุรณาการ หมายถึง การบูรณาการทฤษฎีในวิทยาการสมัยใหม่ และหลักธรรมเข้าด้วยกันดังนี้ คือ ๑. แนวโน้มของหลักสูตรในศตวรรษที่ ๒๑ ๒. การพัฒนาหลักสูตรของไทยเลอร์ และ ๓. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนี้คือ ๑) หลักธรรมชุด ๓ เพื่อสลายความขัดแย้ง (สติ ขันติ สันติ) ๒) หลักไตรสิกขา ๓) หลักอิทธิบาท ๔ เข้ากับองค์ประกอบย่อยทั้ง ๖ ด้านของหลักสูตร

๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสภาพการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรสันติภาพตามหลักสูตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รุ่งโรจน์ ศิริพันธ์^๒ ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ผลวิจัยพบว่า การที่จะพัฒนาภาวะผู้นำได้นั้นต้องพัฒนาจากวิธีการทั้ง ๕ ประการคือ ๑) การสร้างวิสัยทัศน์ ๒) การศึกษา ๓) การฝึกอบรม ๔) การศึกษาดูงาน และ ๕) การใช้โปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำ หรือรวมลงในหลักภาวนา ๔ ประการ คือการพัฒนาด้านศีล การพัฒนาด้านกาย การพัฒนาด้านจิต และการพัฒนาด้านปัญญา และหลักธรรมที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาภาวะผู้นำได้แก่ หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ จัดเป็นการพัฒนาผู้นำ

^๒ รุ่งโรจน์ ศิริพันธ์, “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

ในด้านจิตใจหรืออารมณ์ ขันติ ความสามารถในการทำงาน, ศิล, ทาน พัฒนาการให้มีและเป็น
กัลยาณมิตร หรือมิตรผู้ประเสริฐเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยการพัฒนาแล้วทั้ง ๔ ด้านตามแนวทางของพุทธวิธี

พระมหานรเศรษฐี ครองเชื้อ^๓ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรศูนย์ศึกษาพระพุทธ
ศาสนาวันอาทิตย์โดยใช้หลักไตรสิกขาเป็นฐานการเรียนรู้ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖”
ผลการวิจัยพบว่า หลักไตรสิกขาเป็นฐานของการเรียนรู้ทำให้นักเรียนมีความพอใจในด้านหลักสูตร
การเรียนการสอนมากขึ้นทั้งผู้เรียนและผู้สอน หลักธรรมไตรสิกขาทำให้ผู้เรียนผู้สอนเกิดสมาธิต่อการ
เรียนทำให้มีความรับรู้รับผิดชอบ และยังมีการบูรณาการหลักสูตรเข้ากับหลักธรรมได้อย่างดี และยังมี
ประสบการณ์การเรียนรู้มีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ให้เกิดความรู้เป็นองค์รวม

เสน่ห์ สีกาวี^๔ ได้วิจัยเรื่อง “พัฒนาระบบการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ” บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้แบบตะวันตกเป็นระบบการ
เรียนรู้แบบมีผู้เรียนและผู้สอนเป็นศูนย์กลางซึ่งมีประสบการณ์การเรียนรู้และได้นำหลักธรรมมาบูรณา
การทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในการศึกษาที่มีแนวทางพระพุทธศาสนาบูรณาการเพื่อให้เกิดเป็นองค์
ความรู้ใหม่ให้รู้ถึงกระบวนการของ ความคิดถูกความคิดผิด รู้ดีรู้ชั่ว เพื่อให้เกิดเป็นแนวทางสายกลาง

๑.๖.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่และ
พระพุทธศาสนาเถรวาท

ธีรวิ ทองเจือ^๕ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการทรัพยากรมนุษย์ในศตวรรษที่ ๒๑:
มิติด้านการศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า คนไทยยุคปัจจุบันต้องมีร่างกาย และจิตใจที่แข็งแรง มีสติ
ปัญญา เข้าใจตนเองและผู้อื่นอีกทั้งต้องมีความรู้หลากหลายสาขาวิชามีการเรียนรู้ด้วยตัวเองได้ตลอด
ชีวิต มีทักษะในทุกๆด้านเช่นทักษะทางความคิดความ สามารถในการใช้ภาษา เทคโนโลยีสารสนเทศ
ทักษะทางสังคมอาชีพการจัดการด้านต่างๆได้ดี

^๓ พระมหานรเศรษฐี ครองเชื้อ, “การพัฒนาหลักสูตรศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์โดยใช้หลัก
ไตรสิกขาเป็นฐานการเรียนรู้ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖”, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย), วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙): หน้า ๒๑๒.

^๔ เสน่ห์ สีกาวี, “พัฒนาระบบการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๐): หน้า
๒๘๒.

^๕ ธีรวิ ทองเจือ, “แนวทางการพัฒนาการทรัพยากรมนุษย์ในศตวรรษที่ ๒๑: มิติด้านการศึกษา”,
(คณะมนุษยศาสตร์และสังคม, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี), วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๕ ฉบับที่
(๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๐): หน้า ๔๐๑.

ธนพล บรรดาศักดิ์^๖ ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิจัยเรื่องการเป็นผู้เรียนในยุคศตวรรษที่ ๒๑ มุมมองจากอาจารย์และนักศึกษาพยาบาล” ผลการวิจัยพบว่า ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้ที่มีการเรียนรู้ตลอดเวลาใช้ความคิดและเหตุผลแก้ไขปัญหา และมีความสามารถใช้เทคโนโลยีรวมถึงเป็นคนดีและมีคุณธรรมมีจิตใจบริการและการเรียนรู้ที่ได้จากการลงมือทำเรียนรู้จากสื่อและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งเป็นการจัดการเรียนการสอนของ อาจารย์ในสถาบันต่างๆ ให้เป็นบัณฑิตในยุคที่ ๒๑ เป็นยุคการเปลี่ยนแปลงครูผู้สอนจำเป็นต้องมีรูปแบบการสอนและค่านิยมความรู้ใหม่ๆ มาถ่ายทอดให้นักเรียนซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ตลอดเวลา

ปิยวัชร สุทธิวนิช^๗ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบการบริหารกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนด้านสังคมและสาธารณประโยชน์ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ เน้นเรื่องการเรียนรู้เชิงบริการ มีกระบวนการแก้ปัญหา ทักษะชีวิต รู้จักหน้าที่รับผิดชอบ เช่น บริการกิจกรรมชุมชน การมีส่วนร่วมในการ ร่วมคิดร่วมทำกลายเป็นวัฒนธรรม และยังมุ่งเน้นทักษะและนวัตกรรม ส่วนในเรื่องของจริยธรรมเป็นส่วนเสริม

วาสนา มะณีเรือง^๘ ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาครูดีของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนที่ดีและเก่งจะต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอมีความสามารถในการสร้างการพัฒนา หลักสูตรสื่อการเรียนการสอน และสามารถแก้ปัญหา มีความสามารถในการวัดผลประเมินผล การเรียนรู้ มีการฝึกอบรม มีครูผู้สอนคอยแนะนำรวมทั้งมีทักษะการเรียนรู้ ครูผู้สอนในศตวรรษที่ ๒๑ จะต้องได้รับการพัฒนาด้านคุณภาพและมีศักยภาพมีความเชี่ยวชาญ

วิชญาภา เมธีวรฉัตร^๙ ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธของมหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือตอนล่าง ๒ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ คือการจัดการอบรมบุคลากร เชิญวิทยากรทั้ง

^๖ ธนพล บรรดาศักดิ์, “การเป็นผู้เรียนในยุคศตวรรษที่ ๒๑: มุมมองจากอาจารย์วิทยาลัยพยาบาลราชชนนีพระพิรุณ”, **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙): หน้า ๑๘๖.

^๗ ปิยวัชร สุทธิวนิช, “การพัฒนาแบบการบริหารกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนด้านสังคม และสาธารณประโยชน์ ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา” (คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙): หน้า ๑๙๙.

^๘ วาสนา มะณีเรือง, “รูปแบบการพัฒนาครูดีของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” (คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙): หน้า ๒๗๔.

^๙ นางวิชญาภา เมธีวรฉัตร, “รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธของมหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือตอนล่าง ๒”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์บัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

ภายในและภายนอกเพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงาน และในด้านการพัฒนามีการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรพัฒนางานของตนเองมีความเป็นผู้นำทางวิชาการ และส่งเสริมให้บุคลากรมีความรับผิดชอบต่อน้ำที่การงานการฝึกอบรมขั้นศีล คือ ฝึกกาย วาจา ชั้นสมาธิ คือ ฝึกจิตใจ ชั้นปัญญา คือ ฝึกองค์ความรู้ในการพัฒนา กล่าวคือเป็นการพัฒนาเน้นไปที่การพัฒนาพฤติกรรมทางกายวาจา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านสมาธิ หรือ การพัฒนาจิตใจ (M = Mind) การพัฒนาทรัพยากรด้านสมาธิยังก่อให้เกิด เจตคติที่ดีในการทำงาน การพัฒนาด้านปัญญา หรือ การพัฒนาด้านความรู้ (W = Wisdom) ปัญญานำมาใช้กับความรู้ทางวิชาการ และความคิดสร้างสรรค์จะได้รูปแบบจากการสังเคราะห์ (Synthesis Model) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ

กิริติ กมลประเทืองกร^{๑๐} ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ผลการวิจัยพบว่า การจัดฝึกอบรมเพื่อที่จะเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลากรให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีทักษะ และเสริมประสบการณ์นั้น ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยนี้มีประกาศ และระเบียบที่เป็นมาตรฐาน เป็นการวางแผนที่ดีที่จะสนับสนุนการพัฒนาทุนมนุษย์ ให้กลายเป็นองค์กรที่จะมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นในอนาคต และทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นี้ได้ฝึกอบรม ผ่านกระบวนการศึกษาและการพัฒนา ซึ่งมีการจัดชุดของกิจกรรมอย่างเป็นระบบการพัฒนาด้านจิตตภาวนาเป็นสำคัญ ทั้งเน้นการพัฒนาสมรรถภาพของจิตใจ ให้มีความเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง และสุดท้ายเป็นการพัฒนาด้านปัญญาภาวนา อีกทั้งเป็นการพัฒนาเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายตลอดถึงพฤติกรรม เรื่องของสมาธิ ความตั้งใจเจตนา รวมถึงเจตจำนงที่จะกลายเป็นแรงจูงใจให้เกิดความเจริญงอกงามในตน ในองค์กร และในการกิจหน้าที่ที่แต่ละคนแต่ละฝ่ายรับผิดชอบ และที่สำคัญคือพัฒนาเป็นผู้ที่มีปัญญารู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่มีขึ้นในทุกห้วงเวลา

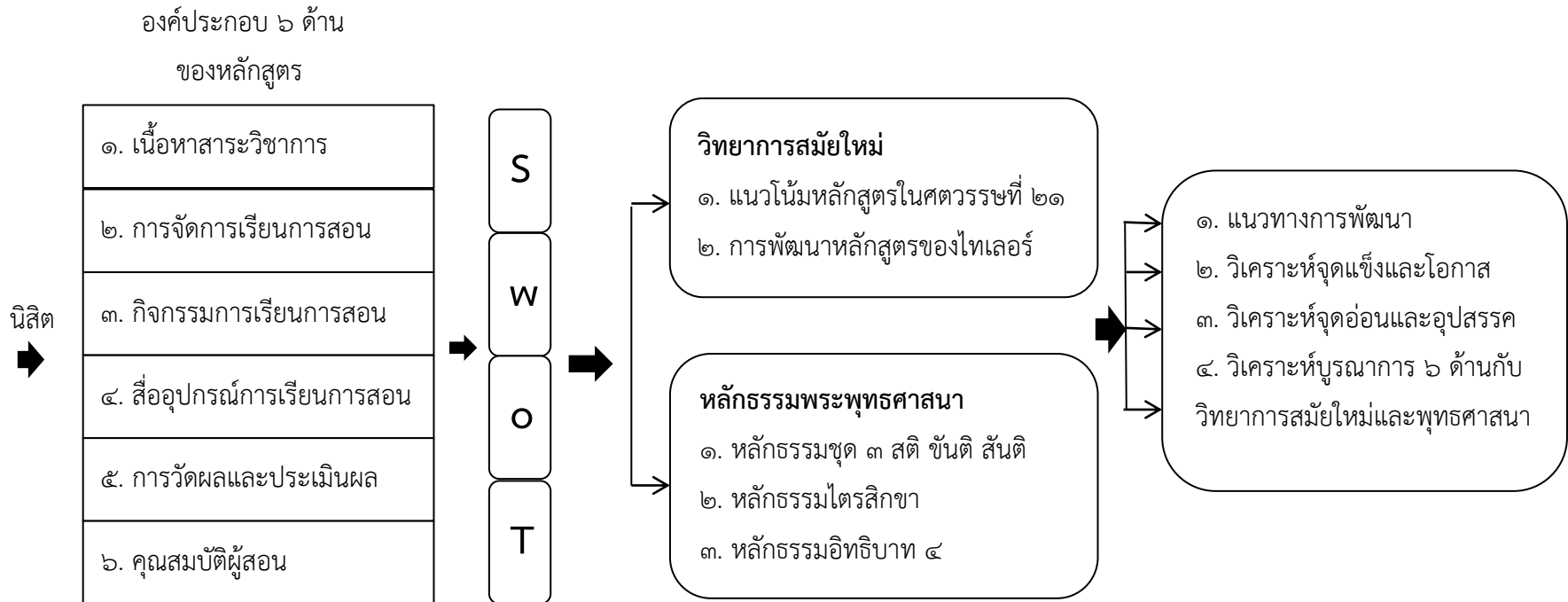
ผู้วิจัยได้วิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการในหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรเป็นไปในแนวทางของการพัฒนาในศตวรรษที่ ๒๑ โดยมีผู้เรียนและครูผู้สอนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ โดยใช้เทคโนโลยีเป็นสื่อการเรียนการสอนมากยิ่งขึ้น ทำให้ได้เนื้อหาสาระวิชาการแบบไร้ขีดจำกัดและมีการเรียนการสอนที่อิสระมากขึ้นโดยใช้สื่ออินเทอร์เน็ตในการเรียนรู้ซึ่งการวัดผลและประเมินผลเป็นไปตามความสามารถของผู้เรียนทำให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบในการ

^{๑๐} กิริติ กมลประเทืองกร, “รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, พุทธศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้าที่ ๒๔๔.

เรียนมากขึ้นเพราะ มีเกณฑ์การวัดผลจากความรู้ความสามารถด้วยตัวเองมีผู้สอนเป็นเพียงพี่เลี้ยงคอยชี้แนะแนวทาง

อย่างไรก็ตามการเรียนการสอนเดิมซึ่งทางหลักสูตรได้มีอยู่แล้วคือการเรียนในห้องเรียนก็นับ ว่าเป็นการเรียนการสอนที่ทำให้เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะโดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งทำให้เห็นโอกาสของหลักสูตรเดิมที่ดีอยู่แล้วและนำมาประยุกต์การเรียนการสอนรวมกับแบบศตวรรษที่ ๒๑ จะทำให้หลักสูตรมีการเรียนการสอนที่สมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น

๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย



แผนภูมิที่ ๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

คุณูปนิพนธ์นี้มีวิธีการดำเนินการวิจัยซึ่งผู้วิจัยเน้นศึกษาเจาะประเด็นเฉพาะเรื่อง “แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมเชิงพุทธบูรณาการ” เป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษารูปแบบการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นข้อมูลในชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) วรรณคดี และวรรณกรรมพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน (Documentary Research) ทั้งในส่วนที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนา โดยสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ของการดำเนินการวิจัย (Research Process) ตามลำดับแบ่งเป็น ๙ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนของหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา การประเมินหลักสูตร คู่มือประกันคุณภาพการศึกษาภายใน มจร

ขั้นตอนที่ ๒ ผู้วิจัยตั้งสมมุติฐานว่าควรแบ่งกลุ่มเป้าหมายในการสืบค้นออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ คณาจารย์หลักสูตร เจ้าหน้าที่หลักสูตร และนิสิตปริญญาเอกสันติศึกษา จำนวนรวม ๑๘ รูป/คน

ขั้นตอนที่ ๓ สร้างแบบสัมภาษณ์เพื่อใช้ในการเข้าถึงข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้ง ๓ กลุ่มที่กล่าวไว้ข้างต้น และส่งแบบสัมภาษณ์ให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการตรวจสอบความคมชัดแหลมลึกเพื่อการได้รับข้อมูลที่ชัดเจนและตรงประเด็นมากที่สุด

ขั้นตอนที่ ๔ ดำเนินการนำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการแก้ไขปรับปรุงแล้ว เพื่อขออนุญาตออกหนังสือขอความร่วมมือในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เข้าพบกลุ่มเป้าหมายที่ตั้งไว้ตามหนังสือนำ เพื่อขอเข้าเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญทั้งฝ่ายวิชาการและผู้สร้างและใช้หลักสูตรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เห็นทุกมิติของแนวโน้มในการพัฒนาดังกล่าว

ขั้นตอนที่ ๕ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้รับมาทำการวิเคราะห์โดยใช้หลักการ SWOT Analysis ทั้งหมดที่ได้มานั้นมาถอดจากไฟล์เสียง ผ่านการพิมพ์เป็นไฟล์เวิร์ด จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาจัดกลุ่มแยกด้านและประเภททั้งกลุ่มบุคคล เนื้อหาวิชาการโดยนำหลักที่แยกไว้ตั้งแต่ข้างต้นมาทำการวิเคราะห์อีกครั้งโดยแยกด้านเป็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ซึ่งทำให้เกิดแนวโน้มตามความเป็นจริงว่าปัจจุบันหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพได้มีการพัฒนาไปในทิศทางใดหรือระดับใด

ขั้นตอนที่ ๖ นำข้อมูลที่วิเคราะห์แล้วและพบจุดอ่อนรวมทั้งอุปสรรคในการพัฒนาหลักสูตรดังกล่าว จากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อสรุปเบื้องต้นที่ได้วิเคราะห์แล้วไปหาข้อมูลเพิ่มเติมจากนักวิชาการผู้เปี่ยมไปด้วยคุณวุฒิและวิญญูที่ได้รับการยอมรับในแวดวงระดับอุดมศึกษาซึ่งแต่ละท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญระดับสูงทั้งสิ้น อาทิ เช่น

๑. พระราชปรีดีดิกวี, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พระราชวรเมธี, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕. พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๖. พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗. ศ.(พิเศษ)รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๘. ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๙. ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาตุลย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ ๗ ผู้วิจัยทำการพัฒนาแนวโน้มนักศึกษาศาสนาฯ เชิงพุทธบูรณาการ เพื่อนำเสนอแนวโน้มนักศึกษา โดยการใช้เนื้อหาหลักสูตรทั้ง ๖ ด้านเป็นตัวตั้งและใช้หลักธรรมแต่ละตัวไปอธิบายเชิงบูรณาการจนครบทุกหลักธรรม และนำมาเขียนวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อสรุป

ขั้นตอนที่ ๘ ผู้วิจัยหาแนวโน้มนักศึกษาหลักสูตรโดยนำข้อมูลการวิเคราะห์จุดแข็งและโอกาส จุดอ่อน และอุปสรรค รวมทั้งวิเคราะห์บูรณาการด้านวิทยาการสมัยใหม่ และพระพุทธศาสนา มาตีความวิเคราะห์ เพื่อเป็นข้อสรุปสำหรับขั้นตอนต่อไป

ขั้นตอนที่ ๙ สู่ขั้นตอนการสนทนากลุ่มเฉพาะหรือสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) จากนั้นเมื่อได้ข้อสรุปจากคำชี้แนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๓ ด้านแล้วนำมาปรับปรุงแนวโน้มนักศึกษาให้ดียิ่งขึ้น จากนั้นก็นำแนวโน้มนักศึกษาที่ผ่านการพัฒนาแล้วเสนอขึ้นสอบคุณภาพพิจารณาต่อไป

แนวโน้มนักศึกษาศาสนาฯเชิงพุทธบูรณาการในหลักสูตรคหกรรมศาสตร์ สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำหรับเครื่องมือในการวิจัยนั้น ได้แก่ ผู้วิจัยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มเป้าหมายในการเก็บคำสัมภาษณ์ เครื่องบันทึกเสียง เอกสารนำตัวผู้วิจัยเข้าพบ โดยการขอโอกาสจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึกโดยการสังเกต

แบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัยเอง เมื่อได้ข้อมูลจากคำสัมภาษณ์ซึ่งเป็นเสียงจากการบันทึกคำสัมภาษณ์ พิมพ์ออกมาเป็นเอกสารข้อมูลเชิงประจักษ์ พร้อมลายเซ็นของผู้ทรงคุณวุฒิพร้อมภาพถ่าย

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลส่วนที่เป็นเอกสาร และส่วนที่เป็นผลจากการสัมภาษณ์ เสร็จเรียบร้อยจึงนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาตามเอกสาร (Content Analysis) และแยกแยะ ข้อมูลใหม่ พร้อมจัดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญตามที่ได้ดำริไว้ จากนั้นจึงทำการเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ในแง่ต่างๆ ตามข้อเท็จจริงในเชิงประจักษ์จากนั้นนำข้อมูลมาแยกแยะดำเนินการตีความ (Interpretation) ซึ่งการวิเคราะห์ และการตีความนั้น ผู้วิจัยได้นำความรู้จากทฤษฎี ข้อมูลที่ได้มาตลอดถึงวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมาร่วมในการพิจารณา โดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) จากนั้นผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ในขั้นตอนแรก เพื่อให้ข้อมูลเกิดการอึดตัว แล้วจึงสร้างเป็นแนวโน้มขึ้นมาพอสังเขป จากนั้นทำหนังสือเชิญผู้เชี่ยวชาญทั้งหมดรวม ๓ ด้าน จำนวน ๗ รูป/คน มาให้คำแนะนำในการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) จึงนำข้อมูลที่ได้มาจากคำชี้แนะของผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิ นำมาวิภาค และทำการสังเคราะห์อีกครั้ง จากนั้นผู้วิจัยจึงนำแนวโน้ม ที่ได้มาจากการพัฒนา และชี้แนะมาปรับให้ชัดเจนยิ่งขึ้น พร้อมเพิ่มเติมในเนื้อหา และนำเสนอผลของการวิจัยนี้ อย่างไรก็ตามเพื่อให้ได้คำตอบที่ต้องการ และเปี่ยมพร้อมด้วยความชัดเจนในการศึกษา และสรุปอีกครั้ง เพื่อนำเสนอแนวโน้มที่สร้างขึ้นเผยแพร่ และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการนำไปใช้ให้เกิดแนวทางการพัฒนาหลักสูตรต่อสาธารณชนสืบไป

๑.๑๐ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๑๐.๑ ทำให้ทราบถึงสภาพปัจจุบันและปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรม
สันติภาพตามหลักสูตรคชภูมบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๑๐.๒ ทำให้ทราบถึงการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่และ
พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๑๐.๓ ทำให้ทราบถึงการนำเสนอแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธ
บูรณาการในหลักสูตรคชภูมบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๒

สภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพ ตามหลักสูตรวิชาชีพบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การศึกษาสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรใน ๖ องค์ประกอบ นั้นจำเป็นต้องศึกษาในส่วนของ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ทำการวิเคราะห์หาจุดอ่อน เพื่อเป็นคำถามในการสัมภาษณ์แนวโน้มแนวทางการพัฒนาจากผู้ทรงคุณวุฒิของหลักสูตรเพื่อให้ได้ แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรของสาขาวิชาสันติศึกษา

๒.๑ สภาพการดำเนินงานในปัจจุบันของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

- ๒.๑.๑ ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ
- ๒.๑.๒ ด้านการจัดการเรียนการสอน
- ๒.๑.๓ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน
- ๒.๑.๔ ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา
- ๒.๑.๕ ด้านการวัดผลและประเมินผล
- ๒.๑.๖ ด้านคุณสมบัติผู้สอน

๒.๒ วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

- ๒.๒.๑ จุดแข็ง (S: STRENGTHS) ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
- ๒.๒.๒ จุดอ่อน (W: WEAKNESSES) ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
- ๒.๒.๓ โอกาส (O: OPPORTUNITIES) ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
- ๒.๒.๔ อุปสรรค (T: THREATS) ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๒.๓ บทสรุป

๒.๑ สภาพการดำเนินงานในปัจจุบันของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

การพัฒนาหลักสูตรของสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา(สกอ.) เป็นการปรับปรุง แก้ไข หรือการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการเรียนการสอนเดิม ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการวางแผน พัฒนาหลักสูตรนั้น ต้องคำนึงถึงสังคม ปรัชญาการศึกษา และผู้เรียนตลอดจนกระบวนการเรียนรู้

หลักการพัฒนาลัทธิสูตรจำเป็นต้องมีผู้เชี่ยวชาญที่มีความสามารถในการพัฒนาลัทธิสูตรเป็นอย่างดี แต่ต้องได้รับความร่วมมือ จากบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยการพัฒนาหลักสูตรจะต้องคำนึงถึง ประโยชน์ในด้านการพัฒนาจิตใจ และทัศนคติของผู้เรียน ซึ่งการพัฒนาลัทธิสูตรนี้มีอยู่ ๒ ระดับ คือ ระดับชาติกับระดับโรงเรียน สำหรับประโยชน์ที่ได้จากการพัฒนาลัทธิสูตรนั้นทำให้เกิดความ เจริญก้าวหน้าของสังคม และความเจริญก้าวหน้าต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และรวมไปถึงการให้ครูผู้ สอนมีความรู้ความเข้าใจ และความสามารถในการพัฒนาการเรียนการสอนแก่ผู้เรียนอีกด้วย

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา หลักสูตรใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๘ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้การประเมินทั้ง ๖ ด้านดังนี้ ๑) ด้าน เนื้อหาสาระวิชาการ ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) ด้านสื่อ อุปกรณ์สนับสนุนการเรียนการสอน ๕) ด้านการวัดผลและประเมินผล ๖) ด้านคุณสมบัติของผู้สอน

๒.๑.๑ ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ^๑

คำอธิบายรายวิชาหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วย ๕ หมวดย่อย คือ ๑. วิชาบังคับนับหน่วยกิต ๒. วิชาบังคับไม่นับหน่วยกิต ๓. วิชาเอก ๔. หมวด วิชาเลือก ๕. หมวดวิทยานิพนธ์ มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑ วิชาบังคับนับหน่วยกิต

๘๑๑ ๑๐๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสันติศึกษา**

๓ (๓-๐-๖)

(Concepts and Theories on Peace Studies)

ศึกษาความหมาย แนวคิดหลักเกี่ยวกับสันติภาพและสันติศึกษา วิเคราะห์สาเหตุเงื่อนไข ความขัดแย้ง แนวทางการสร้างสันติภาพและการรักษาสันติภาพในสังคม โดยอาศัยองค์ความรู้ด้าน รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา ปรัชญา การถอดบทเรียนกลยุทธ์การสร้างสันติภาพของนักสันติภาพ โลก องค์การสันติภาพและองค์ความรู้ด้านสันติภาพในทางศาสนา ยุทธศาสตร์สันติวิธี เครื่องมือแก้ไข ความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี แนวทางและวิธีการที่ได้มาซึ่งสันติภาพทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน ชาติ และการอยู่ร่วมกันในประชาคมอาเซียน

๘๑๑ ๒๐๒ ภาวะผู้นำกับทักษะการสร้างสันติภาพ**

๓ (๓-๐-๖)

(Leadership and Skills in Peace-Building)

ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำที่นำการเปลี่ยนแปลง และสร้างสรรค์งานด้าน สันติภาพ คุณลักษณะ และบทบาทของผู้นำกับการใช้การสื่อสารที่เอื้ออาทร ผู้นำกับความเห็นที่

^๑ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา หลักสูตรใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, พุทธศักราช ๒๕๕๘.

ถูกต้องดีงาม และความเปลี่ยนแปลงที่สร้างสรรค์ คุณธรรมและจริยธรรมของผู้นำ วิสัยทัศน์ผู้นำกับการสร้างสันติภาพและการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ผู้นำกับการสร้างความสัมพันธ์แห่งกรุณา โดยอาศัยองค์ความรู้ ภาวะผู้นำตามทฤษฎีตะวันตก และภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา ถอดบทเรียนภาวะผู้นำของบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสันติภาพ แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำที่สามารถเป็นผู้นำในการเลือกใช้กระบวนการสร้างสันติภาพและการจัดการความขัดแย้งตามหลักสันติวิธี รวมทั้งบทบาทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในฐานะผู้นำในการจัดการศึกษาที่บูรณาการพระพุทธศาสนากับสันติศึกษา เพื่อการแก้ไข เยียวยา พัฒนาจิตใจ และสังคมที่มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับบริบทในสังคมไทย

๒. วิชาบังคับไม่นับหน่วยกิต

๘๑๑ ๑๐๓ พุทธสันติวิธี

(๓) (๓-๐-๖)

(Buddhist Peaceful Means)

ศึกษาหลักการและเครื่องมือการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี ในพระไตรปิฎก โดยเน้นศึกษาความหมาย ความเป็นมา คุณค่า และความสำคัญของสันติวิธีต่อมนุษย์และสังคม รวมไปถึงการศึกษาและเรียนรู้รูปแบบของพุทธสันติวิธีในรูปแบบต่างๆ ในแต่ละกรณี เช่น อธิกรณสมณะ และการไกล่เกลี่ยคนกลาง ตลอดจนปัจจัยหรือเงื่อนไขที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จในการใช้พุทธสันติวิธีรูปแบบต่างๆ อันจะนำไปสู่การนำหลักพุทธสันติวิธีในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน

** หมายเหตุ สำหรับหลักสูตรแบบ ๑.๑ เป็นวิชาบังคับไม่นับหน่วยกิต และหลักสูตรแบบ ๒.๑ เป็นวิชาบังคับนับหน่วยกิต

๘๑๑ ๑๐๔ ระเบียบวิจัยขั้นสูงว่าด้วยสันติภาพ

(๓) (๒-๒-๕)

(Advanced Research Methodology on Peace)

ศึกษาหลักการและแนวคิด สำหรับวิธีวิจัยขั้นสูงทางกระบวนการสร้างสันติภาพสันติวิธี ในการจัดการความขัดแย้ง การทบทวนวรรณกรรมสำหรับการวิจัยขั้นสูง การสร้างและสังเคราะห์กรอบแนวคิดในการวิจัยขั้นสูง การออกแบบและการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน โครงร่างการวิจัยการวางแผนการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล การประเมินโครงการการวิจัยการเขียนรายงานการวิจัย จริยธรรมการวิจัย นิสิตสามารถนำเสนอโครงร่างการวิจัยโดยนำองค์ความรู้ด้านสันติศึกษามาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมในบริบทต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

๘๑๑ ๓๐๕ พุทธจริยศาสตร์เพื่อสันติภาพ

(๓) (๓-๐-๖)

(Buddhist Ethics for Peace)

ศึกษาเกณฑ์การตัดสินจริยศาสตร์ในกระบวนการสร้างสันติภาพ และการจัดการความขัดแย้ง โดยอาศัยองค์ความรู้เกณฑ์ตัดสินในพุทธจริยศาสตร์ เพื่อเป็นพื้นฐานและกรอบแนวคิดในการเลือกใช้สันติวิธีที่สามารถตอบประเด็น ปัญหาจริยศาสตร์กับหลักสันติภาพ สิทธิมนุษยชน ความเสมอภาค และความเท่าเทียมกัน การใช้กฎหมาย และระบบยุติธรรม การใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา การใช้การสื่อสาร ความขัดแย้งทางศาสนา ค่านิยม และความเชื่อ การนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาใช้เป็นพื้นฐานในการเลือกใช้เครื่องมือแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง ป้องกันผลกระทบที่เกิดขึ้นในการจัดการความขัดแย้ง และการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาเสริมสร้างให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืน

๘๐๐ ๓๐๖ วิปัสสนากรรมฐาน

(๓) (๒-๕-๒)

(Insight Meditation)

ศึกษาวิปัสสนากรรมฐานภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยภาคทฤษฎีเน้นศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติกรรมฐานของพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎก รวมทั้งรูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานของสำนักต่างๆ ในสังคมไทย ส่วนในภาคปฏิบัติจะมีการนำนิสิตให้ฝึกปฏิบัติกรรมฐานเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้องและพัฒนาจิตใจให้เกิดสันติภายในที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ ในการดำเนินชีวิตในทางที่ดีงาม และแก้ปัญหาคต่อสังคมให้เกิดสันติสุข

๘๑๑ ๒๐๗ มหาวิทยาลัยสงฆ์กับการเสริมสร้างสังคมสันติสุข

(๓) (๓-๐-๖)

(Buddhist University to the Strengthening Peace society)

ศึกษาบทบาทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ให้องค์ความรู้ชั้นสูงในทางพระพุทธศาสนา และสามารถบูรณาการกับวิทยาการสมัยใหม่ ผลิตบุคลากรที่ทรงคุณค่าเป็นผู้นำทั้งวิชา และจรรยาในสังคมไทยตลอดจนวิชาการในระดับเวทีโลก ศึกษาบทบาทในการพัฒนาการศึกษา สังคม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการส่งเสริม และรักษาวัฒนธรรมอันดีงามในสังคม ศึกษากระบวนการสร้างสันติภาพระดับองค์กรในการประสานงานกับองค์กรชั้นนำระดับโลก เช่น UNESCO UNDPV และกระบวนการขับเคลื่อนองค์กรให้เป็นผู้นำด้านสันติภาพในการจัดงานสำคัญระดับโลก เช่น วิชาบูชาโลก ขันติธรรมทางศาสนา เป็นศูนย์กลางทางศาสนาในการเสริมสร้างสันติสุข และสร้างความปรองดองในสังคม

๓. วิชาเอก

๘๑๑ ๒๐๘ กระบวนการสร้างความปรองดองโดยพุทธสันติวิธี

๓ (๒-๕-๒)

Reconciliation by Buddhist Peaceful Means)

ศึกษากระบวนการสร้างความปรองดอง เครื่องมือที่ใช้ในการสร้างความปรองดองที่เหมาะสมกับบริบทในประเด็นของการป้องกันไม่ให้ความขัดแย้งเกิดขึ้นใหม่ การนำไปสู่การสร้างสันติภาพที่หยุดยั้งความรุนแรง การสร้างประชาธิปไตย การลดความเกลียดชัง การลดความแตกแยก และการสร้างพื้นที่แห่งความไว้วางใจ การมองเห็นแนวทางการแก้ปัญหาาร่วมกัน การสร้างความสามัคคี โดยอาศัยองค์ความรู้ในพุทธสันติวิธีบูรณาการกับแนวคิดเครื่องมือสร้างความปรองดอง เช่น หลักการเสวนา การเจรจาไกล่เกลี่ย การเจรจาต่อรอง การใช้หลักยุติธรรม การใช้หลักศาสนาเพื่อความปรองดองการใช้กิจกรรมการมีส่วนร่วมและพหุวัฒนธรรม เป็นต้น ในภาคปฏิบัตินิสิตต้องผ่านการฝึกงานจากองค์กรหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษาที่สอดคล้องกับรายวิชา

๘๑๑ ๓๐๙ ปฏิบัติการสร้างความปรองดองโดยพุทธสันติวิธี

๓ (๐-๙-๐)

(Reconciliation Practice by Buddhist Peaceful Means)

ศึกษาภาคปฏิบัติ โดยนิสิตต้องนำเสนอประเด็นเหตุการณ์สถานการณ์ ปัญหาความขัดแย้งที่สนใจ และออกแบบเครื่องมือสร้างความปรองดอง โดยนำพุทธสันติวิธีมาประยุกต์ และสร้างสถานการณ์จำลองพร้อมนำเสนอในชั้นเรียน ร่วมวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ของวิธีการที่นำมาใช้ และนำไปปฏิบัติในพื้นที่ศึกษาที่นำเสนอไว้ ถอดบทเรียนวิเคราะห์จากสถานการณ์จริงนำเสนอรายงานโครงการในเชิงวิเคราะห์ผลสำเร็จของโครงการทั้งในแง่ของผลสัมฤทธิ์และวิเคราะห์เครื่องมือที่นำไปใช้ในแง่ของจริยธรรมของนักสันติวิธี

๔. หมวดวิชาเลือก

๘๑๑ ๔๑๐ สันติภาวนาเสวนา

๓ (๒-๕-๒)

(Insight Dialogue Meditation)

ศึกษาแนวคิดรูปแบบการทำสนทนาเสวนา ความเข้าใจในเรื่องจิตวิทยาการสื่อสาร เพื่อสร้างสันติภาพ การฟังอย่างลึกซึ้งด้วยใจเมตตากรุณา โดยอาศัยองค์ความรู้เรื่อง อริยสัจ ๔ ในทางพระพุทธศาสนา เพื่อเรียนรู้ตนเองและผู้อื่นผ่านการภาวนา เชื่อมประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สังคม และสภาพแวดล้อมให้เข้าถึงสันติภาวะ เรียนรู้เครื่องมือที่ใช้ในการภาวนา เพื่อสร้างสันติภาวะ เช่น การฝึกสมาธิ การใช้งานศิลปะ และดนตรี ฝึกปฏิบัติในการเป็นผู้นำกระบวนการเชิงพุทธ (Buddhist Facilitator) ที่สามารถนำพาการสนทนาไปใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง และสร้างสันติภาพ และสันติสุขทั้งกับตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

๘๑๑ ๔๑๑ สัมมนาสันติภาพกับความยุติธรรมทางสังคม

๓ (๓-๐-๖)

(Seminar on Peace and Social Justice)

สัมมนาแนวคิดทฤษฎีและกระบวนการยุติธรรมทางสังคม ที่ส่งเสริมการสร้างสันติภาพ โดยวิเคราะห์ผ่านประเด็นปัญหา สถานการณ์ทางสังคม การแก้ปัญหาความขัดแย้งความยุติธรรมในเชิงโครงสร้าง ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความแตกต่างทางค่านิยมความเชื่อ และวัฒนธรรม ด้วยกระบวนการยุติธรรมที่สังคมพึงปรารถนา และนำพาสันติสุขให้กับสังคม ทั้งนี้สันติต้องกำหนดประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรายวิชาและจัดทำโครงร่างรายงาน ดำเนินการศึกษา รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการศึกษา

๘๑๑ ๔๑๒ กระบวนการไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธบูรณาการ

๓ (๓-๐-๖)

(Process of Mediation in the Integrated Buddhist Perspective)

ศึกษาแนวคิดทฤษฎีการเจรจาไกล่เกลี่ย รวมถึงคุณลักษณะของนักเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ถอดบทเรียนรูปแบบ วิธีการ ขั้นตอนการเจรจาไกล่เกลี่ยในคัมภีร์พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท การเจรจาไกล่เกลี่ยตามแนวตะวันตก เพื่อสร้างรูปแบบและกระบวนการที่ใช้ในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้สร้างเครื่องมือการสร้างความปลอดภัยอย่างมีสติ ซันติ และสันติ ในการเจรจาไกล่เกลี่ยคู่กรณีในสถานที่ทำงาน การไกล่เกลี่ยในบริบทของการให้บริการสาธารณสุข การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยเพื่อน (Peer Mediation) ในสถานศึกษา (School Mediation) การเจรจาไกล่เกลี่ยในชุมชน เพื่อสร้างสันติภาพทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

๘๑๑ ๔๑๓ สัมมนาสันติภาพกับสิทธิมนุษยชน

๓ (๓-๐-๖)

(Seminar on Peace and Human Rights)

สัมมนาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและกระบวนการด้านสิทธิและเสรีภาพ การเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถอดบทเรียนที่เกี่ยวกับระบบโครงสร้างเงื่อนไข กติกา กฎหมาย กฎระเบียบ ข้อตกลงต่างๆ ทางสังคมที่เป็นมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับในระดับสากล โดยศึกษาผ่านประเด็นสถานการณ์ในสังคมปัจจุบัน ร่วมกันวิเคราะห์หลักสิทธิและเสรีภาพที่พึงมีพึงได้ของเพื่อนมนุษย์ และเพื่อส่งเสริมพัฒนาแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในฐานะของความเป็นมนุษย์ ทั้งนี้ นิสิตต้องกำหนดประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรายวิชาและจัดทำโครงร่างรายงาน ดำเนินการศึกษา รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการศึกษา

๘๑๑ ๔๑๔ พหุวัฒนธรรม

๓ (๓-๐-๖)

(Multiculturalism)

ศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แนวคิด ทฤษฎี ตลอดถึงรูปแบบแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ในบริบทของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดถึงการวิเคราะห์ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและกระแสความเจริญก้าวหน้าของโลกที่มีต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตมนุษย์ และถอดบทเรียนจากปัญหาความขัดแย้งความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมในอดีต นำมาเป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือ เพื่อการสร้างสันติภาพ ด้วยการนำวัฒนธรรมความเชื่อ และภูมิปัญญาในท้องถิ่นไทย และประชาคมอาเซียนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันมาร่วมสร้างประสานสังคมให้เกิดสันติสุข

๘๑๑ ๔๑๕ การมีส่วนร่วมกับการสร้างความปรองดอง

๓ (๒-๕-๒)

(Participation and Reconciliation)

ศึกษาแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม เพื่อการเข้าถึงวิถีความปรองดอง ทั้งในประเด็นการมีส่วนร่วมในการมีส่วนร่วมในแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับศาสนา การพัฒนาท้องถิ่น ชุมชน และองค์กร รวมทั้งการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในการแก้ไขเยียวยา และป้องกันความขัดแย้งเพื่อสร้างความปรองดองและความสมานฉันท์ในชาติ

๕) วิทยานิพนธ์ (Dissertation)

๘๐๐ ๑๐๐ วิทยานิพนธ์ แบบ ๑.๑

๕๔ (๐-๑๖๒-๐)

โครงการศึกษาวิจัยในหัวข้อที่สนใจ ก่อให้เกิดความรู้ใหม่และมีเนื้อหาตามลักษณะวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร การทำวิจัยในลักษณะเชิงปฏิบัติการ **Operational Research** ที่สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้เรียนไปประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมสามารถจับต้องได้ โดยมุ่งเน้นประเด็นในการสร้างสรรค์งานด้านสันติภาพและพุทธสันติวิธีในการแก้ไข ป้องกัน รักษา และพัฒนา กระบวนการสร้างสันติภาพและการจัดการความขัดแย้งเพื่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้เกิดสันติภาพและสันติสุข

๘๐๐ ๒๐๐ วิทยานิพนธ์ แบบ ๒.๑

๓๖ (๐-๑๐๘-๐)

โครงการศึกษาค้นคว้าวิจัยในหัวข้อที่สนใจ มีคุณภาพสูงและก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชาการและวิชาชีพ และมีเนื้อหาตามลักษณะวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร การทำวิจัยในลักษณะเชิงปฏิบัติการ **Operational Research** ที่สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้เรียนไปประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมสามารถจับต้องได้ โดยมุ่งเน้นประเด็นในการสร้างสรรค์งานด้านสันติภาพและพุทธสันติวิธีในการแก้ไข ป้องกัน รักษา และพัฒนา กระบวนการสร้างสันติภาพและการจัดการความขัดแย้งเพื่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้เกิดสันติภาพและสันติสุข

ตารางที่ ๒.๑ สรุปตารางรายวิชาหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งประกอบไปด้วย ๕ หมวดย่อย มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

หมวดรายวิชา	รหัสและรายวิชา	หน่วยกิต
๑. วิชาบังคับนับหน่วยกิต	๘๑๑ ๑๐๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสันติศึกษา**	๓ (๓-๐-๖)
	๘๑๑ ๒๐๒ ภาวะผู้นำกับทักษะการสร้างสันติภาพ**	๓ (๓-๐-๖)
๒. วิชาบังคับไม่นับหน่วยกิต	๘๑๑ ๒๐๒ ภาวะผู้นำกับทักษะการสร้างสันติภาพ**	๓ (๓-๐-๖)
	๘๑๑ ๑๐๔ ระเบียบวิจัยขั้นสูงว่าด้วยสันติภาพ	๓ (๒-๒-๕)
	๘๑๑ ๓๐๕ พุทธจริยศาสตร์เพื่อสันติภาพ	๓ (๓-๐-๖)
	๘๐๐ ๓๐๖ วิปัสสนากรรมฐาน	๓ (๒-๕-๒)
	๘๑๑ ๒๐๗ มหาวิทยาลัยสงฆ์กับการเสริมสร้างสังคมสันติสุข	๓ (๓-๐-๖)
	๘๑๑ ๒๐๘ กระบวนการสร้างความปรองดองโดยพุทธสันติวิธี	๓ (๒-๕-๒)
๓. วิชาเอก	๘๑๑ ๓๐๙ ปฏิบัติการสร้างความปรองดองโดยพุทธสันติวิธี	๓ (๐-๙-๐)
	๘๑๑ ๔๑๐ สันติภาวนาเสวนา	๓ (๒-๕-๒)
๔. หมวดวิชาเลือก	๘๑๑ ๔๑๑ สัมมนาสันติภาพกับความยุติธรรมทางสังคม	๓ (๓-๐-๖)
	๘๑๑ ๔๑๒ กระบวนการไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธบูรณาการ	๓ (๓-๐-๖)
	๘๑๑ ๔๑๓ สัมมนาสันติภาพกับสิทธิมนุษยชน	๓ (๓-๐-๖)
	๘๐๐ ๑๐๐ วิทยานิพนธ์ แบบ ๑.๑	๕๔ (๐-๑๖๒-๐)
๕. หมวดวิทยานิพนธ์	๘๐๐ ๒๐๐ วิทยานิพนธ์ แบบ ๒.๑	๓๖ (๐-๑๐๘-๐)

** หมายเหตุ สำหรับหลักสูตรแบบ ๑.๑ เป็นวิชาบังคับไม่นับหน่วยกิต และหลักสูตรแบบ ๒.๑ เป็นวิชาบังคับนับหน่วยกิต

ความอธิบายความหมายของรหัสวิชาและหน่วยกิตประจำวิชา

๑. รหัสประจำวิชาในหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ประกอบด้วย เลข ๖ หลัก มีความหมาย ดังนี้

๑) เลข ๓ ตัวแรก = ตัวที่ ๑ แสดงคณะ ตัวที่ ๒-๓ แสดงสาขาวิชา

๒) เลข ๓ ตัวหลัง = ตัวที่ ๑ แสดงปีการศึกษา ตัวที่ ๒-๓ แสดงชื่อวิชา

๒. หน่วยกิตประจำวิชา หมายถึง ตัวเลขซึ่งแสดงจำนวนหน่วยกิตและปริมาณการเรียนรู้ การสอนของรายวิชานั้นๆ เช่น ๓ (๒-๒-๕) หมายถึง ๓ หน่วยกิต ประกอบด้วยบรรยาย ๒ ชั่วโมง/ต่อ สัปดาห์การปฏิบัติ ๒ ชั่วโมง/ต่อสัปดาห์ และการศึกษาด้วยตนเอง ๕ ชั่วโมง/สัปดาห์

๒.๑.๒ ด้านการจัดการเรียนการสอน^๒

ระบบการศึกษา จัดการศึกษาระบบทวิภาค โดยแบ่งเวลาการศึกษาในแต่ละปีการศึกษา ออกเป็น ๒ ภาคการศึกษาปกติ แต่ละภาคการศึกษามีเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า ๑๕ สัปดาห์ และ จัดการศึกษาภาคฤดูร้อนได้อีก ๑ ภาค มีเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า ๖ สัปดาห์ โดยกำหนดระเบียบว่าด้วย การศึกษาภาคฤดูร้อนตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๔๘ และข้อบังคับระเบียบ ประกาศของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และบัณฑิต วิทยาลัย

จากหลักสูตรต้องผ่านการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา มีการ ปรับปรุงหลักสูตรทุก ๕ ปี ผู้บริหารต้องรับผิดชอบในการกำกับดูแลให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล อย่างต่อเนื่องผู้บริหารหลักสูตรมีหน้าที่ในการบริหารจัดการ ๓ ด้านที่สำคัญคือ ๑. สารระยวิชาของ หลักสูตร ๒. การวางระบบผู้สอนและกระบวนการเรียนการสอน ๓. การประเมินผู้เรียน ระบบประกัน คุณภาพในการดำเนินหลักสูตรมีความทันสมัยในการพัฒนานิสิต ให้เกิดทักษะเป็นสำคัญ รูปแบบ หลักสูตรระดับปริญญาเอก หลักสูตร ๓ ปี ภาษาที่ใช้ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ การรับเข้าศึกษา รับ ทั้งนิสิตไทยและนิสิตต่างประเทศ ความร่วมมือกับสถาบันอื่น เป็นหลักสูตรเฉพาะของสถาบันการให้ ปริญญาแก่ผู้สำเร็จการศึกษา ให้ปริญญาเพียงสาขาวิชาเดียว คือ สันติศึกษา สถานภาพของหลักสูตร หลักสูตรใหม่ พ.ศ. ๒๕๕๘ เปิดสอนภาคการศึกษาที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๙ สภาวิชาการมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เห็นชอบ ในการประชุม ครั้งที่ ๙ / ๒๕๕๘ เมื่อวันที่ ๑๒ เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘ สภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติหลักสูตรในการ ประชุม ครั้งที่ ๙/๒๕๕๘ เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ สถานที่สำหรับจัดการเรียนการ สอน ใช้อาคารเรียนรวมซึ่งเป็นที่ทำการของสาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สถานการณ์ภายนอกหรือการพัฒนาที่จำเป็นต้องนำมาพิจารณาในการวางแผนหลักสูตร สถานการณ์ หรือการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสถานการณ์โลกทำให้ เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจจนเกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจ และความเหลื่อมล้ำในสังคม ทั้งในระดับ ภาคเศรษฐกิจและภาคครัวเรือนอันก่อให้เกิดความขัดแย้งเชิงโครงสร้างของสังคม ทิศทางการกำหนด

^๒ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา หลักสูตรใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, พุทธศักราช ๒๕๕๘.

แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยจึงกำหนดนโยบายเพื่อลดช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคม แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนานวัตกรรมทางด้านสันติภาพ เพื่อการจัดการความขัดแย้งที่สามารถสอดคล้องกับความต้องการขององค์กรภาครัฐและเอกชนที่จะต้องขับเคลื่อนสังคมในกระแสเศรษฐกิจภายใต้พื้นฐานการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีทักษะทางด้านการจัดการความขัดแย้งและการสร้างสันติสุข ที่สามารถหาความรู้ทางพุทธศาสตร์อันเป็นการพัฒนาสันติภาพภายในมาบูรณาการกับเครื่องมือจัดการความขัดแย้งตามหลักสันติวิธี และการพัฒนาภาวะผู้นำที่มีความรู้และทักษะในการนำองค์ความรู้ไปร่วมประสานหาแนวทางจัดการแก้ไขความขัดแย้ง และประสานสังคมให้เกิดสันติสุข ลดความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและเป็นผู้ดำเนินการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง อันจะเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยให้มีความเข้มแข็งและสร้างภูมิคุ้มกันจากกระแสบริโภคนิยม และสามารถก้าวทันโลกยุคโลกาภิวัตน์ พัฒนาเศรษฐกิจไทยตามรอยเศรษฐกิจพอเพียง สังคมจึงมีความจำเป็นและต้องการนักวิจัยกรสันติภาพที่มีความรู้ความสามารถ เข้าใจถึงแก่นแท้ของการจัดการความขัดแย้ง และแนวทางการสร้างสันติภาพเพื่อมาทำหน้าที่ในการพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงตั้งแต่ระดับชุมชน สังคมจนถึงระดับประเทศต่อไป สถานการณ์หรือการพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรม ความท้าทายที่มีต่อสถานการณ์ของประเทศไทย นอกจากต้องเตรียมความพร้อมในการเปิดประตูสู่ประชาคมอาเซียนซึ่งอาจก่อให้เกิดผลกระทบทั้งในเชิงสร้างสรรค์และในแง่ของปัญหาการอยู่ร่วมกันของประเทศสมาชิกที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรมและภาษา ทำให้สังคมไทยต้องเตรียมพร้อมในการรับมือกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ ในขณะที่สถานการณ์ความขัดแย้งในประเทศอันมาจากความเชื่อทางการเมืองที่ต่างขั้วกันจนนำไปสู่สงครามไทยไปสู่สถานการณ์ความขัดแย้งที่ผ่านมา ประกอบกับปัญหาการหลอมรวมวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้ภูมิปัญญาวิถีการดำเนินชีวิตแบบไทยเริ่มเลือนหายไป

ปัญหาเชิงโครงสร้างนโยบายของภาครัฐที่ขาดความเชื่อมั่นจากประชาชน สะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยอยู่ในภาวะขาดภูมิคุ้มกันทางสังคมและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง และส่งผลให้ปัญหาความรุนแรงในสังคมเพิ่มมากขึ้น เช่น ปัญหาการใช้ความรุนแรงในสังคม ปัญหาเยาวชนติดยาเสพติด ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ตลอดจนไปถึงปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคม ปัญหาด้านการบริหารจัดการที่เกิดจากการใช้กฎหมายอย่างไม่เป็นธรรม ปัญหาการขาดเรื่องของธรรมาภิบาลในองค์กร แนวทางในการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในสังคมไทย คือ การเดินทางขององค์กรในภาคต่าง ๆ ดำเนินการให้เป็นไปเพื่อแก้ไข ป้องกัน ปัญหาความขัดแย้ง และการส่งเสริมพัฒนาทั้งมิติสังคมและวัฒนธรรมเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ด้วยเหตุปัจจัยนี้ทำให้เห็นว่าสังคมไทยมีความต้องการนักวิจัยกรสันติภาพที่มีความเชี่ยวชาญในการประยุกต์ความรู้ทางทฤษฎี การศึกษาวิจัย และองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับด้านสันติภาพที่มีพื้นฐานองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริง และการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าว

๑. ความพร้อมในการเผยแพร่หลักสูตรที่มีคุณภาพและมาตรฐาน

หลักสูตรมีความพร้อมในการเผยแพร่ว่าเป็นหลักสูตรที่มีคุณภาพและมาตรฐานตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๕๒ ในปีการศึกษา ๒๕๖๐

อาชีพที่ประกอบได้หลังสำเร็จการศึกษา

- อาจารย์ประจำสาขาวิชาสันติศึกษา ในสถาบันอุดมศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน
- ผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการความขัดแย้ง เป็นผู้นำด้านสันติภาพในชุมชน

สังคม และองค์กรทั้งในกิจการคณะสงฆ์ องค์กรภาครัฐบาล รัฐวิสาหกิจและองค์กรภาคประชาคม

- นักวิจัยทางด้านสันติภาพและการจัดการความขัดแย้ง
- นักพัฒนาบริหารทรัพยากรมนุษย์ นักฝึกอบรม นักสื่อสารองค์กร
- นักเจรจาไกล่เกลี่ย ผู้ประนีประนอม
- ที่ปรึกษาทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชนที่ต้องการบุคลากรที่มีศักยภาพในการผลิตองค์ความรู้เพื่อ พัฒนาการบริหารและการวิจัยเพื่อสร้างข้อเสนอเชิงนโยบาย

๒. ปรัชญาของหลักสูตร

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มีความมุ่งหมายที่จะบูรณาการสันติภาพ ทั้งภายในและภายนอก โดยเริ่มต้นพัฒนาผู้เรียนให้สามารถ เรียนรู้ เข้าใจ เข้าถึงและพัฒนาองค์ความรู้ด้านสันติภาพและสันติวิธี บนฐานของอุดมการณ์แห่งการมีสติ ขันติ และสันติ เข้าถึงความเป็นผู้รู้ ตื่น เบิกบาน อันเป็นพื้นฐานของการฝึกฝนพัฒนาตนตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้เรียนสามารถเป็นวิศวกรสันติภาพที่มีความเชี่ยวชาญในการสร้างสรรค์เครื่องมือจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี เป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมดีงามเป็นต้นแบบให้สังคม มีจิตวิญญาณที่เสียสละพร้อมสร้างประโยชน์ให้กับผู้อื่น สามารถร่วมประสานมนุษย์และสังคมให้อุดมด้วยสันติสุข สมดังพระราชปราชญ์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาพระไตรปิฎก และวิชาชั้นสูงสำหรับ พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ทั่วไป และปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่ว่า “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม”

๓. วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

๑. เพื่อผลิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในศาสตร์สันติศึกษาทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติสามารถสร้างสันติภาวะให้กับตนเอง และมีภาวะผู้นำในการสร้างสันติภาพในชุมชน สังคม และประเทศ

๒. เพื่อผลิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตให้มีความสามารถเชิงปฏิบัติการในการนำองค์ความรู้จากงานวิจัยด้านสันติภาพไปสร้างเครื่องมือในการแก้ไขและป้องกันความขัดแย้งในระดับบุคคล ชุมชน สังคมและประเทศ

๓. เพื่อผลิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ให้มีความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนากระบวนการ สร้างสันติภาพผ่านวิถีชีวิตความเชื่อมีศาสนา วัฒนธรรม ความเป็นชาติพันธุ์ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมไทย และประชาคมอาเซียน

๔. แผนพัฒนาปรับปรุง

ตารางที่ ๒.๒ แผนพัฒนาปรับปรุงหลักสูตร

แผนการพัฒนา/เปลี่ยนแปลง	กลยุทธ์	หลักฐาน/ตัวบ่งชี้
๑) การพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสถานการณ์สังคมปัจจุบัน และเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตร	๑) ทบทวนหลักสูตร การเรียนการสอน รวมทั้งการศึกษาเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตร และเนื้อหาหลักสูตรที่ใกล้เคียงทั้งในประเทศและต่างประเทศ	๑) ความพึงพอใจของหน่วยงานต่อคุณภาพของดุษฎีบัณฑิตและประสิทธิภาพของดุษฎีบัณฑิตในการสร้างสันติภาพและสันติสุขให้สังคม และการผลิตผลงานทางวิชาการ
๒) ติดตามการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในด้านสังคมอาจมีผลกระทบต่อหลักสูตร และเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา แผนการพัฒนา/เปลี่ยนแปลง	๒) จัดสัมมนา/กิจกรรมเพื่อพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน และการประกันคุณภาพหลักสูตรกลยุทธ์	๒) ผลการจัดสัมมนา/กิจกรรมเพื่อพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน และผลการประเมินคุณภาพหลักสูตร/ตัวบ่งชี้
๓) การติดตามผลการนำหลักสูตรไปใช้	๓) การประเมินผลหลักสูตรและ สร้างช่องทางในการรับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง	๓) ดำเนินการทบทวนและปรับปรุงหลักสูตรเป็นระยะๆ ทุก ๕ ปี
๔) พัฒนาระบบและกระบวนการจัดการเรียนการสอนให้บัณฑิตมีอัตลักษณ์ เก่งงาน เก่งคน เก่งคิด เก่งครองชีวิต และเก่งพิชิตปัญหา เป็นที่ต้องการของแหล่งจ้างงาน	๔) ประเมินหลักสูตรอย่างต่อเนื่องตามวาระปรับปรุงของหลักสูตรโดยอ้างอิงตามเกณฑ์มาตรฐาน สกอ.	๔) รายงานผลการประเมินหลักสูตรเอกสารหลักสูตร ฉบับที่ปรับปรุงผลการดำเนินงานเป็นที่พึงพอใจ

๕. กลยุทธ์การสอนที่ใช้พัฒนาการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม

เพื่อให้เกิดผลการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม หลักสูตรจึงใช้กลยุทธ์ในการสอนเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน ดังนี้

๑. ฝึกฝนภาวะความเป็นผู้นำ ผู้ตาม รวมถึงการเคารพสิทธิ และการรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น ในการปฏิบัติงานเป็นทีม และการทำงานวิจัย

๒. การสอดแทรกความรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม ในการเรียนการสอน ทั้งในด้านการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และในการวิจัย

๖. การดำเนินการเรียนการสอน

ให้มีระยะเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า ๖ ภาคการศึกษาปกติ และไม่เกิน ๑๐ ภาคการศึกษาปกติ โดยแบ่งเป็นภาคการศึกษา ดังนี้

ภาคการศึกษาที่ ๑ เดือน มิถุนายน – กันยายน

ภาคการศึกษาที่ ๒ เดือน ตุลาคม – มกราคม

ภาคฤดูร้อน เดือน กุมภาพันธ์ – พฤษภาคม

๗. การเปิดโอกาสให้ผู้เข้าศึกษา แบบศึกษาเต็มเวลา

๘. คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโททุกสาขา จากสถาบันการศึกษาทั้งภายใน และต่างประเทศ ที่ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) และต้องมีคุณสมบัติอื่นตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด

ได้รับค่าระดับเฉลี่ยสะสมในระดับปริญญาโท ไม่ต่ำกว่า ๓.๕๐ จากระบบ ๔ แต้ม ยกเว้น ผู้มีประสบการณ์ทำงานติดต่อกันเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๒ ปี นับแต่สำเร็จการศึกษาหรือมีผลงานทางวิชาการที่คณะกรรมการบริหารหลักสูตรเห็นชอบ มีผลการสอบภาษาอังกฤษได้ตามเกณฑ์ที่มหาวิทยาลัยกำหนด เป็นผู้มีความแข็งแรงและไม่เป็นโรคหรือภาวะอันเป็นอุปสรรคในการศึกษา คณะกรรมการบริหารหลักสูตรพิจารณาเห็นสมควรให้มีสิทธิเข้าศึกษาได้ไม่เคยถูกลงโทษให้พ้นสภาพการเป็นนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๙. วิธีคัดเลือกผู้เข้าศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาสันติศึกษาจะดำเนินการคัดเลือกผู้เข้าศึกษา โดยพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการสอบคัดเลือกผู้สมัครเข้าศึกษาในระดับปริญญาเอก หลักสูตรแบบ ๑.๑ และแบบ ๒.๑ ในแต่ละปีการศึกษา โดยมีหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

๑) ผู้สมัครต้องเสนอหัวข้อและโครงร่างวิทยานิพนธ์ที่มีความเป็นไปได้ มีรายละเอียดเนื้อหาครอบคลุมประเด็น ดังต่อไปนี้

- ๑.๑ ชื่อหัวข้อวิทยานิพนธ์
- ๑.๒ รายชื่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่ตอบรับแล้ว
- ๑.๓ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- ๑.๔ วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- ๑.๕ ขอบเขตการวิจัย
- ๑.๖ ปัญหาที่ต้องการทราบ (ถ้ามี)
- ๑.๗ สมมติฐานการวิจัย (ถ้ามี)
- ๑.๘ นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย
- ๑.๙ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๑.๑๐ วิธีดำเนินการวิจัย
- ๑.๑๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย
- ๑.๑๒ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
- ๑.๑๓ โครงสร้างวิทยานิพนธ์ (สารบัญชั้วคร่าว)
- ๑.๑๔ บรรณานุกรมและเชิงอรรถ
- ๑.๑๕ ประวัติผู้วิจัย

๒) ผู้สมัครต้องผ่านการสอบข้อเขียนเพื่อวัดความรู้ในรายวิชาตามที่บัณฑิตวิทยาลัยหรือคณะกรรมการบริหารหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษากำหนด และการสอบวัดความรู้ด้านภาษาอังกฤษที่ดำเนินการโดยสถาบันภาษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้สมัครต้องสอบผ่านการวัดความรู้ภาษาอังกฤษตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ดังนี้

- | | |
|--------------------------------|-----------|
| ๑. ทักษะด้านการฟัง (Listening) | ๑๐๐ คะแนน |
| ๒. ทักษะด้านการพูด (Speaking) | ๑๐๐ คะแนน |
| ๓. ทักษะด้านการอ่าน (Reading) | ๑๐๐ คะแนน |
| ๔. ทักษะด้านการเขียน (Writing) | ๑๐๐ คะแนน |
| รวม | ๔๐๐ คะแนน |

ผู้สมัครที่ได้ผลการสอบเกินร้อยละ ๖๐ จากคะแนนเต็ม ถือว่าผ่านการสอบวัดความรู้ด้านภาษาอังกฤษ

๓) ผู้สมัครต้องผ่านการสอบสัมภาษณ์ในเนื้อหาโครงร่างวิทยานิพนธ์ตามข้อ ๑ มีความรู้และความสามารถด้านอื่น ๆ ตามที่บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาสันติศึกษา หรือคณะกรรมการบริหารหลักสูตรกำหนด

๔) ผู้สอบเข้าได้ตามประกาศของบัณฑิตวิทยาลัย ต้องเข้ารายงานตัวตามวัน เวลา และสถานที่ที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด

ตารางที่ ๒.๓ จำนวนนิสิตที่คาดว่าจะสำเร็จการศึกษา

ระดับชั้นปี	๒๕๕๙	๒๕๖๐	๒๕๖๑	๒๕๖๒	๒๕๖๓
ชั้นปีที่ ๑	๓๐	๓๐	๓๐	๓๐	๓๐
ชั้นปีที่ ๒	-	๓๐	๓๐	๓๐	๓๐
ชั้นปีที่ ๓	-	-	๓๐	๓๐	๓๐
รวมจำนวนนิสิต	๓๐	๖๐	๙๐	๙๐	๙๐
จำนวนนิสิตที่คาดว่าจะสำเร็จการศึกษา	-	-	๓๐	๓๐	๓๐

๑๐. การพัฒนาหลักสูตร

บัณฑิตวิทยาลัย หลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ได้ตระหนักถึงความสำคัญ และความจำเป็นในการผลิตวิศวกรสันติภาพ ซึ่งเป็นบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ และศักยภาพในงานด้านสันติภาพ มีองค์ความรู้และประสบการณ์ในลักษณะที่เป็นผู้รู้จริง และปฏิบัติได้ กระตุ้นให้เกิดการใช้ความรู้ทางด้านสันติภาพในการสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการ ที่ผ่านมาโครงการหลักสูตรสันติศึกษา ประสบความสำเร็จในการผลิตวิศวกรสันติภาพในระดับปริญญาโทและมีผู้ให้ความสนใจมาศึกษาอย่างต่อเนื่อง ทำให้หลักสูตรสันติศึกษา ภายใต้การดูแลควบคุมของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนาระดับการผลิตวิศวกรด้านสันติภาพที่มีความเชี่ยวชาญ ชำนาญการ สามารถสร้างสรรค์งานสันติภาพทั้งในด้านวิชาการ และผลักดันโครงการสันติภาพได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเน้นการศึกษาโครงการวิจัยที่ลงพื้นที่ปฏิบัติได้จริงประกอบกับปัจจุบันทางโครงการสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีความพร้อมทั้งทางด้านคณาจารย์ ครุภัณฑ์สำนักงาน ครุภัณฑ์ประกอบการจัดการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในสาขาวิชาสันติศึกษา ที่สามารถรองรับการจัดการเรียนการสอนและการศึกษาวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ทางสาขาวิชาสันติศึกษา จึงมีความประสงค์จะเปิดการสอนในหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา เพื่อเป็นการเปิดกว้างให้มีการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้น มีความเชี่ยวชาญทางด้านการสร้างสันติภาพที่ผสมผสานแนวคิดทางด้านพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นให้นิสิตมีความรู้ความเข้าใจในศาสตร์ด้านดังกล่าวในเชิงลึก และผสมผสานพุทธธรรมให้นำไปสู่วิธีการดำเนิน

การที่เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นทางเลือกหนึ่งในการพัฒนากำลังคนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการความขัดแย้ง และสร้างสันติภาพของประเทศชาติสืบต่อไป

๑๑. หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

การทำวิจัยในสาขาวิชาสันติศึกษาที่มุ่งเน้นด้านการสร้างสันติภาพการสร้างความปลอดภัย และ ความสมานฉันท์ตลอดจนการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี โดยการศึกษาค้นคว้า การแสวงหาความรู้ การประยุกต์วิเคราะห์ และสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบการวิจัยอย่างเป็นระบบตาม หลักวิชาการความรู้ด้านสันติวิธีบูรณาการกับหลักพระพุทธศาสนาและวิทยาการศาสตร์สมัยใหม่ ภายใต้การควบคุมดูแลของคณะกรรมการ และอาจารย์ที่ปรึกษา ซึ่งทำหน้าที่ให้คำปรึกษา และควบคุมวิทยานิพนธ์ของนิสิตแต่ละคนให้เป็นไปตามข้อบังคับ ระเบียบฯ และประกาศของบัณฑิตวิทยาลัยจนกว่าจะแล้วเสร็จ และต้องมีการนำเสนอผลวิทยานิพนธ์ และต้องสอบผ่านการสอบปากเปล่าขั้นสุดท้ายโดยคณะกรรมการที่ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากภายในและภายนอกสถาบัน ทั้งนี้ ผลงานวิทยานิพนธ์หรือส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ต้องได้รับการตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการที่มีผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองหรือเสนอต่อที่ประชุมทางวิชาการที่มีรายงานประชุมในระดับ ชาติ หรือนานาชาติที่มีคุณภาพตามประกาศคณะกรรมการอุดมศึกษา เรื่อง หลักเกณฑ์การพิจารณาวารสารวิชาการสำหรับการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ อย่างน้อย ๒ เรื่อง

๑๒. มาตรฐานผลการเรียนรู้

นิสิตมีศักยภาพในการเรียนรู้และสามารถคิดวิเคราะห์ปัญหาเป็นระบบและมีหลักการ สามารถประยุกต์ใช้ศาสตร์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ด้านการพัฒนางานสร้างสันติภาพ ในสาขาวิชาต่างๆ และผลการเรียนรู้ทั้ง ๕ ด้าน (ดังแสดงในหมวดที่ ๔ ข้อ ๒) มาใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ได้ผลเป็นที่น่าพึงพอใจ

๑๓. ช่วงเวลา (สำหรับหลักสูตรแบบ ๑.๑ และ ๒.๑)

นิสิตแบบ ๑.๑ เป็นแบบแผนการศึกษาที่เน้นการวิจัย โดยนิสิตต้องทำวิทยานิพนธ์ไม่น้อยกว่า ๕๔ หน่วยกิต และอาจมีการเรียนรายวิชาเพิ่มเติมได้ ตามคำแนะนำของคณะกรรมการบริหารหลักสูตรหรือคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ โดยไม่นับหน่วยกิต และมีสิทธิขอสอบวิทยานิพนธ์ได้ต่อเมื่อทำวิทยานิพนธ์เสร็จสมบูรณ์ โดยใช้เวลาศึกษาไม่น้อยกว่า ๔ ภาคการศึกษาปกติ นับจากวันลงทะเบียนทำวิทยานิพนธ์

นิสิตแบบ ๒.๑ เป็นการศึกษาที่เน้นการวิจัยและการศึกษารายวิชาเพิ่มเติม โดยนิสิตต้องทำวิทยานิพนธ์ไม่น้อยกว่า ๓๖ หน่วยกิต และต้องศึกษารายวิชาอีกไม่น้อยกว่า ๑๘ หน่วยกิตและมีสิทธิขอสอบวิทยานิพนธ์ได้ต่อเมื่อศึกษารายวิชาครบตามที่กำหนดโดยได้ค่าระดับเฉลี่ยสะสม ใน

รายวิชาไม่น้อยกว่า ๓.๐๐ และทำวิทยานิพนธ์เสร็จสมบูรณ์ โดยใช้เวลาศึกษาไม่น้อย ๘ เดือน นับจากวันลงทะเบียนทำวิทยานิพนธ์

๑๔. จำนวนหน่วยกิต

แบบ ๑.๑ จำนวน ๕๔ หน่วยกิต แบบ ๒.๑ จำนวน ๕๔ หน่วยกิต

๑๕. การเตรียมการ

จัดเตรียมคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ ห้องเรียน ห้องสมุดและอุปกรณ์การศึกษาให้พร้อมในแต่ละปีการศึกษาให้พร้อมที่ทำงาน

เตรียมคณาจารย์ผู้ให้คำปรึกษา แนะนำแก่นิสิต และให้นิสิตจัดทำหัวข้อและโครงร่างวิทยานิพนธ์โดยความเห็นชอบของผู้ที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นประธานหรือกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์จัดทำตารางการเรียนการสอนและตารางสำหรับให้คำปรึกษาแก่นิสิตเป็นรายบุคคล

หลักสูตรกำหนดให้มีการจัดสัมมนาสำหรับนิสิต นิสิตเข้าร่วมประชุมหรือสัมมนาด้านสันติศึกษา การจัดการความขัดแย้ง ทั้งในและต่างประเทศ เกี่ยวกับแนวโน้ม ทิศทาง และประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการทำวิจัยด้านสันติศึกษา

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ต้องมีจำนวนไม่น้อยกว่า ๒ ท่าน แต่ไม่เกิน ๓ ท่าน อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ให้คำปรึกษาในการเลือกหัวข้อวิทยานิพนธ์ การจัดเตรียม โครงร่าง การสอบโครงร่าง กระบวนการศึกษาค้นคว้า การจัดทำรายงานวิทยานิพนธ์ และการประเมินผล กระบวนการทำวิทยานิพนธ์ของผู้เรียน

๑๖. ความเกี่ยวข้อง กับพันธกิจของสถาบัน

ด้วยนโยบายของมหาวิทยาลัยที่มุ่งเน้นการเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม พร้อมๆ กับการพัฒนาสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ โดยเฉพาะในศาสตร์ที่เป็นพุทธศาสตร์เชิงประยุกต์จากแนวคิดดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีหลักสูตรเพื่อพัฒนาบุคลากรที่เข้าถึงแก่นแท้ในด้านสันติภาพเพื่อทำหน้าที่ผลิตงานวิจัยเชิงบูรณาการที่ถอดองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาผสมผสานกับศาสตร์ทางด้านการสร้างสันติภาพที่ประกอบด้วยรู้ความสามารถและคุณสมบัติที่สำคัญ อันได้แก่ ทักษะภาวะผู้นำ การใช้การเจรจา การสื่อสาร การไกล่เกลี่ย การทำงานเป็นหมู่คณะ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและสร้างความปรองดองในสังคม มีวิสัยทัศน์ในการเฝ้าระวังความเสี่ยง การออกแบบและการสร้างสรรค์ มีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและต่อสังคมในการสร้างสันติสุขร่วมกัน รวมไปถึงจริยธรรมผู้นำต้นแบบด้านสันติภาพ ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น โครงการสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับสำนักงานศาลยุติธรรมและสถาบันพระปกเกล้าจึงเล็งเห็นความสำคัญอย่างยิ่งในการเปิดสอน

ในหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษาความสัมพันธ์กับหลักสูตรอื่นในสถาบันมีการเชิญอาจารย์จากคณะพุทธศาสตร์ หรือจากบัณฑิตวิทยาลัย และผู้ทรงคุณวุฒิ จากภายนอกมหาวิทยาลัย ทั้งผู้ทรงคุณวุฒิสำนักงานศาลยุติธรรม และสถาบันพระปกเกล้า ตลอดจนคณาจารย์หลักสูตรมหาวิทยาลัยทั้งภาครัฐ และเอกชนที่เปิดสอนวิชาสันติศึกษาและที่เกี่ยวข้องมาเป็นผู้สอน หรือผู้ร่วมสอนในบางรายวิชาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการศึกษา รวมทั้งสื่อประกอบการเรียนการสอน ร่วมกันกับหลักสูตรเหล่านี้ด้วย การบริหารจัดการหลักสูตรแต่งตั้งผู้ประสานงานรายวิชาทุกรายวิชาเพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับภาควิชา อาจารย์ผู้สอนและนิสิตในการพิจารณาข้อกำหนดรายวิชาการจัดการเรียนการสอนและกาประเมินผลการดำเนินการมอบหมายให้คณะกรรมการบริหารหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ควบคุมการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้เป็นไปตามข้อกำหนดรายวิชานิสิตต้องสอบผ่านการสอบวัดคุณสมบัติใน ๓ หมวดวิชา ต่อไปนี้ ๑) หมวดวิชาว่าด้วยทฤษฎี ๒) หมวดวิชาว่าด้วยการวิจัย ๓) หมวดวิชาว่าด้วยการประยุกต์ นิสิตต้องสอบผ่านภาษาอังกฤษ และเลือกสอบภาษาต่างประเทศอีก ๑ ภาษา คือ ภาษาบาลี, ภาษาสันสกฤต, ภาษาเยอรมัน, ภาษาญี่ปุ่น, ภาษาจีนหรือภาษาฝรั่งเศส, นิสิตชาวต่างประเทศที่จบการศึกษาระดับปริญญาโทจากสถาบันการศึกษาในต่างประเทศ สามารถเลือกภาษาไทยเป็นภาษาต่างประเทศ นิสิตแบบ ๑.๑ มีสิทธิ์เสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์เมื่อได้ขึ้นทะเบียนนิสิตและสอบผ่าน การวัดคุณสมบัติเรียบร้อยแล้ว สำหรับนิสิตแบบ ๒.๑ ที่ศึกษารายวิชามาแล้วไม่น้อยกว่า ๑ ภาคการศึกษาปกติ และมีหน่วยกิตสะสมไม่น้อยกว่า ๖ หน่วยกิต และสอบผ่านการสอบวัดคุณสมบัติเรียบร้อยแล้วจึงจะมีสิทธิ์เสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์ เพื่อขออนุมัติลงทะเบียนทำวิทยานิพนธ์ระบบการศึกษาในเรื่องอื่น ๆ ให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๑ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๔๙ (ภาคผนวก ข) มาใช้โดยอนุโลม

๒.๑.๓ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน^๓

๑. ระบบการศึกษา

๑) จัดการศึกษาระบบทวิภาค โดยแบ่งเวลาการศึกษาในแต่ละปีการศึกษาออกเป็น ๒ ภาคการศึกษาปกติ แต่ละภาคการศึกษามีเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า ๑๕ สัปดาห์ และจัดการศึกษาภาคฤดูร้อนได้อีก ๑ ภาค มีเวลาศึกษาไม่น้อยกว่า ๖ สัปดาห์ โดยกำหนดระเบียบว่าด้วยการศึกษาภาคฤดูร้อนตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๔๘ และข้อบังคับระเบียบ ประกาศของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และบัณฑิตวิทยาลัย

๒) นิสิตต้องสอบผ่านการสอบวัดคุณสมบัติใน ๓ หมวดวิชา ต่อไปนี้

^๓ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา หลักสูตรใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศักราช ๒๕๕๘.

- (๑) หมวดวิชาว่าด้วยทฤษฎี
- (๒) หมวดวิชาว่าด้วยการวิจัย
- (๓) หมวดวิชาว่าด้วยการประยุกต์

๓) นิสิตต้องสอบผ่านภาษาอังกฤษ และเลือกสอบภาษาต่างประเทศอีก ๑ ภาษา คือ ภาษาบาลี, ภาษาสันสกฤต, ภาษาเยอรมัน, ภาษาญี่ปุ่น, ภาษาจีน, หรือภาษาฝรั่งเศส, นิสิตชาวต่างประเทศที่จบการศึกษาระดับปริญญาโทจากสถาบันการศึกษาในต่างประเทศ สามารถเลือกภาษาไทยเป็นภาษาต่างประเทศ

๔) นิสิตแบบ ๑.๑ มีสิทธิเสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์เมื่อได้ขึ้นทะเบียนนิสิตและสอบผ่านการวัดคุณสมบัติเรียบร้อยแล้ว สำหรับนิสิตแบบ ๒.๑ ที่ศึกษารายวิชามาแล้วไม่น้อยกว่า ๑ ภาค การศึกษาปกติ และมีหน่วยกิตสะสมไม่น้อยกว่า ๖ หน่วยกิต และสอบผ่านการสอบวัดคุณสมบัติเรียบร้อยแล้วจึงจะมีสิทธิเสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์ เพื่อขออนุมัติลงทะเบียนทำวิทยานิพนธ์

๕) ระบบการศึกษาในเรื่องอื่นๆ ให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ.๒๕๔๑ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๔๙ (ภาคผนวก ข) มาใช้โดยอนุโลม

๒. การจัดการศึกษาภาคฤดูร้อน ขึ้นอยู่กับคณะกรรมการประจำหลักสูตรการจัดการศึกษา ภาคฤดูร้อนได้อีก ๑ ภาคการศึกษา โดยกำหนดระยะเวลาและจำนวนหน่วยกิต ให้มีสัดส่วนเทียบเคียงกันได้กับการศึกษาภาคปกติ โดยให้เป็นไปตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ.๒๕๔๑ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๔๙ (ภาคผนวก ข) การเทียบเคียงหน่วยกิตในระบบทวิภาค รายวิชาที่กำหนดให้นิสิตฟังการบรรยาย สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง และศึกษานอกเวลาอีกไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ ๓ ชั่วโมงตลอดภาคการศึกษา ให้มีค่าเท่ากับ ๑ หน่วยกิต รายวิชาที่นิสิตใช้เวลาปฏิบัติการ อภิปราย หรือสัมมนา สัปดาห์ละ ๒ ถึง ๓ ชั่วโมง และ เมื่อรวมเวลาศึกษานอกเวลาแล้ว นิสิตใช้เวลาไม่น้อยกว่าสัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง ตลอดภาคการศึกษา ให้มีค่าเท่ากับ ๑ หน่วยกิต รายละเอียดอื่นๆ ใดที่เกี่ยวกับระยะเวลาการศึกษา ให้นำข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามาใช้โดยอนุโลม

๒.๑.๔ ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการเรียนการสอน^๔

ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการเรียนการสอน ต้องมีความพร้อมในหลายด้าน เช่น ความพร้อมทางกายภาพ ความพร้อมด้านอุปกรณ์ ความพร้อมด้านเทคโนโลยี ความพร้อมการให้บริการ

^๔ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา หลักสูตรใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศักราช ๒๕๕๘.

เช่น ห้องเรียน ห้องสมุดตามกรอบกำหนดมาตรฐานโดยพิจารณาความพึงพอใจการประเมินของนิสิตและอาจารย์ สิ่งสนับสนุนการเรียนรู้เป็นกระบวนการ ครอบคลุมประเด็นดังนี้ ระบบการดำเนินงานของภาควิชา จำนวนสิ่งสนับสนุนการเรียนการสอน กระบวนการปรับปรุงตามผลการประเมินความพึงพอใจของนิสิตและอาจารย์

๒.๑.๕ ด้านการวัดผลและประเมินผล^๕

๑. การประกันคุณภาพหลักสูตร

การบริหารหลักสูตร จัดให้มีคณะกรรมการผู้รับผิดชอบหลักสูตร (คณะกรรมการจัดทำรายวิชา) แต่ละรายวิชาที่เปิดสอนในหลักสูตร พร้อมทั้งมีกระบวนการจัดการเรียนการสอน โดยดำเนินการตามรายละเอียดต่อไปนี้

- มีการจัดทำรายละเอียดของรายวิชา (มคอ.๓)
- มีรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลาย
- มีอาจารย์ประจำหลักสูตรทั้งอาจารย์ประจำ อาจารย์พิเศษ (ผู้ทรงคุณวุฒิ)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์มีคุณสมบัติตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๘ (ของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา) และข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๑

- มีการพัฒนาทักษะการสอนและการให้คำปรึกษาวิทยานิพนธ์ของอาจารย์
- มีการประเมินและวิเคราะห์ข้อสอบให้ได้มาตรฐาน
- มีระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับรายวิชาในหลักสูตร

มีการประกันคุณภาพวิทยานิพนธ์ โดยให้ดำเนินการตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๑ ในหัวข้อหลักดังนี้

- การทำวิทยานิพนธ์
- การสอบประมวลความรู้
- การสอบวัดคุณสมบัติ
- การสอบวิทยานิพนธ์

^๕ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา หลักสูตรใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศักราช ๒๕๕๘.

๒. กลยุทธ์การประเมินผลการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม

มีการประเมินผลการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม ทั้งระหว่างกำลังศึกษา และภายหลังสำเร็จการศึกษา ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การใช้แบบสอบถาม แบบประเมิน และแบบวัดผล โดยประเมินจากหลาย ๆ ด้าน ดังนี้

๑) ประเมินจากการมีวินัยในการเรียน การตรงเวลาในการเข้าชั้นเรียน การทำงานเสร็จ และส่งงานตามกำหนด

๒) ประเมินจากความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานเป็นทีม การทำงานวิจัย และการเข้าร่วมกิจกรรมในการใช้องค์ความรู้ทางการศึกษาทำประโยชน์ต่อสังคม

๓) ประเมินจากความซื่อสัตย์ และจรรยาบรรณในการสอบ

๔) ผู้เรียนประเมินตนเอง และประเมินโดยเพื่อนและอาจารย์ โดยใช้แบบประเมินและแบบวัดผล

๕) ภายหลังสำเร็จการศึกษา ให้คณาจารย์บัณฑิตประเมินตนเอง ประเมินจากผู้ใช้คณาจารย์บัณฑิต และประเมินจากผู้ปกครองของคณาจารย์บัณฑิต โดยใช้แบบสอบถาม

๓. ผลการเรียนรู้ด้านความรู้

๑) มีความสามารถในการพัฒนานวัตกรรมหรือสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นแก่นของสาขาวิชาสันติศึกษา

๒) มีความสามารถในการใช้เทคนิคการวิจัยและพัฒนาเพื่อหาข้อสรุปของปรากฏการณ์ในสาขาวิชาสันติศึกษา

๓) ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและกว้างขวางเกี่ยวกับองค์ความรู้เชิงปฏิบัติการที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งในระดับชาติและนานาชาติ

๔) มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนปัจเจกปัญญามาเป็นสาธารณปัญญาที่ก่อให้เกิดคุณค่าต่อสังคม

๔. การสำเร็จการศึกษา

แบบ ๑.๑

๑) สอบผ่านการสอบวัดคุณสมบัติ (Qualifying Examination) เพื่อเป็นผู้มีสิทธิขอทำวิทยานิพนธ์ เสนอวิทยานิพนธ์ และสอบผ่านการสอบปากเปล่าขั้นสุดท้ายโดยคณะกรรมการที่บัณฑิตวิทยาลัยแต่งตั้ง ซึ่งจะต้องประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากภายในและภายนอกสถาบันและต้องเป็นระบบเปิดให้ผู้สนใจเข้ารับฟังได้

๒) ผลงานวิทยานิพนธ์หรือส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ต้องได้รับการตีพิมพ์หรือน้อยได้รับการตีพิมพ์ในวารสารระดับชาติหรือนานาชาติที่มีคุณภาพตามประกาศคณะกรรมการอุดมศึกษา

เรื่อง หลักเกณฑ์การพิจารณาการพิจารณาทางวิชาการสำหรับการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ อย่างน้อย ๒ เรื่อง

๓) สอบผ่านภาษาอังกฤษ และเลือกสอบภาษาต่างประเทศอีก ๑ ภาษา คือ ภาษาบาลี, ภาษาสันสกฤต, ภาษาเยอรมัน, ภาษาญี่ปุ่น, ภาษาจีน, หรือภาษาฝรั่งเศส, นิสิตชาวต่างประเทศที่จบการศึกษาระดับปริญญาโทจากสถาบันการศึกษาในต่างประเทศ สามารถเลือกภาษาไทยเป็นภาษาต่างประเทศ

๔) เกณฑ์อื่นต้องปฏิบัติตามวิปัสสนากรรมฐานตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด (ภาคผนวก ข)

แบบ ๒.๑

๑) ศึกษารายวิชาครบถ้วนตามที่กำหนดในหลักสูตร โดยจะต้องได้คะแนนเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า ๓.๐๐ จากระบบ ๔ ระดับคะแนนหรือเทียบเท่า

๒) สอบผ่านการสอบวัดคุณสมบัติ (Qualifying Examination) เพื่อเป็นผู้มีสิทธิ ขอทำวิทยานิพนธ์ เสนอวิทยานิพนธ์ และสอบผ่านการสอบปากเปล่าขั้นสุดท้ายโดยคณะกรรมการ ที่บัณฑิตวิทยาลัยแต่งตั้ง ซึ่งจะต้องประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากภายในและภายนอกสถาบัน และต้องเป็นระบบเปิดให้ผู้สนใจเข้ารับฟังได้

๓) ผลงานวิทยานิพนธ์หรือส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ต้องได้รับการตีพิมพ์หรืออย่างน้อยได้รับการตีพิมพ์ในวารสารระดับชาติหรือนานาชาติที่มีคุณภาพตามประกาศคณะกรรมการอุดมศึกษา เรื่อง หลักเกณฑ์การพิจารณาการพิจารณาทางวิชาการสำหรับการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ

๔) สอบผ่านภาษาอังกฤษ และเลือกสอบภาษาต่างประเทศอีก ๑ ภาษา คือ ภาษาบาลี, ภาษาสันสกฤต, ภาษาเยอรมัน, ภาษาญี่ปุ่น, ภาษาจีน, หรือภาษาฝรั่งเศส, นิสิตชาวต่างประเทศที่จบการศึกษาระดับปริญญาโทจากสถาบันการศึกษาในต่างประเทศ สามารถเลือกภาษาไทยเป็นภาษาต่างประเทศ

๕) เกณฑ์อื่นต้องปฏิบัติตามวิปัสสนากรรมฐานตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด (ภาคผนวก ข)

๒.๑.๖ ด้านคุณสมบัติผู้สอน^๖

อาจารย์ผู้สอนเป็นปัจจัยสำคัญของการผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพ ดังนั้นผู้สอนจึงต้องมีการพัฒนาระบบบริหารการศึกษาที่ดีในการวางแผนการเรียนการสอนและมีการผลิตผลงานทางวิชาการ มีความรักในองค์กรและปฏิบัติงานตามหลักวิชาชีพให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร มีความรู้ความสามารถมีปรัชญา มีวิสัยทัศน์ ในการเรียนรู้เพิ่มเติมจากความรู้ที่มีอยู่ตลอดเวลา มีการกำหนดนโยบายการบริหารงาน การวางแผนระยะยาว กำหนดกิจกรรมดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่

^๖ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา หลักสูตรใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศักราช ๒๕๕๘.

กำหนด การกำหนดคุณสมบัติของผู้สอนจาก สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาได้ให้เกณฑ์มาตรฐานคุณสมบัติอาจารย์ให้เป็นไปตามมาตรฐานในเชิงปริมาณและคุณภาพของการศึกษา จำนวนการรับนิสิตมีผลต่อการเรียนการสอนของอาจารย์ผู้สอนที่เชี่ยวชาญทางสาขาวิชาที่จะสอน ซึ่งต้องมีความพอดีเหมาะสมต่อนิสิตที่อาจารย์ผู้สอนจะสามารถดูแลได้ทั่วถึง อย่างเพียงพอเพื่อให้ได้นิสิตจบออกไปอย่างมีคุณภาพ จะต้องคำนึงถึงวุฒิการศึกษา ตำแหน่งทางวิชาการ และผลงานวิจัยให้เกิดเป็นที่ยอมรับในสังคม

ดังนั้นตัวบ่งชี้องค์ประกอบด้านอาจารย์ผู้สอนมีองค์ประกอบดังนี้คือ

๑) การบริหารและการพัฒนาอาจารย์ เริ่มตั้งแต่ระบบการรับอาจารย์ผู้สอนใหม่ ต้องมีการกำหนดเกณฑ์คุณสมบัติผู้สอนให้สอดคล้องกับความต้องการของหลักสูตร ให้ตรงตามความต้องการของเนื้อหาสาระวิชาการในการเรียนการสอน และคัดกรองเพื่อให้ได้อาจารย์ที่ดีมีคุณภาพทั้งทางด้านเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพให้เป็นที่ยอมรับและเป็นไปตามมาตรฐานหลักสูตรที่กำหนดไว้โดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา มีการส่งเสริมพัฒนาอาจารย์ผู้สอนให้ได้เป็นไปตามมาตรฐาน รวมถึงการวางแผนงบประมาณ ด้านทรัพยากร และด้านกิจกรรม จนกำกับดูแล การพัฒนาคุณภาพอาจารย์ให้ดียิ่งขึ้น กระบวนการผลแสดงการดำเนินงานที่ครอบคลุมประเด็นที่สำคัญคือ ระบบการรับและแต่งตั้งอาจารย์ประจำหลักสูตร ระบบการบริหารอาจารย์ผู้สอน ระบบการส่งเสริมและการพัฒนาอาจารย์ ส่วนการประเมินผลงานอาจารย์ ต้องประเมินจากผลรวมจากการดำเนินงานทั้งหมดเพื่อให้ได้อาจารย์ที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสม ทั้งด้านวุฒิการศึกษาและตำแหน่งทางวิชาการเพื่อสร้างความรู้ความสามารถของอาจารย์ให้มีวิชาการเป็นที่ยอมรับของหลักสูตร เกณฑ์การประเมินมีคะแนน ๐-๕

๒) คุณภาพอาจารย์ เป็นปัจจัยนำเข้า ตัวบ่งชี้คือ การส่งเสริมและการพัฒนาอาจารย์ให้มีคุณสมบัติเหมาะสมเพียงพอในการพัฒนาความรู้ความสามารถ มีความเชี่ยวชาญในการสอน และมีประสบการณ์เพียงพอที่จะผลิตนิสิตให้จบออกไปอย่างมีคุณภาพ ทั้งนี้อาจารย์จะต้องมีวุฒิการศึกษา ตำแหน่งทางวิชาการ มีประเด็นในการพิจารณาปัจจัยประกอบไปด้วย จำนวนร้อยละของหลักสูตรที่มีคุณวุฒิปริญญาเอก ร้อยละของอาจารย์ประจำหลักสูตรที่มีตำแหน่งทางวิชาการ มีผลงานวิชาการของอาจารย์ประจำหลักสูตร จำนวนบทความอาจารย์ประจำหลักสูตรปริญญาเอกที่ได้รับการอ้างอิงในฐานข้อมูล TCI และ SCOPUS ต่ออาจารย์ประจำหลักสูตร

๓) ผลที่เกิดกับอาจารย์ ผลลัพธ์ คือ ผลการประกันคุณภาพ ต้องมีจำนวนอาจารย์ที่เหมาะสมกับจำนวนนิสิต ถ้าอาจารย์มีจำนวนมากกว่า อาจารย์มีความพึงพอใจที่มากกว่า

ตารางที่ ๒.๔ ชื่อ นามสกุล ตำแหน่ง และคุณวุฒิการศึกษาของอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร

ตำแหน่งทางวิชาการ	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	คุณวุฒิ/สาขาวิชา	สถาบันที่สำเร็จการศึกษา	ปีที่สำเร็จ
รองศาสตราจารย์	พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุญยากร),ดร	- พธ.บ. (ปรัชญา) - ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา) - พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)	ม.มหาจุฬาลงกรณฯ ม.ธรรมศาสตร์ ม.มหาจุฬาลงกรณฯ	๒๕๔๑ ๒๕๔๓ ๒๕๔๘
ผู้ช่วยศาสตราจารย์	ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ	ป.ธ.๙ - พธ.บ. (ครุศาสตร์) - อ.ม. (บาลีสันสกฤต)- Ph.D. (Buddhist Philosophy)	คณะสงฆ์ ม.มหาจุฬาลงกรณฯ จุฬาลงกรณ์ฯ Magadh University, India	๒๕๑๖ ๒๕๒๑ ๒๕๓๒ ๒๕๔๐
อาจารย์	ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์	- พ.บ. (แพทยศาสตร์) - ส.ม. (สาธารณสุขศาสตร์) - Ph.D. (Buddhist Studies)	จุฬาลงกรณ์ฯ ม.มหิดล ม.มหาจุฬาลงกรณฯ	๒๕๒๘ ๒๕๓๒ ๒๕๕๔
ศาสตราจารย์ อธิการบดี	พระราชปรีดีทิพย์ (สมจินต์ สมมาปัญญา), ศ.ดร.	- ศษ.บ. (ศึกษาศาสตร์) - พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) - Ph.D. (Pali&Buddhist Studies)	ม.สุโขทัยฯ ม.มหาจุฬาลงกรณฯ BHU, india	๒๕๓๒ ๒๕๓๒ ๒๕๓๗
รองศาสตราจารย์	พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภณ), ดร	- พธ.บ. (พระพุทธศาสนา) - M.A. (History and Archeology) - Ph.D. (Buddhist Studies)	ม.มหาจุฬาลงกรณฯ Mysore, india Delhi, india	๒๕๑๓ ๒๕๑๘ ๒๕๓๐
อาจารย์	พระมหาดวงเด่น ลีตัญญู (ตุนิน)ดร.	- ศน.บ. (ภาษาอังกฤษ) - พธ.ม. (ปรัชญา) - พธ.ด. (ปรัชญา)	ม.มหามกุฏฯ ม.มหาจุฬาลงกรณฯ ม.มหาจุฬาลงกรณฯ	๒๕๔๔ ๒๕๕๑ ๒๕๕๖
อาจารย์	ดร.ขันทองวัฒนะประดิษฐ์	- บธ.บ. (การโฆษณาและประชาสัมพันธ์) - ศศ.ม. (จิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ) - พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)	ม.รามคำแหง จุฬาลงกรณ์ฯ ม.มหาจุฬาลงกรณฯ	๒๕๓๗ ๒๕๕๑ ๒๕๕๖

ตารางที่ ๒.๔ (ต่อ) ชื่อ นามสกุล ตำแหน่ง และคุณวุฒิการศึกษาของอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร

ตำแหน่งทาง วิชาการ	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	คุณวุฒิ/สาขาวิชา	สถาบันที่สำเร็จ การศึกษา	ปีที่ สำเร็จ
อาจารย์	ดร.พูนสุข มาศรีงสรรค์	- นศ.บ.(การประชาสัมพันธ์ และโฆษณา) - M.S.(Home Economics : Food & Nutrition Management) - พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)	จุฬาลงกรณ์ฯ Central State University, Oklahoma, U.S.A. ม.มหาจุฬาลงกรณ์ฯ	๒๕๒๔ ๒๕๒๖ ๒๕๕๔

๔) กลยุทธ์การสอนที่ใช้พัฒนาการเรียนรู้ด้านความรู้

(๑) จัดการเรียนรู้โดยผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และมุ่งเน้นให้นิสิตมีความรู้ความเข้าใจศาสตร์ในเชิงลึกผสมผสานให้นำไปสู่วิธีการดำเนินการที่เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยใช้วิธีการเรียนการสอนที่เน้นหลักการทางทฤษฎี และการประยุกต์ทางปฏิบัติในสภาพแวดล้อมจริง เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่กระตุ้นให้เกิดการคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจด้วยตนเอง เช่น ให้มีการนำเสนองาน การร่วมแสดงความคิดเห็น การตอบคำถาม เพื่อสนับสนุนให้นักศึกษาคิดเป็นและมีนิสัยใฝ่รู้

(๒) การจัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีอิสระในการแสวงหาความรู้โดยไม่ยึดติดกับการรับข้อมูลจากผู้สอนเพียงวิธีเดียว

(๓) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

(๔) เรียนรู้จากสถานการณ์จริง มีการเรียนรู้ทั้งในชั้นเรียนและศึกษาดูงาน

(๕) การทำวิจัยทั้งในรายวิชาที่เกี่ยวข้องและวิทยานิพนธ์

(๖) การเรียนรู้ที่เน้นการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่นและในระดับที่สูงขึ้น

๕) การพัฒนาความรู้และทักษะให้แก่คณาจารย์

(๑) การพัฒนาทักษะการจัดการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล

- ส่งเสริมให้อาจารย์ได้เข้ารับการอบรม เพื่อพัฒนาตนเองด้านการจัดการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล เพื่อเพิ่มพูนทักษะการจัดการเรียนการสอน และการประเมินผลให้ทันสมัย

- ส่งเสริมให้อาจารย์ได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ด้านการจัดการเรียนการสอนระหว่างอาจารย์ในหลักสูตร หรือการทำวิจัยการเรียนการสอนที่สามารถนำไปเผยแพร่ในการประชุมวิชาการที่มีจัดการเรียนการสอนในสาขาวิชาเดียวกันของหลาย ๆ สถาบัน

(๒) การพัฒนาวิชาการและวิชาชีพด้านอื่นๆ

- ส่งเสริมให้อาจารย์ได้มีการเพิ่มพูนความรู้ สร้างสมประสบการณ์ในงานที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาที่รับผิดชอบ เพื่อส่งเสริมการสอนและการวิจัยอย่างต่อเนื่องทั้งอาจารย์เก่าและอาจารย์ใหม่ โดยการสนับสนุนการฝึกอบรม ทุนทางวิชาการ และวิชาชีพในองค์กรต่างๆ การประชุมทางวิชาการทั้งในประเทศ และต่างประเทศ เพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ในวิชาชีพ

- ส่งเสริมให้อาจารย์ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมบริการวิชาการแก่ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความรู้และคุณธรรม

- ส่งเสริมให้อาจารย์พัฒนาและผลิตผลงานทางวิชาการในรูปแบบต่าง ๆ และการนำเสนอผลงานในการประชุมวิชาการ และส่งเสริมการทำวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อนำไปพัฒนาการเรียนการสอนและเสริมสร้างให้อาจารย์มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาชีพ

๒.๒ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT) ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

จากการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์จากการเก็บข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ด้วยการวิเคราะห์ SWOT (วิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค) โดยการใช้การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิรายบุคคลใน ๖ ด้านดังต่อไปนี้ ๑) ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ ๔) ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๕) ด้านการวัดผลและประเมินผล ๖) ด้านคุณสมบัติผู้สอน ดังนี้คือ

๒.๒.๑ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จุดแข็ง ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา จากการวิจัยคุณภาพ โดยการวิเคราะห์จากการเก็บข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในการศึกษาหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังกล่าวได้แบ่งเป็น ๓ กลุ่มคือ ๑. คณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิในหลักสูตร ๒. เจ้าหน้าที่หลักสูตร ๓. กลุ่มนิสิตหรือผู้ใช้บริการซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมากในหลักสูตร เนื่องจากคณาจารย์เป็นผู้ที่สืบทอดความรู้สาระเนื้อหา เป็นผู้เผยแพร่ จากหลักสูตรไปสู่นิสิตเปรียบเสมือนพระพุทธรูปศาสนาเป็นคณาจารย์นำธรรมไปสู่สาวกเปรียบได้กับนิสิต เจ้าหน้าที่ดูแลหลักสูตรได้รับรู้ถึงข้อมูลในส่วนต่าง ๆ ของหลักสูตร นิสิตผู้ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อการใช้บริการของหลักสูตร ดังข้อมูลที่ได้ปรากฏ ดังนี้

๑. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดแข็ง ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรจะต้องมีความเป็นสหวิทยาการบนพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์หลัก และมีศาสตร์อื่นเป็นศาสตร์รองมีความเห็นพ้องกับเจ้าหน้าที่ส่วนสนับสนุน ที่มีการบูรณาการพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ความ

คิดเห็นสอดคล้องกับนิสิตที่มีความต้องการที่จะศึกษาทั้งวิชาการทางศาสตร์สมัยใหม่ และทางพระพุทธศาสนาครอบคลุมทั้งหลักสูตร ทั้งนี้ยังได้รับการรับรองมาตรฐานหลักสูตรจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษารับรองมาตรฐาน

ตารางที่ ๒.๕ แสดงจุดแข็งด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๒๐ ข้อ

๑	หลักสูตรมีเนื้อหาสาระแบบสหวิทยาการอยู่บนพื้นฐานทางพุทธศาสนา
๒	เนื้อหาสาระทางพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์หลักและมีศาสตร์อื่นๆเป็นศาสตร์รอง
๓	ทำ MOU กับสถาบันอื่นๆที่มีการส่งเสริมด้านเนื้อหาวิชาการ
๔	มีการพัฒนาให้ผลิตลงพื้นที่เพื่อให้เกิดการเรียนรู้
๕	การรับรองคุณภาพการศึกษาและเป็นมาตรฐานของ สกอ.
๖	มีหลักวิชาการการศึกษาทั้งศาสตร์สมัยใหม่และพระพุทธศาสนา
๗	มีปฏิบัตินorm ๔๕ วัน บรรจบอยู่ในหลักสูตร
๘	เนื้อหาหลักสูตรมีการถ่ายทอดกระบวนการมีส่วนร่วม
๙	มีวารสารวิชาการให้ศึกษาเรียนรู้ในระดับ เทียร์๑
๑๐	วิชาเรียนครอบคลุมทั้งหลักสูตร
๑๑	สาระวิชาการในเรื่องขบวนการใกล้เคียงมีเนื้อหาเชิงมาก
๑๒	หลักสูตรได้บูรณาการพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ในเนื้อหาสาระวิชาการ
๑๓	หลักสูตรมีเนื้อหาสาระเป็นหลักธรรมได้เปรียบสถาบันอื่น
๑๔	เนื้อหาสาระวิชาการของหลักสูตรเป็นที่ตื่นตัวและสนใจของคนทั่วไป
๑๕	เนื้อหาวิชาที่หลักสูตรสันติศึกษามีความเป็นวิชาชีพมากกว่าวิชาชีพ
๑๖	มีเนื้อหาสาระทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย
๑๗	มีเนื้อหาสาระการเสริมสร้างองค์กรสันติสุข
๑๘	เนื้อหาสาระวิชาการของแนวคิดสันติศึกษาตอบโจทย์ได้ในสังคม
๑๙	ด้านพุทธศาสนาและวิชาการเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป
๒๐	วิชาการร่วมสมัยสอดแทรกในสาระหลักธรรม

๒. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดแข็ง ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านการจัดการเรียนการสอน

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรมีแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญหลักสูตรมีพื้นที่การเรียนรู้ทั้งในประเทศ และต่างประเทศมีการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สอดคล้องกับเจ้าหน้าที่หลักสูตรที่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับศาสตร์

ความรู้ที่น่าสนใจเช่นมีการพัฒนาสติ การนั่งสมาธิ การปรับบุคลิกภาพ การบริหารเวลาในการเรียน การสอน ส่วนในกลุ่มของนิสิตมีความเห็นว่าการจัดการเรียนการสอนเป็นการแบ่งปันความรู้สร้าง เครือข่ายทั้งในประเทศ และต่างประเทศเพราะหลักสูตรสันติศึกษาเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป

ตารางที่ ๒.๖ แสดงจุดแข็งด้านการจัดการเรียนการสอน ๒๑ ข้อ

๑	มีศาสตร์สมัยใหม่กับแนวพุทธบูรณาการร่วมกัน
๒	มีความร่วมมือกับศาลยุติธรรมและสถาบันพระปกเกล้าในการจัดการเรียนการสอน
๓	มีการศึกษาแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ
๔	มีการฝึกภาคสนามลงพื้นที่ปฏิบัติจริง
๕	มาตรฐานในการเรียนการสอนจาก สกอ.
๖	ได้มีการเรียนรู้ทั้งในและต่างประเทศอย่างเพียงพอ
๗	มีการพัฒนาด้านสติทุกเช้าคือการนั่งสมาธิ
๘	มีเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งทั้งในและต่างประเทศเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเรียนการสอน
๙	มีวิชาพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่สนใจต่อการเรียนการสอน
๑๐	มีการจัดการเรียนการสอนเป็นที่ยอมรับของบุคคลที่สนใจเห็นได้จากจำนวนผู้ที่มาสมัครเรียน
๑๑	มีการนำกรณีศึกษามาบรรยายแลกเปลี่ยนความรู้
๑๒	เป็นหลักสูตรที่ผ่านการรับรองการประกันคุณภาพที่ดีเยี่ยม
๑๓	มีประสิทธิผลเป็นที่ยอมรับในการเรียนการสอน
๑๔	มีสอนศาสตร์ความรู้ด้านบุคลิกภาพ
๑๕	มีการแบ่งปันความรู้ระหว่างนิสิตด้วยกัน
๑๖	มีการปรับเปลี่ยนเวลาการเรียนการสอนได้ลงตัว
๑๗	มีการออกแบบคดีวิเคราะห์ชัดเจน
๑๘	สอนหลักการความขัดแย้งให้กับตัวเองก่อน
๑๙	มีการบริหารจัดการเวลาในการเรียนการสอนที่ดี
๒๐	มีการประมวลจริยธรรมจรรยาบรรณ
๒๑	มีการสอนเรื่องจรรยาบรรณไม่มีอคติ

๓. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดแข็ง ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านกิจกรรม การเรียนการสอน

จากที่ไปสัมภาษณ์นั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรสันติศึกษามีกิจกรรมการเรียนรู้ให้มี ประสบการณ์ในการลงพื้นที่จริงโดยมีความคิดเห็น ๘๐% ของคณาจารย์ที่ให้การสัมภาษณ์ซึ่งเห็นได้

ว่าเป็นจุดแข็งของกิจกรรมรวมทั้งการจัดกิจกรรมในวันสำคัญโดยเชิญบุคคลสำคัญระดับโลกเป็นจำนวนมากตลอดเวลาที่มีโอกาส ในส่วนเจ้าหน้าที่ที่มองว่ากิจกรรมการเรียนรู้เน้นด้านบูรณาการ และการลงพื้นที่ทำวิจัยศึกษาชุมชน ด้านนิสิตผู้ใช้บริการมองเห็นพ้องกับคณาจารย์ว่ามีการจัดงานกิจกรรมระดับโลกมีการเชิญองค์กรภายนอกมาร่วมกิจกรรมเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา และ สันติภาพที่เป็นคุณภาพหลักของหลักสูตร

ตารางที่ ๒.๗ แสดงจุดแข็งด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๑๕ ข้อ

๑	มีประสบการณ์ด้านกิจกรรมการเรียนการสอนในการลงพื้นที่จริง
๒	มีกิจกรรมเกี่ยวกับวิชาการเช่นการลงพื้นที่ทำวิจัยศึกษาชุมชน
๓	นิสิตเป็นคนค้นคว้าอาจารย์เป็นพี่เลี้ยงในการทำกิจกรรม
๔	เชิญบุคคลต้นแบบที่มีภาวะผู้นำสูงมาถ่ายทอดประสบการณ์ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้
๕	มีการจัดงานกิจกรรมระดับสากลโลกและเผยแพร่สาขาวิชาสันติศึกษาไปยังหลายประเทศ
๖	กิจกรรมเน้นทางด้านการบูรณาการในด้านการนำเสนอข้อมูล
๗	มีองค์กรภายนอกมาร่วมกิจกรรมการเรียนรู้บ่อยครั้ง
๘	มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการร่วมกิจกรรมระหว่างอาจารย์กับนิสิต
๙	มีการใช้ภาษาในการช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมงานวันวิสาขบูชาโลกและงานอื่นๆ
๑๐	มีการจัดกิจกรรมงานระดับโลก
๑๑	การทำกิจกรรมเผยแพร่พระพุทธศาสนาและสันติภาพที่เป็นคุณภาพหลักของหลักสูตร
๑๒	การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในวันสำคัญ
๑๓	มีจุดแข็งด้านกิจกรรมการเรียนรู้
๑๔	มีรูปแบบการทำกิจกรรมการสัมมนาบ่อยครั้ง
๑๕	มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้นอกสถานที่ที่เหมาะสม

๔. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดแข็ง ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรมีสื่อตำราเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงพุทธมีมากเพียงพอสำหรับการเรียนการสอนมีห้องเรียนอาคารสถานที่ และอุปกรณ์ที่ดีมีดังเช่นอาคาร IBSC เป็นห้องเรียนที่ทันสมัยเจ้าหน้าที่ที่มีความเห็นพ้องกับคณาจารย์ที่ว่า มีการใช้สื่อประกอบการเรียนรู้อย่างเพียงพอด้านนิสิตมองว่าหลักสูตรสันติศึกษามีวารสารระดับเทียร์ ๑

ตารางที่ ๒.๘ แสดงจุดแข็งด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๗ ข้อ

๑	ผลิตตำราที่เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงพุทธมีมาก
๒	มีการสร้างสื่อเพื่อการเรียนรู้
๓	มีอาคารสถานที่อุปกรณ์ที่ดีเช่นอาคารIBSCภายในห้องเรียนจะเห็น๓๖๐องศาอย่างชัดเจน
๔	บรรยากาศห้องเรียนดีมีภาพบุคคลสำคัญให้เรียนรู้
๕	มีการใช้สื่อประกอบการเรียนรู้อย่างเพียงพอ
๖	มีวารสารเป็นของตัวเองที่ขึ้นสู่อันดับเทียบ๑
๗	มีการนำเสนอผลงานผ่านสื่ออยู่ตลอดเวลา

๕. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดแข็ง ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านการวัดผล และประเมินผลการศึกษา

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรมีความเป็นมาตรฐานการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา สกอ. ซึ่งมีการวัดผลหลากหลาย เจ้าหน้าที่เห็นว่ามีการส่งผลงานทางวิชาการเป็นการวัดผลประเมินผลของหลักสูตรที่มีผลงานทางวิชาการทางด้านนิสิตมองหาความยุติธรรมในการให้เกรดของคณาจารย์ซึ่งคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิผ่านเกณฑ์มาตรฐานชี้วัด IOC

ตารางที่ ๒.๙ แสดงจุดแข็งด้านการการวัดผลประเมินผลการศึกษา ๑๓ ข้อ

๑	การเรียนหลักธรรมและสันติศึกษาสามารถวัดผลได้อย่างชัดเจนจากการมีความสุขเพิ่มขึ้น
๒	วัดผลจากการทำกิจกรรมร่วมกันของนิสิตที่ดีขึ้น
๓	วัดผลจากความเย็นความสงบในการอยู่ร่วมกัน
๔	วัดผลจากความความเข้มข้นของเนื้อหา
๕	มีผู้ทรงคุณวุฒิผ่านเกณฑ์ชี้วัด IOC.
๖	วัดผลจากอาจารย์ผู้ซึ่งมีความยุติธรรมในการออกเกรด
๗	มีเนื้อหาสาระหาความรู้เพิ่มเติมจากภายนอก
๘	มีคุณธรรมและจริยธรรมในการวัดผลที่ได้
๙	เกิดมีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้แบบผู้ใหญ่
๑๐	วัดผลจากอาจารย์ที่ช่วยชี้แนะการทำวิทยานิพนธ์ได้ด้วยดี
๑๑	วัดผลจากการส่งผลงานวิชาการเนื้อหาสาระครบถ้วนตามรูปแบบ
๑๒	มีอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์และการสนทนากลุ่ม (Focus Group)
๑๓	มีการเชื่อมโยงหลักสูตรให้ได้ความรู้ที่ได้ออกมาในหมู่คณาจารย์

๖. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดแข็ง ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านคุณสมบัติผู้สอน

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า นิสิตมีความรู้หลากหลายได้จากประสบการณ์จากผู้เชี่ยวชาญในการสอนของแต่ละท่านและอาจารย์ได้รับการประเมินผลงานจากนิสิต และนิสิตเห็นว่านักวิชาการของหลักสูตรมีความเป็นมาตรฐานเป็นบุคคลชั้นนำของประเทศและเป็นผู้ชำนาญการเฉพาะเนื้อหาการสอนในรายวิชา

ตารางที่ ๒.๑๐ แสดงจุดแข็งด้านคุณสมบัติผู้สอน ๑๕ ข้อ

๑	มีนักวิชาการที่หลักสูตรมีการเป็นมาตรฐานเป็นบุคคลชั้นนำของประเทศ
๒	พระอาจารย์หรรษา ธมฺมหาโส สอนขณะนั่งสมาธินับว่าเป็นคุณสมบัติที่ดีของผู้สอน
๓	อาจารย์ผู้สอนมีความชำนาญในการสอนของแต่ละท่าน
๔	ประสบการณ์จากผู้เชี่ยวชาญที่เชิญมาสอนทำให้นิสิตได้รับความรู้ที่หลากหลาย
๕	มีการสอนที่ดีมีพระสงฆ์สอนทำให้เข้าใจด้านพระพุทธศาสนามากขึ้น
๖	มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมาเป็นที่ปรึกษาร่วม
๗	อาจารย์ผู้สอนแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับนิสิต
๘	มีอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญที่ถือได้ว่าเชี่ยวชาญในพุทธศาสนาและในเรื่องการสร้างสันติ
๙	มีการอบรมล่ามภาษาอังกฤษให้แก่อาจารย์ผู้สอน
๑๐	อาจารย์ผู้สอนมีวิจารณญาณและจิตสำนึกในการเรียนรู้และนำมาสอนให้แก่นิสิต
๑๑	อาจารย์ผู้สอนถนัดด้านการไกลเกลี่ยนำมาสอนเช่นการไกลเกลี่ยโลก World Peace Day
๑๒	อาจารย์ได้ประเมินผลงานจากนิสิต
๑๓	การทำงานวิจัยกับอาจารย์ประจำด้วยทุนดำเนินวิจัย
๑๔	มีทุนของมูลนิธิที่จะช่วยอาจารย์และนิสิต
๑๕	การตรงเวลาของครูผู้สอน

สรุปจุดแข็งของหลักสูตร

จากการศึกษาจุดแข็ง ในส่วนของสภาพปัจจุบันและปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิ ศวกรสันติภาพตามหลักสูตรคุชฌ์บัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาพรวมก็คือ สาขาวิชาสันติศึกษามีจุดแข็งมากเป็นแห่งเดียวที่นำวิชาการด้านสันติวิธีและด้านพระพุทธศาสนานำมาบูรณาการ ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่และนำไปเผยแพร่โดยมีคณาจารย์ผู้สอนและตำราการเรียนการสอนอย่างพร้อมเพียง และยังมีการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในการลงพื้นที่เพื่อหาประสบการณ์จริงในการเรียนรู้ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในการในการนำไปใช้ได้

จริง ความพร้อมของหลักสูตรมีมากในทุกด้าน ทั้งด้านสถานที่ บุคลากร อุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในทุกด้าน หลักสูตรสันติศึกษายังได้รับการรับรองจาก สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา ในการรับรองการประเมินหลักสูตรที่ได้มาตรฐาน รวมทั้งเป็นที่ยอมรับในหลายหน่วยงานและการทำ MOU ร่วมกับสถาบันพระปกเกล้าและกระทรวงยุติธรรม ซึ่งเป็นที่ยอมรับจึงทำให้มีผู้สนใจในการเข้ามาศึกษาสาขาวิชาสันติศึกษาเป็นจำนวนมากจุดเด่นอีกด้านคือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นการกำหนดสติ เพื่อให้เกิดความสงบภายในตัวเองแล้วนำหลักวิชาการที่เรียนมานำไปบูรณาการใช้ให้กับบุคคลอื่นต่อไป

๒.๒.๒ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดอ่อน ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา จากการวิจัยคุณภาพ โดยการวิเคราะห์จากการเก็บข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในการศึกษาหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังกล่าวได้แบ่งเป็น ๓ กลุ่มคือ ๑. คณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิในหลักสูตร ๒. เจ้าหน้าที่หลักสูตร ๓. กลุ่มนิสิตหรือผู้ใช้บริการซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมากในหลักสูตร เนื่องจากคณาจารย์เป็นผู้ที่สืบทอดความรู้สาระเนื้อหาเป็นผู้เผยแพร่จากหลักสูตรไปสู่นิสิตเปรียบเสมือนพระพุทธรูปศาสนาเป็นคณาจารย์นำธรรมไปสู่สาวกเปรียบได้กับนิสิต เจ้าหน้าที่ดูแลหลักสูตรได้รับรู้ถึงข้อมูลในส่วนต่างๆของหลักสูตร นิสิตผู้ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อการใช้บริการของหลักสูตร ดังข้อมูลที่ได้ปรากฏดังนี้

๑. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดอ่อน ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ

จากที่ไปสัมภาษณ์นั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรจะต้องมีการสอนหลักธรรมให้มากขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรสันติศึกษาที่เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์เช่นกิจกรรมการนั่งสมาธิด้านเจ้าหน้าที่ให้ความเห็นว่าเนื้อหาการเรียนการสอนมากกว่ากิจกรรมดังนั้นนิสิตเห็นว่าการนำหลักธรรมเข้ากับศาสตร์ต่าง ๆ ยังไม่เพียงพอต่อหลักสูตร

ตารางที่ ๒.๑๑ แสดงจุดอ่อนด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๓ ข้อ

๑	เนื้อหาการเรียนทฤษฎีมากกว่ากิจกรรม
๒	สอนหลักธรรมน้อยเกินไป
๓	เพิ่มการปรับพื้นฐานสอนเสริมบางรายวิชา

๒. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดอ่อน ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านการจัดการเรียนการสอน

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรควรมีการจัดการเรียนการสอนให้มีความครอบคลุมในทุกๆด้านเจ้าหน้าที่ให้ความเห็นว่าควรเพิ่มอาจารย์ผู้สอนให้มากขึ้นเพื่อรองรับการเพิ่มของนักศึกษาที่มีแนวโน้มในการสมัครเรียนที่มากขึ้นทุกปี

ตารางที่ ๒.๑๒ แสดงจุดอ่อนด้านการจัดการเรียนการสอน ๓ ข้อ

๑	เพิ่มอาจารย์ผู้สอนให้เพียงพอต่อจำนวนนิสิต
๒	มีการสรุปสุดท้ายการเรียนการสอนให้มากขึ้น
๓	นิสิตเข้าชั้นเรียนไม่ตรงต่อเวลา

๓. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดอ่อน ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรมีกิจกรรมการเรียนการสอนที่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูงจึงต้องให้เจ้าหน้าที่ช่วยจัดกิจกรรมทำให้คณาจารย์เจ้าหน้าที่ต้องสละเวลางานประจำลงทำให้ขาดโอกาสในงานประจำสอดคล้องกับเจ้าหน้าที่นิสิตบางท่านไม่มีเวลาในการทำกิจกรรมได้ตลอดเวลาความเห็นของนิสิตที่ว่าการจัดกิจกรรมควรจะกำหนดเวลาที่เป็นวันหยุด ซึ่งไม่ตรงกับวันทำงานประจำ

ตารางที่ ๒.๑๓ แสดงจุดอ่อนด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๒ ข้อ

๑	กำหนดกิจกรรมแต่ไม่สามารถมาได้ทุกคน
๒	ขาดการมีกิจกรรมทั้งภายนอกและภายในสถานที่

๔. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดอ่อน ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรต้องเพิ่มตำราเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งและตำราด้านพุทธสันติวิธีให้มากขึ้นนิสิตมีความเห็นว่าควรปรับปรุงอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ที่ดีที่มีอยู่แล้วพัฒนาการใช้สื่อที่ทันสมัยให้มากขึ้นกว่าเดิม

ตารางที่ ๒.๑๔ แสดงจุดอ่อนด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๓ ข้อ

๑	อุปกรณ์เครื่องใช้บางชิ้นในห้องเรียนไม่สมบูรณ์
๒	ตำรา/เอกสาร/หนังสือและคู่มือผลิตล่าช้าเนื่องจากการขยายตัวของหลักสูตรอย่างรวดเร็ว
๓	พื้นที่ใช้สอยไม่เพียงพอ

๕. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดอ่อน ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านการวัดผล และประเมินผลการศึกษา

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรจะต้องมีความเข้มงวดในการใช้กฎระเบียบข้อบังคับตามหลักสูตรในการบังคับใช้ให้นิสิตมีความรับผิดชอบต่อการมีส่วนร่วมในการวัดผลและการประเมินผลให้มีประสิทธิภาพสูงสุดในส่วนของเจ้าหน้าที่ช่วยนิสิตในการกำหนดเวลาในการส่งงานให้ตรงเวลาซึ่งเป็นการประเมินผลในการศึกษาในส่วนของนิสิตมีความเห็นว่าการประเมินผลควรได้รับความร่วมมือในการเป็นมาตรฐานของการวัดผลได้ง่ายขึ้น

ตารางที่ ๒.๑๕ แสดงจุดอ่อนด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษา ๒ ข้อ

๑	เพิ่มมาตรฐานการวัดผลให้มากขึ้น
๒	ขาดการวัดผลทางด้านการสอบอารมณ์ของนิสิต

๖. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จุดอ่อน ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านคุณสมบัติผู้สอน

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า อาจารย์บางท่านไม่เข้าใจหลักธรรมมากพอ จึงต้องเชิญอาจารย์พิเศษซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูงและควรมีค่าตอบแทนด้านเจ้าหน้าที่กล่าวว่าความเมตตาที่มากเกินไปอาจทำให้ผู้สอนมีความลำบากในการตัดสินใจต่อการเรียนการสอน

ตารางที่ ๒.๑๖ แสดงจุดอ่อนด้านของคุณสมบัติผู้สอน ๒ ข้อ

๑	บางท่านขาดความเชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา
๒	บางท่านขาดความเชี่ยวชาญทางด้านภาษาและทางด้านวิจัย

สรุปจุดอ่อนของหลักสูตร

จากการศึกษาจุดอ่อน ในส่วนของสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรคุรุบัญญัติ สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นการวิเคราะห์จุดอ่อน ภาพรวมก็คือ ด้านวิชาการทางครูบาอาจารย์ประจำมีจำนวนจำกัดจึงต้องเชิญอาจารย์ภายนอกมาสอนเสริม หลักสูตรหรือเนื้อหาหรือคู่มือที่ชัดเจนมากขึ้น เพราะด้วยว่าครูบาอาจารย์เองเราพยายามเริ่มใหม่ที่จะมีหลักสูตรที่ชัดเจนมากขึ้น มีการเรียนรู้ชัดเจนผ่านมาตรฐานส่วนเรื่องการจัดการเรียนรู้ควรจะใช้กระบวนการเรียนรู้ในเรื่องของ Facilitator การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ Active Learning กระบวนการกลุ่มกรณีศึกษาให้มากขึ้น ในส่วนสถานที่ห้องพักรองรับนิสิตในการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นสนทนา เช่นนิสิต หนึ่งอาทิตย์ต้องมาเจอครั้ง

หนึ่งอาจจะมีช่วงให้หลายท่านมาแบ่งปันประสบการณ์ในห้องพักรับรองไว้สำหรับการให้คำปรึกษานิสิตการให้กำลังใจสามารถที่จะคุยได้โดยตรงเหมือนมีกระจกเงา เช่นถ้าติดขัดอะไรบางอย่าง ได้มีโอกาสมานั่งห้องนี้กลับออกมาจากการปรึกษาหารือแล้วเข้าใจชีวิตมากขึ้น ซึ่งนิสิตมีภาระหน้าที่การทำงานมากต้องมีสถานที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

ห้องรับรองสำหรับนิสิตอาจจะต้องตั้งชื่อว่าห้องสันติภายในห้องผ่อนคลาย หรือมีอาจารย์ชกคนหนึ่งที่นั่งอยู่ตรงนั้นประจำและคอยรับฟังคอยแบ่งปันคอยพูดคุยคุยมันน่าจะเป็นสิ่งที่ดี นี่ก็น่าจะมีกิจกรรมแบบนี้เข้ามาเสริมด้วยนอกจากเรียนในห้องเรียนอย่างเดียวปัญหานี้คือประเด็นที่ ผู้สอนมองเห็นว่าถ้าเรามีแบบนี้ก็จะช่วยนิสิตได้ถ้าติดขัดอะไรบางอย่าง อย่างน้อยไม่ได้ช่วยอะไรฟังก็ยังดี ด้านสันติภาพเป็นความสุขดังนั้นเรื่องอุปสรรค เรื่องของห้อง เรื่องการปรับ แล้วก็เรื่องของกรวัด เป็นตัวชี้วัดที่ชัดเจนมาว่าคนนี้นั้นผ่านสันติภายในหรือไม่ คนนี้ผ่านสันติภายนอกหรือไม่อย่างไรที่สำคัญไม่ทั้งนิสิตที่มาแล้วบางคนอาจจะเข้ากับเพื่อนไม่ได้เราก็ต้องการกระบวนการในการปรับตัวพูดคุยสื่อสารบางท่านมากก็อาจจะโดดเดี่ยวหรือมาแล้วก็มันไม่ใช่คำตอบอะไรบางอย่างบางครั้งมันก็พอประกาศว่าเป็นครอบครัวสันติรู้สึกว่ามันน่าอบอุ่นบางครั้งครูบาอาจารย์ที่มีงานเยอะบางครั้งก็ไม่ค่อยได้ดูแล ควรจะมีการดูแลว่าอาจารย์ท่านควรดูแลถามไถ่เป็นไปเป็นมาอย่างไรบ้างพูดคุยมีสภากาแฟ สิ่งนี้คือสิ่งที่ต้องพัฒนาต่อยอดต่อไปในอนาคต

๒.๒.๓ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์โอกาส ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา จาก การวิจัยคุณภาพ โดยการวิเคราะห์จากการเก็บข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ใน การศึกษาหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ซึ่งกลุ่มผู้ให้ ข้อมูลดังกล่าวได้แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ ๑) คณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิในหลักสูตร ๒) เจ้าหน้าที่หลักสูตร ๓) กลุ่มนิสิตหรือผู้ใช้บริการซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมากในหลักสูตร เนื่องจากคณาจารย์เป็นผู้ที่สืบทอดความรู้สาระเนื้อหา เป็นผู้เผยแพร่ จากหลักสูตรไปสู่นิสิตเปรียบเสมือนพระพุทธรูปศาสนาเป็น คณาจารย์นำธรรมไปสู่สาวกเปรียบได้กับนิสิต เจ้าหน้าที่ดูแลหลักสูตรได้รับรู้ถึงข้อมูลในส่วนต่าง ๆ ของหลักสูตร นิสิตผู้ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อการใช้บริการของหลักสูตร ดังข้อมูลที่ได้ปรากฏ ดังนี้

๑. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โอกาส ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านเนื้อหา สาระวิชาการ

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า ประเทศไทยเป็นประเทศพุทธศาสนา และยังเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนามีโอกาสในการสร้างชื่อเสียงให้กับมหาวิทยาลัยแห่งสันติภาพเพื่อเพิ่มผู้เรียน นักสันติภาพให้มากขึ้นในส่วนของเจ้าหน้าที่ที่มีความสำคัญต่อหลักสูตรได้ให้ความเห็นว่าหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาจะมาประยุกต์ให้ได้โดยไม่ตกยุคและทันสมัยตลอดเวลาในส่วนของนิสิตมี

ความเห็นว่าเป็นประเทศไทยเป็นประเทศศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนามีโอกาสที่หลักสูตรสันติศึกษาจะก้าวเข้าสู่ความเป็นนานาชาติได้ง่ายยิ่งขึ้น

ตารางที่ ๒.๑๗ แสดงโอกาสด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๑๓ ข้อ

๑	ประเทศไทยเป็นประเทศพระพุทธศาสนาโอกาสเปิดหลักสูตรเกี่ยวกับพระพุทธสันติวิธีเป็นโอกาสที่สามารถพัฒนาต่อยอดได้ง่าย
๒	การนำหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาในการขับเคลื่อนหลักสูตร
๓	เนื้อหาหลักสูตรมีโอกาที่จะสู่อินเตอร์และด้านภาษาเป็นที่ยอมรับของนานาชาติ
๔	เชื่อมโยงประสานระหว่างมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกับมหาวิทยาลัยร่วมกัน
๕	ยุคสมัยเปลี่ยนแต่หลักธรรมนำมาประยุกต์ใช้ให้ทันสมัยได้อยู่ตลอดเวลา
๖	สร้างชื่อเสียงของมหาวิทยาลัยได้ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งวิชาการสร้างสันติภาพ
๗	เป็นหลักสูตรที่มีการดำเนินการหลักสูตรสามารถขยายให้เป็นมาตรฐานสากลได้
๘	การนำวิชาการไปประยุกต์ใช้ได้ในสภาวะเหตุการณ์ปัจจุบัน
๙	มีโอกาสดีที่นักเรียนในเนื้อหาหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
๑๐	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกำลังจะเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา
๑๑	มีความเป็นนานาชาติสากลเป็นจุดศูนย์กลางที่แข็งแกร่งในด้านพระพุทธศาสนา
๑๒	การนำคำสอนในพุทธศาสนา มาปรับใช้กับวิถีชีวิตและวิชาการสมัยใหม่ได้
๑๓	สรรหาค้นคว้าว่ากระบวนการมาตอบสนองการบรรลุวัตถุประสงค์ได้

๒. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โอกาส ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านการจัดการเรียนการสอน

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า มีโอกาสที่จะขยายหลักสูตรสันติศึกษาไปยังวิทยาเขตต่างๆ ทั่วประเทศ และการนำหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาในการขับเคลื่อนหลักสูตร เพราะ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา มีวิทยาเขตทั่วประเทศโดยมีทั้งคณาจารย์ทั้งภายนอกและภายในมาช่วยสอนในส่วนองเจ้าหน้าที่มองว่าเป็นการเปิดโอกาสให้นิสิตได้เรียนรู้การใช้ประสบการณ์จากการนำวิชาการไปประยุกต์ใช้ การลงพื้นที่เช่นการไกล่เกลี่ย การจัดการความขัดแย้ง การถอดบทเรียน ด้านนิสิตมองโอกาสว่าหลักสูตรควรมองไปที่การพัฒนาคนโดยการจัดโครงการการพัฒนาทำร่วมกันในนามสันติศึกษาให้มากเป็นการเปิดกว้างทางการศึกษาทั้งทางด้านพระพุทธศาสนาในเชิงปรัชญามีการเรียนรู้ทั้งภายในและนอกมหาวิทยาลัย เพื่อสร้างคนให้เกิดสันติสุขมาแก้ปัญหาสังคม

ตารางที่ ๒.๑๘ แสดงโอกาสด้านการจัดการเรียนการสอน ๑๒ ข้อ

๑	คณาจารย์ภายในสอนเองและเปิดโอกาสให้คณาจารย์ข้างนอกมาร่วมสอน
๒	ถอดบทเรียนจากประสบการณ์จากบุคคลสำคัญ
๓	จุดแข็งของแต่ละสายอาชีพมาปรับประยุกต์เพื่อนำไปสร้างสันติสุขต่อสังคม
๔	การนำองค์กรสันติภายนอกเข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้
๕	พัฒนาโครงการที่ทำร่วมกันในนามสันติศึกษา
๖	โอกาสให้นักศึกษาได้นำเสนอผลงานวิชาการ
๗	ให้นักศึกษาที่ไม่เคยมีประสบการณ์เรียนรู้ว่าสันติศึกษาคืออะไรการจัดการความขัดแย้งอะไร
๘	โอกาสด้านบริหารการเป็นผู้ไกล่เกลี่ยฝึกการไกล่เกลี่ยบนสนามจริงบนพื้นที่จริง
๙	มหาวิทยาลัยมีวิทยาเขตทั่วประเทศจำนวน ๑๑ แห่งทำให้มีโอกาสขยายหลักสูตรการเรียนการสอนไปยังระดับภูมิภาคได้
๑๐	เปิดกว้างในทางการศึกษาเป็นการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในเชิงปรัชญา
๑๑	มีโอกาสดำเนินงานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและทั้งสันติภาพทั้งในประเทศและต่างประเทศ
๑๒	เพิ่มโอกาสด้านการจัดการเรียนรู้เพื่อช่วยสร้างแนวทางสันติสุขนำมาแก้ปัญหาสังคม

๓. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โอกาส ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรมีการเชื่อมโยงศึกษาดูงานทั้งภายในประเทศและศึกษาดูงานภายนอกประเทศระดับนานาชาติแล้วนำโอกาสที่ได้มาจัดทำโครงการกิจกรรม เพื่อเสนอแนะหาปัญหาทางออกของสังคมในเวทีโลกด้านเจ้าหน้าที่เห็นพ้องมองว่าการจัดกิจกรรมนอกสถานที่เป็นการเรียนรู้ที่ได้ผลที่ดีเพื่อนำความรู้ประสบการณ์ไปใช้ในการเรียนการสอน เปิดกว้างในทางการศึกษา พัฒนาโครงการที่ทำร่วมกันในนามสันติศึกษา การถอดบทเรียนจากประสบการณ์จากบุคคลสำคัญเป็นการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในเชิงปรัชญา และแก้ปัญหาสังคมทั้งในและต่างประเทศ รวมถึงการดำเนินงานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและทั้งสันติภาพทั้งในประเทศและต่างประเทศการใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงนิสิตมองว่าการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีโอกาสมากมายหลายด้านเช่นการเรียนรู้สร้างประสบการณ์จริง สร้างเครือข่าย การนำองค์กรสันติภายนอกเข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้สร้างงานวิจัยผ่านโครงการศึกษาชุมชนถ่ายทอดความรู้สู่จุดมุ่งหมายสูงสุดคือแนวทางสันติวิธีเพิ่มโอกาสด้านการจัดการเรียนรู้เพื่อช่วยสร้างแนวทางสันติสุขนำมาแก้ปัญหาสังคม

ตารางที่ ๒.๑๙ แสดงโอกาสด้านกิจกรรมการเรียนรู้การสอน ๒๐ ข้อ

๑	มีโอกาที่จะเผยแพร่เรื่องราวกิจกรรมของสันติศึกษาออกไปยังทั่วโลก
๒	มีโอกาสดลงภาคสนามในสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสันติสุขและสันติภาพในชุมชน
๓	มีโอกาเรียนรู้เรื่องราวที่ไปดูบุคคลต้นแบบที่เขาประสบความสำเร็จแล้วด้านสันติวิธี
๔	มีโอกาเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงจากการร่วมกิจกรรม
๕	เปิดโอกาสให้จิตอาสาเรียนรู้สร้างเครือข่ายในงานต่างๆ
๖	มีโอกาศศึกษาดูงานเรียนรู้ระดับนานาชาติ เช่น เวียดนามให้ินิสิตที่อยากไปเรียนรู้การเข้าประชุมกันระดับนานาชาติแล้วเชื่อมโยงกับ IBSC
๗	มีโอกาศในการพัฒนาตนเองถ้าินิสิตท่านใดใ้ใจว่าที่จะมาเรียนรู้ด้านกิจกรรม
๘	มีโอกาศในการโปรโมตหลักสูตรและประชาสัมพันธ์ให้กับมหาวิทยาลัย เพราะหลักสูตรสันติศึกษาได้มีการจัดกิจกรรมมากมาย
๙	มีโอกาศในการเรียนรู้จากสถานที่จริง
๑๐	มีโอกาศได้เครือข่ายได้ความร่วมมือระหว่างกันมีกิจกรรมร่วมกันเป็นการประชาสัมพันธ์
๑๑	มีโอกาที่จะสร้างความเชื่อมั่นให้กับสังคมสามารถที่จะเผยแพร่เรื่องที่ตัวเองเรียนรู้ได้
๑๒	เปิดโอกาสให้นักศึกษาได้อภิปรายกรณีศึกษาหรือสถานการณ์จำลองจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจในกิจกรรมมากขึ้น
๑๓	มีโอกาที่จะดำเนินการกิจกรรมมากมายโครงการที่ินิสิตไม่ได้รับทราบ
๑๔	มีโอกาศที่ได้สายสัมพันธ์ในหน่วยงานต่างๆเช่นผู้ประนีประนอม
๑๕	มีโอกาศของกิจกรรมที่เกี่ยวกับปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เกี่ยวกับพุทธศาสนา เกี่ยวกับด้านสันติภาพเป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม
๑๖	โอกาศด้านกิจกรรมการเรียนรู้และการเขียนบทความ
๑๗	มีโอกาศการเสริมสร้างนวัตกรรมใหม่ๆได้อีกนอกจากงานวิชาการ
๑๘	มีการจัดกิจกรรมภายนอกสถานที่ินิสิตมีโอกาศดีกว่าสถาบันอื่นเช่นการฝึกดูงานที่ศาล
๑๙	มีโอกาศสามารถถ่ายทอดกิจกรรมของแต่ละสาขาอาชีพไปสู่จุดหมายเดียวคือแนวทางสันติวิธี
๒๐	มีโอกาศการลงพื้นที่อย่างใกล้ชิดให้เกิดการชุมนุมของชาวบ้านให้เกิดกิจกรรมต่างๆ

๔. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โอกาส ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา

จากที่ไปสัมภาษณ์นั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรมีการแต่งตำราโดยผู้เชี่ยวชาญและแปลตำราจากภาษาต่างประเทศให้ินิสิตได้ศึกษาด้านสันติวิธีในส่วนของเจ้าหน้าที่มองว่าการใช้สื่อ

ประชาสัมพันธ์ห้องเรียนเพื่อสร้างเครือข่ายให้บุคคลทั่วไปได้รู้จักบรรยากาศห้องเรียนสันติศึกษาอีกทั้งมีรูปสัญลักษณ์ของบุคคลสำคัญติดประดับในห้องเรียนเพื่อสื่อถึงความเป็นสันติศึกษาในด้านนิสิตเห็นพ้องกับเจ้าหน้าที่ว่าห้องเรียนสันติศึกษาเป็นห้องเรียนที่สวยงาม

ตารางที่ ๒.๒๐ แสดงโอกาสด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๑๕ ข้อ

๑	เป็นหลักสูตรที่อาจารย์หมอวันชัยท่านแปลภาษาต่างประเทศตะวันตกให้นักศึกษาได้สืบค้น
๒	เป็นหลักสูตรที่มีการถ่ายทอดสื่อวันวิสาขบูชาโลกมีสื่อของ MCU Channel
๓	ห้องเรียนสันติศึกษาเป็นห้องเรียนที่ดีที่สุดของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นห้องเรียนที่ได้มาตรฐานที่สุดและบรรยากาศที่เหมาะสมที่สุด
๔	ห้องเรียนมีโอกาสที่คนมาใช้มากเป็นที่รู้จักมาก ทูตโทรมเร็วแต่ได้เครือข่ายมากขึ้น
๕	ห้องสันติศึกษาเป็นห้องที่มีประวัติของบุคคลนักสันติภาพได้เกิดแรงบันดาลใจสร้างสันติสุขให้กับสังคมอยากจะช่วยเพื่อนมนุษย์เหมือนกับบุคคลต้นแบบเหล่านั้นที่เสียสละ
๖	ภาพนักสันติภาพเป็นการประชาสัมพันธ์ได้เพราะห้องสันติเป็นห้องที่สวยงาม
๗	โอกาสดีที่มีห้องสำหรับทำ Workshop ได้มีการเลื่อนโต๊ะเก้าอี้ไปมาได้สะดวก
๘	เป็นหลักสูตรที่มีการศึกษาแบบสหวิทยาการที่สามารถนำอุปกรณ์การสอนเข้ามาประกอบได้
๙	เป็นหลักสูตรที่มีการใช้วัสดุโอกาสดีที่นิสิตช่วยในการเสริมวัสดุอุปกรณ์
๑๐	มีโอกาสทางสื่อการประชาสัมพันธ์มากเพียงพอ เช่น การแพร่สื่อทางประชาสัมพันธ์ สื่อทางโปสเตอร์ สื่อกระจายเสียง เกี่ยวกับเรื่องธรรมะ สื่อวารสาร สื่อทางวิทยุ และสื่อออนไลน์
๑๑	โอกาสด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษาหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษาเป็นหลักสูตรเปิดกว้างในเรื่องสื่อออนไลน์ เป็นช่องทางที่จะมีคนสนใจมาเรียนสันติศึกษาเพิ่มขึ้น
๑๒	โอกาสจะมีการสร้างเทคโนโลยีใหม่ๆสร้างโอกาสได้ รวมทั้งการได้รับโอกาสในการจัดบริหารสถานีวิทย์โทรทัศน์ เพื่อเผยแพร่หลักสูตรและกิจกรรมด้านพุทธสันติ
๑๓	มีโอกาสที่ดีในการเผยแพร่ผ่านงานวิจัย หรือบทความต่างๆ สู่อินเทอร์เน็ต ควรมีการตีพิมพ์เผยแพร่ให้มากขึ้นในหลายภาษา
๑๔	มีการเพิ่มการใช้เทคโนโลยีสื่อสารจากบุคคลสำคัญจากทุกมุมโลกมาที่ห้องเรียน
๑๕	การพัฒนาเกี่ยวกับสื่ออุปกรณ์ต่างๆยังสามารถต่อยอดพัฒนาได้

๕. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โอกาส ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษาด้านการวัดผลประเมินผลการศึกษา

จากที่ไปสัมภาษณ์นั้นคุณอาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรสันติศึกษามีตัวชี้วัดหลากหลายของหลักสูตรพุทธศาสนาแต่ตัวชี้วัดที่ได้ที่มีความสำคัญที่สุดของสาขาวิชาสันติศึกษา คือ ความสามัคคี

ทัศนคติค่านิยมทั้งเชิงบวกและเชิงลบในทางสร้างสรรค์ รวมถึงความสุขที่ได้ผลออกมาถือว่าประสบความสำเร็จในการวัดผลส่วนด้านเจ้าหน้าที่มองว่าการวัดผลประเมินผลครูที่ตัวคณาจารย์และตัวนิสิตว่าต้องมีการพัฒนาด้านใดให้มากขึ้นด้านของนิสิตเห็นพ้องกับเจ้าหน้าที่ที่ว่าควรพัฒนาและปรับปรุงส่วนไหนโดยคณาจารย์และนิสิตประเมินตนเองว่าควรปรับปรุงและพัฒนาตนเองอะไรบ้างเป็นส่วนสำคัญในส่วนนี้

ตารางที่ ๒.๒๑ แสดงโอกาสด้านการวัดผลประเมินผลการศึกษา ๙ ข้อ

๑	การวัดผลประเมินผลการศึกษาจากใบประเมินต้องเอาผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
๒	การสร้างตัวชี้วัดของความสามัคคีตัวชี้วัดของตัวสันติวิธีอาจจะต้องมีตัวชี้วัดทั้งกระบวนการทั้งผลของการใช้กระบวนการนั้นว่ามามีตัวชี้วัดที่บ่งบอกความสำเร็จกำหนดตัวชี้วัดของ KPI
๓	ให้ความสำคัญในการประเมินตีค่าจากพฤติกรรมทัศนคติค่านิยมที่เปลี่ยนไปของนิสิตด้วยเชิงบวกในเชิงสร้างสรรค์ ก็ถือว่าเป็นการวัดการประเมินผลที่ยังมีโอกาสที่ดี
๔	การประเมินผลครูบาอาจารย์ได้มาทบทวนตัวเองว่านิสิตประเมินว่าต้องปรับปรุงด้านใด
๕	มีโอกาสดีที่ผู้บริหารมีความเอาใจใส่หรือการสั่งการของผู้บริหารสั่งการลงไปเป็นทางสร้างสรรค์พระมหาพรหมท่านเก่งมากจนกระทั่งคนตามไม่ทันในการสื่อสารสั่งการ
๖	การวัดและประเมินผลการศึกษาด้วยตัวนิสิตเองบ้างไม่ใช่หลักสูตรประเมินฝ่ายเดียวเพื่อสร้างนวัตกรรมกลับด้านในมุมมองใหม่ๆ
๗	โอกาสการประเมินแบบวิถีชีวิตของนิสิตมาวัดผลในรูปแบบการ “นำธรรม ไปใช้” ได้อีกทาง
๘	โอกาสด้านการใช้สื่อเพื่อติดตามผลงานพฤติกรรมของนิสิตแต่ละคนพยายามควรจะปรับปรุงแก้ไขอะไร เพื่อจะได้มาพัฒนาตนเองก็ถือว่าเป็นโอกาสในการวัดผลประเมินผลอีกทางหนึ่ง
๙	เป็นหลักสูตรที่สามารถได้บุคลากรที่ผ่านการฝึกจิตใจและวิธีการรับใช้เพื่อนมนุษย์ในสังคม

๖. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โอกาส ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านคุณสมบัติผู้สอน

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรมีคณาจารย์ทั้งประจำและอาจารย์พิเศษที่เป็นชาวไทยและชาวต่างชาติทำให้มีโอกาสเชื่อมโยงองค์ความรู้ไปสู่ระดับนานาชาติได้โดยไม่ต้องเจ้าหน้าที่เห็นว่าการทำ MOU เป็นการสร้างเครือข่ายให้อาจารย์ได้เรียนรู้ซึ่งกันและกันด้านนิสิตเห็นว่าคณาจารย์ที่มาสอนมีความรู้เฉพาะทำให้ได้ความรู้โดยตรงจากคณาจารย์ผู้สอน และการประเมินแบบวิถีชีวิตของนิสิตมาวัดผลในรูปแบบการ “นำธรรม ไปใช้” ให้ได้บุคลากรที่ผ่านการฝึกจิตใจและวิธีการรับใช้เพื่อนมนุษย์ในสังคม

ตารางที่ ๒.๒๒ แสดงโอกาสด้านคุณสมบัติผู้สอน ๗ ข้อ

๑	อาจารย์ที่มามีสอนนี้ส่วนมากก็จะเป็นอาจารย์ภายนอกเราพยายามดึงอาจารย์ภายนอกส่วนหลักๆก็เป็นสถาบันที่เราทำ MOU ด้วยให้เข้ามาสอน
๒	มีอาจารย์หรือผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกที่มีความรู้เฉพาะด้านมาสอน
๓	มีการเผยแพร่วิชาการเป็นภาระหน้าที่ของนิสิตและคณาจารย์ที่ต้องทำร่วมกัน
๔	โอกาสด้านการพัฒนาอาจารย์ประจำ ให้อาจารย์ภายในเป็นอาจารย์ประจำรายวิชา ได้โอกาสในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้จากอาจารย์ที่มาจากสถาบันที่ MOU เป็นอาจารย์วิทยากรพิเศษมาร่วมบรรยายแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับด้านอาจารย์ประจำ
๕	โอกาสด้านอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษซึ่งมีทั้งอาจารย์ชาวไทยและชาวต่างประเทศ (IBSC) ทำให้เกิดการเชื่อมโยงองค์ความรู้เป็นระดับนานาชาติได้โดยไม่ยากนัก
๖	ประเทศไทยยังขาดแคลนนักสร้างสันติภาพผู้เชี่ยวชาญนักสันติวิธีอีกเป็นจำนวนมากถือเป็นโอกาสของมหาวิทยาลัยและหลักสูตรที่จะผลิตกำลังคนในด้านนี้
๗	มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับรายวิชาเรียนรู้และฝึกวิชาชีพมาสอน

สรุปโอกาสของหลักสูตร

จากการศึกษาโอกาส ในส่วนของสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรคหุภัณฑ์ สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นการวิเคราะห์โอกาส โดยรวมด้านเนื้อหาสาระวิชาการ เป็นหลักสูตรที่ดีมีโอกาสนในการพัฒนาประเทศ พัฒนาบุคคล สร้างความยุติธรรมทั้งทางด้านความเป็นอยู่ของสังคมโดยรวมเป็นสาขาวิชาที่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ โดยใช้เครื่องมือทางวิชาการผนวกรวมกับหลักพระพุทธศาสนา บูรณาการร่วมกัน และหลักสูตรสันติศึกษายังมีโอกาสทางด้านเผยแพร่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพราะหลักสูตรสันติศึกษาเป็นหลักสูตรสากลที่มีโอกาสขยายไปได้ทั่วทุกมุมโลก การจัดการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียนและนอกสถานที่ทั้งในประเทศและต่างประเทศให้โอกาสในการเปิดโลกทัศน์ในการเรียนรู้รวมทั้งเป็นการประชาสัมพันธ์หลักสูตรให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น มีโอกาสเรียนรู้ทางด้านภาษามีนักศึกษานานาชาติมากมายในหลักสูตรทำให้การจัดการเรียนการสอนในรูปแบบของภาษาต่างประเทศ โอกาสด้านการจัดการเรียนการสอนของหลักสูตรที่มีอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษมาสอนเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดในการเรียนรู้ให้ได้ทั้งอาจารย์ผู้สอนและนิสิตให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ร่วมกัน โอกาสด้านกิจกรรมการเรียนรู้มีกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียนและภายนอกห้องเรียนกล่าวคือการทำกิจกรรมในการนำเสนอผลงานบทความวิชาการหรือบทความวิจัยหรือรายงานทั้งทางด้านทฤษฎีและทางด้านปฏิบัติทำให้นิสิตมีประสบการณ์ การประชุมเชิงปฏิบัติการ

หรือกิจกรรมการเรียน การมีส่วนร่วม รวมถึงโอกาสการทำกิจกรรมการแสวงบุญปฏิบัติธรรมทั้งภายในและภายนอกประเทศ โอกาสกิจกรรมงานวันสำคัญระดับประเทศและระดับโลก การเชิญบุคคลสำคัญมาถ่ายทอดความรู้และการไปต่างประเทศเพื่อนำองค์ความรู้ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษาไปนำเสนอให้เป็นที่รู้จัก มีการใช้สื่อ MCU Channel ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการเผยแพร่การเรียนการสอนได้ทั่วโลก เป็นการประชาสัมพันธ์หลักสูตรได้อีกทางหนึ่ง

๒.๒.๔ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ อุปสรรค ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา จากการวิจัยคุณภาพ โดยการวิเคราะห์จากการเก็บข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในการศึกษาหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังกล่าวได้แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ ๑) คณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิในหลักสูตร ๒) เจ้าหน้าที่หลักสูตร ๓) กลุ่มนิสิตหรือผู้ใช้บริการซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมากในหลักสูตร เนื่องจากคณาจารย์เป็นผู้ที่สืบทอดความรู้สาระเนื้อหา เป็นผู้เผยแพร่ จากหลักสูตรไปสู่ นิสิต นิสิตผู้ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อการให้บริการของหลักสูตร ดังข้อมูลที่ได้ปรากฏ ดังนี้

๑. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ อุปสรรค ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรจะต้องมีการเขียนตำราทางวิชาการให้มากขึ้นเพื่อรองรับความเป็นสากลทั้งตำราภาษาไทยและภาษาอังกฤษซึ่งต้องใช้ทุนในการเขียนตำรามาก และนิสิตเห็นว่าการเขียนแผนการเรียนเป็นสิ่งสำคัญ เป็นการวางแผนด้านเนื้อหาสาระวิชาการเพื่อเตรียมรองรับการขยายตัวของการศึกษาในอนาคตที่จะมีแนวโน้มการขยายตัวสูงขึ้น และยังเป็นการเปลี่ยนแปลงจากอุปสรรคให้เป็นโอกาสในการเพิ่มองค์ความรู้เตรียมการสอนโดยมีการเขียนตำราไว้ล่วงหน้าสำหรับการขยายตัวทางการศึกษาในอนาคต

ตารางที่ ๒.๒๓ แสดงอุปสรรคด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๘ ข้อ

๑	ปัจจัยความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอกเข้ามากระทบ
๒	วางระบบเนื้อหาสาระวิชาการเพื่อให้เกิดองค์ความรู้
๓	เสริมตำราทางวิชาการให้เพียงพอ
๔	การเตรียมความพร้อมของเนื้อหาสาระวิชาการ
๕	การเขียนแผนกระบวนการเรียนรู้ไม่ชัดเจน
๖	การบริหารหลักสูตรไม่ตรงตามแผนหลักสูตร
๗	ผลิตตำราภาษาไทยและภาษาอังกฤษเกี่ยวกับสันติศึกษาให้เพียงพอ
๘	การศึกษาค้นคว้าคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นปัญหาสำหรับนิสิต

๒. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ อุปสรรค ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านการจัดการเรียนการสอน

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า นิสิตมีอุปสรรคการเดินทางจากต่างจังหวัดมาเรียนเห็นพ้องกับเจ้าหน้าที่ และนิสิตที่มีอุปสรรคด้านเวลาในการเรียนการสอน เช่นกัน

ตารางที่ ๒.๒๔ แสดงอุปสรรคด้านการจัดการเรียนการสอน ๑๔ ข้อ

๑	หลักสูตรต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญข้างนอกมาช่วยสอนเป็นปัญหาของกระบวนการเรียนการสอน
๒	หลักสูตรมีเรื่องของกรรมฐานนิสิตมีความเป็นอยู่ต่างกันรายวิชาที่จัดไปอาจไม่ตรงกับวันหยุด
๓	หลักสูตรกำหนดเวลาในการเรียนให้เหมาะสมเพื่อก้าวข้ามอุปสรรคในการเรียนการสอน
๔	ความพร้อมในการลงพื้นที่ต่างๆเพราะว่าการเรียนการสอนบางรายวิชาจะต้องลงพื้นที่จริง
๕	หลักสูตรที่ตารางการจัดการเรียนการสอนที่ใช้เวลาต่อเนื่องนานเกินไปไม่เอื้อต่อเวลา
๖	หลักสูตรมีการจัดการเรียนการสอนแล้วมีปัญหาบางครั้งต้องสลับในการสอน
๗	ปัญหาอุปสรรคการเดินทางของนิสิตไม่ใช่มีแค่ในกรุงเทพมหานคร อยุธยา และปริมณฑล
๘	หลักสูตรมีค่าใช้จ่ายในการบริหารหลักสูตรไม่เพียงพอต่อการจัดการเรียนการสอน
๙	หลักสูตรมีอุปสรรคเรื่องเวลาผู้เรียนนิสิตต้องมาถึงก่อนเวลาตอนเช้าผู้สอนต้องรอการสอน
๑๐	หลักสูตรมีอุปสรรคด้านการวางแผนการจัดการเรียนการสอน เช่นตารางคาบเคลื่อน
๑๑	หลักสูตรที่ไม่ได้สอนพระอย่างเดียวคือหลักสูตรสอนฆราวาสด้วยเป็นปัญหาการเปลี่ยนเวลา
๑๒	หลักสูตรมหาวิทยาลัยสงฆ์ฆราวาสขาดการเรียนรู้วัฒนธรรมของสงฆ์
๑๓	หลักสูตรขาดการทำคู่มือในการปฏิบัติของนิสิตต่อการเรียนการสอน
๑๔	การเลือกหลักสูตรต่างๆมาใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์

๓. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ อุปสรรค ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรมีอุปสรรคด้านเวลาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนส่วนของเจ้าหน้าที่มีความเห็นเช่นเดียวกับคณาจารย์ส่วนนิสิตมีความเห็นเกี่ยวกับเวลาเช่นเดียวกับคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของหลักสูตร การเสริมความรู้ทั้งทางด้านทฤษฎีและหลักสูตรเป็นทางออกให้กับนิสิตที่มีการเรียนรู้ให้เข้าใจง่ายขึ้นก่อนที่จะเริ่มเรียน เป็นการเตรียมความพร้อมก่อนการเรียนซึ่งเป็นอุปสรรคของนิสิตบางท่านที่ยังไม่เคยเรียนรู้หลักทฤษฎีหรือหลักสูตรมาก่อน ทำให้ไม่เข้าใจในเนื้อหาจึงเป็นอุปสรรคที่ควรเรียนรู้วัฒนธรรมต่างๆ ก่อนการเริ่มกิจกรรมก่อนการเรียนการสอน

ตารางที่ ๒.๒๕ แสดงอุปสรรคด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๗ ข้อ

๑	เรื่องงบประมาณซึ่งจะทำให้หนี้สินที่เรามีกำลังทรัพย์น้อยกำลังเงินน้อยมาร่วมทำกิจกรรม
๒	อาจารย์และนิสิตไม่สะดวกในการเดินทางมาทำกิจกรรมนอกพื้นที่
๓	ด้านกิจกรรมเวลาบางท่านติดธุระไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ทุกครั้ง
๔	อุปสรรคด้านกิจกรรมการเรียนรู้ กล่าวว่่า หลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา เป็นหลักสูตรที่ไม่มีทุนให้คณาจารย์และนิสิตเพราะทุนของหลักสูตรมีไม่เพียงพอ
๕	ภาระหน้าที่ของครูบาอาจารย์บางท่านมีมากต้องใช้กระบวนการสร้างสรรค์ในการทำกิจกรรม
๖	หลักสูตรที่มีกิจกรรมการจารึกที่อื่นเคย คือมีนิสิตอาจารย์ที่มีเวลาไม่ตรงและทุนทรัพย์ในการเดินทางไม่พร้อม
๗	ความพร้อมในการทำกิจกรรมของนิสิต

๔. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ อุปสรรค ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา

จากที่ไปสัมภาษณ์มานั้นคณาจารย์ กล่าวว่่า หลักสูตรขาดงบประมาณในการพัฒนาสื่ออุปกรณ์ด้านเจ้าหน้าที่มองว่่าหลักสูตรอื่นยืมใช้ห้องสันติศึกษาทำให้สื่ออุปกรณ์ชำรุดเสียหายด้านนิสิตมองถึงสื่อในการสื่อสารให้ทันสมัยยิ่งขึ้น

ตารางที่ ๒.๒๖ แสดงอุปสรรคด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๘ ข้อ

๑	หลักสูตรยังไม่มืงงบประมาณเพียงพอในการที่จะซื้อสื่ออุปกรณ์เครื่องมือ
๒	อุปสรรคการขยายห้องเต็มตามความต้องการ เป็นอุปสรรคเรื่องงบประมาณอยู่ในเชิงของกายภาพ
๓	หลักสูตรการใช้อาคารสถานที่ และต้องใช้ร่วมกับหลักสูตรอื่นๆ บางครั้งการใช้ห้องเพื่อทำกิจกรรมเวลาตรงกัน
๔	สื่ออุปกรณ์เครื่องมือชำรุดจากการยืมใช้สถานที่ สูญเสีย สื่อสารสิ่งสนับสนุนต่างๆ การใช้งานมานานการรักษาดูและมุ่มมองด้านอุปสรรคของสื่อกับผู้เรียน
๕	สื่ออุปกรณ์ การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเข้าถึงยากเนื่องจากระบบไวไฟไม่เสถียรพอ
๖	สื่อศิลปะในการพูดการใช้สื่อในการสื่อสาร ที่จะเลือกใช้เครื่องมือใดให้เหมาะสม
๗	เนื่องจากในยุคปัจจุบันเป็นยุค ๔.๐ การเรียนรู้ยังขาดการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้
๘	เพิ่มเติมผู้ถ่ายทอดสื่ออาจารย์ประจำสาขา เมื่อเทียบกับปริมาณนักศึกษา

๕. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ อุปสรรค ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษา

จากที่ไปสัมภาษณ์นั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรมีการวัดผลทางด้านพฤติกรรม การปฏิบัติ การแสดงออกมากกว่าการวัดผลทางด้านวิชาการเจ้าหน้าที่มองว่าการใช้สื่อออนไลน์ช่วยในการจัดการวัดผลได้เป็นอย่างดีคณบดีมองว่าการประเมินควรจะมีการประเมินในทุก ๆ ด้านเพื่อให้เกิดน้ำหนักในการประเมินอย่างมีมาตรฐานการศึกษา

ตารางที่ ๒.๒๗ แสดงอุปสรรคด้านการวัดผลและการประเมินผลการศึกษา ๑๐ ข้อ

๑	การให้คะแนนเน้นกิจกรรม การปฏิบัติ การนำเสนอมากขึ้นการวัดประเมินผลจึงวัดยากเป็นลักษณะมอมมองเป็นการให้คะแนนโดยภาพรวม
๒	ขาดเกณฑ์มาตรฐานเรื่องการตรงเวลา เรื่องร่วมกิจกรรมควรจะมีการประเมิน
๓	การไม่ให้ความร่วมมือในการ ตอบแบบสอบถามที่มีผลการสะท้อนความคิดเห็น
๔	การทำงานในสำนักงานเกี่ยวกับระบบการเข้าไปรอกคะแนน ระบบอินเทอร์เน็ตเพราะว่าเราเป็นองค์กรใหญ่สัญญาณระบบเกิดความไม่สมบูรณ์
๕	ระบบปฏิบัติการคอมพิวเตอร์มันเป็น Version ใหม่แต่ว่าตัวระบบที่เป็นระบบทะเบียนในการการประเมินการศึกษาในการวัดผลเป็นระบบเก่า ใช้ต้นทุนในการพัฒนาระบบสูง
๖	การศึกษาบางตัวชี้วัดหรือบางตัวชี้วัดตัวผู้เรียนยังไม่สอดคล้องเหมาะสมกับหลักสูตรสันติศึกษากับความเป็นจริง
๗	การประเมินและวัดผลในบางครั้งทำด้วยความเร่งรีบในระยะเวลาที่ไม่เพียงพอทำให้การวัดและประเมินผลอาจจะคลาดเคลื่อน
๘	ด้านเวลาในการประเมินผลการส่งงานส่งช้าส่งเร็วความชำนาญอาจารย์บางท่านประเมินช้างานกลุ่มหรืองานเดี่ยวก็จะรู้เกณฑ์คะแนนที่ชัดเจนได้แต่ว่าการออกเกรดอาจจะช้า
๙	การกำหนดวิชาต่างๆที่นิสิตเรียนนั้น ต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมายผลลัพธ์ที่ต้องการอย่างชัดเจนก่อน และประเมินว่าหลังจากที่ได้เรียนแล้ว ผลลัพธ์นั้นตรงหรือไม่
๑๐	การประเมินโดยเขียนอย่างเดียวอาจทำให้นิสิตยังไม่เห็นภาพการนำไปปรับใช้อย่างแท้จริง

๖. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ อุปสรรค ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ด้านคุณสมบัติผู้สอน

จากที่ไปสัมภาษณ์นั้นคณาจารย์ กล่าวว่า หลักสูตรขาดการสนับสนุนพัฒนาคณาจารย์ต่อยอดองค์ความรู้สอดคล้องกับเจ้าหน้าที่ว่าควรมีการผลิตผลงานทางวิชาการต่อยอดองค์ความรู้ให้มากขึ้นด้านนิสิตเห็นด้วยกับคณาจารย์ที่ว่าบุคลากรต้องสอดคล้องกับจำนวนนิสิตที่เพิ่มมากขึ้น

ตารางที่ ๒.๒๘ แสดงอุปสรรคด้านคุณสมบัติผู้สอน ๕ ข้อ

๑	ครูบาอาจารย์ยังผลิตผลงานทางวิชาการยังค่อนข้างน้อยด้านตำราถือว่ายังไม่เพียงพอ
๒	อาจารย์ผู้สอนไม่เพียงพอพอต้องเชิญอาจารย์ข้างนอกมาสอนซึ่งมีปัญหางบประมาณค่าวิทยากรค่อนข้างมาก
๓	อาจารย์ประจำยังขาดการสนับสนุนให้มีการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้เฉพาะด้านในบริบทของสันติศึกษา เช่น เชี่ยวชาญเฉพาะพุทธสันติวิธี เชี่ยวชาญเฉพาะสงครามและสันติภาพ
๔	การเชิญวิทยากรมาสอนกับอาจารย์ประจำ ให้สัดส่วนความรับผิดชอบของอาจารย์ผู้สอนและความเชี่ยวชาญให้สอดคล้องกัน
๕	หลักสูตรที่ไม่สามารถรวมตัวของอาจารย์ที่จะสร้างนวัตกรรมเกี่ยวกับการเรียนรู้เนื่องจากเวลาในการรวมตัวภารกิจเวลาไม่ตรงกัน

สรุปอุปสรรคของหลักสูตร

จากการศึกษาอุปสรรค ในส่วนของสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรคุณวุฒิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นการวิเคราะห์อุปสรรค โดยรวมด้านเนื้อหาสาระวิชาการยังขาดตำราการเรียนการสอนทางด้านวิชาการที่เป็นของหลักสูตรเอง รวมถึงอุปสรรคการเพิ่มรายวิชาที่มีความจำเป็นต่อเนื้อหาวิชาการอื่นๆ เกี่ยวกับเด็ก สตรี รวมถึงศาสนาอื่นๆ ให้ยอมรับความสัมพันธ์ของศาสนาที่ดีต่อกัน ส่วนด้านอุปสรรคด้านการเรียนการสอนการค้นคว้าตำราทางด้านคัมภีร์สำหรับนิสิตบางคนที่ไม่เข้าใจควรมีการเรียนการสอนการค้นคว้ามากขึ้นนิสิตเพิ่มมากขึ้นคณาจารย์เริ่มไม่เพียงพอ ต่อการจัดการเรียนการสอน รวมถึงการใช้งบประมาณในการจ้างอาจารย์ผู้สอนจากภายนอกมาทำการสอนเพิ่มเติม ตำราที่สร้างขึ้นใหม่ยังไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่จะนำมาใช้ รวมถึงแผนการลงพื้นที่ยังไม่ตรงตามเวลาเกิดจากหน้าที่การงานของนิสิตในการลงพื้นที่เพื่อการเรียนรู้สาระวิชาการในภาคการปฏิบัติ ซึ่งต้องชี้แจงวัตถุประสงค์ในช่วงการรับสมัครก่อนเข้ามาเรียน

สรุปโดยรวมจากตารางอุปสรรคแต่ละด้าน ได้ว่า

๑. จากตารางสรุปปัญหาอุปสรรคด้านเนื้อหาสาระวิชาการ หลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ยังขาดของงบประมาณ และตำราทางการเรียนการสอนที่มีองค์ความรู้ยังไม่ถูกวางเป็นระบบ วิชาการด้านใหม่ที่ยังไม่เป็นที่รู้จักรายวิชาทางพระพุทธศาสนายังไม่พร้อมแพร่หลาย เนื้อหาสาระวิชาที่จะมาสอน มีวิชาเลือกให้เลือกรายวิชาแต่หาคนสอนไม่ได้ หลักสูตรขาดการเขียนแผนการเรียนการสอน กระบวนการเรียนรู้ไม่ชัดเจนหลักสูตรมีการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาถือว่าเป็นอุปสรรค เพราะว่าการที่จะบริหารจัดการให้ตรงตามหลักสูตรที่วางไว้ให้ตรงมันก็ค่อนข้างจะลำบากรวมถึงการลงพื้นที่

เพื่อการเรียนรู้เนื้อหาสาระวิชาการ การค้นคว้าค้นคว้า เป็นปัญหาสำหรับนิสิต อุปสรรคด้านพื้นที่ที่จำกัดแถมอะไรยังไม่ได้ มีปัจจัยความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอกเข้ามากระทบ อุปสรรคที่มาจากตัวผู้เรียน เพราะติดภารกิจแนวความคิด หลักคำสอนทางพุทธศาสนาอาจจะไม่เป็นที่ยอมรับในศาสนาอื่นบางวิชา มีการเรียนรู้ในเวลาจำกัดอาจทำให้ไม่สามารถ ศึกษาเชิงลึก มุมมองการศึกษาที่หลากหลายอาจทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด การเตรียมการสอนน้อยในการจัดการหลักสูตรเป็นหลักสูตรตั้งขึ้นมาคิดแล้วทำเลยขึ้นมาด้วยความชำนาญทั้งหลักสูตรตำราภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เกี่ยวกับสันติศึกษายังไม่เพียงพอ

๒. จากตารางสรุปปัญหาอุปสรรคด้านการจัดการเรียนการสอน ได้ว่า อาจารย์ประจำไม่เพียงพอต้องเรียนเชิญอาจารย์พิเศษเข้ามาสอน และการปฏิบัติธรรมการลงพื้นที่ในวันปกติรวมถึงการเดินทางอาจเป็นปัญหาต่อนิสิตที่มีอาชีพการงานประจำ และการบริหารการลงทุนในเรื่องของภาษา

๓. จากตารางสรุปปัญหาอุปสรรคด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ได้ว่า นิสิตบางท่านมีเงินทุนน้อยไม่เพียงพอต่อการมาร่วมกิจกรรม และไม่สะดวกทั้งเวลาและการเดินทางมาร่วมกิจกรรม การมีภารกิจของอาจารย์ทำให้การปรึกษาไม่เต็มที่ รวมทั้งการขาดห้องสมุดของหลักสูตรเนื่องจากงบประมาณ

๔. จากตารางสรุปปัญหาอุปสรรคด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ได้ว่า การเรียนนั้นยังขาดเงินทุนในการพัฒนาด้านสื่ออุปกรณ์ รวมถึงการให้สถานที่ร่วมกัน รวมถึงการขยายสถานที่ให้เพียงพอทั้งการใช้อินเทอร์เน็ตที่ยังไม่เสถียรภาพมากเท่าที่ควร การนำเทคโนโลยีมาใช้ยังไม่สอดคล้องกับผู้เรียนที่อายุค่อนข้างมาก ทั้งอาจารย์ประจำยังมีไม่เพียงพอต่อจำนวนนักศึกษา

๕. จากตารางสรุปปัญหาอุปสรรคด้านการวัดผลประเมินผลการศึกษา ได้ว่า ตามหลักวัดผลเกณฑ์ทฤษฎีและภาคปฏิบัติสองส่วนเป็นมาตรฐานแต่หลักสูตรสันติศึกษาเป็นแนวปฏิบัติมากกว่า ดังนั้นการประเมินอาจจะทำให้การให้ผลการประเมินไม่สมบูรณ์ในหลายๆด้านเช่นด้านเวลาเรียนด้านการมีส่วนร่วมมีผลต่อการให้เกณฑ์การศึกษาทั้งสิ้น

๖. จากตารางสรุปปัญหาอุปสรรคด้านคุณสมบัติผู้สอน ได้ว่า ยังขาดตำรา และไม่พอต่อจำนวนนิสิต ยังต้องเชิญอาจารย์ภายนอกมาสอนซึ่งใช้งบประมาณมาก ความชำนาญในการสอนอาจต้องสอนร่วมกับอาจารย์ประจำ

สรุปในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าจากการ สังเคราะห์สภาพปัจจุบันปัญหาที่เป็นข้อค้นพบจากการวิจัย จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๑๘ รูป/คน ซึ่งประกอบด้วยคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ เจ้าหน้าที่ นิสิตปริญญาเอก สาขาสันติศึกษา สามารถสรุปได้ว่า ปัญหาเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน ปัญหา การจัดการการศึกษาหลักสูตรสันติศึกษานั้นมีมากมายหลากหลายทัศนะ ทั้งตามแนววิชาการสมัยใหม่และตามแนวพระพุทธศาสนา ในมุมมองของผู้วิจัยก็เห็นด้วยกับทุกทัศนะที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวมา เพราะทุกท่านล้วนแต่เป็นผู้ที่ทรงคุณวุฒิทางด้านหลักสูตรมีความรู้ความสามารถทั้งสิ้น

เพียงอยากจะเสริมปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรในปัจจุบัน ซึ่งเหตุปัจจัยต่างๆที่ทำให้การพัฒนาที่มีปัจจัยทางด้านพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นโอกาสที่ดีที่ใช้ในหลักสูตรได้เกิดการพัฒนาในการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดีในอนาคต ด้วยการวิเคราะห์ SWOT (วิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค) โดยการใช้การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิรายบุคคลใน ๖ ด้านดังต่อไปนี้

ประเด็นด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค

ประการที่ ๑ ด้านหลักสูตรเนื้อหาสาระวิชาการ หลักสูตรมีจุดแข็งทางด้านเนื้อหาสาระวิชาการเพราะหลักสูตรเป็นหลักสูตรที่มีความหลากหลายทางด้านวิชาการในการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นแนวทางเนื้อหาวิชาการทางตะวันตกบูรณาการเข้ากับหลักพุทธศาสนารวมถึงการลงพื้นที่ในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาสาระอย่างเป็นรูปธรรม สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งหน่วยงานภายในในประเทศและหน่วยงานต่างประเทศให้เกิดการสร้างเครือข่ายทางด้านหลักสูตรวิชาการซึ่งปัจจุบันทางหลักสูตรสันติศึกษามีหลักสูตรอินเตอร์ทำให้มีโอกาสในการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านภาษาเกี่ยวกับการบูรณาการหลักวิชาทางโลกตะวันตกและโลกตะวันออกเข้าด้วยกันโดยใช้หลักพุทธศาสนามาสริมเพื่อให้เห็นถึงความเป็นจริงของการดำเนินชีวิตในโลกปัจจุบัน การเรียนการสอนของหลักสูตรมีจุดแข็งที่การปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานเพื่อสร้างจิตใจให้เกิดความรักความเมตตาให้กับสังคมได้อย่างสันติภาพ รวมทั้งมีการฝึกอบรม การทำกิจกรรมของหลักสูตรเป็นการร่วมแรงร่วมใจ เพื่อฝึกความรักความสามัคคีในหมู่คณะ เพื่อสร้างเครือข่ายในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และยังเป็นการนำหลักพุทธศาสนาเผยแพร่ให้กับชาวต่างชาติต่างศาสนาให้รู้ถึงคุณค่าของการเรียนรู้ถึงศาสนาในคำสอนที่มีมาให้เกิดการเชื่อในการฝึกปฏิบัติที่เกิดผลจริงต่อสายตาชาวโลกและผลงานทางวิชาการของหลักสูตรสันติศึกษาเป็นที่รู้จักไปทั่วโลกจุดแข็งของด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษาของหลักสูตรมีความสะดวกสบายมีห้องเรียนที่สะอาดมีสื่อป้ายโฆษณาทั้งทางด้านบุคคลสำคัญของโลกและสื่อการประชาสัมพันธ์หลักสูตรเป็นอย่างดีเยี่ยมรวมถึงสื่อวารสารเป็นของมหาวิทยาลัยที่มีระดับเทียบ ๑ สื่อทางด้านสถานี MCU ที่ครบครันทางด้านการกระจายแพร่ภาพได้ทั่วทุกมุมโลกส่วนผลการศึกษาด้านสันติศึกษาได้ทำ MOU กับสถาบันพระปกเกล้า และกระทรวงยุติธรรมทำให้เกิดความเชื่อถืออย่างมากในเรื่องของการวัดผลการศึกษาที่ได้คุณภาพ

ประการที่ ๒ ด้านการจัดการเรียนการสอนจุดแข็งเรื่องการเรียนการสอนหลักสูตรมีอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษที่มีความสามารถสูงมาช่วยในเรื่องเนื้อหาสาระวิชาการที่ได้ตรงตามมาตรฐานการศึกษาของ สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) รับรองคุณภาพทางการศึกษาทำให้หลักสูตรมีชื่อเสียงอย่างก้าวกระโดด และเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเนื้อหาทางด้านพุทธ

ศาสนาที่เป็นที่ยอมรับของนานาชาติประเทศพม่าจึงได้จากการจัดงานวันวิสาขบูชาโลก และวันสำคัญต่างๆ ที่มีการเชิญบุคคลสำคัญทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาเป็นแขกรับเชิญ

ประการที่ ๓ ด้านกิจกรรมการเรียนรู้มีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่เห็นผลอย่างจริงจัง เพราะผู้ให้กรรมฐานเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญเคร่งครัดในการปฏิบัติทำให้ได้ผลในกิจกรรม และยังมีการทำ กิจกรรมการลงพื้นที่เพื่อสร้างความแข็งแกร่งของชุมชนให้เกิดความสงบสุขจากการร่วมกิจกรรมชุมชน และแนะนำการพัฒนาให้กับชุมชนได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ประการที่ ๔ ด้านสื่อ อุปกรณ์ สนับสนุนการศึกษาด้านสื่อเพื่อสร้างสังคมสันติสุขเป็นการ เสนอสารจากที่หนึ่งไปให้กับบุคคลที่มีความเดือดเนื้อร้อนใจ ร้อนทุกข์ เพื่อนำสื่อที่ดีเสนอให้ความ ต้องการสร้างสันติต่อตนเอง และบุคคลรอบข้าง

ประการที่ ๕ ด้านการวัดผลประเมินผลการศึกษาผลการศึกษาได้จากการสังเกตว่าสิ่งที่เรา ถ่ายทอดความรู้ทั้งทางด้านทฤษฎีและทางปฏิบัตินั้นได้ผลในการนำไปใช้ได้หรือไม่เพียงใด

ประการที่ ๖ ด้านผู้สอน ผู้สอนมีทั้งผู้สอนจากภายนอกและอาจารย์ผู้สอนประจำทำให้ได้ ความรู้หลากหลาย

แต่อย่างไรก็ตามจากการที่ได้ศึกษาทำให้ผู้วิจัยได้หลักคิดอีกประการหนึ่ง คือ ทัวไปหาก กล่าวถึง การวิเคราะห์หลักสูตร วิชาสาขาสันติศึกษาอาจจะกล่าวถึงแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรที่ นำไปใช้ได้จริงนั้นคือการสร้างรูปแบบโมเดลในเรื่องของ **Active Learning** เป็นสำคัญคือเน้นการ ปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมเป็นการเรียนที่ทำให้เข้าใจในสิ่งที่ทำลงไปด้วยตนเองและเกิดความชำนาญใน การต่อยอดความรู้เพื่อนำไปถ่ายทอดความรู้ให้คนทั่วไปได้รู้การปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเพราะการเรียน ทฤษฎีเพียงอย่างเดียวไม่สามารถเข้าใจเหมือนได้ปฏิบัติจริงและยากต่อการลืมและสามารถนำไปใช้ได้ ด้วยความชำนาญในทุกสถานการณ์

๒.๓ บทสรุป

สภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพ ตามหลักสูตร ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนั้นจะเห็น ได้ว่า

การดำเนินงานในส่วนของจุดแข็งของหลักสูตรมีดังนี้ คือ จากการศึกษาจุดแข็ง ในส่วน ของสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินการของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรดุษฎี บัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาพรวม คือ สาขาวิชาสันติ ศึกษา มีจุดแข็งมากเป็นแห่งเดียวที่นำวิชาการด้านสันติวิธีและด้านพระพุทธศาสนามาบูรณาการ ร่วมกัน ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่และนำไปเผยแพร่โดยมีคณาจารย์ผู้สอน และมีตำราการเรียนการสอน อย่างพร้อมเพียง และยังมีการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในการลงพื้นที่เพื่อหาประสบการณ์

จริงในการเรียนรู้ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในการนำไปปฏิบัติใช้ได้จริง ความพร้อมของหลักสูตรมีมากในทุกด้าน ทั้งด้านสถานที่ บุคลากร อุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ หลักสูตรสันติศึกษายังได้รับการรับรองจาก สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาให้การรับรองการประเมินหลักสูตรที่ได้มาตรฐาน รวมทั้งเป็นที่ยอมรับในหลายหน่วยงาน และการทำ MOU ร่วมกับสถาบันพระปกเกล้าและกระทรวงยุติธรรม จึงทำให้มีผู้สนใจในการเข้ามาศึกษาสาขาวิชาสันติศึกษาเป็นจำนวนมากจุดเด่นอีกด้านคือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นการกำหนดสติ เพื่อให้เกิดความสงบภายในตัวเองแล้วนำหลักวิชาการที่เรียนมานำไปบูรณาการเข้ากับหลักธรรม เพื่อการพัฒนาหลักสูตรที่ดีให้กับบุคคลอื่นต่อไป

การดำเนินงานในส่วนของจุดอ่อนของหลักสูตรมีดังนี้ คือ จากการศึกษาจุดอ่อน ในส่วนของสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นการวิเคราะห์จุดอ่อนภาพรวมก็คือด้านวิชาการก็คือทางครูบาอาจารย์ประจำมีจำนวนจำกัดจึงต้องเชิญอาจารย์ภายนอกที่มีประสบการณ์สูงมาสอนเสริม หลักสูตรมีเนื้อหาคู่มือที่ชัดเจนมากขึ้นเพราะด้วยว่าครูบาอาจารย์พยายามที่จะสร้างและพัฒนาหลักสูตรอย่างต่อเนื่อง มีการเรียนการสอนสร้างมาตรฐานให้ดียิ่งขึ้น ส่วนเรื่องการจัดการเรียนรู้ใช้กระบวนการเรียนรู้ ในส่วนสถานที่ห้องพักรองรับนิสิตในการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นสนทนาแบ่งปันประสบการณ์ในห้องพักรองไว้สำหรับการให้คำปรึกษานิสิตการให้กำลังใจสามารถที่จะคุยได้โดยตรงเหมือนมีกระจกเงา เช่นถ้าติดขัดอะไรบางอย่าง ได้มีโอกาสมานั่งห้องนั่งกลับออกมาจากการปรึกษาหารือแล้วเข้าใจชีวิตมากขึ้น ซึ่งนิสิตมีภาระหน้าที่การทำงานมาก ต้องมีสถานที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

การดำเนินงานในส่วนของโอกาสของหลักสูตรมีดังนี้คือ จากการศึกษาโอกาส ในส่วนของสภาพปัจจุบันและปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นการวิเคราะห์โอกาส โดยรวมด้านเนื้อหาสาระวิชาการ หลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษาเป็นหลักสูตรที่ดีมีโอกาสในการพัฒนาประเทศพัฒนาบุคคล สร้างความยุติธรรมทั้งทางด้านความเป็นอยู่ของสังคมโดยรวมเป็นสาขาวิชาที่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้พ้นจากการถูกเอารัดเอาเปรียบสร้างความยุติธรรมให้กับมวลมนุษยชาติให้มีความเป็นอยู่ที่ดี โดยใช้เครื่องมือทางวิชาการผนวกรวมกับหลักพระพุทธศาสนานำมาบูรณาการร่วมกัน และหลักสูตรสันติศึกษายังมีโอกาสทางด้านเผยแผ่ทั้งในประเทศและต่างประเทศเพราะหลักสูตรสันติศึกษาเป็นหลักสูตรสากลที่มีโอกาสขยายไปได้ทั่วทุกมุมโลก ส่วนทางด้านการจัดการเรียนการสอนทางหลักสูตรมีโอกาสด้านการจัดการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียนและนอกสถานที่ทั้งในประเทศและต่างประเทศให้โอกาสในการเปิดโลกทัศน์ในการเรียนรู้รวมทั้งเป็นการประชาสัมพันธ์หลักสูตรให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น มีโอกาสเรียนรู้ทางด้านภาษามีนักศึกษานานาชาติมากมายในหลักสูตรทำให้การจัดการ

เรียนการสอนในรูปแบบของภาษาต่างประเทศ โอกาสด้านการจัดการเรียนการสอนของหลักสูตรที่มีอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษมาสอนเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดในการเรียนรู้ให้ได้ทั้งอาจารย์ผู้สอนและนิสิตให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ร่วมกัน โอกาสด้านกิจกรรมการเรียนรู้มีกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียนและภายนอกห้องเรียนกล่าวคือการทำกิจกรรมในการนำเสนอผลงานบทความวิชาการหรือบทความวิจัยหรือรายงานทั้งทางด้านทฤษฎีและทางด้านปฏิบัติทำให้นิสิตมีประสบการณ์ในการทำ **Workshop** การประชุมเชิงปฏิบัติการ หรือกิจกรรมการเรียนรู้แบบ การมีส่วนร่วม รวมถึงโอกาสการทำกิจกรรมการการแสวงบุญปฏิบัติธรรมทั้งภายในและภายนอกประเทศ โอกาสกิจกรรมงานวันสำคัญระดับประเทศและระดับโลก การเชิญบุคคลสำคัญมาถ่ายทอดความรู้และการไปต่างประเทศเพื่อนำองค์ความรู้ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษาไปนำเสนอให้เป็นที่ยอมรับ และเป็นการดูงานเพื่อนำมาปรับปรุงหลักสูตรให้เกิดการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น โอกาสด้านสื่อ อุปกรณ์การเรียนรู้ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษามีการใช้สื่อ **MCU Channel** ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการเผยแพร่การเรียนการสอนได้ทั่วโลก เป็นโอกาสในการประชาสัมพันธ์หลักสูตรได้อีกทางหนึ่งรวมถึงการติดภาพบุคคลสำคัญในห้องเรียนเพื่อสื่อถึงความเป็นสันติภาพให้บุคคลทั่วไปที่มาใช้ห้องเรียนของสันติศึกษาเป็นโอกาสในการประชาสัมพันธ์โอกาสที่ดีของหลักสูตร การประเมินผลจาก สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) ได้ผลในระดับดีนับว่าเป็นโอกาสในการประชาสัมพันธ์หลักสูตรให้เป็นที่น่าเชื่อถือของหลักสูตร โอกาสการวัดผลประเมินผลทางการใช้เครื่องมือของหลักสูตรการใช้ค่า **KPI** เป็นตัวชี้วัดส่วนหนึ่ง และผลจากการเรียนของนักศึกษาในการทำรายงานการนำเสนอผลงาน และผลทางการทดสอบข้อเขียนทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ เป็นโอกาสที่ดีในการวัดผลตามหลักสูตรที่สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษากำหนด

การดำเนินงานในส่วนของอุปสรรคของหลักสูตรมีดังนี้คือ จากการศึกษาอุปสรรค ในส่วนของสภาพปัจจุบันและปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรดัชนีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นการวิเคราะห์อุปสรรคโดยรวมด้านเนื้อหาสาระวิชาการกำลังเร่งผลิตตำราการเรียนการสอนทางด้านวิชาการที่เป็นของหลักสูตรเองให้มากยิ่งขึ้น รวมถึงอุปสรรคการเพิ่มรายวิชาที่มีความจำเป็นต่อเนื้อหาวิชาการอื่นๆ เกี่ยวกับเด็ก สตรี รวมถึงศาสนาอื่นๆ ให้อยอมรับความสัมพันธ์ของศาสนาที่ดีต่อกัน ส่วนด้านอุปสรรคด้านการเรียนการสอนการค้นคว้าตำราทางด้านคัมภีร์สำหรับนิสิตบางคนที่ไม่เข้าใจควรมีการเรียนการสอนการค้นคว้ามากขึ้น นิสิตเพิ่มมากขึ้นคณาจารย์เพิ่มขึ้นให้เพียงพอต่อการจัดการเรียนการสอน รวมถึงการใช้งบประมาณในการจ้างอาจารย์ผู้สอนที่มีประสบการณ์โดยตรงจากภายนอกเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ที่หลากหลายให้มาทำการสอนเพิ่มเติมให้มากขึ้น เร่งสร้างตำราที่สร้างขึ้นใหม่ที่ใช้ในการเรียนการสอนให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่จะนำมาใช้ให้มากยิ่งขึ้น

บทที่ ๓

การพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่ และตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” จากการศึกษาหลักพุทธธรรม รวมถึงแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งการนำเสนอ ดังต่อไปนี้

๓.๑ การพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่

๓.๑.๑ ทฤษฎีเรื่องแนวโน้มหลักสูตรในศตวรรษที่ ๒๑

๓.๑.๒ ทฤษฎีการพัฒนาหลักสูตรของไทเลอร์

๓.๑.๓ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓.๒ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในหลักสูตร

๓.๒.๑ หลักธรรมชุด ๓ เพื่อสลายความขัดแย้ง (สติ ขันติ สันติ)

๓.๒.๒ หลักไตรสิกขา

๓.๒.๓ หลักอิทธิบาท ๔

๓.๓ บทสรุป

๓.๑ การพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่

จากการพัฒนาหลักสูตรในยุคปัจจุบันทำให้เห็นว่าการพัฒนาหลักสูตรมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากวิวัฒนาการของมนุษย์ที่เกิดจากการพัฒนาอย่างก้าวกระโดด จากยุคเกษตรกรรม สู่ยุคอุตสาหกรรม จนถึงยุคเทคโนโลยีที่ทันสมัย ดังนั้นการพัฒนาหลักสูตรของวิศวกรรมสันติภาพจึงต้องพัฒนาให้ทันตามเทคโนโลยีด้วยเช่นกัน ที่ซึ่งเป็นการสร้างวิวัฒนาการโดยมนุษย์อย่างไม่หยุดยั้งความต้องการเมื่อได้เข้าสู่ยุคในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นยุคโลกไร้พรมแดนเพราะฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสร้างความรู้สิ่งประดิษฐ์ต่างๆให้มนุษย์ที่มีความต้องการ การพัฒนาหลักสูตรอย่างไม่หยุดยั้งเพื่อให้ได้ทันต่อยุคสมัยในโลกปัจจุบันและอนาคต

๓.๑.๑. ทฤษฎีเรื่องแนวโน้มหลักสูตรในศตวรรษที่ ๒๑^๑

ความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and Communication Technology :ICT) ทำให้ทักษะที่จำเป็นสำหรับคนใน ยุคศตวรรษที่ ๒๑ มีความแตกต่างไปจากยุคศตวรรษที่ ๒๐ เหตุเนื่องจากงานที่เคยใช้คนทำงานกับเครื่องจักรกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เพราะคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีโทรคมนาคมได้ขยายขีดความสามารถจนสามารถทำงานแทนที่คนได้ ทำให้สัดส่วนแรงงานลดลงเกิดขึ้นในงานที่ใช้สัมผัสรับรู้ อย่างจำเริญและงานที่ใช้แรงงานแบบซ้ำ ๆ ซึ่งเป็นงานที่ป้อนคำสั่งให้คอมพิวเตอร์ทำแทน แต่สัดส่วนแรงงานระดับชาติบางส่วนที่เพิ่มขึ้นในงานที่เน้นการคิดอย่างผู้เชี่ยวชาญ และต้องใช้การสื่อสารที่ซับซ้อนซึ่งเป็นงานที่คอมพิวเตอร์ไม่สามารถทำแทนได้

องค์ประกอบของการคิดอย่างผู้เชี่ยวชาญคือ การเชื่อมโยงแบบแผนหรือระบบอย่างมีประสิทธิภาพโดยใช้ความรู้อย่างละเอียดและการรู้เท่าทันความคิด (metacognition) ซึ่งการค้นพบวิธีการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองโดยที่วิธีการมาตรฐานทั่วไปใช้ไม่ได้ผลคือทักษะที่สำคัญยิ่งของมนุษย์ในโลกยุคเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่มีการสื่อสารอันซับซ้อน โดยในแต่ละวินาทีมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลจำนวนมากมายทั้งแบบวจนภาษา (verbal) และแบบอวจนภาษา (nonverbal) โดยที่ทิศทางของข้อมูลมีการปรับเปลี่ยนตลอดเวลา เพราะการสื่อสารจะพัฒนาไปอย่างไม่อาจคาดเดาได้ ดังนั้นคนจึงต้องมีความเชี่ยวชาญในการสื่อสารที่ซับซ้อนขึ้นจากยุคเดิม ต้องมีไหวพริบในการตอบคำถามเฉพาะหน้าอย่างฉับพลัน และควบคุมการเจรจา ถกเถียง ที่ไม่เป็นระเบียบได้อย่างราบรื่น หรือถ้าเป็นครูก็ต้องเป็นครูที่เชี่ยวชาญในการสื่อสารและมีไหวพริบในการจัดการและควบคุมห้องเรียนที่วุ่นวายให้เป็นห้องเรียนที่มีการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ราบรื่น และสามารถส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดองค์ความรู้ที่ชัดเจน

ทักษะการร่วมมือทำงานนับว่าเป็นอีกทักษะหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อคนในศตวรรษที่ ๒๑ มากเพราะความสำเร็จของงานในระบบเศรษฐกิจที่ใช้ความรู้ต้องอาศัยการทำงานเป็นทีมมากขึ้น โดยที่ความเชี่ยวชาญและบทบาทของสมาชิกในทีมต่างช่วยเสริมซึ่งกันและกัน ซึ่งพนักงานในศตวรรษที่ ๒๑ จะสามารถทำงานให้ประสบความสำเร็จได้โดยใช้ปฏิสัมพันธ์ผ่านสื่อ (mediated interaction) กับเพื่อนร่วมงานในอีกเมือง อีกประเทศ หรืออีกซีกโลกได้โดยไม่เคยพบปะกันเลย ดังนั้นทักษะในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อร่วมทำงานจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งและทักษะนี้น่าจะมีความซับซ้อนมากขึ้นในความเจริญที่มีอย่างไม่หยุดยั้ง

^๑ ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, หลักสูตร: การจัดการเรียนรู้ และนวัตกรรมการจัดการเรียนรู้, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts> [๑๐ มกราคม ๒๕๖๒].

จากความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารนี้ทำให้เราได้รับข้อมูลข่าวสารมากมายที่ไหลบ่าเข้ามาอย่างรวดเร็ว ซึ่งในศตวรรษที่ ๒๑ เราคงไม่ค้นหาข้อมูลจากหนังสือในห้องสมุดอย่างในศตวรรษที่ ๒๐ แต่เราสามารถค้นหาข้อมูลจากโปรแกรมค้นหาสมัยใหม่ซึ่งอาจได้ข้อมูลหลายหมื่นหลายแสนชิ้นภายในไม่กี่วินาที แต่ข้อมูลเหล่านั้นคงมีจำนวนไม่น้อยที่ไม่ตรงกับความต้องการของเราหรือไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ หรืออาจพบข้อมูลที่ขัดแย้งกัน ดังนั้นความสามารถในการกรองข้อมูลข่าวสารจึงเป็นอีกทักษะหนึ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องได้รับการพัฒนาเพื่อให้คนสามารถเลือก แยกแยะ และสกัดเฉพาะข้อมูลข่าวสารที่สำคัญต่อการตัดสินใจ เพื่อดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาถึงการจัดการศึกษาของไทยในปัจจุบันตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๒: ๒๕) ที่ได้นำเสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้โดยเน้น “การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยผู้เรียนจะต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายเป็นเครื่องมือที่จะนำพาตนเองไปสู่เป้าหมายของหลักสูตร ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับผู้เรียน ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการ กระบวนการสร้างความรู้ กระบวนการคิด กระบวนการทางสังคม กระบวนการเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหา กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง กระบวนการปฏิบัติ ลงมือทำจริง กระบวนการจัดการ กระบวนการวิจัย กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง และกระบวนการพัฒนาลักษณะนิสัย ซึ่งผู้สอนจำเป็นต้องศึกษาทำความเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ เพื่อให้สามารถเลือกใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ” เมื่อนำมาเทียบกับทักษะผู้เรียนในศตวรรษที่ ๒๑ ที่ควรได้รับการพัฒนาแล้ว นับว่าเป็นหลักสูตรที่มีความพยายามให้ครูผู้สอนได้พัฒนาตนเองเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เรียนรู้โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ของตนเองมากขึ้น แต่ยังไม่เน้นย้ำที่ชัดเจนในเรื่องของทักษะสำคัญในการใช้เทคโนโลยีในศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของโรงเรียนในปัจจุบันนี้ยังถือว่าเป็นแนวทางเดิมแบบศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งใช้ไอซีทีเป็นเครื่องมือเพิ่มประสิทธิภาพของการสอนแบบเก่า เช่น การใช้โปรแกรมประมวลผลคำเพื่อเพิ่มผลงาน การใช้คอมพิวเตอร์พิมพ์งาน การใช้โปรแกรมช่วยคำนวณข้อมูล ซึ่งเป็นการเพิ่มความสะดวกในการทำงาน แต่การใช้เทคโนโลยีดังกล่าวยังไม่ได้ใช้ประโยชน์จากไอซีทีได้อย่างเต็มที่ในการแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตัดสินใจ และใช้สารสนเทศในการสร้างสรรค์ชิ้นงาน ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นอย่างยิ่งในการทำงานและการใช้ชีวิตของคนในศตวรรษที่ ๒๑ ดังนั้นแนวโน้มการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาครูและผู้เรียนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกในอนาคต

๑. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งหมด พบว่ามีนักวิชาการได้กล่าวถึงการพัฒนา ไว้
ดังนี้

๑) ความหมายของการพัฒนา

คำว่า “พัฒนา” มาจากภาษาสันสกฤตว่า “วรุณ” แปลว่า ความเจริญ มาจากบาลีว่า “วฑฺฒน” หรือ “วฒฺมณ” แปลว่า ความเจริญ ความงดงาม เพิ่มขึ้น ฟักฝนทำให้ยืนยาวขึ้น และนำมาใช้ในภาษาไทย ก็มีความหมายว่า ทำให้เจริญ ความงอกงาม การขยายขยาย^๒

ความหมายของคำว่า พัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น^๓

๒) การพัฒนาองค์กร^๔

การพัฒนาองค์การ สามารถแปลได้หลายความหมาย เช่น ความพยายามเปลี่ยนแปลงองค์การอย่างมีแบบแผน มีการวิเคราะห์ปัญหา/วางแผนยุทธศาสตร์และใช้ทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย หรือการพัฒนาระบบโดยมีส่วนร่วมทั้งองค์การ เริ่มจากผู้บริหารระดับสูงลงสู่ระดับล่างขององค์การ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพขององค์การ รวมไปถึงเรื่องของการใช้ความพยายามในระยะยาวที่จะแก้ไขปัญหาภายในองค์การและการฟื้นฟูองค์การ โดยจะดำเนินการในส่วนของวัฒนธรรมองค์การ โดยเฉพาะที่งานบนรากฐานแห่งความร่วมมือ แต่ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากที่ปรึกษาและใช้ทฤษฎีทางพฤติกรรมศาสตร์ รวมทั้งการวิจัยและการปฏิบัติเป็นหลัก อนึ่งการพัฒนาองค์การจะสำเร็จได้ ถ้าองค์การมีแผน และใช้ความรู้ทางพฤติกรรมศาสตร์เข้ามาช่วย เช่น เรื่องการจูงใจ เรื่องอำนาจ เรื่องการสื่อสาร เรื่องความเข้าใจในวัฒนธรรมองค์การ การแก้ปัญหา การกำหนดเป้าหมายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มหรือเรื่องของการจัดความขัดแย้ง การพัฒนาองค์การมิได้หมายถึงการพัฒนาแต่เฉพาะองค์การที่มีปัญหาเท่านั้น หากแต่องค์กรที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่แล้วก็ควรได้รับพัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้น เพราะเมื่อใดที่คิดว่าองค์การของตนมีความเจริญและมีการพัฒนาที่ดีแล้วจึงหยุดนิ่ง ก็เท่ากับว่ากำลังเดินถอยหลังตลอดเวลา ผู้บริหารจึงควรมีการพัฒนาองค์การอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยอาศัยหลักการดังนี้

(๑) กำหนดเป้าหมาย (Goal Setting) ควรมีการประชุม อภิปรายเพื่อกำหนดนโยบายร่วมกันทั้งฝ่ายผู้บริหารและสมาชิกในองค์การอย่างชัดเจน และตรงไปตรงมา

^๒ พจนานุกรม, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕๘๐.

^๓ T.R. Batten, Community and Their Development, (London: Oxford University Press, 1959), p. 2.

^๔ วรณิต ตระกูล, การบริหารและการพัฒนาองค์การ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๕๓. หน้า ๓๒.

(๒) ความเข้าใจในสถานการณ์ (Understand situations) ต้องอาศัยความเข้าใจร่วมกัน เพราะความต้องการของบุคคลจะเป็นตัวอิทธิพลอย่างยิ่งต่อพฤติกรรมการทำงาน

(๓) การปรับปรุงสัมพันธภาพ (Improving Relations) การมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันในองค์การถือเป็นผลพลอยได้ขององค์การ แต่ไม่ว่าคนในองค์การจะมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันหรือไม่ก็ตาม ควรได้รับการเปิดเผย เพื่อให้ต่างฝ่ายได้รู้ถึงปัญหา เมื่อรู้ถึงปัญหาทุกคนจะพยายามปรับตัวเข้าหากัน และตั้งใจทำงานมากขึ้น

(๔) ให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วม ในการดำเนินการ การแก้ปัญหา การตัดสินใจ การให้ความสนับสนุนและความร่วมมือ ทั้งนี้ควรคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลง การแก้ปัญหาระบบการทำงานของมนุษย์ขึ้นอยู่กับดุลภาพของพลังงาน (Balance of force) ภายในระบบของหน่วยงานนั้นๆ

(๕) การเชื่อมโยง (Linking) แนวยุทธศาสตร์การพัฒนางานคือความสามารถในการโน้มน้าวคนในหน่วยงานให้มีความเข้าใจที่ดีต่อกันมากที่สุด

๓) ลักษณะสำคัญของการพัฒนางาน

การพัฒนางานจะมีลักษณะต่างๆ หลายประการ ซึ่งผู้บริหารระดับสูงและทีมที่ปรึกษาจะต้องพิจารณาควบคู่กันไป เช่น การพัฒนาจะมุ่งเน้นไปที่วัฒนธรรมขององค์การ (Organization Cultural) ค่านิยม (Value) และทัศนคติของบุคคลภายในองค์การ โดยการพัฒนาจะต้องกระทำเป็นระบบ เช่น ระบบโครงสร้างใหม่ ซึ่งจำเป็นจะต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง มีการสอดแทรกข้อคิด (Intervention) เพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาจะต้องเริ่มที่ผู้บริหารระดับสูงสุด และคณะกรรมการบริหารจะต้องให้ความร่วมมือในการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น เพื่อวัดประสิทธิภาพที่ได้จากการพัฒนางาน การพัฒนางานจะต้องใช้เทคนิค และเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อพัฒนาความสามารถของบุคคลและมุ่งจัดความขัดแย้งในองค์การ

๔) การพัฒนางานอย่างเป็นระบบ

ควรมีการสร้างแผนแม่แบบในการเปลี่ยนแปลง จะต้องมีการประเมินสถานการณ์ขององค์การ เพื่อให้เห็นช่องว่างของความแตกต่างระหว่างองค์การในปัจจุบันกับองค์การที่ควรจะเป็นในอนาคต หลังจากนั้นจะต้องมีการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคขององค์การ เพื่อที่จะนำจุดแข็งขององค์การมาผลักดันการพัฒนางาน โดยมีการควบคุมทิศทางที่แน่นอน การพัฒนางานจะต้องพิจารณาว่าองค์การที่จะพัฒนาเป็นแบบเปิดหรือแบบปิด ถ้าเป็นองค์การแบบเปิดทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมแก้ปัญหาร่วมรับผิดชอบ

โดยเน้นที่เป้าหมายขององค์การเป็นหลัก ลักษณะโครงสร้างขององค์การจะเป็นแบบกว้าง อาศัยการให้คำแนะนำมากกว่าสั่งการ การบริหารงานลักษณะนี้ พนักงานจะมีความซื่อสัตย์และมี

จิตสำนึกในความสำเร็จของงานมากกว่าตัวบุคคล แต่ถ้าหากองค์กรเป็นแบบปิดหรือแบบระบบราชการ การพัฒนาองค์กรจะทำได้ยากลำบาก

ทั้งนี้เนื่องมาจากมีการแบ่งงานตามหน้าที่ ลักษณะงานซ้ำๆ กัน มีความรับผิดชอบตามหน้าที่ของหน่วยงานที่สังกัดอยู่ มีสายการบังคับบัญชาในลักษณะแนวดิ่ง ยึดถือตัวบุคคลเป็นหลักไม่เน้นทีมงานและความสำคัญของงาน ลักษณะเช่นนี้พัฒนาได้ยาก เนื่องจากมีแรงต้านมากเห็นแก่ญาติพวกพ้องครอบครัว ผู้บริหารสูญเสียอำนาจมีความเกรงอกเกรงใจ ไม่สามารถบริหารงานให้บรรลุเป้าหมายได้

สาเหตุที่องค์กรจะต้องมีการพัฒนาเพื่อช่วยให้หน่วยงานมีภาวะเปียบน้อยลง และให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาจัดอุปสรรคในการติดต่อสื่อสาร มุ่งเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กรและสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ สนับสนุนให้ทำงานร่วมกันระหว่างแผนกเพื่อเป้าหมายขององค์กรที่สูงขึ้น

นอกจากนั้นยังเกิดจากแรงผลักดันภายในและแรงผลักดันภายนอกที่ทำให้องค์กรต้องพัฒนา แรงผลักดันในหมายถึงความถึงการเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ การเปลี่ยนโครงสร้างใหม่ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมองค์กร ค่านิยม วัฒนธรรม ความยืดหยุ่นในการทำงาน ความขัดแย้งในภาวะเปียบ อัตราการเข้าออกของพนักงานสูง ส่วนแรงผลักดันภายนอก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในวงการธุรกิจ เช่น การเปลี่ยนแปลงของตลาด การเปลี่ยนแปลงกำลังคน

การขาดแคลนแรงงาน การหันมาใช้เครื่องจักร การไม่สามารถบริการลูกค้าได้ การเปลี่ยนผู้บริหาร และการนำเทคโนโลยีใหม่เข้ามาใช้ การพัฒนาองค์กรจะต้องเปลี่ยนแปลงระบบทั้งหมดขององค์กร เช่น แรงงานคน โครงสร้างและระบบงาน งานและปัญหา เทคโนโลยี โดยมี สิ่งแวดล้อมเป็นตัวประกอบ เช่น สังคม การเมือง และเศรษฐกิจ โดยมีแรงผลักดันภายนอกและภายในเป็นตัวกระตุ้นให้มีการปรับโครงสร้างเดิมให้เป็นโครงสร้างใหม่

๒. กรอบความคิดหลักสำหรับทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑

เพื่อให้เห็นฐานความคิดและแนวทางการพัฒนาหลักสูตรในศตวรรษที่ ๒๑ ที่ชัดเจน จึงได้นำเสนอกรอบความคิดเชิงมนทัศน์เกี่ยวกับทักษะที่จำเป็นของผู้เรียนในศตวรรษที่ ๒๑ ขององค์กรและบุคคลต่างๆ ไว้ดังต่อไปนี้ (วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และ อธิป จิตตฤกษ์, ๒๕๕๔: ๑๑๘-๑๓๗)

๑) กรอบความคิดของภาคีเพื่อทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ (Partnership for 21st Century Skills, 2007) ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ที่ถูกนำไปใช้อ้างอิงอย่างกว้างขวาง ดังนี้

(๑) วิชาแกน (core subject) พระราชบัญญัติการศึกษาพื้นฐานถ้วนหน้า พ.ศ. ๒๕๔๔ (No Child Left Behind Act of 2001) ของสหรัฐอเมริกา ได้กำหนดวิชาแกนที่จำเป็นต้องเรียนรู้

ไว้ คือ วิชาภาษาอังกฤษ การอ่าน ศิลปะการใช้ภาษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาต่างประเทศ หน้าที่พลเมือง การปกครอง เศรษฐศาสตร์ ศิลปะ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์

(๒) เนื้อหาสำหรับศตวรรษที่ ๒๑ เนื้อหาในสาขาใหม่ๆ ที่สำคัญต่อความสำเร็จในที่ทำงาน และชุมชน แต่โรงเรียนต่าง ๆ ในทุกวันนี้ไม่ได้เน้นในการนำไปสอน ได้แก่ จิตสำนึกต่อโลก ความรู้พื้นฐานด้านการเงิน เศรษฐกิจ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ ความรู้พื้นฐานด้านพลเมือง และความตระหนักในสุขภาพ และสวัสดิภาพ

(๓) ทักษะการเรียนรู้และการคิด นอกจากการเรียนรู้เนื้อหาวิชาการแล้ว นักเรียนจำเป็นต้องรู้จักวิธีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต รู้จักใช้สิ่งที่เรียนมาอย่างมีประสิทธิภาพและสร้างสรรค์ ทักษะการเรียนรู้และการคิด ประกอบด้วย การคิดเชิงวิพากษ์ ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะการสร้างสรรค์และผลิตนวัตกรรม ทักษะการทำงานร่วมกัน ทักษะการเรียนรู้ตามบริบท และทักษะพื้นฐานด้านข้อมูลและสื่อ

(๔) ความรู้พื้นฐานไอซีที (ICT literacy) ความรู้พื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร คือความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ในบริบทของการเรียนรู้วิชาแกน นักเรียนต้องใช้เทคโนโลยีให้เป็นเพื่อเรียนรู้เนื้อหาและทักษะ และจะได้เรียนรู้วิธีการเรียนรู้ การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ไขปัญหา การใช้ข้อมูลข่าวสาร การสื่อสาร การผลิตนวัตกรรม และการร่วมมือทำงาน

(๕) ทักษะชีวิต ทักษะชีวิตที่สำคัญที่ควรส่งเสริมให้ผู้เรียน ได้แก่ ความเป็นผู้นำ ความมีจริยธรรม การรู้จักรับผิดชอบ ความสามารถในการปรับตัว การรู้จักเพิ่มพูนประสิทธิภาพของตนเอง ความรับผิดชอบต่อตนเอง ทักษะในการเข้าถึงคน ความสามารถในการชี้แนะตนเอง และความรับผิดชอบต่อสังคม

๒) กรอบความคิด EnGauge ของ NCREL/Metiri Group (2003)

ห้องวิจัยการศึกษาเขตภาคกลางตอนเหนือ (NCREL) และกลุ่มเมทรี (Metiri Group) ได้เสนอกรอบความคิดสำหรับทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ไว้โดยกรอบความคิด EnGauge ได้เพิ่ม “ความรู้พื้นฐานเชิงทัศนภาพ” (visual literacy) ลงไปว่าเกี่ยวข้องกับความรู้พื้นฐานทางข้อมูลข่าวสารและรวม “ความอยากรู้” “ความกล้าเสี่ยง” และ “การจัดการความซับซ้อน” เข้าไว้ในทักษะหลักด้วย กรอบความคิดนี้เน้น “การจัดลำดับความสำคัญ” การวางแผน และการจัดการเพื่อมุ่งผลลัพธ์” และเห็นว่า “ความรู้พื้นฐานทางพหุวัฒนธรรม” (multicultural literacy) เป็นองค์ประกอบที่ชัดเจนอีกอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้เสนอกรอบความคิดที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ ๒๑ ไว้อีกดังนี้

(๑) ความรู้พื้นฐานในยุคดิจิทัล ได้แก่

-ความสามารถในการปรับตัว

- ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และเทคโนโลยี
- ความรู้พื้นฐานเชิงทศนาการและข้อมูล
- ความรู้พื้นฐานทางพหุวัฒนธรรมและจิตสำนึกต่อโลก

(๒) การคิดเชิงประติษฐ์ ได้แก่

- การจัดการความซับซ้อน
- ความสามารถในการชี้แนะตนเอง
- ความอยากรู้ ความสร้างสรรค์
- ความกล้าเสี่ยง
- การคิดระดับสูง
- การใช้เหตุผลที่ดี

(๓) การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่

- การทำงานเป็นทีม ความร่วมมือ
- ทักษะด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล
- ความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อสังคม และความรับผิดชอบต่อในฐานะพลเมือง
- การสื่อสารแบบโต้ตอบ

(๔) การเพิ่มผลิตผลระดับสูง ได้แก่

- การจัดลำดับความสำคัญ
- การวางแผน
- การจัดการเพื่อบ่มงผลลัพท์
- การใช้เครื่องมือจริงอย่างมีประสิทธิภาพ
- ความสามารถในการสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพและเหมาะสม

๓) กรอบความคิด องค์กรเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD, 2005) องค์กรเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ไว้ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ดังนี้

(๑) ความสามารถในการใช้เครื่องมืออย่างมีประสิทธิภาพ รู้จักใช้ภาษา สัญลักษณ์ และเนื้อหาข้อความอย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ความรู้และข้อมูลข่าวสารอย่างมีประสิทธิภาพ และใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ

(๒) ความสามารถด้านปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มที่หลากหลาย โดยมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น ให้ความร่วมมือและทำงานเป็นทีม จัดการและแก้ไขความขัดแย้ง

(๓) ความสามารถในการโต้ตอบโดยอิสระ โดยคำนึงถึงภาพรวม วางแผนชีวิตและดำเนินตามโครงการส่วนตัวที่วางไว้ ปกป้องและยืนยันทิธิ ผลประโยชน์ ข้อจำกัด และความต้องการ

๔) สภาผู้นำแห่งชาติเพื่อการศึกษาเสรีและสัญญาของอเมริกา (LEAP, 2007) สภาผู้นำแห่งชาติเพื่อการศึกษาเสรีและสัญญาของอเมริกาได้เสนอกรอบความคิดเกี่ยวกับทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ เพื่อให้นักเรียนในโรงเรียนและต่อเนื่องไปถึงการศึกษาที่สูงขึ้น เพื่อเตรียมความพร้อมรับมือความท้าทายในศตวรรษที่ ๒๑ ดังนี้

(๑) ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมมนุษย์และโลกทางกายภาพและโลกธรรมชาติ ได้แก่ในเรื่องวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภาษา และศิลปะ โดยเน้นการศึกษาเพื่อตอบคำถามสำคัญ ทั้งในยุคนี้อยู่และที่คงอยู่ทุกยุคทุกสมัย

(๒) ทักษะทางปัญญาและเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การตั้งคำถามและการวิเคราะห์ การคิดเชิงวิพากษ์และการคิดเชิงสร้างสรรค์ การสื่อสารด้วยการเขียนและพูด ความรู้พื้นฐานในเรื่องปริมาณ ความรู้พื้นฐานในข้อมูลข่าวสาร การทำงานเป็นทีมและการแก้ไขปัญหา โดยมีการฝึกปฏิบัติให้ทั่วทุกหลักสูตร ในลักษณะที่มีความท้าทายของปัญหา โครงการและมาตรฐานการปฏิบัติ และประเมินผล

(๓) ความรับผิดชอบส่วนตัวและต่อสังคม ได้แก่ ความรู้และการมีส่วนร่วมในฐานะพลเมือง ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก

(๔) การเรียนรู้แบบบูรณาการ ได้แก่ การสังเคราะห์และความสำคัญขั้นสูงในการศึกษาทั่วไปและเฉพาะทาง โดยสาธิตผ่านการประยุกต์ใช้ความรู้ ทักษะ และความรับผิดชอบในสภาพแวดล้อมใหม่และปัญหาที่ซับซ้อน

๕) กรอบความคิด สมาคมเทคโนโลยีการศึกษานานาชาติ (ISTE, 2007) สมาคมเทคโนโลยีการศึกษานานาชาติ (ISTE) ได้เสนอมาตรฐานทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่มีความสำคัญต่อนักเรียนในศตวรรษที่ ๒๑ ไว้ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ดังนี้

(๑) ความสร้างสรรค์และนวัตกรรม โดยนักเรียนสามารถแสดงความคิดสร้างสรรค์ ผลิตความรู้ และพัฒนานวัตกรรมที่เป็นผลผลิตและกระบวนการโดยใช้เทคโนโลยี ในด้าน

- การประยุกต์ใช้ความรู้ที่มีเพื่อสร้างแนวคิดใหม่ผลิตภัณฑ์ใหม่ หรือกระบวนการใหม่
- การสร้างงานที่เป็นต้นแบบเพื่อสื่อถึงตัวตนหรือกลุ่ม
- การใช้โมเดลและการจำลองเพื่อสำรวจระบบและปัญหาที่ซับซ้อน
- การหาแนวโน้มและคาดการณ์ความเป็นไปได้

(๒) การสื่อสารและการทำงานร่วมกัน โดยนักเรียนสามารถใช้ประโยชน์จากสื่อดิจิทัลและสภาพแวดล้อมทางดิจิทัลเพื่อสื่อสารและทำงานร่วมกัน รวมทั้งเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทางไกลสำหรับตนเองและผู้อื่น ด้วยการกระทำต่อไปนี้

- การมีปฏิสัมพันธ์ ให้ความร่วมมือ และเผยแพร่งานร่วมกับเพื่อน ผู้เชี่ยวชาญ และบุคคลอื่นๆ โดยใช้สื่อดิจิทัลและสภาพแวดล้อมทางดิจิทัลต่างๆ

-การสื่อสารข้อมูลและความคิดไปสู่ผู้รับจำนวนมากอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้สื่อหลากหลายรูปแบบ

-การพัฒนาความเข้าใจทางวัฒนธรรมและจิตสำนึกต่อโลกด้วยการคลุกคลีกับผู้เรียนจากวัฒนธรรมอื่น

-การช่วยเหลือสมาชิกในโครงการให้ผลิตผลงานที่เป็นต้นแบบและช่วยแก้ไขปัญหา

(๓) ความเชี่ยวชาญในการค้นคว้าหาข้อมูล โดยนักเรียนสามารถใช้เครื่องมือดิจิทัลเพื่อรวบรวม ประเมิน และใช้ข้อมูล ในด้าน

-การวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อเป็นแนวทางในการสืบค้น

-การค้นหา จัดระเบียบ วิเคราะห์ ประเมิน สังเคราะห์ และใช้ข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพจากแหล่งข้อมูลและสื่อต่างๆ

-การประเมินและคัดเลือกแหล่งข้อมูลและเครื่องมือดิจิทัลตามความเหมาะสมกับภารกิจนั้นๆ

-การประมวลข้อมูลและรายงานผล

(๔) การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา และการตัดสินใจ โดยนักเรียนสามารถแสดงทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ เพื่อวางแผนและวิจัย บริหารโครงการ แก้ปัญหา และตัดสินใจจากข้อมูล โดยใช้เครื่องมือดิจิทัลและแหล่งข้อมูลดิจิทัลที่เหมาะสม ในด้าน

-การกำหนดและนิยามปัญหาที่แท้จริงและกำหนดคำถามสำคัญเพื่อการค้นคว้า

-การวางแผนและบริหารกิจกรรมเพื่อหาคำตอบหรือทำโครงการให้ลุล่วง

-การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาคำตอบ และเพื่อตัดสินใจโดยอาศัยข้อมูล

-การใช้กระบวนการต่างๆ และแนวทางที่หลากหลายเพื่อสำรวจทางเลือกอื่นๆ

(๕) ความเป็นพลเมืองดิจิทัล (digital citizenship) โดยนักเรียนสามารถแสดงความเข้าใจประเด็นทางสังคม วัฒนธรรม และความเป็นมนุษย์ ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยี และปฏิบัติตนอย่างมีประสิทธิภาพและตามครรลองกฎหมาย ด้วยการ

-การสนับสนุนและฝึกใช้ข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีอย่างปลอดภัย ถูกกฎหมาย และอย่างรับผิดชอบ

-การแสดงทัศนคติเชิงบวกต่อการใช้เทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมความร่วมมือ การเรียนรู้ และการเพิ่มผลผลิต

-การแสดงให้เห็นว่าตนเองรู้จักรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

-การแสดงความเป็นผู้นำในฐานะพลเมืองดิจิทัล

(๖) การใช้งานเทคโนโลยีและแนวคิด โดยนักเรียนสามารถแสดงให้เห็นว่าเขาเข้าใจแนวคิด ระบบ และการทำงานของเทคโนโลยี ในด้าน

- ความเข้าใจและการใช้ระบบเทคโนโลยี
- การเลือกและใช้โปรแกรมประยุกต์อย่างมีประสิทธิภาพ
- การแก้ไขปัญหาของระบบและโปรแกรมประยุกต์ได้
- การรู้จักใช้ความรู้ที่มีในปัจจุบันเพื่อเรียนรู้ผ่านเทคโนโลยีใหม่ๆ

๖) กรอบความคิด ศูนย์บริการทดสอบการศึกษา (ETS, 2007) ได้เสนอกรอบความคิดสำหรับความรู้พื้นฐานทางดิจิทัลและไอซีทีไว้ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ เช่นกันดังนี้

(๑) ความสามารถในการรู้คิด ซึ่งเป็นทักษะพื้นฐานที่จำเป็นในการใช้ชีวิตประจำวัน ได้แก่ การอ่านออกเขียนได้ การคำนวณพื้นฐาน การแก้ไขปัญหา และความรู้พื้นฐานทางมิติสัมพันธ์/ทัศนภาพ

(๒) ความสามารถทางเทคนิค เป็นองค์ประกอบของความรู้พื้นฐานทางดิจิทัล ได้แก่ ความรู้พื้นฐานด้านฮาร์ดแวร์ ซอฟต์แวร์ โปรแกรม เครือข่าย และองค์ประกอบของเทคโนโลยีดิจิทัล

(๓) ความสามารถด้านไอซีที เป็นการหลอมรวมและการประยุกต์ใช้ทั้งทักษะในการรู้คิด และทักษะทางเทคนิค ซึ่งถูกมองว่าเป็นใบเบิกทาง ซึ่งความสามารถนี้ทำให้คนเราใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีได้อย่างเต็มที่ และอาจถึงกับทำให้เกิดนวัตกรรม การเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งความรู้พื้นฐานด้านไอซีทีนี้มี ๕ ระดับคือ

- ระดับเข้าถึง เช่น รู้จักเลือกเปิดอีเมลในกล่องจดหมายที่ควรอ่าน
- ระดับจัดการ เช่น ระบุและจัดระเบียบข้อมูลในกล่องจดหมาย
- ระดับบูรณาการ เช่น สรุปประโยชน์ของหลักสูตรอบรมที่บริษัทจัดขึ้น
- ประเมิน เช่น ตัดสินใจได้ว่าควรจัดหลักสูตรใดต่อไปหน้า โดยพิจารณาจากข้อมูล

การเข้าเรียนปีก่อน

- สร้างสรรค์ เช่น เขียนอีเมลข้อเสนอแนะส่งให้รองประธานฝ่ายทรัพยากรมนุษย์

๗) กรอบความคิด ของ เฮนรี เจนกินส์ และคณะ (Jenkins et al., 2009) ซึ่งได้เสนอรายการความรู้พื้นฐานทางดิจิทัล ดังนี้

(๑) การเล่น เป็นความสามารถในการลองสิ่งที่อยู่รอบตัวซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการแก้ปัญหา

(๒) การแสดงบทบาท เป็นความสามารถในการใช้อัตลักษณ์อื่นเพื่อพลิกแพลงเฉพาะหน้าและเพื่อการค้นพบ

(๓) การจำลอง เป็นความสามารถในการตีความและสร้างโมเดลที่สะท้อนกระบวนการจริง

(๔) การหยิบฉวย เป็นความสามารถในการเลือกตัวอย่างที่น่าสนใจและผสมเนื้อหาสื่อขึ้นมาใหม่

(๕) การทำงานหลายอย่าง เป็นความสามารถในการสำรวจสิ่งรอบตัวอย่างรวดเร็ว แล้วเบนความสนใจไปที่รายละเอียดสำคัญได้ตามต้องการ

(๖) การรู้คิดแบบกระจาย เป็นความสามารถในการใช้เครื่องมือแบบโต้ตอบเพื่อขยายศักยภาพทางความคิด

(๗) การใช้ปัญญาแบบหมู่คณะ เป็นความสามารถในการรวมพลังความรู้และเปรียบเทียบข้อคิดเห็นกับผู้อื่นเพื่อเป้าหมายร่วมกัน

(๘) การใช้ดุลพินิจ เป็นความสามารถในการประเมินความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน

(๙) การกำกับทิศทางผ่านสื่อ เป็นความสามารถในการติดตามทิศทางของเรื่องราวและข้อมูลไปมาระหว่างสื่อกลางต่างๆ

(๑๐) การสร้างเครือข่าย เป็นความสามารถในการค้นหา สังเคราะห์ และกระจายข้อมูลข่าวสาร

(๑๑) การเจรจา เป็นความสามารถในการเดินทางไปในหลากหลายพื้นที่ ตระหนักถึงความแตกต่างและเคารพมุมมองอันหลากหลาย รวมถึงทำความเข้าใจและเฝ้าติดตามบรรทัดฐานทางเลือก

๘) กรอบความคิด ของ ดีดี (Dede, 2005) ซึ่งได้เสนอรูปแบบการเรียนรู้ในศตวรรษ ที่ ๒๑ ไว้ดังนี้

(๑) ความคล่องแคล่วในการใช้สื่อหลายรูปแบบ เป็นการประเมินค่าสื่อแต่ละแบบตามประเภทของการสื่อสาร กิจกรรม ประสบการณ์ และการแสดงออก

(๒) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นการแสวงหา กลั่นกรอง และสังเคราะห์ประสบการณ์ร่วมกับผู้อื่น แทนที่จะค้นหาและดูดซับข้อมูลจากแหล่งที่ดีที่สุดเพียงแหล่งเดียวด้วยตามลำพัง

(๓) การแสดงออกผ่านการนำเสนอที่ไม่เป็นลำดับเชิงเส้น เป็นการจำลองเรื่องราวและสร้างเว็บเพื่อบรรยายความเข้าใจแทนที่จะเขียนเป็นรายงาน

(๔) การร่วมออกแบบโดยครูและนักเรียน เป็นการปรับรูปแบบประสบการณ์การเรียนรู้ให้เข้ากับความต้องการและความชอบของแต่ละคน

๙) กรอบความคิด ๕ จิตเพื่ออนาคต (Five minds for the Future) เป็นหนังสือเล่มล่าสุดของ Howard Gardner นักวิชาการด้านการศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ผู้เขียนเรื่อง Frame of Minds และ Changing Minds ที่เคยจุดประเด็นความสำคัญของ ทฤษฎีพหุปัญญา (Multiple Intelligence) จนโด่งดังไปทั่วทั้งวงการการศึกษา ในหนังสือ เรื่อง Five minds for the Future นี้ได้ชี้ให้เห็นและเน้นความสำคัญของ “ความฉลาดหรือทักษะ” ซึ่ง Gardner ใช้แทนด้วยคำ

ว่า “จิต” (Mind) ทั้ง ๕ ประการ ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในทุกๆ ด้านในโลกยุคศตวรรษที่ ๒๑ (Gardner.2006:1-20) ซึ่งจิตทั้ง ๕ นั้นประกอบไปด้วย

(๑) จิตที่มีวินัยแห่งวิทยาการ (Disciplined Mind) เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต คิดเป็น ทำเป็น ปรับปรุง ประยุกต์ สิ่งที่เราเรียนมา และพัฒนาให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

(๒) จิตแห่งการสังเคราะห์ (Synthesizing Mind) เป็นการสังสม ต่อยอด และสร้างนวัตกรรมความรู้ โดยการเลือกสรรข้อมูลที่สำคัญจากแหล่งข้อมูลที่มามากมายหลากหลาย แล้วจัดกระทำข้อมูล ทำความเข้าใจกับข้อมูลและประเมินข้อมูล โดยปราศจากอคติ แล้วผสมผสาน (สังเคราะห์) ข้อมูลนั้นให้เป็นข้อมูลใหม่ที่มีความหมายต่อตนเองและผู้อื่น

(๓) จิตแห่งการสร้างสรรค์ (Creating Mind) เป็นการคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่แตกต่างไปจากเดิม

(๔) จิตแห่งความเคารพ (Respectful Mind) เป็นการเปิดใจกว้างพร้อมรับฟังทุกความคิดเห็น ทั้งของบุคคลและกลุ่มคนที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย อย่างเห็นอกเห็นใจ และเป็นไปในทางสร้างสรรค์เพื่อนำไปสู่การทำงานร่วมกับคนที่แตกต่างกัน

(๕) จิตแห่งจริยธรรม (Ethical Mind) เป็นการมีความรู้คู่คุณธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าตอบสนองประโยชน์ส่วนตน

Gardner ได้กล่าวว่า “บุคคลจะสามารถเอาตัวรอดและประสบความสำเร็จทั้งในด้าน การทำงาน และการดำเนินชีวิตในโลกยุคศตวรรษที่ ๒๑ ได้จะต้องมีจิตทั้ง ๕ ประการ ประกอบรวมอยู่ในตัวของคนๆ นั้น นอกจากนี้จิตทั้ง ๕ ยังจะช่วยจรรโลงให้สังคมโลกในอนาคตเป็นสังคมที่น่าอยู่มากยิ่งขึ้น” แสดงให้เห็นว่า Gardner เน้นว่าจิตทั้ง ๕ นั้นมีความสำคัญเป็น อย่างมากต่อมนุษย์ในโลกยุคใหม่ โดยที่บุคคลจะต้องมีครบทั้ง ๕ จิต จะขาดจิตใดจิตหนึ่งไปเสียไม่ได้ เพราะจิตทั้ง ๕ มีผลต่อการพัฒนาตัวบุคคลทั้งในแง่การทำงาน การดำเนินชีวิต และสังคมโดยรวม ซึ่งจิตทั้ง ๕ จะกลายเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชน สังคม และประเทศชาติให้ก้าวไปสู่จุดหมายของชาติ และยืนหยัดในกระแสของการแข่งขันในโลกยุคใหม่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

จากกรอบแนวคิดของทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ที่กล่าวมาข้างต้น ถือว่าโดยทั่วไปมีความสอดคล้องกันแต่กรอบความคิดทางเลือกอื่นได้เพิ่มเติมหรือนำย้าทักษะบางประการที่อยู่ นอกเหนือจากกรอบความคิดของภาคี โดยสิ่งที่เพิ่มเติมนั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประการคือ สิ่ง ที่เพิ่มเติมประการแรก คือ กลุ่มอื่นๆ ที่ชี้ให้เห็นว่าทักษะย่อยในกรอบความคิดของภาคี นั้นก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน เช่น ทักษะย่อย “การแก้ไขปัญหาของระบบและโปรแกรมประยุกต์” ที่ ISTE เสนอนั้นสามารถจัดอยู่ในกลุ่มความรู้พื้นฐานไอซีทีภายในกรอบความคิดของภาคีได้ด้วย ซึ่งก็ต้องใช้ ทักษะพื้นฐานที่เป็น “ความสามารถทางเทคนิค ความรู้พื้นฐานด้านฮาร์ดแวร์ ซอฟต์แวร์ โปรแกรม เครือข่าย และองค์ประกอบของเทคโนโลยีดิจิทัล” ที่สนับสนุนโดย ETS การเน้นย้ำทักษะย่อย

เหล่านี้ช่วยให้เราสังเกตเห็นวิธีประเมินทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ที่ครูส่วนใหญ่มักมองข้ามในวัฒนธรรมการเรียนการสอนในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น นักเรียนแทบไม่มีโอกาสเรียนรู้ การหาทางแก้ปัญหา” เพราะสถานการณ์แล้วครูย่อมไม่ต้องการให้มีปัญหาเกิดขึ้นจริงๆ ในระหว่างการสอนสิ่งที่เพิ่มเติมประการที่สอง คือ กลุ่มอื่นๆ เน้นประเด็นที่ตนรู้สึกว่าจะไม่ได้รับความสำคัญเพียงพอในกรอบความคิดของภาคี เช่น กรอบความคิดของ OECD เน้นการที่ “นักเรียนลงมือปฏิบัติโดยอิสระ” โดยจัดเป็นความสามารถหลัก ซึ่งตรงกับวัฒนธรรมในโรงเรียนอเมริกันปัจจุบัน ในทำนองเดียวกันกรอบความคิดของ NCREL/Metiri เน้น “ความกล้าเสี่ยง” ของนักเรียน แต่คุณสมบัตินี้แทบไม่มีทางได้รับการสนับสนุนจากครูในสหรัฐอเมริกา เว้นแต่จะตอกย้ำเป็นพิเศษว่าทักษะเหล่านี้สำคัญต่อการทำงานและการเป็นพลเมืองในศตวรรษที่ ๒๑

๓. คุณลักษณะที่สำคัญของผู้เรียนในศตวรรษที่ ๒๑

จากแนวคิดขององค์กร ผู้ที่เกี่ยวข้อง และนักการศึกษาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของผู้เรียนในศตวรรษที่ ๒๑ ที่ควรจะได้รับมีการพัฒนามี ๓ องค์ประกอบหลักดังนี้

๑) ด้านความรู้ ความรู้ที่ควรได้รับการส่งเสริมให้ผู้เรียนในศตวรรษที่ ๒๑ ประกอบด้วย จิตสำนึกต่อโลก การเงิน เศรษฐกิจ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ ความเป็นพลเมือง วัฒนธรรม มนุษย์และโลกทางกายภาพและโลกธรรมชาติ สุขภาพและสวัสดิภาพ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ความรู้พื้นฐานเชิงทัศนภาพ (visual literacy) ความรู้พื้นฐานทางข้อมูล ข่าวสาร ความรู้พื้นฐานทางพหุวัฒนธรรม (multicultural literacy) และความรู้พื้นฐานในเรื่องปริมาณ

๒) ด้านทักษะการเรียนรู้และการคิด ทักษะการเรียนรู้และการคิดที่ควรได้รับการส่งเสริมให้ผู้เรียนในศตวรรษที่ ๒๑ ประกอบด้วย ความอยากรู้/จิตที่มีวินัยแห่งวิทยาการ (Disciplined Mind) การคิดระดับสูง การคิดเชิงวิพากษ์ ทักษะการแก้ปัญหา จัดการและแก้ไขความขัดแย้ง จิตการสังเคราะห์ (Synthesizing Mind) ทักษะการคิดเชิงสร้างสรรค์และผลิตนวัตกรรม ทักษะการทำงานเป็นทีม/การทำงานร่วมกัน/การสร้างเครือข่าย ทักษะปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล/การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ทักษะการเรียนรู้ตามบริบท ทักษะด้านไอซีที ทักษะการใช้วิธีการเรียนรู้ ทักษะการใช้ข้อมูล ข่าวสารและการสื่อสาร ทักษะการผลิตนวัตกรรม ทักษะการจัดลำดับความสำคัญ ทักษะการวางแผน และการจัดการเพื่อมุ่งผลลัพธ์ ทักษะการใช้เครื่องมือจริงอย่างมีประสิทธิภาพ ทักษะการสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพและเหมาะสม ทักษะการตั้งคำถามและการวิเคราะห์ ทักษะการหาแนวโน้มและคาดการณ์ความเป็นไปได้ และทักษะการรู้คิด

๓) ด้านทักษะชีวิต ทักษะชีวิตที่สำคัญที่ควรส่งเสริมให้ผู้เรียนในศตวรรษที่ ๒๑ ประกอบด้วย ความเป็นผู้นำ ความสามารถในการปรับตัว การใช้เหตุผลที่ดี ความรับผิดชอบต่อ

ตนเอง สังคม และในฐานะพลเมือง การเข้าถึงคน/การเจรจา การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น ความสามารถในการชี้นำตนเอง ความกล้าเสี่ยง การจัดการความซับซ้อน การรู้จักเพิ่มพูนประสิทธิผลของตนเองความสามารถในการสื่อสารแบบโต้ตอบ/การโต้ตอบโดยอิสระ การมีส่วนร่วมในฐานะพลเมือง ในระดับท้องถิ่นและโลก ความเป็นพลเมืองดิจิทัล (digital citizenship) จิตแห่งความเคารพ (Respectful Mind) และจิตแห่งจริยธรรม (Ethical Mind)

๔. แนวโน้มหลักสูตรในศตวรรษที่ ๒๑^๕

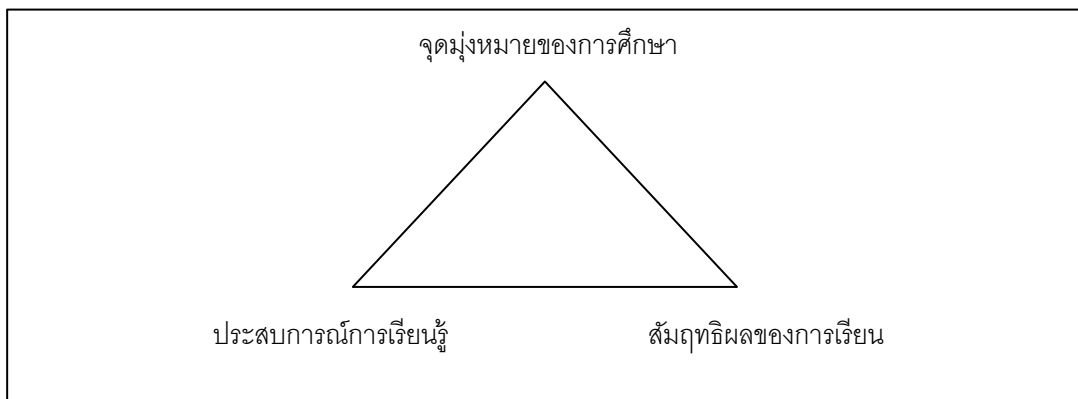
จากข้อสรุปว่าคุณลักษณะของคนในศตวรรษที่ ๒๑ ที่ควรจะได้รับ การพัฒนามีสามด้าน คือด้านความรู้ ด้านทักษะการเรียนรู้และการคิดและด้านทักษะชีวิต ผู้เขียนได้นำมาแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มหลักสูตรในศตวรรษที่ ๒๑ ดังนี้

จุดมุ่งหมายของหลักสูตร เนื่องจากโลกมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารจนเรียกได้ว่าโลกนี้เกิดความเป็นพลเมืองดิจิทัล (digital citizenship) เราจึงได้รับข้อมูลข่าวสารจำนวนมากมายที่เข้ามาอย่างไร้ระเบียบ รวดเร็ว ซึ่งอาจตรงกับความต้องการของเราบ้าง ไม่ตรงกับความต้องการบ้าง หรืออาจมีทั้งความจริง และความเท็จที่ต้องมีการกลั่นกรองใหม่ ดังนั้นหลักสูตรในศตวรรษที่ ๒๑ จึงต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้

๓.๑.๒ ทฤษฎีการพัฒนาหลักสูตรของไทเลอร์

แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาหลักสูตรในวิทยาการสมัยใหม่รูปแบบการประเมินหลักสูตรของไทเลอร์ (The Tyler Model) เป็นรูปแบบที่เน้นการประเมินสัมฤทธิ์ผลที่ได้จากหลักสูตร ในทัศนะของไทเลอร์นั้น ถือว่ากระบวนการทางการศึกษามีจุดเน้นอยู่ ๓ ส่วน คือ จุดหมายของการศึกษา ประสพการณ์การเรียนรู้ และสัมฤทธิ์ผลของการเรียน ทั้ง ๓ ส่วน มีความสัมพันธ์กัน ดังนี้

^๕ ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, หลักสูตร: การจัดการเรียนรู้ และนวัตกรรมจัดการเรียนรู้, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts> [๑๐ มกราคม ๒๕๖๒].



แผนภาพที่ ๓.๑ รูปแบบการประเมินหลักสูตรของไทเลอร์

ตามแผนภาพที่ ๑ แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางการศึกษาเป็นการประเมินเปรียบเทียบสัมฤทธิ์ผลของการเรียนกับจุดมุ่งหมายของการศึกษา และเป็นการประเมินความสอดคล้องระหว่างจุดมุ่งหมายของประสบการณ์การเรียนรู้กับสัมฤทธิ์ผลของการเรียน นั่นก็คือการประเมินเปรียบเทียบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ได้ปฏิบัติจริงกับสัมฤทธิ์ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ ไทเลอร์มีความเชื่อว่า จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้อย่างชัดเจน รัดกุม และจำเพาะเจาะจง จะเป็นแนวทางในการประเมินผลในภายหลัง บทบาทของการประเมินหลักสูตร จึงอยู่ที่การดูแลผลผลิตของหลักสูตรว่า ตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ แนวคิดของไทเลอร์ เกี่ยวกับการประเมินหลักสูตรจึงยึดความสำเร็จของจุดมุ่งหมายเป็นหลัก (goal attainment model) การประเมินหลักสูตรตามรูปแบบนี้ จึงควรตอบคำถาม ๔ ข้อ ข้างล่างนี้ให้ได้ชัดเจน คือ

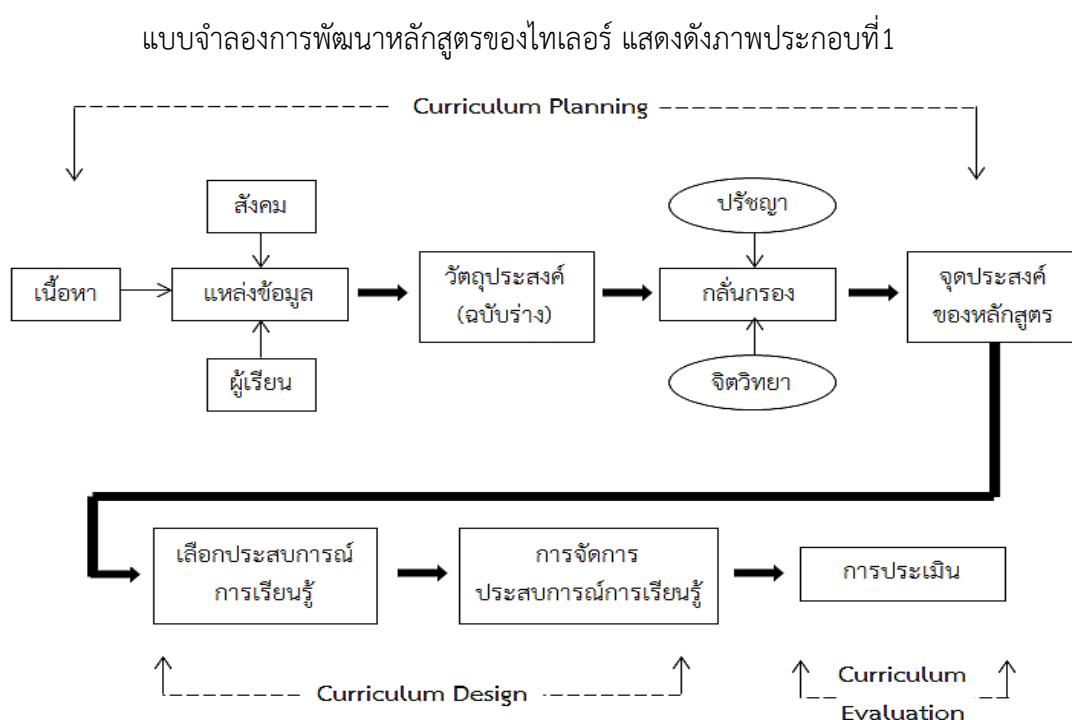
๑. มีจุดมุ่งหมายทางการศึกษาใดบ้างที่สถานศึกษาต้องการ
๒. มีประสบการณ์ทางการศึกษาใดบ้างที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว
๓. ควรจัดประสบการณ์ทางการศึกษาเหล่านั้นอย่างไรจึงจะเกิดประสิทธิภาพ
๔. จะตัดสินได้โดยวิธีการใช้จุดมุ่งหมายเหล่านั้นให้บรรลุผลตามที่ต้องการ

ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student Center Learning)

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student Center Learning) เป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีกลุ่มมนุษยนิยม (Humanism Theory) โดยทฤษฎีนี้เชื่อว่า มนุษย์มีความดี และมีเสรีภาพในการเลือก มนุษย์มีอิสระที่สามารถนำตนเอง พึ่งตนเอง และทำประโยชน์ในสังคม ดังนั้นการจัดการเรียนการสอน ครูจึงจำเป็นต้องเข้าใจผู้เรียนให้มากที่สุด ครูควรทำหน้าที่ให้ใกล้เคียงกับเพื่อน คือให้ผู้เรียนกล้าที่จะปรึกษา และรู้สึกอบอุ่น อีกทั้งควรปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตยและเคารพเชื่อ

ฟังกระเปียบ เมื่อครูเข้าใจความต้องการของผู้เรียนแล้ว จากนั้นครูควรวางแผนจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน เน้นการทำงานเป็นกลุ่ม การคิดอย่างสร้างสรรค์ และคุณภาพของผลงาน

แบบจำลองการพัฒนาหลักสูตรของไทเลอร์^๖ แบบจำลองของไทเลอร์ ถือเป็นต้นแบบของการพัฒนาหลักสูตรไทเลอร์ ให้คำแนะนำว่า ในการกำหนดวัตถุประสงค์ทั่วไปของหลักสูตรทำได้ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ประกอบด้วย ข้อมูลผู้เรียน ข้อมูลสังคมที่สถานศึกษาตั้งอยู่ และข้อมูลเนื้อหาสาระวิชา นำข้อมูลจากสามแหล่งนี้มาวิเคราะห์เชื่อมโยงเพื่อช่วยให้มั่นใจในข้อมูลที่เก็บรวบรวมมา การเชื่อมโยงข้อมูลเป็นการสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำข้อมูลไปกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตร (ฉบับร่าง) ต่อจากนั้นจึงกลั่นกรองด้วยปรัชญาการศึกษาของสถานศึกษาและจิตวิทยาการเรียนรู้



ภาพประกอบ ๓.๒ แบบจำลองการพัฒนาหลักสูตรของไทเลอร์

ที่มา : Allan C. Ornstien & Francis P. Hunkins, (1998 : 198).

^๖ สุเทพ อ่วมเจริญ, การพัฒนาหลักสูตร: ทฤษฎีและการปฏิบัติ, นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร. (๒๕๕๗).

ไทเลอร์มองว่า นักการศึกษาจะต้องจัดการศึกษาที่มุ่งให้ความสำคัญกับสังคม ด้วยการยอมรับความต้องการของสังคม และในการดำเนินชีวิต ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือที่มุ่งปรับปรุงสังคม ผู้สอนควรได้นำทั้งปรัชญาสังคมและปรัชญาการศึกษา มาเป็นเค้าโครงพิจารณาใน ๔ ประเด็น คือ

๑. ความจำเป็นและการระลึกได้ของแต่ละคน เป็นพื้นฐานของการเป็นมนุษย์ ไม่จำกัดว่าจะเป็นเชื้อชาติ สัญชาติ หรือฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม
๒. โอกาสเพื่อการมีส่วนร่วมที่เปิดกว้างในทุกกระยะของกิจกรรมในกลุ่มสังคม
๓. ให้การสนับสนุนของการเปลี่ยนแปลงมากกว่ามุ่งตอบสนองความต้องการส่วนบุคคล
๔. ความเชื่อและสติปัญญาเป็นดังวิธีของความคิดที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสำคัญมากกว่าที่จะขึ้นอยู่กับอำนาจรัฐหรือผู้มีอำนาจ

ไทเลอร์ให้ความสำคัญในการใช้จิตวิทยา ไม่เพียงการตอบข้อค้นพบเฉพาะบางเรื่องเท่านั้น หากยังใช้จิตวิทยาในฐานะทฤษฎีการเรียนรู้ ซึ่งช่วยในการกำหนดกรอบโครงสร้างของกระบวนการเรียนรู้อีกด้วย ไทเลอร์ กล่าวถึงความสำคัญของการกลั่นกรองด้วยจิตวิทยา สรุปได้ดังนี้

๑. ช่วยให้เราเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นที่แตกต่างกันและสามารถคาดหวังผลจากกระบวนการเรียนรู้หรือไม่ก็ได้
๒. ช่วยให้เราความคิดเห็นที่แตกต่างกันในจุดหมายที่เป็นไปได้ในระยะเวลาที่ยาวนาน หรือความเป็นไปได้ที่จะบรรลุผลในแต่ละช่วงอายุ
๓. ช่วยให้ความคิดบางอย่างเกี่ยวกับระยะเวลาที่ต้องการให้บรรลุผลตามจุดประสงค์และช่วงอายุซึ่งเป็นความพยายามสูงสุดที่จะเกิดผลดังความตั้งใจ

เมื่อผ่านการกลั่นกรองแล้ว ไทเลอร์ให้คำแนะนำการวางแผนหลักสูตร ๓ ประเด็น คือ การเลือกประสบการณ์เรียนรู้ การจัดระบบโครงสร้างประสบการณ์เรียนรู้ และการประเมินผลการเรียนรู้ ซึ่งผู้สอนต้องจัดประสบการณ์เรียนรู้ที่มุ่งจะ:

๑. พัฒนากิจกรรมการคิด
๒. ช่วยให้ได้สารสนเทศที่ต้องการ
๓. ช่วยให้ได้พัฒนาเจตคติเชิงสังคม
๔. ช่วยให้ได้พัฒนาความสนใจ

ทิสนา แคมมณี^๗ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “เกี่ยวกับการประเมินหลักสูตรนี้เริ่มได้รับความสนใจในวงการศึกษามาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ แต่ ราล์ฟ ไทเลอร์ ก็นับว่าเป็นผู้วางรากฐานมาให้นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓ โดยไทเลอร์ ได้ริเริ่มให้คำนิยามว่า การศึกษาหลักสูตรเป็นการประเมินผลออกมาได้ดี

^๗ ทิสนา แคมมณี, ใน สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, (บรรณาธิการ), **รวมบทความทางการประเมินโครงการ** เล่มที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑๓.

มาน้อยอย่างไร และกล่าวว่า สตีฟเฟิลบีม และคณะได้ให้แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการประเมินผล หลักสูตรว่า การประเมินผลหลักสูตรคือ กระบวนการในการหาข้อมูล เก็บข้อมูล เพื่อที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจทางเลือกอื่นที่ดีกว่าเดิม ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ครอนบาค ได้เขียนค่านิยมของการประเมินผลหลักสูตรไว้ในวารสาร *Teachers College Record* ว่า การประเมินผลหลักสูตร หมายถึงเป็นการรวบรวมข้อมูลและการใช้ข้อมูล เพื่อการตัดสินใจในเรื่องของการใช้โปรแกรมหรือหลักสูตรการศึกษา”

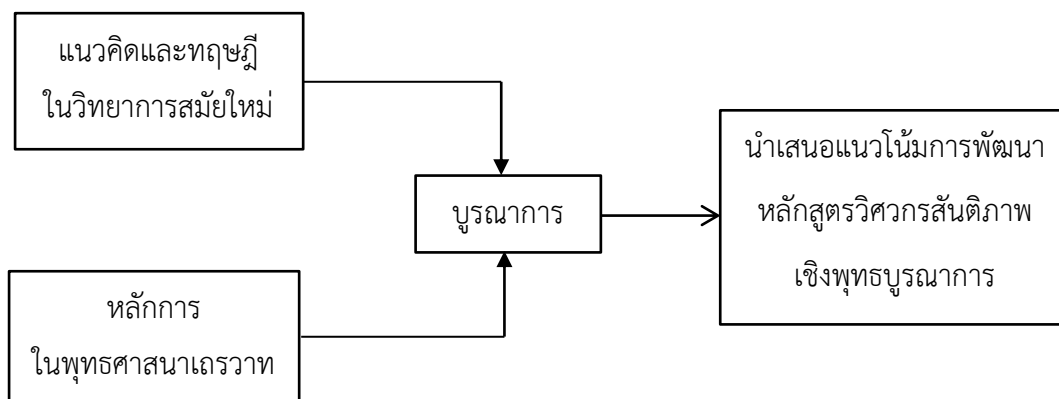
พิสนุ พองศรี^๔ กล่าวว่า การประเมินผลหลักสูตร มีความสำคัญต่อการพัฒนาหลักสูตรเป็นอย่างมากเพราะการประเมินผลจะทำให้ทราบว่าหลักสูตรนั้นมีคุณภาพการศึกษาอย่างไร ผลการศึกษาเป็นการวัดว่าหลักสูตรมีดีมาน้อยเพียงใดผลที่วัดได้ตามค่าของหลักสูตรที่วางไว้มีค่าตามจุดมุ่งหมายหรือไม่เพียงใด และผู้เรียนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรหรือไม่เพียงใด ซึ่งการประเมินหลักสูตรนี้อาจดำเนินการได้หลายรูปแบบ เช่นการประเมินจากผลที่ได้จากการวัดผลจากการปฏิบัติการว่าได้ผลออกมาผลตอบการนำไปใช้ได้จริงมาน้อยเพียงใดและจากการวัดผลการสอบ วัดผลจากความสุขที่ได้ทำลงไป ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการประเมินว่าจะประเมินเพื่ออะไร

จากแนวคิดข้างต้นจึงสรุปได้ว่า แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตร มีความหมายคือ ใช้กระบวนการการพัฒนาหลักสูตร เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ โดยมีผู้วางแผนและกำกับเพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายของการศึกษาที่มุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุจุดหมายทางการศึกษาตามมาตรฐานสากล มาตรฐานหลักสูตรแกนกลาง และความต้องการชุมชนท้องถิ่นการพัฒนาหลักสูตรเกิดขึ้นได้ คือ การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงตามแนวโน้มของหลักสูตร เพื่อจัดทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้มีแนวโน้มที่ดีขึ้น

๓.๑.๓ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ ตามหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตรวจเอกสารเพื่อประมวลแนวคิดและทฤษฎีและผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง สังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิด เพื่อใช้เป็นแนวทางการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังนี้ “แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่และพระพุทธศาสนาเถรวาท” “การพัฒนาหลักสูตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท” และ “หลักธรรมไตรสิกขา” และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบ และเป็นฐานการพัฒนาหลักสูตร ดังจะเห็นได้จากกรอบแนวคิดทางทฤษฎี (Theoretical Framework) ดังนี้

^๔ พิสนุ พองศรี, การประเมินทางการศึกษา: แนวคิดสู่การปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เทียมฟ้าการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๐-๔๖.



แผนภาพที่ ๓.๓ แสดงกรอบแนวคิดทางทฤษฎี

จากกรอบแนวคิดทางทฤษฎีดังที่ได้นำเสนอแล้วในเบื้องต้นนั้นผู้วิจัยจะใช้เป็นฐานข้อมูลเพื่อจัดกรอบในการวิเคราะห์งานวิจัยขึ้นนี้ดังจะเห็นได้จากรายละเอียดของทฤษฎีดังกล่าวที่จะนำเสนอโดยลำดับดังต่อไปนี้

แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่

เหตุผลที่ใช้ “แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาหลักสูตรวิทยาการสมัยใหม่” เป็นการบูรณาการพระพุทธศาสนา กับวิทยาการสมัยใหม่ เป็นการรวมหลักการ กิจการ การฝึกทำให้ได้รับรู้ทักษะผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนเกิดเป็นองค์รวม (The Whole) กล่าวคือ พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่เป็นการสอนไปในทางเดียวกันได้อย่างลงตัว ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันก็จะก่อให้เกิดองค์รวมใหม่ที่สมบูรณ์แบบ ทั้งด้านพุทธวิทยาเป็นการปรับศาสตร์เข้าหาพระพุทธศาสนา คือใช้พระพุทธศาสนาเป็นตัวตั้ง และนำศาสตร์สมัยใหม่มาอธิบายเสริมพระพุทธศาสนา และธรรมวิทยาเป็นการปรับพระพุทธศาสนาเข้าหาศาสตร์คือใช้ศาสตร์สมัยใหม่เป็นตัวตั้งและนำหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเพิ่มเติม ดังนั้นการนำหลักธรรมไตรสิกขา มาใช้ร่วมกับรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพจึงเป็นการผสมผสานรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรได้อย่างยั่งยืน ในทางกลับกันการนำรูปแบบการพัฒนาหลักสูตร มาใช้ร่วมกับหลักธรรมไตรสิกขา การใช้หลักธรรมประยุกต์ศาสตร์สมัยใหม่เพื่อการพัฒนาในมิติต่างได้อย่างดี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิศวกรรมสันติภาพ

ในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพนั้น ก็ได้มีนักปราชญ์ที่ทำการศึกษาศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลายท่าน แต่ผู้วิจัยก็จักขอนำผลงานของบางท่านที่เห็นว่าเกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่จะศึกษาโดยตรง จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวกับพบว่ามีการศึกษาวิจัยไว้ ดังนี้

นางวิชาภา เมธีวรฉัตร^๙ กล่าวไว้ว่า จากการศึกษาวិเคราะห์การสร้างรูปแบบ (model) นั้นไม่มีข้อกำหนดที่ตายตัวแน่นอนว่าต้องทำอะไรบ้าง แต่โดยทั่วไปจะเริ่มต้นจากการศึกษา องค์ความรู้ (intensive knowledge) เกี่ยวกับเรื่องที่เราจะสร้างรูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงค้นหา สมมุติฐานและหลักการของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบตามหลักการที่กำหนดขึ้น และนำรูปแบบที่สร้างขึ้นไปตรวจสอบความเหมาะสมและหาคุณภาพของรูปแบบต่อไป ส่วนการพัฒนา รูปแบบมีการดำเนินการเป็นสองตอนใหญ่ คือ การสร้างรูปแบบและการประเมินความเหมาะสมและการหาคุณภาพของรูปแบบ และการพัฒนา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและดำเนินงานโดยมนุษย์ เพื่อประโยชน์แก่ตัวมนุษย์เอง การสร้างรูปแบบเป็นการสร้างขบวนการของแนวโน้มของหลักสูตรทั้ง แนวคิดทฤษฎีของตะวันตกบูรณาการกับหลักพุทธศาสนาเพื่อให้ได้แนวโน้มของหลักสูตรในเชิงบูรณาการเพื่อเป็นแนวทางนำรูปแบบการนำเสนอแนวโน้มไปใช้

จากผลการวิจัยข้างต้นจะเห็นได้ว่า รูปแบบการพัฒนาวิศวะกรสันติภาพ ต้องนำรูปแบบการพัฒนาเข้ามาประยุกต์บูรณาการในการพัฒนาหลักสูตรซึ่งเป็นผู้ดำเนินการในการใช้หลักสูตรโดยตรง และสามารถนำพาหลักสูตรให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ เกิดการพัฒนาหลักสูตร

ตารางที่ ๓.๑ สรุปงานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนา

นักวิชาการหรือนักวิจัย	สิ่งที่ค้นพบ
วิชาภา เมธีวรฉัตร (๒๕๕๗)	๑. ไม่มีข้อกำหนดที่ตายตัวแน่นอนแต่เริ่มต้นจากการศึกษาองค์ความรู้ ๒. ค้นหาสมมุติฐานและหลักการของรูปแบบที่จะพัฒนา ๓. สร้างรูปแบบตามหลักการที่กำหนดขึ้น ๔. นำรูปแบบที่สร้างขึ้นไปตรวจสอบความเหมาะสมและหาคุณภาพของรูปแบบ

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง^{๑๐}

๑. ความหมายของหลักสูตร

^๙ นางวิชาภา เมธีวรฉัตร, “รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธของมหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือตอนล่าง๒”, หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

^{๑๐} หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา หลักสูตรใหม่: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศักราช ๒๕๕๘.

นักวิชาการทางการศึกษาไทยหลายท่าน อาทิ อารัง บัวศรี^{๑๑} ให้ทัศนะว่า “ตามแนวคิดใหม่ หลักสูตรหมายถึงประสบการณ์ทางการศึกษาที่ทางโรงเรียนจัดขึ้น เพื่อให้เด็กได้รับการฝึกฝนอบรมด้านต่างๆ อย่างดีที่สุดจนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมของตนอย่างมีความสุข สามารถประกอบอาชีพได้ตามความปรารถนา” สิริพร บุญญานันต์^{๑๒} ให้ความหมายว่า “หลักสูตรหมายถึงมวลประสบการณ์ที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ หลักสูตรเป็นทั้งส่วนที่เป็นข้อกำหนดรายการสอนและส่วนที่เป็นกระบวนการทั้งปวง เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามข้อกำหนดนั้น”

จากการให้ความหมายของหลักสูตรที่แตกต่างกันนี้ รองศาสตราจารย์ ดร.บุญชม ศรีสะอาด^{๑๓} จึงได้จัดกลุ่มความหมายของหลักสูตรออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งที่คาดหวัง (Intended) กลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง (Actualized) และกลุ่มที่มองหลักสูตรครอบคลุมทั้งสองกลุ่มข้างต้น

กลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งที่คาดหวังได้แก่กลุ่มที่ให้ความหมายว่าหลักสูตรคือวิชาและเนื้อหาวิชา เป็นโปรแกรมการศึกษา เป็นเอกสาร และเป็นหลักสูตรแม่บท ส่วนกลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ได้แก่ กลุ่มที่ให้ความหมายว่าหลักสูตรคือประสบการณ์ กลุ่มที่สามมองว่าหลักสูตรนั้นเป็นทั้งวิชา เนื้อหา และเป็นทั้งประสบการณ์ นอกจากนั้น สงัด อุทรานันท์^{๑๔} ยังได้จัดหมวดหมู่คำนิยามของหลักสูตรไว้เป็น ๘ แนวทาง คือ

๑) หลักสูตรหรือรายวิชาหรือเนื้อหาสาระที่ใช้สอน เช่น หลักสูตรคือรายการของสิ่งต่างๆ ซึ่งเด็กและเยาวชนจะต้องทำและจะต้องประสบโดยการพัฒนาความสามารถเพื่อจะทำการสิ่งต่างๆ ให้ดีและเหมาะสมสำหรับการดำรงชีวิตในวัยผู้ใหญ่

๒) หลักสูตรหรือมวลประสบการณ์ที่โรงเรียนจัดให้แก่เด็ก เช่น หลักสูตรประกอบไปด้วยประสบการณ์ทั้งหมดที่เด็กได้รับภายใต้การแนะนำของครู

๓) หลักสูตร คือ กิจกรรมการเรียนการสอน เช่น หลักสูตรคือกิจกรรมการเรียนการสอนชนิดต่างๆ ที่เตรียมการไว้และจัดให้แก่นักเรียนโดยโรงเรียนหรือระบบโรงเรียน

^{๑๑} อารัง บัวศรี, **ทฤษฎีหลักสูตร (ภาค๒)**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการพัฒนาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๓), หน้า ๖๔.

^{๑๒} สิริพร บุญญานันต์, “การวิจัยหลักสูตร” **วารสารวิธีวิทยาวิจัย** (๑: กันยายน – ธันวาคม ๒๕๒๙), หน้า ๕-๑๗.

^{๑๓} บุญชม ศรีสะอาด, **การพัฒนาหลักสูตรและการวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร**, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๖), หน้า ๗-๑๑.

^{๑๔} สงัด อุทรานันท์, **พื้นฐานและหลักการพัฒนาหลักสูตร**, (กรุงเทพมหานคร : วงเดือนการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๖.

๔) หลักสูตร คือ สิ่งที่สังคมคาดหวังหรือมุ่งหวังจะให้เด็กได้รับ เช่น หลักสูตรคือการตัดสินใจก่อนที่จะดำเนินการจัดการเรียนการสอนซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการจัดลำดับของเนื้อหาวิชา การเลือกเนื้อหาสาระที่เหมาะสมสำหรับนำมาใช้สอน การเลือกวัสดุอุปกรณ์รวมทั้งกฎเกณฑ์ในการจัดกลุ่มเพื่อให้การสอนเป็นไปอย่างได้ผลมากที่สุด

๕) หลักสูตร คือ สื่อกลางหรือวิถีทางที่จะนำเด็กไปสู่จุดหมายปลายทาง เช่น หลักสูตรคือวิธีการเตรียมเยาวชนให้มีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นสมาชิกที่สามารถสร้างผลผลิตให้แก่สังคมของเราหรือหลักสูตรประกอบด้วยสื่อกลางของการเรียนการสอนที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อให้โอกาสแก่นักเรียนให้ได้รับประสบการณ์ต่างๆ ซึ่งจะนำไปสู่ผลผลิตทางการเรียนที่พึงปรารถนา

๖) หลักสูตร คือ ข้อผูกพันระหว่างนักเรียนกับครูและสิ่งแวดล้อมทางการเรียน เช่น หลักสูตรคือข้อผูกพันของผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อมในแง่ต่างๆ ซึ่งถูกเตรียมการไว้ภายใต้ทิศทางของโรงเรียน “ข้อผูกพัน” จะหมายถึงสิ่งที่ผู้เรียนได้พบเห็นหรือสิ่งที่ผู้เรียนจะต้องทำหรือต้องเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง สิ่งที่ได้เห็นได้ชัดเจนได้แก่ข้อผูกพันที่ผู้เรียนมีไว้กับครู เพื่อนร่วมชั้น หรือบุคคลอื่นๆ ข้อผูกพันที่มีกับองค์กรประกอบเช่น วัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่ ข้อผูกพันที่มีต่อเนื้อหาวิชา ความคิดและสัญลักษณ์ต่างๆ

๗) หลักสูตร คือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียน ครู และสิ่งแวดล้อมทางการเรียน เช่น หลักสูตรคือกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูและเนื้อหาสาระในส่วนที่เป็นงานทางการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลทักษะและค่านิยมเพื่อที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทางที่กำหนดไว้

๘) หลักสูตรในความหมายอื่นๆ จากการให้คำนิยาม ความหมายตลอดจนการจัดกลุ่มความหมายของคำว่า “หลักสูตร” ดังกล่าว คณะผู้วิจัยสรุปว่า หลักสูตร หมายถึง โครงการหรือแผนการทางการศึกษาสำหรับผู้เรียนที่บรรจุกฎวัตถุประสงค์ เนื้อหาสาระของความรู้ ประสบการณ์และกิจกรรมอย่างเป็นระบบเพื่อให้ผู้เรียนได้บรรลุตามเป้าหมาย

๒. องค์ประกอบของหลักสูตร

ในการสร้างหลักสูตรต้องคำนึงถึงองค์ประกอบเป็นสำคัญ เพราะจะทำให้เห็นโครงสร้างของหลักสูตรได้ชัดเจน และเป็นเครื่องชี้แนวทางของหลักสูตร เป็นตัวกำหนดทิศทางในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งมีนักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ ดังนี้

ธารง บัวศรี^{๓๕} กล่าวไว้ว่า แบบหรือแปลนบ้านหรือพิมพ์เขียวของบ้าน จะมีองค์ประกอบที่สำคัญ เช่น ฐานราก เสา พื้น ฝา เพดาน หลังคา ฯลฯ สำหรับหลักสูตรก็เช่นเดียวกันจะต้องมี

^{๓๕} ธารง บัวศรี, *ทฤษฎีหลักสูตร การออกแบบและพัฒนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ธนรัชการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

องค์ประกอบครบครัน หากไม่แล้วผู้ใช้หลักสูตรจะไม่สามารถนำหลักสูตรไปใช้อย่างได้ผล องค์ประกอบที่สำคัญของหลักสูตรมีดังต่อไปนี้

๑) เป้าหมายและนโยบายการศึกษา (Education goals and Policies) หมายถึงสิ่งที่รัฐต้องการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา

๒) จุดหมายของหลักสูตร (Curriculum Aims) หมายถึง ผลรวมที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังจากเรียนจบหลักสูตรไปแล้ว

๓) รูปแบบและโครงสร้างหลักสูตร (Types and Structures) หมายถึง ลักษณะและแผนผังที่แสดงการแจกแจงวิชาหรือกลุ่มวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์

๔) จุดประสงค์ของวิชา (Subject Objectives) หมายถึง ผลที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังจากที่ได้เรียนวิชานั้นแล้ว

๕) เนื้อหา (Content) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ทักษะ และความสามารถที่ต้องการให้มี รวมทั้งประสบการณ์ที่ต้องการให้ได้รับ

๖) จุดประสงค์ของการเรียนรู้ (Instructions Objectives) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้มีทักษะและความสามารถ หลังจากที่ได้เรียนรู้เนื้อหาที่กำหนดไว้

๗) ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน (Instructional Strategies) หมายถึง วิธีการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์เพื่อให้บรรลุผลตามจุดประสงค์ของการเรียนรู้

๘) การประเมิน (Evaluation) หมายถึง การประเมินผลการเรียนรู้เพื่อใช้ในการปรับปรุงการเรียนการสอนและหลักสูตร

๙) วัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน (Curriculum Materials and Instructional Media) หมายถึง เอกสารสิ่งพิมพ์ แผ่นฟิล์ม แถบวิดีโอทัศน์ ฯลฯ และวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา เทคโนโลยีการศึกษาอื่นๆ ที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพและประสิทธิภาพการเรียนการสอน

สรุปได้ว่า องค์ประกอบที่สำคัญของหลักสูตรตามแนวของ อารง บัวศรี คือ เป้าหมายและนโยบายการศึกษา (Education goals and Policies) จุดหมายของหลักสูตร (Curriculum Aims) รูปแบบและโครงสร้างหลักสูตร (Types and Structures) จุดประสงค์ของวิชา (Subject Objectives) เนื้อหา (Content) จุดประสงค์ของการเรียนรู้ (Instructions Objectives) ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน (Instructional Strategies) การประเมิน (Evaluation) วัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน (Curriculum Materials and Instructional Media)

สัจจ อูทรานันท์^{๑๖} ได้กล่าวไว้ว่า หลักสูตรที่ดีควรประกอบด้วย

- (๑) เหตุผลและความจำเป็นของหลักสูตร
- (๒) จุดมุ่งหมายของหลักสูตรซึ่งควรที่จะมีทั้งจุดมุ่งหมายทั่วไปและจุดมุ่งหมายเฉพาะ
- (๓) เนื้อหาสาระและประสบการณ์
- (๔) การเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน
- (๕) การเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้สื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิชาการในชุมชน
- (๖) การประเมินผล

กาญจนา คุณารักษ์^{๑๗}

- (๑) ความมุ่งหมายของหลักสูตร
- (๒) เนื้อหาวิชาและประสบการณ์
- (๓) วิธีการสอนและการดำเนินการ
- (๔) วัสดุอุปกรณ์การสอน
- (๕) กิจกรรมการเรียนการสอน
- (๖) การประเมินผล

ยุทธพงษ์ ไกยวรรณ^{๑๘} กล่าวว่า หลักสูตรมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

(๑) ความมุ่งหมาย เป็นการกำหนดทิศทางในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนั้นๆว่าจะจัดการศึกษาเพื่ออะไร และผู้ที่เรียนจบหลักสูตรแล้วจะมีลักษณะเช่นใด

(๒) เนื้อหาสาระของหลักสูตรเป็นการกำหนดหัวข้อวิชาต่างๆ ในหลักสูตร เพื่อจัดให้ผู้เรียนได้เรียน การกำหนดเนื้อหานี้จะต้องให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ ของหลักสูตรต้องเป็นสิ่งที่มีความสำคัญจำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน

(๓) การนำหลักสูตรไปใช้ เป็นการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติ ประกอบด้วย กิจกรรมหลายอย่าง ได้แก่ การจัดทำวัสดุหลักสูตร การจัดเตรียมความพร้อมด้านบุคลากรและสิ่งแวดล้อมและการดำเนินการสอน

(๔) การประเมินผล เป็นกระบวนการตรวจสอบว่าหลักสูตรนั้น มีข้อดี ข้อเสีย อย่างไร ยังใช้ได้ดีในปัจจุบันหรือไม่ ทั้งนี้หากพบข้อบกพร่องของหลักสูตรจะต้องมีการปรับปรุงต่อไปซึ่ง

^{๑๖} สัจจ อูทรานันท์, **พื้นฐานและหลักการพัฒนาหลักสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘๙.

^{๑๗} กาญจนา คุณารักษ์, **หลักสูตรและการพัฒนา**, (นครปฐม: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔.

^{๑๘} ยุทธพงษ์ ไกยวรรณ, **เทคนิคและวิธีการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพมหานคร. ๒๕๔๑), หน้า ๑๐-๑๒.

สอดคล้องกับแนวคิดของ ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์^{๑๙} ที่กล่าวว่าหลักสูตรประกอบด้วยองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ วัตถุประสงค์ เนื้อหาวิชา วิธีการสอน และการประเมินผล

จากแนวคิดของนักการศึกษาและนักพัฒนาหลักสูตรที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า องค์ประกอบของหลักสูตร ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป จะประกอบด้วย หลักสูตร จุดมุ่งหมาย รายวิชา การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผลของหลักสูตร ซึ่งโดยแต่ละ องค์ประกอบของหลักสูตรจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์สอดคล้องซึ่งกันและกัน ซึ่งจะขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไปไม่ได้ ถ้ามีหลักสูตรใดที่มีองค์ประกอบไม่ครบตามที่นักวิชาการกล่าวแล้ว หลักสูตรนั้นก็ถือได้ว่าเป็นหลักสูตรที่ไม่มีคุณภาพขาดความน่าเชื่อถือ

จะเห็นว่า นักวิชาการทางการศึกษาได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไว้คล้ายคลึงกัน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า หลักสูตรโดยทั่วไปมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

๑) ความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของหลักสูตร (Objectives) หมายถึงคุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรนั้นๆ คาดหวังไว้โดยความมุ่งหมายนี้จะต้องเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับปรัชญา หรือปณิธานที่วางไว้

๒) เนื้อหาวิชาและประสบการณ์เรียนรู้ (Content) หมายถึงเนื้อหาสาระที่ผ่านการ จัดลำดับการเรียนรู้ก่อนหลังแล้ว ทั้งนี้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๓) การนำหลักสูตรไปใช้ (Pattern of Learning and Teaching) หมายถึง แผนการในการนำหลักสูตรไปสู่การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรกำหนด หรือ เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้และประสบการณ์ตามที่หลักสูตรกำหนดไว้

๔) การประเมินผลการผลิต (Program of Evaluation of the Outcome) หมายถึง โครงการที่จะประเมินเพื่อดูว่าผลผลิตที่ได้เป็นไปตามที่หลักสูตรกำหนดหรือไม่

๓. การพัฒนาหลักสูตร

เนื่องจากการศึกษาและสังคมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ เพราะการศึกษาจัดขึ้นเพื่อให้ ผู้เรียนเป็นพลเมืองดีหรือเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและประเทศชาติ การศึกษามุ่งจัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียน รู้จักตนเองว่าควรมีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบต่อตนเองและสังคมอย่างไร การศึกษามุ่งให้คนมี วิจารณญาณในการคิด มุ่งให้คนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาได้ นอกจากนั้นการศึกษายังมุ่งให้คนมี อาชีพเลี้ยงตัวอยู่ในสังคมได้ด้วย ดังนั้น เมื่อสังคมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา การศึกษาก็ จำเป็นต้องมีการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย ซึ่งในการพัฒนาการศึกษานั้น สิ่งที่จะต้องพัฒนา คือ หลักสูตร ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการจัดการศึกษา การพัฒนาหลักสูตรก็เพื่อจะได้หลักสูตรที่ดี

^{๑๙} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร: สหมิตรออฟเซต, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐.

เหมาะสมกับสังคมในยุคนั้นๆ หลักสูตรที่ดีจะต้องพัฒนาผู้เรียนได้ทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ และทักษะความชำนาญ ดังนั้น ในการพัฒนาหลักสูตร จึงจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลต่างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการพิจารณากำหนดจุดมุ่งหมาย หรือวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ซึ่งวัตถุประสงค์ของหลักสูตรนี้จะเป็นรากฐานในการกำหนดเนื้อหาสาระและมวลประสบการณ์การเรียนรู้ในหลักสูตรนั้นๆ ข้อมูลที่ควรศึกษา ได้แก่

- ๑) ข้อมูลทางปรัชญาการศึกษา
- ๒) ข้อมูลทางด้านจิตวิทยาการเรียนรู้
- ๓) ข้อมูลจากนักวิชาการแต่ละสาขา
- ๔) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสภาพความต้องการและความสนใจของผู้เรียน
- ๕) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจ
- ๖) ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาทางเทคโนโลยี

สำหรับหลักของการพัฒนาหลักสูตร บุญชม ศรีสะอาด ได้สรุปไว้ว่ามีดังต่อไปนี้

- ๑) ใช้พื้นฐานจากประวัติศาสตร์ ปรัชญา สังคม จิตวิทยา และวิชาความรู้ต่างๆ
- ๒) พัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม โดยวิเคราะห์ปัญหาความต้องการและความจำเป็นต่างๆของสังคม

- ๓) พัฒนาให้สอดคล้องกับระดับพัฒนาการ ความต้องการและความสนใจของผู้เรียน
- ๔) พัฒนาให้สอดคล้องกับหลักการเรียนรู้
- ๕) ในการเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จะต้องพิจารณาความเหมาะสมในด้านความยากง่าย ลำดับก่อนหลัง ความต่อเนื่อง และบูรณาการของประสบการณ์ต่างๆ

๖) พัฒนาในทุกจุดอย่างประสานสัมพันธ์กัน ตามลำดับจากจุดประสงค์ สาระความรู้ และประสบการณ์ กระบวนการเรียนการสอน และการประเมินผล

- ๗) พิจารณาถึงความเป็นไปได้สูงในทางปฏิบัติ
- ๘) พัฒนารูปแบบมีระบบ
- ๙) พัฒนารูปแบบต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง
- ๑๐) มีการวิจัยติดตามผลอยู่ตลอดเวลา

๑๑) ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ

๑๒) อาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังของผู้เชี่ยวชาญและผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย^{๒๐}

ในด้านแนวทางในการพัฒนาหลักสูตร นักวิชาการทางการศึกษาได้กำหนดไว้เป็นขั้นตอนต่างๆ พอจะสรุปได้ว่า ควรประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ ๕ ประการ คือ

^{๒๐} บุญชม ศรีสะอาด, การพัฒนาหลักสูตรและการวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๖), หน้า ๗-๑๑.

- ๑) การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
- ๒) การเลือกและจัดลำดับเนื้อหาวิชาและประสบการณ์การเรียนรู้
- ๓) การนำหลักสูตรไปใช้
- ๔) การประเมินผลหลักสูตร
- ๕) การปรับปรุงหลักสูตร

เมื่อพิจารณาขั้นตอนต่างๆ ดังกล่าวแล้วจะเห็นว่าสามารถแยกกิจกรรมในการพัฒนาหลักสูตรได้ ๓ กลุ่ม คือ เกี่ยวกับการสร้างหลักสูตร การใช้หลักสูตร และการประเมินผลหลักสูตร สำหรับ การพัฒนาหลักสูตรพุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา หลักสูตรใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๕ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้น ได้ผ่านกิจกรรมในการพัฒนาหลักสูตรเกี่ยวกับการสร้างหลักสูตรและการใช้หลักสูตร มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ แต่ยังไม่มีการประเมินผลหลักสูตรได้มีดำเนินการเกี่ยวกับการประเมินหลักสูตร จึงพอสรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาหลักสูตรนี้ ยังไม่ครบตามหลักการของการพัฒนาหลักสูตร คือมีการสร้างและการใช้หลักสูตร แต่ยังไม่มีการประเมินผลหลักสูตร อันเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่งกิจกรรมหนึ่งในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งจะนำไปสู่การปรับปรุงหลักสูตรให้มีความดียิ่งขึ้น ดังที่ กรรณิการ์ สัจกุล และบุญมี เณรยอด^{๒๑} ได้กล่าวไว้ว่า “การประเมินหลักสูตรคือกระบวนการสำคัญอย่างหนึ่งของการพัฒนาหลักสูตรเพื่อดูว่าการจัดกิจกรรมหลักสูตรและการสอนได้ดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายหรือไม่และดูว่าการเรียนการสอนได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายเพียงใด”

วิชัย วงษ์ใหญ่^{๒๒} กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร คือ การพยายามวาง โครงการที่จะช่วยให้แก่นักเรียนได้เรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือการพัฒนาหลักสูตรและการสอน คือระบบโครงสร้างของการจัดโปรแกรมการสอน การกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การปรับปรุงตำราแบบเรียน คู่มือครู และสื่อการเรียนต่างๆ การวัดและการประเมินผลการใช้หลักสูตร การปรับปรุงแก้ไขและการให้การอบรมครูผู้ใช้หลักสูตรให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาหลักสูตรและการสอน รวมทั้งการบริหารและบริหารหลักสูตร หลักการพัฒนาหลักสูตร

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง กระบวนการสร้างและทดสอบคุณภาพของหลักสูตรที่นำวิธีการเชิงระบบมาประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะการนำการนำกระบวนการวิจัยและพัฒนา มาใช้ในการสร้างและทดสอบคุณภาพหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น

^{๒๑} กรรณิการ์ สัจกุล และบุญมี เณรยอด, การประเมินผลหลักสูตร, (ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๑.

^{๒๒} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/Curriculum Design> (๒๕๒๕:๑๐), [๙ มกราคม ๒๕๖๒].

๓.๒ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในหลักสูตร^{๒๓}

๓.๒.๑ หลักธรรมชุด ๓ เพื่อสลายความขัดแย้ง (สติ ขันติ สันติ)

สติ โลกสุมิ ชาคโร. สติเป็นธรรมเครื่องตั้งอยู่ในโลก. ส.ส. ๑๕/๖๑.

สติม โต สทา ภทฺท. คนผู้มีสติ มีความเจริญทุกเมื่อ. ส.ส. ๑๕/๓๐๖.

สติมา สุขเมธติ. คนมีสติย่อมได้รับความสุข ส.ส. ๑๕/๓๐๖.

สติมโต สุขเว เสยโย. คนมีสติ เป็นผู้ประเสริฐทุกวัน. ส.ส. ๑๕/๓๐๖.

จากพุทธพจน์ข้างต้น ๒๖๐๐ ปีล่วงแล้วเพราะปฏิบัติจึงเห็นผลเพราะปฏิบัติจึงเข้าใจ ๖ ปีพูดไว้อย่างไรป็นียังยืนยันเช่นนั้น และจะยังยืนยันแบบนี้จนถึงการพ้นทุกข์ฯ (พระอาจารย์हरรรษา๒/๑/๖๒)

๑. สติ^{๒๔} แปลว่า ความระลึกได้ ความนึกขึ้นได้ ความไม่เผลอ นึกคิดขึ้นได้ การคุมจิตไว้ในกิจ หมายถึง อาการที่จิตนึกถึงสิ่งที่จะทำอะไรได้ นึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดไว้แล้วได้ เป็นอาการที่จิตไม่หลงลืม ระงับยับยั้งใจได้ ไม่ให้เลินเล่อพลั้งเผลอ ป้องกันความเสียหายเบื้องต้นยับยั้งชั่งใจไม่บุ่มบ่ามเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความไม่ประมาท

สติ เป็นธรรมมีอุปการะมาก คือทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ เป็นเจตสิกชนิดหนึ่ง สตินั้นหากนำมาใช้กับทางโลกทั่วไปก็ย่อมมีประโยชน์มหาศาลอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ การคิดอ่านย่อมเป็นระบบ จิตย่อมมีสมาธิในการทำกิจการงานใด ๆ อารมณ์มักจะเป็นปกติ ไม่ค่อยโกรธ เกรียด หรือทุกข์ใจอะไรมา ๆ กล่าวโดยรวมคือย่อมเกื้อกูลชีวิตประจำวันทางโลกได้อย่างดีซึ่งเป็นประโยชน์ที่เห็นได้ชัดเจน ถ้ารู้เนื่อง ๆ มาก ๆ เข้าจนเป็นมहाสติ ก็จะได้ประโยชน์จากทางธรรมด้วย การที่เรามีสติอยู่เนื่อง ๆ รู้ตัวบ้าง ไม่รู้ตัวบ้าง ทำอย่างติดต่อกันเป็นระยะเวลานานก็เพื่อให้สติเกื้อกูลต่อการ “เห็นความจริง” ความจริงนี้เป็นสิ่งที่ใกล้ตัวที่สุดก็คือกายกับใจจุดหมายของการรู้ก็เพื่อให้เห็นความจริง อันได้แก่นิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่ากายและใจของเรานั้นเป็นสิ่งที่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใชตัวเรา

สติ เป็นคุณธรรมที่เกิดเองไม่ได้ ต้องทำให้เกิดขึ้นด้วยการฝึกฝนรวบรวมจิตใจให้แน่วด้วยวิธีต่างๆ เช่นการเจริญวิปัสสนาคือการฝึกตามมหาสติปัฏฐานสูตร ทำสมาธิ สวดมนต์ ภาวนาคือให้มีความรู้สึกตัวผ่านอายตนะทั้ง ๖

สติ มีใช้ในอีกหลายความหมาย เช่น กำหนดรู้ ตระหนักรู้ ระลึกรู้ สัมผัสรู้ รู้สึกตัว และอื่นๆ ที่ใช้ในความหมายการทำความเข้าใจกำหนดรู้รู้สึกตัวในปัจจุบันต่อผัสสะใดๆที่เกิดขึ้นมาเพื่อให้กำหนดรู้

^{๒๓} หลักสูตรพุทธศาสนาตรัสรู้บัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา **หลักสูตรใหม่** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศักราช ๒๕๕๘.

^{๒๔} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki/สติ> [๙ มกราคม ๒๕๖๒].

เฉพาะหน้า ให้เท่าทันต่อสัมผัสตามความเป็นจริงต่อสิ่งที่ปรากฏขึ้นมา ให้จิตเป็นอิสระต่อสิ่งที่มากระทบในฐานะเป็นเพื่อผู้เฝ้ารู้เฉย ด้วยการเพิ่มการรับรู้ทางประสาทสัมผัส โดยลดการคิดนึกปรุงแต่งความรู้สึกอื่นๆ

สติใช้เพื่อที่จะรู้เท่าทันในสังขาร ๓

- ๑) รูเท่าทันในการเคลื่อนไหว (กายสังขาร) ในอันที่จะการสร้างสรรค์กรรมใดๆ นั่นคือศีล
- ๒) รูเท่าทันในอารมณ์ที่ปรุงแต่งจิต (จิตสังขาร) จนจิตเป็นอิสระจากอารมณ์ นี่คือสมาธิ
- ๓) รูเท่าทันความคิดทั้งหลาย (มโนสังขาร) ว่าความคิดเป็นเหตุเป็นผลหรือไม่(โยนิโสมนสิการ) นี่คือปัญญา

๒. ขันติ^{๒๕} (สันสกฤต: kṣānti' ,กษันติ) หมายถึง การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนา หรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน ซึ่งไม่หวั่นไหว ไม่ว่าจะมีความเดือดร้อนอะไรไป ของเสีย ของหอม ของสกปรกหรือของดีงามก็ตาม ลักษณะความอดทนที่ถูกต้อง

๑. อดทนถนอมตัวหรือหลีกเลี่ยงจากความชั่วให้ได้

๒. อดทนทำความดีต่อไป

๓. อดทนรักษาใจไว้ไม่ให้เศร้าหมอง

ประเภทของความอดทน ความอดทนแบ่งตามเหตุที่มากระทบได้เป็น ๔ ประเภทคือ

๑. อดทนต่อความลำบากตรากตรำ เป็นการอดทนต่อสภาพธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ ความหนาว ความร้อน

๒. อดทนต่อทุกขเวทนา เป็นการอดทนต่อการเจ็บไข้ได้ป่วยความไม่สบายกายของเราเอง ความปวด ความเมื่อย

๓. อดทนต่อความเจ็บใจ เป็นการอดทนต่อความโกรธ ความไม่พอใจ ความขัดใจ อันเกิดจากคำพูดที่ไม่ชอบใจ กิริยามารยาทที่ไม่งาม บางคน เพียงถูกคนโน้นกระทบที่ คนนี้กระแทกที่ เขาว่าหน้อยก่อนขอชนิด ก็อดอดเจ็บใจบางคนทนต่อความเจ็บใจได้บ้าง เพราะเขาเป็นผู้บังคับบัญชาของตน ถึงจะทนไม่ได้ก็ต้องทน การทนอย่างนี้ได้ถือว่ายังไม่เรียกว่า ขันติบางคนทนต่อความเจ็บใจ ต่อคำพูดของคนในระดับเดียวกัน พรศพวกเพื่อนฝูงในที่ทำงานเดียวกันได้ถือว่า มีขันติระดับปานกลาง ส่วนคนที่มีขันติ จริงๆ นั้น ต้องทนต่อการกระทบกระทั่ง เปรียบเปรย การทำให้เจ็บอกเจ็บใจ จากคนใต้บังคับบัญชาหรือผู้ต่ำกว่าได้ ในการทำงานนั้น เราต้องมีการติดต่อกับบุคคลหลายประเภท เพราะแต่ละคนมีการฝึกฝนตนเองต่างกัน ถ้าหากไม่มีขันติแล้ว ก็ไม่อาจจะทำงานให้ออกมาดีได้อย่างเป็นสุข ทั้งบางครั้งยังอาจทำให้มีเรื่องเดือดร้อนมาสู่ตัวเองอีกด้วย

^{๒๕} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki/ขันติ> [๙ มกราคม ๒๕๖๒].

๔. อุดหนุนอำนาจกิเลส เป็นการอุดหนุนต่ออารมณ์อันน่าใคร่ที่น่าเพลิดเพลินใจ อุดหนุนสิ่งที่เราอยากทำ แต่ไม่สมควรทำในที่นี้มุ่งหมายถึง การไม่เอาแต่ใจตัว ไม่ยอมปล่อยตัวตามกระแสโลก ความเพลิดเพลิน เช่น ความสนุกสนาน การเที่ยวเตร่ ความฟุ้งเฟ้อต่าง ๆ หรือการได้ผลประโยชน์ในทางที่ไม่ควร เป็นต้น

กิเลสเป็นเชื้อโรคร้ายที่ฝังอยู่ในตัวเรามาตั้งแต่เกิด เวลามันกำเริบขึ้นมา จะคอยบีบคั้นบังคับ ให้เราทำความชั่วต่างๆ โดยไม่มีความละอาย แล้วพอเราไปทำเข้า กิเลสก็ทำให้เราได้รับทุกข์ เป็นความเดือดร้อนมากมาย เป็นเหตุให้เราต้องมานั่งตำหนิตนเองในภายหลัง อบายมุข เป็นสิ่งเร้าภายนอกที่คอยกระตุ้นกิเลสให้กำเริบ และลูกกลมอยู่ภายในใจ จนกลายเป็นนิสัยที่ไม่ดี หรือสันดานชั่วๆ ที่แก้ไขได้ยาก บุคคลบางคนทนต่อความลำบากตรากตรำได้ ทนต่อทุกข์เวทนาได้ ทนต่อความเจ็บใจจากผู้ได้บังคับบัญชา แต่ที่ทนได้ยากที่สุดคือ ทนต่ออำนาจกิเลส หรือ การอุดหนุนต่อความอยากนั่นเอง ตัวอย่างเช่น ผู้ชายบางคน ทนแดดทนฝน ทนได้สารพัด แม้ที่สุด เขาเอาเงินมาติดสินบนก็ไม่ยอมรับ เอาปืนมาขู่จะฆ่าบังคับ จะให้ทำผิด ก็ไม่ยอมก้มหัว แต่พอเจอสาว ๆ สวย ๆ มาออกอ้อน ออชะเง้อเอาใจเข้าหน่อย ก็เผลอใจไปหมดทุกอย่าง อะไรที่ผิดก็ยอมทำ ไม่ว่าจะ ผิดกฎหมาย ผิดศีล หรือผิดธรรมก็ตาม ถ้าหากเป็นเช่นนี้แล้วก็ยากที่จะสร้างตัวขึ้นมาได้

๓. สันติ^{๒๖} สันติภาพ สามารถเรียกได้ว่าเป็นสภาวะแห่งความสันติหรือไม่มีการโต้เถียงอย่างรุนแรงกันเกิดขึ้น "สันติภาพ" ใช้อธิบายการยุติแห่งความแย้งอย่างใช้ความรุนแรง สันติภาพอาจหมายถึงสถานะแห่งความเงียบหรือความสุข สันติภาพสามารถนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ของผู้คนที่มีความเคารพ ความยุติธรรมและความหวังดี สันติภาพอาจจะอธิบายการปลดปล่อย ความเจ็บ ความเข้าใจในสันติภาพสามารถนำมาใช้ในผู้คนๆ ใดคนหนึ่งได้เช่นเดียวกัน ในกรณีที่มีผู้หนึ่งไม่ขัดแย้งกับจิตใจของตนเองแต่อย่างใด ความเข้าใจและคำจำกัดความของคำว่า "สันติภาพ" จะแปรผันไปตามแต่ภูมิภาค วัฒนธรรม ศาสนา และสาขาวิชาที่เรียนด้วย

พระมหาหรรษา ธัมมหาโส ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) สาขาสันติศึกษา มจร. กล่าวว่า สถานการณ์ความรุนแรงจากการชุมนุมท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งนี้ ในฐานะพระสงฆ์ขอส่ง “ธรรมานุสติ” ที่เป็น “คำขอสามคำ” มาถึงทุกท่านที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมไทย ดังนี้ ๑.ขอให้มีสติ พระพุทธเจ้าตรัสว่า สติเป็นเครื่องกั้นกิเลสทั้งหลาย ๒.ขอให้มีขันติ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ปฏิเสธความรุนแรงทุกรูปแบบ จากหลักการดังกล่าว จึงต้องอดทนต่อแรงยั่วยุภายนอกที่เข้ามากระทบ และไม่เร่งเร้า หรือกระตุ้นให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งใช้ความรุนแรงทางกายด้วยการทำร้าย ทุบตี และใช้อาวุธ รวมทั้งการใช้ความรุนแรงทางวาจา จนก่อให้เกิดการโกรธเกลียดเคียดแค้นชิงชังระหว่าง

^{๒๖} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki/สันติ> (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี) [๑๒ มกราคม ๒๕๖๒].

พ่อแม่พี่น้อง และญาติของเรา ๓. ขอให้มีความสันติ สิ่งที่จะนำไปสู่ความสงบ หรือสันติในขณะที่กำลังขัดแย้งและรุนแรงนั้น พระพุทธเจ้าทรงให้ใช้การเจรจาด้วยเมตตา ซึ่งการยึดในสติ ขันติ และสันติจะต้องเริ่มต้นจากการหยุดนิ่งเพื่อเปิดโอกาสให้เราได้สติพิจารณาการคิด การพูด ซึ่งทางเลือกที่ดีที่สุดในการแสวงหาทางออกร่วมกันขณะนี้ คือการเจรจาทะลุทางออกพูดคุยด้วยความเมตตาต่อพ่อแม่พี่น้อง และญาติของเรา การลดการยึดมั่นถือมั่นในจุดยืนที่สุดโต่งของผู้นำทางการเมืองแล้วเจรจาทะลุทางออกด้วยเมตตา คือความอยู่รอดของประเทศไทย^{๒๗}

จากการศึกษาบริบทของการพัฒนา พบว่า หลักการพัฒนามีความหมายและลักษณะที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมอื่นๆ ในพระพุทธศาสนา ซึ่งช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้การพัฒนาที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ได้แก่

๓.๒.๒ หลักไตรสิกขา

แนวทางการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษา แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักไตรสิกขาของ นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา แนวโน้มการพัฒนาวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่ และพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อการพัฒนาคน เพื่อเสนอแนวโน้มการพัฒนาวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการของหลักสูตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา ตลอดจนปัญหาและเสนอแนวทางในการพัฒนา โดยมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีนักทฤษฎี นักวิชาการ และนักพัฒนาหลายท่านได้ศึกษาซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับการศึกษาได้โดยเฉพาะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของนิสิตปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกเอาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาประกอบการศึกษาดังนี้

๑. หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการพัฒนา

ผู้วิจัยได้เสนอแนวโน้มการพัฒนาวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนา โดยมีหลักธรรมที่ใช้คือหลักธรรมของเรื่อง ไตรสิกขา ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นหลักธรรมของผู้ที่พร้อมที่จะพัฒนาตนเองให้ถึงขั้นเป็นที่ยอมรับก่อนที่จะออกไปพัฒนาผู้อื่นต่อไป ซึ่งเป็นประการสำคัญเพราะมนุษย์เป็นผู้ที่สามารถฝึกฝนหรือพัฒนาตนเองได้จนถึงขั้นได้บรรลุความเป็นผู้ประเสริฐสุดด้วยการพัฒนาตนตามหลักธรรมของหลักไตรสิกขา ได้แก่

^{๒๗} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/> [๑๕ มกราคม ๒๕๖๒].

๑) ศีล ซึ่งเป็นเรื่องของการพัฒนามนุษย์ ในด้านพฤติกรรมการแสดงออกทางกาย วาจา และใจ หรือระเบียบแบบแผนข้อปฏิบัติในการฝึกฝนให้มนุษย์เป็นผู้มีวินัยในการปฏิบัติงานถูกต้องตาม ทำนองคลองธรรม และฝึกฝนให้มนุษย์บริหารงานอย่างมีคุณธรรม จริยธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต เทียงตรง และเที่ยงธรรม อันเป็นเครื่องหมายของคนดี เพราะมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

๒) สมาธิ เป็นการฝึกฝนจิตใจให้ตั้งมั่น เป็นการพัฒนาด้านจิตใจและด้านคุณธรรม เช่น การมีความมีเมตตา กรุณา มนุษย์สัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ความรับผิดชอบ ความมั่นคง ความมีสติ กล่าวคือ การพัฒนาด้านคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

๓) ปัญญา เป็นการฝึกฝนให้เกิดปัญญา ความรู้ รู้เหตุ รู้ผล อะไรควรไม่ควร มีทักษะ ทางด้านความคิดไตร่ตรอง เข้าใจข้อเท็จจริง ของวิถีทางการดำรงชีวิตที่มีความรู้ความสามารถเพื่อหา แนวทางวิเคราะห์แนวทางในการแก้ปัญหาในการดำรงชีพทาง ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมสังคม

ดังนั้น ตามหลักของไตรสิกขาเป็นการพัฒนา ฝึกฝน อบรมเพื่อให้มนุษย์มีความรู้ มีความ เข้าใจในจริยธรรม มีความมั่นคงในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การนำหลักธรรมคำสอนของ พระพุทธเจ้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม ทุกฝ่ายจึงควรที่จะช่วยกันส่งเสริมพัฒนาให้เกิด เป็นรูปธรรม ให้บรรลุผลในการพัฒนาให้เป็นที่ยอมรับของสังคม ด้วยการนำเอาหลักพุทธธรรมมา ประยุกต์ใช้ในทางการปฏิบัติอย่างเหมาะสม

๒. หลักไตรสิกขา

พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการศึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนาไว้ในพระไตรปิฎกว่า ภิคุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการนี้ สิกขา ๓ ประการ มีอะไรบ้าง คือ

อริศีลสิกขา

อริจิตตสิกขา

อริปัญญาสิกขา^{๒๘}

พุทธพจน์ข้างต้น ถือเป็นคำจำกัดความที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายควรศึกษาให้รู้แจ้ง ดังความหมายของไตรสิกขาในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ว่า ข้อปฏิบัติที่เป็นหลัก สำหรับศึกษา ๓ ประการ เพื่อฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป จนบรรลุ เป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^{๒๙}

^{๒๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒, ๒๐/๙๐/๓๑๘, บ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘-๔๙.

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗.

คำว่า ไตรสิกขา มีรากศัพท์มาจากคำสองคำ คือ ๑) ไตร หรือ ตรี เป็นภาษาสันสกฤตตรงกับภาษาบาลีว่า ตติ แปลว่า สาม ๒) คำว่า สิกขา เป็นภาษาบาลี ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ศิกษา หมายถึง การศึกษา การปฏิบัติ และการอบรมความประพฤติให้บริสุทธิ์^{๓๐}

ส่วนคำว่า ตติ หรือ ไตร นั้น หมายถึง องค์ประกอบ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา, อธิจิตสิกขา, อธิปัญญาสิกขา หรือ ศील สมาธิ ปัญญา โดยมีความหมายตามพระไตรปิฎกดังนี้

๑) อธิศีลสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง ดังคำอธิบายในคุหฺฏฐกสูตรนิกายเทส คัมภีร์มหานิทเทส ว่า

อธิศีลสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมด้วยความสังวรในพระปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่คือ สีสันต์เล็ก สีสันต์ใหญ่ ศีลเป็นที่พึง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล นี้ชื่อว่า อธิศีลสิกขา^{๓๑}

โดยการฝึกอบรมศีลนั้น มุ่งเน้นที่การสำรวมเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ในการกระทำเป็นเกราะกั้นกิเลสทั้งหลายที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อน และการเบียดเบียน ดังที่แสดงในมาติกาภา คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า “เนกขัมมะ ชื่อว่า สีสวิสฺสุทฺธิ เพราะมีความหมายว่า กั้นกามฉันทะ ความสำรวม ชื่อว่า อธิศีลสิกขา อพยابาท ชื่อว่า สีสวิสฺสุทฺธิ เพราะมีความหมายว่า กั้นพยาบาท อรหัตตมรรค ชื่อว่า สีสวิสฺสุทฺธิ เพราะมีความหมายว่า กั้นกิเลสทั้งปวง”^{๓๒}

๒) อธิจิตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตใจ เพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง การสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ดังคำอธิบายในคุหฺฏฐกสูตรนิกายเทส คัมภีร์มหานิทเทส ว่า

อธิจิตสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายบรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตก วิจารณ์สงบระงับไปแล้ว บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์มีแต่ปิติ และสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุขเพราะละสุขและทุกข์ได้

^{๓๐} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๒๐.

^{๓๑} ช.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

^{๓๒} ช.ป. (ไทย) ๓๑/๔๐/๖๐๖.

แล้ว เพราะโสมนัสและโหมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจุดถณานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่^{๓๓} ชื่อว่า อธิจิตสิกขา

โดยการฝึกอบรมจิตนั้น มุ่งเน้นที่ความตั้งมั่นแห่งจิต, การทำใจให้สงบแน่วแน่ เพื่อให้เกิดบริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นกลาง ปราศจากอคติ ดังที่แสดงในมาติกากถา คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า “ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า ไม่ฟุ้งซ่าน ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่า อธิจิตสิกขา”^{๓๔}

๓) อธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง การรู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ ๔ เป็นลำดับไป จนทำให้แจ้งทั้งเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ สามารถทำลายอาสวะกิเลสให้หมดไป ดังคำอธิบายที่ปรากฏในคุหฺลฎฐกสูตรนทีเทศ คัมภีร์มหานิทเทส ว่า

อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญา ประกอบด้วยปัญญา อันประเสริฐยิ่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลสให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบเธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์” “นี้ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์)” “นี้ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์)” “นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์)” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “เหล่านี้อาสวะ” “นี้อาสวสมุทัย” “นี้อาสวนิโรธ” “นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” นี้ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา^{๓๕}

โดยการฝึกอบรมปัญญานั้น มุ่งเน้นที่การรู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เพื่อให้เกิดความเห็นที่บริสุทธิ์ จึงจะสามารถทำลายกิเลสได้ ดังรายละเอียดที่ปรากฏในมาติกากถาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า “ชื่อว่าทวิวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเห็น เห็น ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา”^{๓๖}

การฝึกอบรมทั้ง ๓ ด้าน จึงมีวัตถุประสงค์โดยรวมเพื่อการทำลายกิเลสอันเป็นเครื่องเศร้าหมองของบุคคล ดังที่พระพุทธองค์ทรงดำรัสว่า “สำหรับบุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดเวลาหมั่นศึกษาไตรสิกขาทั้งกลางวันและกลางคืน น้อมจิตเข้าหาหนิพพาน อาสวะทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้”^{๓๗} ทั้งนี้ พระสารีบุตรได้แสดงอรรถาธิบายวัตถุประสงค์เพิ่มเติมไว้ในคัมภีร์มหานิทเทส^{๓๘} ว่า

๑. เพื่อไม่ประพตติผิตทางกาย วาจา ใจ เพราะรู้ในเหตุที่ทำให้ประพตติผิตนั้น

^{๓๓} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

^{๓๔} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

^{๓๕} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

^{๓๖} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

^{๓๗} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๖/๑๐๓.

^{๓๘} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๕๐, ๒๙/๕๒/๑๘๒, ๒๙/๑๐๓/๓๑๙, ๒๙/๑๙๗/๕๔๗ -๕๗๙, ๒๙/๒๐๙/๖๑๔-

๒. เพื่อละเมถุนธรรม เพราะรู้ว่าเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมยศและเกียรติของสมณะ

๓. เพื่อกำจัดราคะในรูป เสียง กลิ่น รส และผัสสะ

๔. เพื่อทางแห่งญาณ เพราะรู้เหตุแห่ง ความลัลงสยว่าเกิดจากสิ่งที่น่าปรารถนาและ
สิ่งที่ไม่ปรารถนา

๕. เพื่อกำจัดมลทินของตน คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ กิเลส ทุจจริต มิจฉาทิฐิมิจฉา
สังกัปปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ มิจฉาญาณ
มิจฉาวิมุตติ เพราะได้สมาทานไตรสิกขาจึงมีสมาธิ มีสติ มีปัญญาที่รักษาตน

สรุปได้ว่าไตรสิกขา เป็นกระบวนการของการพัฒนาอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งมี ๓ ด้านคือ
ด้านศีลเป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติให้ดี ด้านสมาธิเป็นข้อปฏิบัติสำหรับ
ฝึกอบรมจิตใจเพื่อให้เกิดคุณธรรม และด้านปัญญาเป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิด
ความรู้แจ้งอย่างสูง การรู้ชัดตามความเป็นจริง สามารถทำสิ่งใหม่ๆ ได้โดยอาศัยองค์ความรู้เดิมเพียง
เล็กน้อยก็สามารถพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ๆ ได้

ตารางที่ ๓.๒ หลักไตรสิกขา

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒, ๒๐/๙๐/๓๑๘, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘-๔๙.	๑. อธิศีลสิกขา ๒. อธิจิตสิกขา ๓. อธิปัญญาสิกขา
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๖, หน้า ๑๐๗)	ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ๓ ประการ เพื่อ ฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป จนบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๒๐.	หลักไตรสิกขา หมายถึง การศึกษา การปฏิบัติ และ การอบรมความประพฤติให้บริสุทธิ์
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.	อธิศีลสิกขา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทาง ความประพฤติอย่างสูง
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๐/๖๐๖.	มุ่งเน้นที่การสำรวมเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ในการ กระทำเป็นเกราะกั้นกิเลสทั้งหลายที่จะก่อให้เกิด ความเดือดร้อน และการเบียดเบียน

ตารางที่ ๓.๒ หลักไตรสิกขา (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ช.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.	ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากามและอกุศลธรรม ทั้งหลายบรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร์ ปิติและสุขอัน เกิดจากวิเวกอยู่
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ช.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.	การฝึกอบรมจิตนั้น มุ่งเน้นที่ความตั้งมั่นแห่งจิต, การ ทำให้สงบแน่วแน่ เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็น กลาง ปราศจากอคติ
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ช.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.	ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปัญญา ประกอบด้วย ปัญญอันประเสริฐหยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลสให้บรรลถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบเธอรู้ ตามความเป็นจริง
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ช.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.	การฝึกอบรมปัญญานั้น มุ่งเน้นที่การรู้และเข้าใจสิ่ง ทั้งหลายตามความเป็นจริงเพื่อให้เกิดความเห็นที่ บริสุทธิ์ จึงจะสามารถทำลายกิเลสได้
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๖/๑๐๓.	สำหรับบุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดเวลาหมั่นศึกษาไตรสิกขา ทั้งกลางวันและกลางคืน น้อมจิตเข้าหาณิพพาน อา สวะทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ช.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๕๐, ๒๙/๕๒/๑๘๒, ๒๙/ ๑๐๓/๓๑๙, ๒๙/๑๙๗/๕๔๗ -๕๗๙, ๒๙/ ๒๐๙/๖๑๔-๖๑๕.	๑.เพื่อไม่ประพฤติดิตทางกาย วาจา ใจ ๒.เพื่อละ เมถุนธรรม ๓.เพื่อกำจัดราคะ ๔.เพื่อทางแห่งญาณ ๕. เพื่อกำจัดมลทินของตน

แหล่งที่มา: พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความหมายของไตรสิกขา

สิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา (ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาคือฝึกหัด
อบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้อย่างขึ้นไปจนบรรลุดุจจุดหมายสูงสุด คือพระนิพพาน (Sikkhà:
the Threefold Learning; the Threefold Training) มี ๓ คือ

๑) อธิศีลสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่าง
สูง (Adhisāla-sikkhà: training in higher morality)

๒) อธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง (Adhicitta-sikkhà: training in higher mentality)

๓) อธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง (Adhipaññā-sikkhà: training in higher wisdom) เรียกก่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา (Morality, concentration and wisdom)^{๓๙}

ความหมายของไตรสิกขาว่า หมายถึง ข้อปฏิบัติ ๓ ชั้น คือ

๑. ชั้นศีล ได้แก่ การเว้นชั่ว ประพฤติดี ปฏิบัติเพื่อความปกติสงบเรียบร้อยไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน ข้อปฏิบัติเหล่านี้เรียกว่า ศีลสิกขา แปลว่า สิ่งที่เราควรศึกษาอบรม เป็นชั้นศีล

๒. ชั้นสมาธิ (จิต) ได้แก่ การฝึกฝนหรืออบรมจิตใจให้เหมาะสม ตั้งมั่นในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติงานคือ พิจารณาความเป็นจริง เพื่อเป็นพื้นฐานของการเจริญปัญญา การฝึกบังคับจิตใจให้ตั้งมั่นโดยระลึกรู้ตัวทั่วพร้อม ดังนี้เรียกว่า จิตตสิกขา เป็นชั้นจิต

๓. ชั้นปัญญา ได้แก่ การฝึกฝนอบรมในการพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง หมายถึง การฝึกฝนอบรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวงถึงกับเกิดความสดล่งใจเหนือหน่ายในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาได้จริงๆ การฝึกฝนเช่นนี้เรียกว่า ปัญญาสิกขา เป็นชั้นปัญญา^{๔๐}

ไตรสิกขา หมายถึง ขั้นตอนการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้องทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือ สิกขา มรรค (ทาง) กับสิกขา (ศึกษา) จึงประสานเป็นอันเดียวกัน เมื่อมองในแง่ปริยัติ ๔ ก็เป็นอริยมรรค คือ วิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมายโดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เราใช้ชีวิตที่พึงพาวิชา ตัณหา อุปทาน น้อยลงไป ไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำ ของมันพร้อมกับที่เรามีปัญญาเพิ่มขึ้น และดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งในที่สุดพอสมุทัยหมดทุกข์ ก็หมดกับบรรลุมรรคเป็น นิโรธ โดยสมบูรณ์^{๔๑}

ไตรสิกขา เป็นทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย, กามธาตุ และภพทั้งปวง โดยมีเป้าหมายที่การบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน ไตรสิกขาเป็นแนวปฏิบัติในทางสายกลางที่มีใช้การปรนเปรอตนด้วยกามสุข และการทรมานตน มีศีลเป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่แสดงออกทางกาย วาจา สมาธิเป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่กลุ้มรุมจิต และปัญญาเป็นปฏิปักษ์ต่ออนุสัย

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๗.

^{๔๐} บุญมี แท่นแก้ว, **จริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๘.

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), “หัวใจพระพุทธศาสนา”, **พุทธจักร**, (ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๕, พฤษภาคม, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

กิเลสที่แอบแนบอยู่ในจิตสามารถพัฒนาบุคคลให้เป็นพระอริยะผู้มีความบริบูรณ์ด้วยศีล ได้แก่ พระโสดาบันและพระสกทาคามี, บริบูรณ์ด้วยสมาธิได้แก่พระอนาคามี และบริบูรณ์ด้วยปัญญาได้แก่ พระอรหันต์ นอกจากนี้ องค์ธรรมทั้ง ๓ ยังเป็นเครื่องอุดหนุนให้บรรลุคุณวิเศษ อันหาได้ยากในบุคคลทั่วไป ดังมีวิชา ๓ เป็นต้น^{๔๒}

ความหมายของการศึกษา และขอบเขตของการศึกษาไว้ในวิมุตติมรรคว่า สิกขา หมายถึง การศึกษาเรื่องที่ควรศึกษา การศึกษาอันยอดเยี่ยมและการศึกษาเพื่อความเป็นพระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา)^{๔๓}

การศึกษา ในภาษาไทย หมายถึง การศึกษาเล่าเรียน ซึ่งตรงกับคำว่า สิกขา ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติ ได้รับปริญญาคือ สันราคะ สันโทสะ สันโมหะ ผลของการปฏิบัติศึกษาเป็นอย่ำนั้น การปฏิบัติอย่างนั้นก็เพื่อความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา สิ่งใดที่เป็นความทุกข์ทรมาร ความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจ ก็เรียกว่า อันไม่พึงปรารถนา แก้ไขด้วยการศึกษา^{๔๔}

ไตรสิกขา หมายถึงสิกขา ๓ คือ ศีล เรียกว่า สीलสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา^{๔๕}

ไตรสิกขา^{๔๖} คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ แต่พูดในฐานะที่เป็นระบบฝึกฝนอบรม เมื่อจัดเป็นระบบฝึกฝนอบรมก็จะฝึกฝนสามมิติเท่านั้นคือ ทางด้านปัญญา ทางด้านศีล ทางด้านจิต ทางด้านปัญญาเป็นเรื่องทางความรู้ ความเข้าใจแนวคิด ค่านิยมที่ถูกต้อง ทางด้านศีลเป็นการควบคุมพฤติกรรม ทางกาย ทางวาจาให้อยู่ในกรอบสอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจ ทางด้านจิตเป็นการพัฒนาจิตให้มีสมาธิพัฒนาจิตให้มีความเพียรพัฒนาจิตให้มีสติ ดังนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ องค์ประกอบนี้เป็น ๓ มิติ ต้องทำไปด้วยกัน เรื่องเดียวกัน ทำไปด้วยกัน เพื่อจุดประสงค์เดียวกัน จึงตรัสรวมกัน ไม่ได้หมายความว่าต้องทำศีลก่อนให้สมบูรณ์ แล้วต้องมาทำสมาธิ ทำสมาธิสมบูรณ์แล้วมาทำปัญญา

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔, ๙ - ๑๒.

^{๔๓} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

^{๔๔} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ: คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร: อุษากการพิมพ์, ธันวาคม, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๕-๑๘๖.

^{๔๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๘๔.

^{๔๖} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, “มัชฌิมาปฏิปทา : สายกลางสองมิติ” ในคอลัมน์ ธรรมะใต้ธรรมาสัน, (หนังสือพิมพ์ข่าวสด ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙), หน้า ๒๙.

สรุปได้ว่า ไตรสิกขา หมายถึง การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง เริ่มจากการรักษาศีล เพื่อขัดเกลาพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของตนเองให้บริสุทธิ์ รวมถึงการฝึกหัดการอยู่ร่วมกันของเพื่อนร่วมงานให้มีความเกื้อกูลต่อกัน และกระบวนการที่สำคัญในการศึกษาต้องพัฒนาตนเองให้บริบูรณ์ด้วยศีลจากนั้นก็ต่อด้วยจิตเพื่อให้บริบูรณ์ด้วยสมาธิ และต่อด้วยปัญญาเพื่อให้บริบูรณ์ด้วยปัญญา เพื่อพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิต ดั่งงามและถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นไปในทางที่ถูกต้องเพื่อพัฒนาตนเอง และสังคมไปสู่จุดหมายสูงสุดในปัจจุบัน และอนาคต

ตารางที่ ๓.๓ ความหมายของไตรสิกขา

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๕๑, หน้า ๑๐๗)	๑)อริสัสสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง ๒)อริจิตตสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่น สมาธิอย่างสูง ๓) อริปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง
บุญมี แพนแก้ว, จริยศาสตร์ (๒๕๓๙, หน้า ๑๙๘)	ขั้นศีล ได้แก่ การเว้นชั่ว ประพฤติดี/ขั้นสมาธิ (จิต) ได้แก่ การฝึกฝนหรืออบรมจิตใจให้เหมาะสม/ขั้นปัญญา ได้แก่ การฝึกฝนอบรมในการพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๕๐, หน้า ๗)	ขั้นตอนการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดั่งงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดั่งงามของมนุษย์
พระพุทธโฆษาจารย์, (๒๕๓๘, หน้า ๔, ๙ – ๑๒)	ไตรสิกขา เป็นทั้งหลักการ และวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย, กามธาตุ และภพทั้งปวง
พระอุปติสสเถระ, (๒๕๔๘), หน้า ๔)	สิกขา หมายถึง การศึกษาเรื่องที่ควรศึกษา การศึกษาอันยอดเยี่ยมและการศึกษาเพื่อความเป็นพระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา)
พุทธทาสภิกขุ, (๒๕๔๙, หน้า ๑๘๕-๑๘๖)	สิ้นราคะสิ้นโทสะ สิ้นโมหะ ผลของการปฏิบัติสิกขาเป็นอย่างนั้น การปฏิบัติอย่างนั้นก็เพื่อความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา

ตารางที่ ๓.๓ ความหมายของไตรสิกขา (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๓๐, หน้า ๔๘๔)	ไตรสิกขา หมายถึงสิกขา ๓ คือ ศีล เรียกว่า สีลสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา
เสฐียรพงษ์ วรรณปก (๒๕๔๙, หน้า ๒๙)	ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ องค์ประกอบนี้เป็น ๓ มิตี ต้องทำไปด้วยกัน เรื่องเดียวกัน เพื่อจุดประสงค์เดียวกัน ไม่ได้หมายความว่าต้องทำศีลก่อนให้สมบูรณ์ แล้วต้องมาทำสมาธิ ทำสมาธิสมบูรณ์แล้วมาทำปัญญา

๓. ความสำคัญของไตรสิกขา

ไตรสิกขานั้น สามารถจำแนกพุทธโอวาทที่แสดงถึงความสำคัญของไตรสิกขาออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

๑) ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อกำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลาย ดังปรากฏ ในอนุพุทธสูตร ว่าด้วยการตรัสรู้ธรรมเป็นเหตุสิ้นภพ ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดธรรม ๔ ประการ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติเราถอนหาได้แล้ว ภวเนตติสิ้นไปแล้ว ธรรมเหล่านี้คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติอันยอดเยี่ยมพระโคตมผู้มีศได้ตรัสรู้แล้ว ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อความรู้อย่าง^{๔๗}

๒) ไตรสิกขารากฐานที่สำคัญของพระวินัย ดังปรากฏในวัชชีปุตตสูตร ว่า

พระพุทธองค์ ทรงให้คำแนะนำภิกษุรูปหนึ่งว่า หากเธอไม่อาจประพฤติปฏิบัติตามสิกขา บทที่บัญญัติไว้ได้ครบถ้วนบริบูรณ์ ก็ให้พึงศึกษาปฏิบัติในสิกขา ๓ เพื่อการละราคะ โทสะ โมหะ ทำให้เป็นผู้ไม่ประกอบอกุศลกรรม^{๔๘} เพราะสิกขา ๓ ประการนี้เป็นที่รวมของสิกขาบท นั่นเอง^{๔๙}

๓) ไตรสิกขาเป็นกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนามนุษย์เป็นกระบวนการพื้นฐานในการฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น ดังที่แสดงในปฐมสิกขาสูตร ว่า

^{๔๗} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑/๑-๒.

^{๔๘} อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

^{๔๙} อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒, ๒๐/๘๘/๓๑๔, ๒๐/๘๙/๓๑๗.

ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำพอประมาณในสมาธิ และปัญญา ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระโสดาบัน หรือเป็นพระสกทาคามี ขณะที่ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล และสมาธิทำพอประมาณในปัญญา ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระอนาคามี ส่วนภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง^{๕๐}

จุดประสงค์ในการปฏิบัติตามไตรสิกขา ท่านกล่าวไว้ในคำบอกอนุศาสน์ที่พระอุปัชฌาย์ท่านสอนพระภิกษুবวใหม่ตอนหนึ่งสรุปเป็นภาษาไทยได้ว่า

๑) ศีล เมื่ออบรมดีแล้ว ย่อมได้สมาธิเป็นอันสงส

๒) สมาธิ เมื่ออบรมดีแล้ว ย่อมได้ปัญญาเป็นอันสงส

๓) ปัญญา เมื่ออบรมดีแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากกิเลส กล่าวคือ กามกิเลส ภวกิเลส และกิเลสคืออวิชชา

ไตรสิกขา จึงสอนเพื่อให้เจริญให้มีขึ้นในส่วนที่ดี ที่เป็นกุศล ให้ละในส่วนที่ไม่ดี ที่เป็นกิเลส เพราะเมื่อกิเลสเกิดขึ้น ย่อมมีความต้องการ ความอยากได้ไม่มีประมาณ ขาดความพอเพียงในความสามารถของตน^{๕๑}

การศึกษา เป็นการเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา จึงเป็นอิสระหลุดพ้นจากการบีบคั้นของอำนาจกิเลสตัณหาดังคำกล่าวที่ว่า “ทุกข์มีเพราะยึด ทุกยึดเพราะอยาก ทุกข์มากเพราะพลอย ทุกข์น้อยเพราะหยุด ทุกข์หลุดเพราะปล่อย” เมื่อปล่อยวางแล้วย่อมหลุดพ้นทุกข์ และพบความสุขสงบคือสันติ ดังนั้นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงผู้บรรลุวิมุตติ คือเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เพราะฉะนั้นวิมุตติจึงเป็นเป้าหมายของการศึกษาตามหลักไตรสิกขาตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้^{๕๒}

ความสำคัญของไตรสิกขาไว้พอสรุปได้ว่า ไตรสิกขา นี้เมื่อนำมาแสดงเป็นคำสอนในภาคปฏิบัติต่างๆ ไป ได้ปรากฏในหลักที่เรียกว่า โอวาทปาติโมกข์^{๕๓} (พุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ ๓ อย่าง) คือ

^{๕๐} อกฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒ – ๓๑๔.

^{๕๑} บุญมี แท่นแก้ว และอุดมลักษณ์ แท่นแก้ว, **พระธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗.

^{๕๒} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑ – ๔๒.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒๗.

การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทั้งทางกาย ทางวาจา จัดเป็น ศีลการบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม จัดอยู่ในการปฏิบัติจิตขั้นที่เรียกว่า สมาธิ การทำจิตของตนให้ผ่องใส จัดเป็นการฝึกปฏิบัติในขั้นสูงสุดเรียกว่า ปัญญา

ความสำคัญของการศึกษา พอสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรม ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใด จัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมคือสร้างมนุษยธรรมขึ้นมา แล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้า ก้าวหน้าไปนับตั้งแต่ว่า ละสังขัตตญาณอย่างสัตว์แล้วก็มีความคิดเห็นอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษยธรรมที่ส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษา ก็คือการพัฒนามนุษยธรรมให้ขึ้นมาในทิศทางที่ถูกต้อง คือละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว กิเลสไม่ว่าจะเกิดบุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพ นี่คือนิยามเป้าหมายของการศึกษา^{๕๔}

ความสำคัญของไตรสิกขาเพื่อความพ้นทุกข์อย่างถาวร โดยสังเคราะห์เข้ากับอริยมรรคมีองค์ ๘ ว่า

สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สงเคราะห์เข้าในศีล

สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สงเคราะห์เข้าในสมาธิ

สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สงเคราะห์เข้าในปัญญา

เพราะเหตุนี้ การศึกษาสัมมาปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์อย่างถาวร และเพื่อบรรลุผลนิพพานอันเป็นบรมสุขจึงต้องศึกษาและปฏิบัติไตรสิกขา คือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ซึ่งกล่าวโดยย่อ คือสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน/ภาวนา อันมีศีลเป็นบาทนั่นเอง^{๕๕}

จากการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาวิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการตามหลักไตรสิกขาของหลักสูตรดุขฎิ บัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ” ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการวิจัย ดังนี้

ด้านศีล (การควบคุมรักษาดนให้ปรกติ ปฏิบัติงานอยู่บนพื้นฐานของความสุจริต ไม่ตั้งอยู่ในความเบียดเบียน) องค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ มีกฎ ระเบียบ และข้อปฏิบัติให้บุคลากรได้ปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองอย่างเคร่งครัด รวมทั้งมีการจัดฝึกอบรมให้บุคลากรทุกคนรับผิดชอบต่อน้ำที่การทำงานอย่างเต็มที่ มีการรณรงค์เรื่องความประพฤติสุจริตต่อหน้าที่ ฝึกอบรมให้รู้จักดำรงชีวิตโดยการนำหลักศีลธรรมเป็นแนวทางในการประพฤติตน

^{๕๔} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ : คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร: อุษากการพิมพ์, ธันวาคม, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐๕ - ๒๐๖.

^{๕๕} พระภิกษุวิสุทฐิคุณ (เสริมชัย ขยมงคล), คู่มือปฏิบัติไตรสิกขา (ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา), กองงานสื่อสิ่งพิมพ์ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม: ราชบุรี, ๒๕๔๗, หน้า ๑.

ด้านสมาธิ (ความตั้งใจปฏิบัติงาน สภาวะจิตที่สามารถทนต่ออารมณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบ มีจิตตั้งมั่นจดจ่อและมีความพร้อมสำหรับการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ) โดยองค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ มีการจัดให้บุคลากรมีการฝึกอบรมจิตโดยฝึกอบรมโดยการนั่งสมาธิเพื่อฝึกจิตใจของตนเองให้สงบมีสติ ส่งเสริมให้กำลังใจ และมีความมุ่งมั่นต่อการพัฒนางานให้บรรลุเป้าหมาย

ด้านปัญญา (ความเข้าใจ ความรอบรู้ ความเชี่ยวชาญ ความสามารถในการปฏิบัติงาน และสามารถแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากการปฏิบัติงานได้ทันที่ สามารถแก้ไขปัญหาได้ทันที โดยใช้หลักการคิด พิจารณาตามอย่างถ่องแท้ ละเอียดและรอบคอบ (โยนิโสมนสิการ) แก้ไขปัญหาในการปฏิบัติหน้าที่ในหน่วยงานได้เท่าทันกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อให้บุคลากรทุกคนมีความพึงพอใจในความสำเร็จตามแผนงานที่ตั้งไว้ร่วมกันและให้ความสำคัญกับการใช้ปัญญาในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

สรุปได้ว่า ไตรสิกขา เป็นหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกทุกคนควรนำมาปฏิบัติ เพื่อพัฒนาตนเองให้มีชีวิตที่ดีงาม เพื่อจัดปรับเตรียมสภาพชีวิตสังคม ให้อยู่ในภาวะที่เหมาะสมและดำเนินการต่างๆ สู่จุดหมายของชีวิตตลอดจนสังคมและประเทศชาติ

ตารางที่ ๓.๔ ความสำคัญของไตรสิกขา

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑/๑-๒.	ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อกำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลาย
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐ – ๓๑๑.	ไตรสิกขารากฐานที่สำคัญของพระวินัย
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒, ๒๐/๘๘/๓๑๔, ๒๐/๘๙/๓๑๗.	สิกขา ๓ ประการนี้เป็นที่รวมของสิกขาบท
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒ – ๓๑๔.	ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำพอประมาณในสมาธิ และปัญญา ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระโสดาบัน หรือเป็นพระสกทาคามี

ตารางที่ ๓.๔ ความสำคัญของไตรสิกขา (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
บุญมี แท่นแก้ว และอุดมลักษณ์ แท่นแก้ว, (๒๕๔๖, หน้า ๒๗)	๑) ศีล เมื่ออบรมดีแล้ว ย่อมได้สมาธิเป็นอานิสงส์ ๒) สมาธิ เมื่ออบรมดีแล้ว ย่อมได้ปัญญาเป็นอานิสงส์ ๓) ปัญญา เมื่ออบรมดีแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากกิเลส
พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต), (๒๕๔๖, หน้า ๔๑ – ๔๒)	ผู้บรรลุวิมุตติ คือเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เพราะฉะนั้น วิมุตติจึงเป็นเป้าหมายของการศึกษา ตามหลักไตรสิกขาตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), (๒๕๔๔), หน้า ๒๒๗)	การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทั้งทางกาย ทางวาจา จัดเป็น ศีล การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม จัดอยู่ในการปฏิบัติ จิตขั้นที่เรียกว่า สมาธิ การทำจิตของตนให้ผ่องใส จัดเป็นการฝึกปฏิบัติในขั้น สูงสุดเรียกว่า ปัญญา
พุทธทาสภิกขุ, (๒๕๔๙, หน้า ๒๐๕ – ๒๐๖)	การพัฒนามนุษยธรรมให้ขึ้นมาในทิศทางที่ถูกต้อง คือ ละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว กิเลสไม่ อาจเกิดบุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพ นี่คือเป้าหมายของการศึกษา

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ พระพุทธศาสนานั้นมีหลักธรรมในการส่งเสริมทาง ความเจริญ ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และวัตถุเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์มีหลักการทั้งหมดที่ จะสร้างเสริมภาพในชีวิตของทุกคนเพื่อให้คนมีความอิสระอย่างแท้จริง

หลักการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธนั้น มี ๒ มิติ คือ^{๕๖}

๑) มองมนุษย์ในฐานะที่เป็นบุคคล หมายถึง การมองว่ามนุษย์เป็นทรัพยากรอย่างหนึ่ง ของสังคมเรียกว่า ทรัพยากรมนุษย์ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรมีคุณค่าอย่างยิ่งและจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการ พัฒนาทรัพยากรนี้

^{๕๖} พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาการเมืองการปกครอง”, เอกสารประกอบการเรียนวิชา ปี ๒๕๕๐, (อัสสัมชัญ).

๒) มองมนุษย์ในฐานะที่เป็นชีวิต คือ ทั้งกายและใจ การพัฒนาข้อนี้เป็นการวางกรอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในเชิงรูปธรรมและนามธรรม คือ การมองมนุษย์ในแง่องค์ประกอบของชีวิต

ตารางที่ ๓.๕ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ, (๒๕๕๐, อัดสำเนา)	๑.มองมนุษย์ในฐานะที่เป็นบุคคล ๒.มองมนุษย์ในฐานะที่เป็นชีวิต

ความหมายของการพัฒนามนุษย์เชิงพุทธ

การพัฒนามนุษย์มีแหล่งใหญ่อยู่ที่มโนกรรม ซึ่งเป็นต้นกำเนิดแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติที่ปรากฏในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความเห็น ความเชื่อ เจตจำนงหรือทัศนคติ เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้เกิดกายกรรม และวจีกรรม ตามมาอย่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมื่อคิดอย่างใดก็จะทำและพูดเช่นนั้น หรือเมื่อทำและพูดอย่างใดก็จะสะท้อนถึงความคิดว่าเป็นอย่างไร ดังนั้น การมีความเข้าใจในมโนกรรมว่า มีความสำคัญและส่งผลอย่างไร ทั้งต่อตนเองและต่อโลก ย่อมจะทำให้เราสามารถเลือกที่จะประกอบมโนกรรมที่ถูกต้อง และส่งผลดีทั้งต่อตนเองและต่อโลก นั่นคือ การทำให้เกิดการพัฒนาตนและโลกไปในทิศทางที่ถูกต้องพร้อมกันไป^{๕๗}

เมื่อมนุษย์เป็นผู้สร้างอารยธรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกโดยมีมโนกรรมอยู่เบื้องหลัง ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของสิ่งเหล่านี้ ดังนั้นการพัฒนามนุษย์ที่อาศัยมโนกรรมที่ถูกต้อง จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างอารยธรรม สร้างสังคมที่มีความสงบสุขต่อไป และด้วยเหตุที่มโนกรรมเป็นตัวชี้วัดถึงทิศทางแห่งการพัฒนามนุษย์ ความหมายของคำนี้จึงสามารถเป็นตัวบอกลักษณะของมโนกรรมทางหนึ่ง

ดังนั้นจึงมีความหมายของคำว่า “การพัฒนามนุษย์” ตามนัยโดยทั่วไปและนัยทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

คำว่า “พัฒนา” ในภาษาสันสกฤตมาจาก “วฺรณ” แปลว่า ความเจริญ มาจากบาลีว่า “วฺจฺจน” หรือ “วฺฒฺนะ” แปลว่า ความเจริญ ความงอกงาม เพิ่มขึ้น ฝึกฝน ทำให้ยืนยาวขึ้น และนำมาใช้ในภาษาไทย ก็มีความหมายว่า ความเจริญ ความงอกงาม การขยายขยาย^{๕๘}

^{๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษากับการวิจัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๘๓.

^{๕๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๘๐.

คำว่า “พัฒนา” หรือ “วัฒนา” ในภาษาบาลีนั้น แปลว่า รก คือ รกอย่างหนาแน่น เช่น รกหญ้า ผมบนศิริษะรก ก็เรียกว่า พัฒนา คือ เป็นความเจริญด้วยเหมือนกัน ถ้าบุคคลมีความประพฤติหรือการกระทำที่ไม่มีประโยชน์อะไรในโลกนี้ก็เรียกว่า คนทำโลกให้รกรวมความคำว่า “พัฒนา” แปลว่า ทำให้รก หรือสร้างความรก ถ้าจะให้รกไปด้วยคนดี หรือทรัพยากรมนุษย์ที่ดีแล้ว จำเป็นต้องส่งเสริมปลูกสร้าง ทศนคติโดยต้องพัฒนาทางจิตซึ่งเป็นผู้นำของกาย ถ้าจะให้รกไปด้วยปัญหายุ่งยาก รกไปด้วยความโกลาหลวุ่นวายก็ต้องพัฒนาวัตถุ การพัฒนาที่สมบูรณ์แบบจำเป็นต้องพัฒนาให้ครบทั้ง ๒ ด้าน กล่าวคือ ควรพัฒนาทั้งทางวัตถุ และทางจิตใจให้ควบคู่กับทศนคติ โดยเฉพาะทศนคติเป็นการพัฒนาทางด้านจิตใจจะต้องเน้นเป็นพิเศษ เพราะการพัฒนาถูกต้องดีแล้ว ก็จะสามารถควบคุมการพัฒนาทางด้านวัตถุให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องได้และการพัฒนาจิตที่ถูกต้องก็คือ พัฒนาจิตให้มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจจนกระทั่งพัฒนาจิตให้มีสมาธิ ตั้งมั่น มั่นคง สะอาดสว่างจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย จนเป็นจิตที่ควรแก่การทำงาน สามารถจะนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวันได้^{๕๙}

นักปราชญ์ผู้รู้ศัพทศาสตร์ได้ให้ความหมายของคำว่า “มนุษย์” เมื่อประมวลแล้วคงได้ความหมายเป็น ๓ ประการ คือ^{๖๐}

- ๑) คำว่า “มนุษย์” หมายความว่า เป็นเหล่ากอ, เชื้อสายหรือลูกหลานของมนู
- ๒) คำว่า “มนุษย์” หมายความว่า เป็นผู้รู้เหตุและมีใช้เหตุ ซึ่งได้แก่ผู้ที่รู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักบาป บุญ คุณและโทษนั่นเอง ผู้รู้จักประโยชน์ และมีใช้ประโยชน์
- ๓) คำว่า “มนุษย์” หมายความว่า ผู้มีใจสูง สูงโดยหนาขึ้น มากขึ้นพอกพูนขึ้นก่อขึ้น สัมผัสขึ้น คือ ปฏิบัติฝึกหัดอบรมสั่งสมขึ้นนั่นเอง ใจที่ประกอบด้วยมนุษยธรรม คุณธรรมมีศีลธรรมหรือใจที่คิดเป็นบุญเป็นกุศล

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อเรื่องจิต เพราะจิตเป็นผู้บังคับบัญชาให้บุคคลมีพฤติกรรมต่างๆ ได้ ในการพัฒนาจิตของบุคคลตามแนวพุทธนี้เป็นการฝึกให้บุคคลมีจิตใจสงบถือว่า เป็นการทำให้บุคคลได้พัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมตามที่สังคมต้องการ ผู้ที่ได้รับการอบรมทางจิตให้ถูกวิธีจะสามารถพัฒนาจิตได้ คำกล่าวที่ได้ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” จึงเป็นความจริง เพราะเมื่อบุคคลมีจิตใจสงบและคิดแต่ในสิ่งที่ดีแล้ว ก็จะมีผลทำให้ร่างกาย พฤติกรรม หรือการประพฤติปฏิบัติเป็นไปแต่ในสิ่งที่ดีงาม การพัฒนาจิตตามแนวพระพุทธศาสนานั้น บุคคลทุกคนจำเป็นที่จะต้องลงมือฝึก

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๙๒.

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๖๒.

ปฏิบัติด้วยตนเอง จึงจะสามารถพัฒนาจิตได้ เพราะการพัฒนาจิตใจในลักษณะนี้ เป็นการฝึกจิตใจให้ลดจากกิเลสและเกิดความอดกลั้นต่อสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย

ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ การที่มนุษย์เราจะมีชีวิตที่ดีงาม เราจะต้องศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นไป ในระบบการดำเนินชีวิตของเราซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เมื่อเราฝึกฝนพัฒนามีการศึกษา ก็ทำให้การดำเนินชีวิตของเราดีขึ้น แต่ถ้าเราไม่เรียนรู้ ไม่ฝึก เราที่เป็นมนุษย์นั้นก็ดำเนินชีวิตให้ไม่ดีเลย ทั้งนี้เพราะมนุษย์อยู่ด้วยสัญชาตญาณอย่างเดียวไม่พอ^{๖๑}

การพัฒนาบุคคล ต้องมีการปฏิบัติ ศีล สมาธิ และปัญญา การศึกษาที่สมบูรณ์ต้องทำให้ความเป็นมนุษย์ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ อันประกอบด้วย

๑) ความฉลาดหรือสติปัญญาในขั้นพื้นฐานพอตัว คือ พอแก่ความต้องการ คือ การเรียนหนังสือ

๒) มีความรู้เรื่องวิชาชีพและอาชีพพอตัว คือ การเรียนอาชีพ

๓) มีมนุษยธรรม คือ มีความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้อง คือ การเรียนความเป็นมนุษย์ ซึ่งกระทำได้ด้วยการสอน การอบรมจริยธรรม^{๖๒}

การพัฒนาตามความหมายของพระพุทธศาสนา ก็คือ ภาวนา หมายถึง การทำให้เป็น ให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา ซึ่งมีการพัฒนา ๔^{๖๓} คือ ประกอบด้วย

๑) กายภาวนา คือ การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒) สีลภาวนา คือ การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

๓) จิตภาวนา คือ การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

^{๖๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ถึงเวลาพัฒนาคนกันใหม่*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๐.

^{๖๒} พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปญฺโญ), *เป้าหมายของการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิพพาน, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕.

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐.

๔) ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ เป็นกระบวนการในการพัฒนามนุษย์ในองค์การโดยการนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นฐานคิด ให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน มีความเจริญเติบโตทั้งทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ด้วยวิธีการพัฒนาองค์การและการพัฒนาฝึกอบรม มีจุดประสงค์ในการปรับปรุงผลงานและพัฒนามนุษย์ไปสู่พหุภูมิที่ดีกว่าเดิม^{๖๔}

ความหมาย การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นการมองมนุษย์ในฐานะทรัพยากร คือ เป็นทุน เป็นปัจจัยใน การที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ส่วนการพัฒนาคนโดยมองคนในฐานะเป็นมนุษย์ มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของเขาเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมาย จุดหมายของชีวิตคือ ความสุข อิสระภาพ ความดี ความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล^{๖๕}

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นี้สำคัญที่สุด เมื่อพัฒนามนุษย์ขึ้นไปก็จะค่อยๆ ทำให้คนนั้นห่างออกไปจากการที่จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของตัณหา มานะ ทิฐิ คือ ถูกตัณหา มานะ ทิฐิ ครอบงำน้อยลง เมื่อครอบงำน้อยลงก็เป็นอิสระแก่ตัวมากขึ้น สามารถทำสิ่งที่ตั้งใจได้มากขึ้น การที่จะสร้างสันติก็มีทางเป็นไปได้โดยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ก็คือการศึกษา ซึ่งได้แก่ศึกษานั่นเอง^{๖๖}

การจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรม ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใด จัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมคือสร้างมนุษยธรรมขึ้นมา แล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้า ก้าวหน้าไปนับตั้งแต่ว่า ละสังขยาตญาณอย่างสัตว์แล้วก็มี ความคิดนึกอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษยธรรมก็ส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษา ก็คือการพัฒนามนุษยธรรมให้มันมาในทิศทางที่ถูกต้อง คือละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว กิเลสไม่อาจจะเกิด บุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพ นี่คือเป้าหมายของการศึกษา^{๖๗}

^{๖๔} ฌาน ธรรมวิจารณ์, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก, ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑.

^{๖๖} พระธรรมปิฎก, ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๓.

^{๖๗} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ : คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร: อุษากาพิมพ์, ธันวาคม ๒๕๔๙), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

ความคิดเห็นภาพรวมการพัฒนาของประเทศในเชิงบริหารบุคคลว่า มนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาสังคม สังคมที่เกื้อกูลต่อความเป็นอยู่ที่ดีงามนั้นจำเป็นต้องเป็นสังคมที่สงบสุข มั่นคง และราบรื่น มีโภคทรัพย์ ปราศจากความยากจนและสามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ มีการจัดระเบียบหรือองค์การทางสังคมที่เอื้อให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาสังคมเพื่อการพัฒนาบุคคลจึงต้องสร้างเงื่อนไขแวดล้อมดังกล่าวให้เกิดมีขึ้นในสังคม พุทธธรรมนั้นมองโลกและชีวิตอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นเหตุปัจจัยอาศัยกัน การพัฒนาชีวิตหรือการพัฒนาบุคคล จึงแยกไม่ออกจากการพัฒนาสังคม^{๖๘}

สรุปได้ว่า ในสังคมทุกๆ สังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมในเมืองหรือสังคมในชนบท ล้วนจะต้องดิ้นรน แสวงหา เพื่อการอยู่รอด แต่ในทางกลับกัน สิ่งที่เราแสวงหามาทั้งชีวิตก็ให้เราได้พบกับความสละสลวยสบายแค่นี้ปัจจุบัน แต่สิ่งที่มนุษย์จะต้องได้รับประโยชน์สูงสุด ก็คือ การพัฒนาในด้านร่างกายที่ดี จิตใจที่ได้รับการฝึกฝน ด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ให้เป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูง เป็นมนุษย์ที่ประเสริฐ จึงจะเรียกได้ว่าได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริง

ตารางที่ ๓.๖ ความหมายของการพัฒนามนุษย์เชิงพุทธ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๔, หน้า ๘๓)	การทำให้เกิดการพัฒนาตนและโลกไปในทิศทางที่ถูกต้องพร้อมกันไป
ราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๒๕, หน้า ๕๘๐)	ความเจริญ ความมั่งคั่ง การขยับขยาย
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๓๙, หน้า ๙๒)	พัฒนาจิตให้มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ จนกระทั่งพัฒนาจิตให้มีสมาธิ ตั้งมั่น มั่นคง สะอาด สว่างจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๐, หน้า ๖๒)	๑) มนุษย์ หมายความว่า เป็นเหล่ากอ ๒) มนุษย์ หมายความว่า เป็นผู้รู้เหตุและมีไข้เหตุ ๓) มนุษย์ หมายความว่า ผู้มีใจสูง

^{๖๘} พระไพศาล วิสาโล, การศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏ เชียงราย, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

ตารางที่ ๓.๖ ความหมายของการพัฒนามนุษย์เชิงพุทธ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต (๒๕๔๐, หน้า ๓๐)	ชีวิตมนุษย์ คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ การที่มนุษย์เราจะมีชีวิตที่ดีงาม เราจะต้องศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นไปในระบบการดำเนินชีวิตของเราซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา
พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ (๒๕๓๗, หน้า ๑๕)	๑) ความฉลาดหรือสติปัญญาในขั้นพื้นฐานพอตัว ๒) มีความรู้เรื่องวิชาชีพและอาชีพพอ ๓) มีมนุษยธรรม
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๖, หน้า ๗๐)4	๑) กายภาวนา คือ การเจริญกาย ๒) สีลภาวนา คือ การเจริญศีล ๓) จิตภาวนา คือ การเจริญจิต ๔) ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา
ฉาน ธรรมวิจารย์, (๒๕๔๔, หน้า ๒)	การนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นฐานคิด ให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน มีความเจริญเติบโตทั้งทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ด้วยวิธีการพัฒนาองค์การและการพัฒนาฝึกอบรม
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๓, หน้า ๕๑)	๑.เป็นทุน เป็นปัจจัยใน การที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ๒.เป็นมนุษย์ของเขาเอง มีจุดหมายของชีวิตคือความสุข ความงามของชีวิต
พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ), ๒๕๔๙, หน้า ๒๐๕-๒๐๖)	คือการพัฒนามนุษยธรรมให้มันมาในทิศทางที่ถูกต้องคือละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว บุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพ นี่คือเป้าหมายของการศึกษา
พระไพศาล วิสาโล, (๒๕๔๒, หน้า ๒)	มนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาสังคม สังคมที่เกื้อกูลต่อความเป็นอยู่ที่ดีงามนั้นจำเป็นต้องเป็นสังคมที่สงบสุข มั่นคงและราบรื่น

ปรัชญาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ

เมื่อเปรียบเทียบปรัชญาของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธกับปรัชญาของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลักซึ่งเป็นแนวความคิดที่ใช้อยู่ในปัจจุบันจะมีทั้งความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกัน กล่าวคือ มีเป้าหมายในการพัฒนาปรับปรุงทรัพยากรมนุษย์เหมือนกันแต่แตกต่างกันที่เป้าหมายในการพัฒนาปรับปรุง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลักจะพัฒนามนุษย์เพื่อสนองตอบความต้องการขององค์การในด้านการเพิ่มผลผลิตตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์ ทรัพยากรมนุษย์หรือเศรษฐศาสตร์ทุนมนุษย์ หรือเพื่อการเรียนรู้สนองความต้องการของมนุษย์เองตามแนวคิดของปรัชญามนุษย์นิยม แต่การพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธธรรมมีปรัชญาที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐที่พัฒนาให้ดีขึ้นได้ สามารถที่จะเรียนรู้จนมีปัญญา เข้าถึงสัจธรรมได้ มนุษย์สามารถพัฒนาไปสู่ภพภูมิที่ดีกว่าเดิมได้ ทั้งในระดับโลกียภูมิสำหรับมนุษย์ปุถุชนทั่วไป และระดับโลกุตระภูมิสำหรับการพัฒนาเป็น “อริยบุคคล” บุคคลที่มีภูมิธรรมเหนือกว่า “ปุถุชน” ที่ยังถูกรอบงำด้วย “อวิชชา” (ซึ่งเป็นที่มาของกิเลส ทำให้เกิดความโลภ ความโกรธเกลียด อาฆาตแค้น แย่งชิงทรัพยากร คดโกง ฉ้อราษฎร์บังหลวง จริยธรรมตกต่ำ และทำลายล้างกันทั้งในระดับบุคคล ระดับประเทศ และระดับระหว่างประเทศ เป็นปัญหาสำคัญของชาวโลกทุกวันนี้)

ปรัชญาประการที่สองของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธคือการใช้หลักอริยสัจ ๔ ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลัก โดยที่ตามหลักธรรมอริยสัจ ๔ จะเริ่มต้นที่ “ทุกข์” คือการเข้าใจปัญหาของชีวิตที่ต้องมีการแก้ไข ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของตะวันตกนั้นจะใช้แนวทางการมุ่งแก้ปัญหา (Problem Orientation) กล่าวคือการค้นหาปัญหาขององค์การหรือของบุคคลในองค์การที่ทำให้องค์การมีประสิทธิภาพไม่เป็นไปตามเป้าหมาย จึงต้องทำให้มีการพัฒนาเสริมสร้างทั้งความรู้ ทักษะ ปรับเปลี่ยนทัศนคติ เพื่อให้มนุษย์ในองค์การนั้นทำงานให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลมากขึ้น หรือหากยังไม่มีปัญหาก็มองหาโอกาสความเป็นไปได้ที่จะทำให้อัตราการผลิตเพิ่มขึ้น กำหนดเป็นเป้าหมายในการพัฒนาและดำเนินการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายนั้น ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธก็ใช้หลักการเดียวกันนี้คือใช้หลักธรรมอริยสัจ ๔ แต่การค้นหาปัญหาดังกล่าว พระพุทธเจ้าชี้ให้มนุษย์เห็นว่ามนุษย์นั้นมีปัญหาที่มี “อวิชชา” หรือมิจฉาทิฐิ ซึ่งหมายถึงมนุษย์มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนในเรื่องชีวิต มีความเข้าใจผิดว่าเป้าหมายของการเป็นมนุษย์ที่ดีนั้นคือการเป็นปัจจัยการผลิตที่ดีขององค์การ หรือต้องทำงานสนองความต้องการขององค์การเพื่อที่ตนเองจะได้รางวัลสิ่งตอบแทนหรือเงินมาสนอง “ตัณหา” ความอยากของตน บุคคลที่สามารถสนองตัณหาได้มาก มีกำลังซื้อและบริโภคได้มากตามแนวคิดบริโภคนิยมเรียกว่าผู้ประสบความสำเร็จ เป็นการส่งเสริมความเจริญงอกงามของ “ตัณหาและอุปาทาน” อย่างไม่รู้ตัว ปัญหาที่ใหญ่ที่สุดปัญหาหนึ่งของมนุษย์ปุถุชนก็คือการไม่เห็นปัญหาหรือ “ทุกข์” ของตน หลงเข้าใจผิดว่า “ทุกข์” คือ “สุข” และพยายามดิ้นรนแสวงหาวัตถุมารสนอง “ตัณหา” ของตน และเข้าใจว่าบุคคลที่ไม่เป็นปัจจัยการผลิตที่ดีของ

องค์การคือบุคคลที่ไร้ประโยชน์ เมื่อเขา ไร้คุณค่า และบุคคลที่เสพบริโภคแต่น้อยกลายเป็นบุคคลสิ้นไร้ไม้ตอก หย่อนความสามารถจึงไม่สามารถสนองตัวแทนได้ ในหลักพื้นฐานเรื่องนี้จึงทำให้เป็นภารกิจสำคัญของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธทั้งที่เป็นฆราวาสและพระภิกษุในการชี้ให้มนุษย์เห็น “ทุกขัง” คือปัญหาที่แท้จริงของมนุษย์เพื่อที่จะนำไปสู่การค้นหาสาเหตุและทางแก้ปัญหารากเหง้า แทนที่จะมีความเข้าใจพุทธธรรมที่ผิดๆ หรือแต่เพียงผิวเผิน ไม่เข้าใจหลักพุทธธรรมที่แท้จริง นำพาไปสู่การพัฒนาที่คลาดเคลื่อนห่างไกลจากคำสอนของพระพุทธเจ้า

หลักปรัชญาประการที่สามคือ การคิดเป็นระบบ (Systems Thinking) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ มีการคิดเชิงระบบเช่นเดียวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลัก กล่าวคือ หลักธรรมปฏิจาสัมปทา หรืออทิปปัจจยตา ซึ่งกล่าวถึงเหตุปัจจัยที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป) หรือหลักธรรมปรโตโฆสะ ที่กล่าวถึงสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ปฏิบัติธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพุทธธรรมนั้นกล่าวถึงเรื่องสภาพแวดล้อมหรือบริบทมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงต้องเลือกสถานที่ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลักมีแนวคิดว่าการพัฒนามนุษย์นั้นเป็นระบบย่อยอยู่ในองค์การ ดังนั้นจึงต้องมีเป้าหมายในการพัฒนาที่สนองตอบต่อองค์การและตัวแทนของมนุษย์ แนวคิดของพุทธธรรมและของตะวันตกเหมือนกันที่กิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นมีบริบทที่ต้องคำนึงถึง แต่มิได้หมายความว่าหากสภาพแวดล้อมของกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อยู่ภายใต้อิทธิพลของ “อวิชชา” แล้ว การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การก็จะต้องอนุโลมไปตามนั้นด้วย แต่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องผลักดันให้องค์การเกิดการเรียนรู้เกิดปัญญา ทั้งนี้โดยอาศัยกระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์การ (Organizational Change) (ซึ่งจะกล่าวต่อไป) ประเด็นที่สำคัญที่ต้องกล่าวถึง ณ ที่นี้ คือกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม แต่ไม่อนุโลมตามกิเลสจากสิ่งแวดล้อม ไม่ถึงกับขัดแย้งอย่างรุนแรงแต่มีสติรู้ว่ายอมทำตามไปตามสมมติสัจจะของสังคม เช่นเดียวกับ “เกมฟุตบอล” มีกฎกติกาที่ต้องปฏิบัติตาม แต่ก็ปฏิบัติตามกติกาสมมติตามเกม ไม่ใช่สาระของชีวิต ไม่ใช่สัจธรรม หากกติกาไม่ถูกต้อง สิ่งที่ต้องทำคือการเปลี่ยนกติกาเปลี่ยนเป้าหมายของเกมให้ไปสู่ “ปัญญา” มากขึ้น

สรุปได้ว่า หลักปรัชญาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธที่กล่าวข้างต้น มีสามประการ กล่าวคือ ประการแรก มนุษย์พัฒนาปรับปรุงให้ไปเกิดใหม่ในภพภูมิที่ดีขึ้นได้ ประการที่สองต้องชี้ให้มนุษย์เห็นปัญหาของชีวิตคือ “ทุกขัง” เสียก่อน และประการที่สามคือการพัฒนาต้องคำนึงถึงบริบทของการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นในระดับองค์การ หรือนอกองค์การ จากหลักปรัชญาสามประการข้างต้น ทำให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางพุทธมีเป้าหมายในการพัฒนาแตกต่างจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลัก ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

เป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของกระแสหลักนั้น มีเป้าหมายในการพัฒนา ๒ ประการสำคัญ กล่าวคือประการแรกเพื่อการพัฒนาผลงาน (Performance) ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผล ผลิตภาพของบุคคลและองค์กร ประการที่สองพัฒนาเพื่อให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ (Learning)สนองความต้องการของมนุษย์เอง โดยที่เป้าหมายทั้งสองนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรม เป้าหมายทั้งสองประการข้างต้นทำให้เกิดกระบวนทัศน์ในการพัฒนา ๒ แบบ คือกระบวนทัศน์การพัฒนาเพื่อผลงาน (Performance Paradigm) และกระบวนทัศน์การพัฒนาเพื่อการเรียนรู้ (Learning Paradigm) แต่เป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธจะมี ๔ กระบวนทัศน์ ประกอบด้วย ๒ กระบวนทัศน์แรกที่กำลังกล่าวถึงแล้ว สำหรับอีก ๒ กระบวนทัศน์ที่ต่อยอดขึ้นไปคือกระบวนทัศน์การพัฒนาในระดับโลกียธรรม และกระบวนทัศน์การพัฒนาในระดับโลกุตระธรรม

จาก ๔ กระบวนทัศน์การพัฒนาข้างต้นทำให้สรุปได้ว่า เป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธมี ๓ ประการ กล่าวคือ

๑. พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ สมองความจำเป็นขององค์กร มีความสามารถในการประกอบสัมมาอาชีพ
๒. นอกจากพัฒนาให้เป็นคนเก่งมีความสามารถแล้วยังต้องมีศีลธรรม จริยธรรม ทำงานได้อย่างมีความสุข มีสุขภาพจิตดี เป็นคนดีของสังคมประเทศชาติ
๓. พัฒนามนุษย์ไปสู่ระดับอุดมคติตามหลักพุทธธรรม คือสู่ระดับนิโรธหรือนิพพาน ซึ่งจะทำให้มนุษย์มีความสุขที่แท้จริงหรือมีสภาพของการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง

เป้าหมายทั้ง ๓ ประการข้างต้น สื่อถึงระดับขั้นของการพัฒนาตามเป้าหมายด้วย กล่าวคือ หากมนุษย์หรือองค์กรมีประสิทธิภาพแล้ว แต่ยังขาดเป้าหมายข้อที่สอง ขาดจริยธรรมศีลธรรม ก็จะต้องพัฒนาให้เกิดขึ้น หรือหากบุคคลหรือองค์กรนั้นมีทั้งข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ แล้วก็สามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ ๓ ต่อไป อย่างไรก็ตามเป้าหมายการพัฒนานั้นจะขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ขององค์กร หากองค์กรมีวิสัยทัศน์ต้องการเป็นองค์กรที่มีทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถ ประสิทธิภาพในการทำงานแต่ต้องมีศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมด้วย องค์กรที่ว่านี้ก็พัฒนาได้ ๒ ระดับเป้าหมาย ยังไม่พัฒนาไปถึงเป้าหมายระดับที่สามก็ได้ เช่นองค์กรที่เป็นธุรกิจเอกชนหรือองค์กรในภาครัฐ แต่หากเป็นองค์กรทางศาสนาพุทธ เช่น วัด สำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ ทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรเหล่านี้ (เช่น พระภิกษุ) ตามพุทธธรรมแล้วก็สละชีวิตฆราวาสมาบวชก็เพื่อการศึกษาธรรม เผยแพร่พระธรรมคำสอน และปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น องค์กรเหล่านี้เป้าหมายการพัฒนาจึงขึ้นสู่เป้าหมายระดับที่สามได้

เป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ ๓ ประการข้างต้น กล่าวโดยสรุปแล้วคือการพัฒนาเพื่อให้มนุษย์มีชีวิตอันประเสริฐ ซึ่งจะต้องใช้หลักธรรมอริยสัจ ๔ ซึ่งประกอบด้วยทุกข์

สมุทัย นิโรธ และมรรค “มรรค” คือหนทางแห่งการพ้นทุกข์ซึ่งก็คือชีวิตอันประเสริฐนั่นเอง อริยมรรคมีองค์ ๘ หากกล่าวอย่างย่อก็คือหลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา เป้าหมายการพัฒนามนุษย์แนวพุทธสามประการข้างต้น สามารถพัฒนาไปตามลำดับขั้นสามขั้นตอน กล่าวคือขั้นต้นเป็นการพัฒนาระดับศีลหรือไตรสิกขาที่ ๑ ซึ่งตรงกับอริยมรรคในข้อสัมมาวาจา (การมีวาจาชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) และสัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) ซึ่งประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้คือประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์เฉพาะหน้า (ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์) ในขั้นตอนระดับกลางคือการพัฒนาที่ระดับสมาธิซึ่งเป็นไตรสิกขาที่สอง ตรงกับอริยมรรคในข้อสัมมาวายามะ (มีความเพียรชอบ) สัมมาสติ (มีสติชอบ) และมีสัมมาสมาธิ (มีสมาธิชอบ) ซึ่งประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้คือประโยชน์เบื้องกลาง หรือประโยชน์ในระยะปานกลาง (สัมปรายิกัตถะประโยชน์) การพัฒนาในระดับสูงเป็นการพัฒนาไตรสิกขาที่สาม คือปัญญา ตรงกับอริยมรรคข้อสัมมาทิฐิ (มีความคิดเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (มีแนวความคิดชอบ) ซึ่งประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้คือประโยชน์เบื้องปลาย หรือประโยชน์สูงสุด (ปรมาตถะประโยชน์) ทั้งเป้าหมายในการพัฒนาและประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาจะเป็นปัจจัยอิสระที่จะกำหนดกระบวนการ เทคนิควิธีการรวมทั้งหลักธรรมคำสอนที่จะใช้พัฒนา สำหรับกระบวนการพัฒนาชีวิตอันประเสริฐ

จะเห็นว่ากระบวนการพัฒนาจะเริ่มต้นที่ปัจจัยสัมมาทิฐิซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา ส่วนปรโตโฆสะที่ดี (การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยและการมีกัลยาณมิตร)และโยนิโสมนสิการ (การรู้จักคิด คิดเป็น) นั้นเป็นเครื่องเสริมให้เกิดสัมมาทิฐิ เมื่อเกิดสัมมาทิฐิคือความเห็นที่ถูกต้องแล้วจะพัฒนาไปสู่การกระบวนการของการศึกษาซึ่งก็คือไตรสิกขา ประกอบด้วยอริศีล อริจิต (สมาธิ) และอริปัญญา กระบวนการศึกษาหรือไตรสิกขานี้จะบรรลุเป้าหมายได้ด้วยมรรค ๘ คือการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ซึ่งได้กล่าวแล้วข้างต้น ทั้งอริศีล อริจิตและอริปัญญาจะนำไปสู่จุดหมายชีวิตทั้งสามระดับคือประโยชน์เฉพาะหน้า (ปัจจุบัน) ประโยชน์ในระยะปานกลางและประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์จะพึงพัฒนาไปได้ เป้าหมายและประโยชน์ที่จะได้จากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธที่กล่าวข้างต้นจะเป็นทั้งเป้าหมายและประโยชน์ของปัจเจกบุคคลและองค์กร การปัจเจกบุคคลและองค์กรเป็นองค์ประกอบหลักของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แต่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยังมีองค์ประกอบอื่นๆ อีก รายละเอียดมีดังนี้

การพัฒนาพฤติกรรมในไตรสิกขา^{๗๐}

ในการฝึกหรือพัฒนาคนให้มีความรับผิดชอบนั้น ถ้าเริ่มจากไตรสิกขา ศิลจะเป็นเรื่องของ การวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ ระเบียบเป็นวินัยขึ้นมา โดยมากจะใช้วินัยนี้เป็นฐานก่อน ทำให้คนที่ไม่มีความรับผิดชอบต้องมีความรับผิดชอบ โดยที่คนต้องทำตามกฎเกณฑ์กติกาที่กำหนดขึ้นนั้น ในขณะที่ เป็นต้น ถ้าความสำนึกในจิตใจของเขายังไม่มี การปฏิบัตินั้นก็แค่พฤติกรรมที่แสดงออกมาในชั้นศีล เท่านั้น ศิลอย่างนี้ยังไม่มั่นคง เพราะไม่ได้เกิดจากจิตสำนึก ไม่มีการพัฒนาด้านจิตมาช่วยหนุนจึงต้อง ฝึกด้านจิตเข้ามาร่วมด้วย เช่น ให้มีบรรยากาศที่ดีงาม มีความสบายใจมีความสุขในการทำงานที่ตน รับผิดชอบ และถ้าจะให้ดีกว่านั้น ก็ต้องอาศัยปัญญาเข้ามาช่วยเสริม คือให้เห็นประโยชน์หรือคุณค่า ในการที่ทำอย่างนั้น ซึ่งอาจจะต้องมีการชี้แจงอบรมทางด้านความรู้ ให้เห็นเหตุผลในการที่จะต้องมีความ รับผิดชอบ แต่ในเบื้องต้นของการฝึกจะเริ่มด้วยส่วนที่เป็นรูปธรรมที่เป็นของหยาบมองเห็นง่าย ศิลจึงมาก่อน เพื่อสร้างพฤติกรรมเคยชินไว้ เมื่อพฤติกรรม มีความเคยชินแล้ว ก็ถือว่าสำเร็จไปแล้ว ขั้นหนึ่ง คือในชั้นของศีลในเรื่องศีล มีหลักการอย่างหนึ่งว่า มนุษย์ต้องมีการเคลื่อนไหวและการ เคลื่อนไหวนั้นต้องเป็นไปในรูปลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเคลื่อนไหวในรูปลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง นั้นแล้ว พอจะมีการเคลื่อนไหวเช่นนั้นใหม่อีก มนุษย์มักจะดำเนินตามรูปลักษณะของการเคลื่อนไหว อย่างนั้นซ้ำอย่างเดิม และเมื่อทำอย่างนั้นต่อไป การเคลื่อนไหวในรูปลักษณะนั้นก็จะกลายเป็น พฤติกรรมเคยชิน พอเป็นพฤติกรรมเคยชินแล้ว มักแก้ไขยาก ถ้าเป็นพฤติกรรมเคยชินที่ดี ก็จะเป็น ประโยชน์ต่อไปตลอด แต่ถ้าเป็นพฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีก็เป็นการเสียหายแก่ชีวิตของบุคคลนั้นเช่น เสียบุคลิกภาพ นำรังเกียจ เสียความรู้สึกของผู้พบเห็น หรือสร้างความรู้สึกลงเป็นปฏิปักษ์ เป็นต้น เพราะฉะนั้น ประเด็นนี้จึงเป็นจุดช่วงชิงที่จะทำอย่างไรให้คนมีพฤติกรรมเคยชินที่ดีได้ก่อน โดยเฉพาะสำหรับเด็กๆ เรื่องนี้สำคัญมาก การยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ฯลฯ เป็นที่จับของพฤติกรรม เคยชินได้ทั้งนั้น

ดังนั้น การวางระเบียบวินัยต่างๆ ในความหมายหนึ่ง คือระบบการสร้างพฤติกรรมเคยชิน ที่มุ่งให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี และพฤติกรรมเคยชินที่ดีเรียกว่าศีล ซึ่งแปลว่าพฤติกรรมดีงามที่เป็น ปกติ เมื่อคนปฏิบัติตามวินัยแล้วความประพฤติอย่างนั้นก็ลงตัวกลายเป็นความเคยชินเป็นปกติ เช่น มารยาทในการขับรถ มารยาทของคนเดินถนน เป็นต้น ดังนั้น จุดสำคัญที่จะต้องตั้งเป็นเป้าหมาย อันดับแรก คือทำอย่างไรจึงจะให้เด็กหรือคนที่เข้ามาใหม่ได้พฤติกรรมเคยชินที่ดีติดตัวไป โดยเฉพาะ คนที่มีศักยภาพในการฝึกน้อย พอเคยชินอย่างไรรักจะอยู่แค่พฤติกรรมนั้น จะยึดติดอยู่กับพฤติกรรม เคยชินนั้น จะแก้ไขได้ยากหรือไม่ได้เลยจะพัฒนาเหนือกว่านั้นยาก ต่างจากคนที่มีศักยภาพในการ

^{๗๐} พระบุญชู กัลณนา, “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๗๘ - ๘๑.

พัฒนาสูง ซึ่งสามารถปรับปรุงตนเองได้เสมอ ไม่อยู่ในความครอบงำของความเคยชิน แต่คนประเภทนี้มีจำนวนน้อยอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ควรระลึกไว้ว่า ในแง่ของสังคมนั้น กล่าวถึงคนส่วนใหญ่ และเป็นการนำเอาหลักการนี้มาใช้กับคนส่วนใหญ่ ซึ่งชีวิตติดอยู่ในกรอบของพฤติกรรมเคยชิน การพัฒนาในระดับศีลจึงมีความสำคัญมาก เพราะฉะนั้น จึงต้องเน้นเรื่องการสร้างพฤติกรรมเคยชินที่ดีสำหรับคนส่วนใหญ่ นั่น เมื่อมีพฤติกรรมเคยชินอย่างไร ก็จะเกิดการยึดติดว่าอันนั้นดีเพราะเคยทำมาอย่างนี้ หากใครทำอย่างอื่นจะแปลก และจะไม่เห็นด้วย บุคคลเหล่านี้อาจจะไม่ใช่ปัญญาและอาจจะไม่ยอมคิดพิจารณา เพียงแต่ยึดติดในสิ่งที่ตนเองเคยทำมาเท่านั้น ในเมื่อมนุษย์อยู่ในสภาพอย่างนี้มาก จึงต้องใช้หลักธรรมชาติเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์คือซึ่งสร้างระบบพฤติกรรมเคยชินที่ดีให้สะสมขึ้นมาก่อน เรื่องของแบบแผน ประเพณี วัฒนธรรมที่ดีงาม ตลอดจนกฎเกณฑ์กติกาที่ออกมาในรูปของบัญญัติทางสังคมเป็นกฎหมาย เป็นต้นนั้น ก็รวมอยู่ในหลักการนี้ถ้ามีการวางระบบที่ดี จนลงตัวติดเป็นพฤติกรรมเคยชินของคนรุ่นหนึ่งได้แล้ว ก็จะเกิดการสะสมและถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อที่จะได้ปฏิบัติตามกัน แล้วจะส่งผลไปที่จิตใจให้เป็นความชื่นชมและยึดถือด้วย เวลาจะประพฤติอย่างนั้น ความชื่นชมยึดถือในจิตใจจะส่งเสริมให้เจตนามุ่งไปที่จะทำพฤติกรรมอย่างนั้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การฝึกฝนพัฒนาในชั้นศีลเป็นขั้นที่สำคัญมาก โดยเฉพาะคนส่วนใหญ่ในสังคม ถ้าบุคคลเกิดพฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีแล้ว การที่จะเปลี่ยนแปลงยอมทำได้ยากแต่อย่างไรก็ตามในพระพุทธศาสนาซึ่งถือหลักศึกษาแห่งการฝึกฝนพัฒนาคน การปรับปรุงพัฒนาแม้จะทำได้ยากก็ถือว่าต้องพยายามทำ และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนั้นเป็นสิ่งที่สามารถทำได้โดยใช้หลักไตรสิกขา เพราะเมื่อมองไตรสิกขาในแง่ของการพัฒนา สิ่งที่จะต้องทำอย่างหนึ่งคือ การแก้ไขปรับปรุงความเคยชิน ด้านหนึ่งนั้นเป็นการสร้างพฤติกรรมที่ดี ในขณะที่เดียวกันอีกด้านหนึ่งเป็นเรื่องของการแก้ไขพฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีด้วยยิ่งกว่านั้น การพัฒนาตามหลักไตรสิกขาต้องก้าวต่อไปสู่การปรับปรุงแม้แต่พฤติกรรมเคยชินที่ดีอยู่แล้ว ให้เป็นไปด้วยจิตใจและปัญญาที่ถูกต้อง ให้ดียิ่งขึ้นไปอีก อย่างเช่น วัฒนธรรมของสังคมที่ถ่ายทอดกันมาด้วยความเคยชินจนเป็นแบบแผนนั้น เป็นสิ่งที่มีความซับซ้อนมากบางอย่างในวัฒนธรรมนั้น ที่ว่าดีในสมัยหนึ่ง เมื่อผ่านมาถึงอีกสมัยหนึ่งอาจกลายเป็นเรื่องที่ไม่ดีหรือบางอย่างที่ดีอาจตกมาถึงปัจจุบันในรูปที่คลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนไปแล้ว หรือบางอย่างที่ว่าดีอาจเหลืออยู่เพียงรูปแบบภายนอก แต่สาระหรือความหมายที่แท้จริงสูญหายไปแล้ว และยิ่งกว่านั้นอาจจะมีความหมายอื่นที่เป็นโทษเข้าไปแทนที่ เป็นต้น ความคลาดเคลื่อนเหล่านี้ บางทีก็ไม่ว่าจนกระทั่งมีผู้มีสติปัญญามาชี้ให้เห็นจุดที่จะต้องปรับปรุงแก้ไข (บางทีสติปัญญาไม่พอดีก็ชี้ผิดเสียอีก) จึงเกิดมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนากันไป (บางทีผู้ที่ติดก็ต้านอย่างหนัก) เรื่องพฤติกรรมเคยชินของมนุษย์ แม้แต่ในระดับสังคม ควรมีการแก้ไขพัฒนาอยู่เรื่อย ถ้ากล่าวถึงในระดับบุคคลก็ยิ่งมีการพัฒนาอยู่เสมอตลอดเวลาจากที่มานั้นจะเห็นได้ว่า คนส่วนมากมักจะได้แค่พฤติกรรมเคยชินจะพัฒนาเหนือกว่านั้นไปได้อย่างไร คนที่พัฒนาตนเองได้ดีก็คือคนที่สามารถอยู่เหนืออำนาจของความเคยชิน คนประเภทนี้จะ

ปรับตัวพัฒนาขึ้นไปเรื่อยๆ ซึ่งถือว่าเป็นความสามารถพิเศษพฤติกรรมที่ละเอียดอ่อน เรียกว่า วาสนา แปลว่า การสั่งสมอบรมมา กล่าวคือการสั่งสมพฤติกรรมเคยชินได้แก่ แบบแผนพฤติกรรมที่บุคคลนั้น ได้สะสมมากับตนเองจนกลายเป็นลักษณะประจำตัว เช่น จังหวะท่วงทีในการเดิน การพูด คำติดปาก เป็นต้น ซึ่งแต่ละบุคคลจะแสดงออกแตกต่างกัน ถือเป็นวาสนาส่วนบุคคล เมื่อบุคคลใดมีวาสนา ใดๆ วาสนานั้นก็จะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะนำชีวิตไปในแนวทางหนึ่งโดยเฉพาะแม้แต่ความเคยชินทางความคิดที่เป็นพฤติกรรมทางจิต เช่น ชอบอะไรไม่ชอบอะไร เป็นต้น ก็เป็นวาสนา เช่นเดียวกัน เมื่อเขามีวาสนาเกี่ยวกับอะไรในทางใด ก็จะชักนำไปในทางนั้น ไปหาสิ่งนั้น วาสนาก็เลยกลายเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิต

นอกจากนั้น วาสนายังเป็นตัวกระทบที่ทำให้คนอื่นมีปฏิกิริยาต่อกันในรูปแบบต่างๆ เช่น ดึงดูด หรือผลักไส ทำให้ชอบหรือทำให้เกลียดในความสัมพันธ์กับคนหมู่มากหรือเป็นปฏิกิริยาเฉพาะตัวกับบางคน ดังจะเห็นได้ในลักษณะการพูดของแต่ละบุคคล บางคนพูดสละสลวยรื่นหูบางคนพูดโผงผาง บางคนพูดแล้วคนชอบฟัง บางคนพูดแล้วคนรำคาญ ฯลฯ ซึ่งล้วนมีผลต่อความเป็นไปในชีวิตของบุคคลนั้นๆ วาสนาเมื่อเกิดขึ้นแล้วแก้ไขยาก เพราะเป็นสิ่งที่ลงร่องลึก ผู้ที่ละวาสนาได้หมดมีเพียงบุคคลเดียวคือพระพุทธเจ้า หมายความว่า พฤติกรรมเคยชินหมดไป เพราะพฤติกรรมอยู่ภายใต้การนำของสติปัญญาอย่างเดียว คือทำไปด้วยสติปัญญา ไม่ได้ทำไปโดยความเคยชิน ส่วนพระอริยบุคคลอื่น แม้แต่พระอรหันต์ก็แก้ไขได้แต่เฉพาะวาสนาร้ายแรงที่เป็นโทษต่อชีวิตและสังคม ส่วนวาสนาที่ไม่ร้ายแรงก็ยังคงอยู่ เช่น พูดจาไม่ไพเราะหูเดินไม่ค่อยชวนดู เป็นต้น รวมความว่าเรื่องของวาสนามีทั้งดีและไม่ดีและวาสนานั้นก็เป็นผลกรรมส่วนหนึ่งในเรื่องกรรมนั้น พอเกิดปัญหามาแล้วเจตนาที่เป็นตัวกรรมก็ค่อยๆ เปลี่ยนจากการอยู่ใต้บงการของตัณหาอยู่ใต้การชี้นำของปัญญา จนในที่สุดเจตนา ก็จะหมดหน้าที่ไปด้วยซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายที่ชีวิตจะเป็นอยู่ด้วยปัญญา นี่คือภาวะที่เรียกว่าสิ้นกรรม เพราะพฤติกรรมไม่ต้องอยู่ในบงการของเจตนามุ่งที่เลือกว่ามนุษย์จะเอาอย่างไร แต่เปลี่ยนมาเป็นอยู่และทำการต่างๆ ด้วยปัญญาโดยความรู้ หรือปฏิบัติการด้วยความรู้ความเข้าใจไม่ใช่ปฏิบัติการด้วยความงมงายว่า ตัวตนต้องการเอาอย่างนั้นอย่างนี้

อย่างไรก็ตาม ในระดับของปุถุชนที่ยังไม่พ้นจากพฤติกรรมที่เป็นไปด้วยเจตนาเมื่อมีการศึกษาพัฒนาตนขึ้น ปัญญา ก็จะเข้ามาช่วยชี้ทางทำให้มีการเลือกตัดสินใจที่ดียิ่งตามถูกต้อง ประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจและความมีเหตุผลมากขึ้น และทำการต่างๆ ด้วยฉันทะที่จะนำไปสู่ความไร้ทุกข์ ลดปัญหาตลอดจนมีอิสรภาพและสันติสุขทั้งในชีวิตและในสังคมมากขึ้นตามระดับของการพัฒนา

สรุปได้ว่า พฤติกรรมที่แสดงออกมาในแต่ละอย่างนั้น เกิดขึ้นได้เพราะได้รับการอบรมสั่งสอนกันมานาน ถ้าเป็นสิ่งที่ดีก็ถือว่าถูกต้อง แต่ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ก็ต้องอาศัยหลักไตรสิกขาในชั้นศีล

ช่วยในการฝึกให้มีพฤติกรรมที่ดีงาม มีมารยาทเรียบร้อยเมื่อมีพฤติกรรมที่ถูกต้องแล้วค่อยอบรมต่อไป
 ในขั้นสมาธิ (จิตใจ) ให้เกิดความพอใจในการปฏิบัติในเรื่องที่ถูกต้องนั้น มีความเชื่อมั่นในการปฏิบัติใน
 สิ่งที่ถูกต้องนั้น ต่อจากนั้นก็อบรมต่อในเรื่องปัญญาให้รู้เหตุผลที่แท้จริงของการปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง
ตารางที่ ๓.๘ การพัฒนาพฤติกรรมในไตรสิกขา

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระบุญชู กัลณนา, (๒๕๕๑, หน้า ๗๘ – ๘๑)	หลักไตรสิกขาในขั้นศีล ช่วยในการฝึกให้มีพฤติกรรม ที่ดีงาม มีมารยาทเรียบร้อยเมื่อมีพฤติกรรมที่ถูกต้อง แล้วค่อยอบรมต่อไปในขั้นสมาธิ (จิตใจ) ให้เกิดความ พอใจในการปฏิบัติในเรื่องที่ถูกต้องนั้น มีความเชื่อมั่น ในการปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องนั้น ต่อจากนั้นก็อบรมต่อ ในเรื่องปัญญาให้รู้เหตุผลที่แท้จริงของการปฏิบัติใน สิ่งที่ถูกต้อง

ระบบไตรสิกขาพัฒนาอย่างมีคุณภาพ^{๗๑}

ในกระบวนการพัฒนาของไตรสิกขา องค์ทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จะทำงานประสาน
 โยงส่งผลต่อกันหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เมื่อมองไตรสิกขาโดยภาพรวมที่เป็นระบบใหญ่ของ
 การฝึกจะเห็นองค์ ๓ นั้น เติบโตขึ้นมาจากอย่างต่ำตามลำดับ คือ

- ช่วงแรก เติบโตที่ศีล จัดเป็นขั้นศีล
- ช่วงที่สอง เติบโตที่สมาธิ จัดเป็นขั้นสมาธิ
- ช่วงที่สาม เติบโตที่ปัญญา จัดเป็นขั้นปัญญา

แต่ในทุกขั้นนั้น องค์อีก ๒ อย่างก็ทำงานร่วมอยู่ด้วยโดยตลอด การมองเป็นภาพรวม
 ของระบบใหญ่อย่างนี้ซึ่งเรียกว่า รอบใหญ่ เมื่อไม่มองภาพรวมของรอบใหญ่อย่างนั้น แต่ดูจากการ
 ทำงานของกระบวนการศึกษาหรือฝึกฝนพัฒนานั้นในเวลาใดเวลาหนึ่ง มักเห็นองค์ทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ
 ปัญญา ทำงานอยู่ด้วยกันและสัมพันธ์กันตลอดเวลาซึ่งการทำงานในช่วงสั้นๆนี้ เรียกว่า รอบเล็กใน
 การฝึกไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา แบบรอบเล็กสามารถเริ่มจากจุดไหนก่อนก็ได้ เช่น ถ้าบุคคลมี
 ความพอใจจิตแนบสนิท หรือสนิทใจกับพฤติกรรมอย่างใด (สมาธิ) ก็จะมีคามโน้มเอียงไปสู่การทำ
 พฤติกรรมอย่างนั้น (ศีล) หรือถ้าพิจารณาเห็นโดยเหตุผลว่าพฤติกรรมอีกอย่างหนึ่งดีกว่า เห็นว่าทำ
 อย่างนั้นจะดีกว่าจะเป็นประโยชน์กว่า (ปัญญา) ก็จะทำพฤติกรรมตามที่คิดว่าดีกว่านั้น (ศีล) แต่บางที
 อาจจะมีพฤติกรรมเกิดขึ้นก่อน เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ โรงเรียนหรือสถาบันทางสังคมได้จัดระเบียบ

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓.

ความเป็นอยู่ คือวางระเบียบวินัยเป็นกฎเกณฑ์กติกาขึ้นมาแล้วบุคคลเข้าไปอยู่ในหมู่ในพวกแล้วทำตาม (ศีล) ต่อมาจากการเคยชินในการทำพฤติกรรมอย่างนั้นไปเรื่อยโดยไม่ขัดขึ้นฝืนใจก็เกิดความพอใจสนิทใจกับพฤติกรรมนั้น (สมาธิ) แล้วบางทีก็มองเห็นคุณค่าของสิ่งที่เป็นระเบียบหรือกฎเกณฑ์กติกาของพฤติกรรมนั้นว่าดีมีประโยชน์ (ปัญญา) พอปัญญาเห็นคุณค่าของพฤติกรรมอย่างนั้นแล้วก็ยังทำพฤติกรรมอย่างนั้นหนักแน่นขึ้นอีก (ศีล) แล้วก็ยังมีความสุขความพอใจสนิทใจกับพฤติกรรมนั้นมากขึ้น (สมาธิ) ฯลฯ เพราะเหตุที่มีการโยงส่งผลต่อกันไปมาอย่างนี้ก็ทำให้บุคคลเกิดมีการปรับพฤติกรรมให้เหมาะสม มีผลดียิ่งขึ้นได้อีกในการฝึกนี้จะเห็นว่าศีล สมาธิ และปัญญาทั้ง ๓ อย่างนี้ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าอย่างใดอย่างหนึ่งไม่พร้อมหรือไม่ร่วมประสาน จะทำให้กระบวนการฝึกไม่ได้ผลดี เช่นในการฝึกระเบียบวินัย ถ้าจิตใจของผู้ฝึกไม่มีความสุขทำให้เกิดการฝืนใจขึ้นก็เสียองค์ประกอบการฝึกนั้นมักมีความโน้มเอียงที่จะได้ผลยาก แต่ถ้าในการฝึกพฤติกรรมนั้น จิตใจของผู้ฝึกมีความสุขพึงพอใจมีความสุขในการกระทำพฤติกรรมนั้นพฤติกรรมดังกล่าวนั้นก็จะมีมั่นคงยิ่งถ้ามีปัญญามองเห็นคุณค่าของการฝึกพฤติกรรมนั้นเป็นสิ่งที่ดีมีคุณค่าเกื้อกูลเป็นประโยชน์ด้วยก็จะมี ความมั่นคงและมั่นใจพร้อมทั้งมีความสุขในการทำพฤติกรรมนั้นมากยิ่งขึ้นไปอีก ดังนั้นองค์ทั้ง ๓ อย่างจึงต้องสัมพันธ์กัน

สรุปได้ว่า ระบบพัฒนาแบบไตรสิกขา เป็นระบบพัฒนาที่ครบวงจรสื่อถึงความสัมพันธ์ทั้ง ๓ อย่างคือทางกายซึ่งเป็นความประพฤติ ทางจิตใจซึ่งเป็นความคิดเห็นหรือทัศนะเกี่ยวกับสิ่งที่ปฏิบัติ และทางปัญญาซึ่งเป็นความรู้ในสิ่งที่ปฏิบัตินั้น เมื่อพัฒนาถึงขั้นใดขั้นหนึ่งแล้วอีกสองขั้นก็จะคอยประกอบหน้าและหลังอยู่ตลอดเวลา เพราะมีความสัมพันธ์กันแบบลูกโซ่สามารถดึงกันไปได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด และเมื่อพัฒนาครบทุกขั้นแล้วก็จะมีประสิทธิภาพสามเท่าเพราะเหมือนเป็นการพัฒนาสามครั้ง ผู้บริหารจึงควรเลือกพัฒนาให้ถูกต้องว่าจะพัฒนาขั้นใดก่อนตามปัจจัยที่อยู่รอบด้าน

ตารางที่ ๓.๙ ระบบไตรสิกขาพัฒนาอย่างมีคุณภาพ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระบุญชู กัลณนา, (๒๕๕๑, หน้า ๗๘ – ๘๑)	ระบบพัฒนาแบบไตรสิกขา เป็นระบบพัฒนาที่ครบวงจรสื่อถึงความสัมพันธ์ทั้ง ๓ อย่างคือทางกายซึ่งเป็นความประพฤติ ทางจิตใจซึ่งเป็นความคิดเห็นหรือทัศนะเกี่ยวกับสิ่งที่ปฏิบัติ และทางปัญญาซึ่งเป็นความรู้ในสิ่งที่ปฏิบัติ

หลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา (ไตรสิกขา)^{๗๒}

กิเลส เช่น ความโลภ ความโกรธ และความหลง มี ๓ ระดับ คือ ๑. ระดับที่แสดงออกทางกาย วาจา ใจ ๒. ระดับที่เป็นความคิด หรือสำนึกที่เป็นไปโดยรู้ตัว และ ๓. ระดับที่เป็นอนุสัยและเป็นอาสวกิเลสที่ฝังลึกอยู่ในจิต พุทธมรรคห้าเป็นที่จะต้องจัดการกับกิเลสทั้ง ๓ ระดับ ศีล จะเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เกิดอกุศลกรรมทางกายและวาจา สมาธิจะเป็นเครื่องฝึกจิตให้สามารถกำราบสภาวะที่เป็นอกุศลและเจริญสภาวะที่เป็นกุศล ส่วนปัญญาซึ่งมีฐานของสมถสมาธิเกื้อหนุน จะเป็นเครื่องขุดรากเหง้าของอนุสัยและอาสวกิเลสที่ฝังลึกจนหมดสิ้นในที่สุด

ศีลเป็นฐานของการปฏิบัติอื่นๆ ทั้งหมด

ธ.๙๗

อานนทฺ ศีลที่เป็นกุศลมี อวิปปฏิสาร (ความไม่ร้อนใจ) เป็นผลมีอวิปปฏิสารเป็นอานิสงส์

อวิปปฏิสารมีปราโมทย์ (ความบันเทิงใจ) เป็นผล มีปราโมทย์เป็นอานิสงส์

ปราโมทย์มีปิติ (ความอิ่มใจ) เป็นผล มีปิติเป็นอานิสงส์

ปิติมิปัสสัทธิ (ความสงบกายสงบใจ) เป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์

ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์

สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์

สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะ (ความรู้ ความเห็นตามความเป็นจริง) เป็นผล มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์

ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) และวิราคะ (ความคลายกำหนัด) เป็นผล มีนิพพิทาและวิราคะเป็นอานิสงส์

นิพพิทาและวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะ (ความรู้ความเห็นในวิมุตติ) เป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ อย่างนี้ อานนทฺ ศีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรหัตตผลให้บริบูรณ์โดยลำดับอย่างนี้แล^{๗๓}

การปฏิบัติไตรสิกขาไปตามลำดับ

ข้อความนี้เน้นที่การปฏิบัติธรรมไปตามลำดับ โดยมีศีลและสมาธิเป็นฐานให้แก่ปัญญา พราหมณ์ผู้หนึ่งกล่าวว่า มีการปฏิบัติที่ค่อยๆ คืบหน้าโดยลำดับเสมือนขึ้นบันได และกล่าวว่า การปฏิบัติโดยลำดับนี้ มีอยู่ในการฝึกฝนของพราหมณ์ นักธนู และนักคำนวณ พราหมณ์ผู้นี้ได้ทูลถามพระพุทธองค์ ดังนี้

^{๗๒} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับสากล วิธีธรรมจากพุทธปัญญา, พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ.๒๕๖๑, หน้า ๕๖๕.

^{๗๓} กัมมัตถยสูตร ส.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๑-๓.ธ. ๙๘

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พระองค์สามารถบัญญัติการศึกษาโดยลำดับ การกระทำโดยลำดับ การปฏิบัติโดยลำดับ ในพระธรรมวินัยแม้ฉันนั้นบ้างไหม”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “พราหมณ์ เราสามารถบัญญัติการศึกษาโดยลำดับ การกระทำโดยลำดับ การปฏิบัติโดยลำดับ ในธรรมวินัยนี้ได้เปรียบเหมือนคนฝึกม้าผู้ชำนาญ ได้ม้าอาชาไนยตัวงามแล้ว เบื้องต้นทีเดียว ย่อมฝึกให้คุ้นกับการบังคับในบังเหียน ต่อมาจึงฝึกให้คุ้นยิ่งขึ้นไป แม้ฉันใด ตถาคตก็ฉันนั้นเหมือนกัน ได้บุรุษที่ควรฝึกแล้ว เบื้องต้นทีเดียว” ย่อมแนะนำอย่างนี้ว่า ‘มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร’^{๗๔} อยู่ จงเป็นผู้มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเถิด’

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร เป็นผู้เห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ‘มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย’ คือ เธอเห็นรูปทางตาแล้ว อย่ารวบถือ อย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรี (อินทรีคือจักขุ) ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คืออกิขฌา (ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา) และโทมนัส (ความทุกข์ใจ) ครอบงำได้ เธอจงรักษาจักขุนทรี จงถึงความสำรวมในจักขุนทรี

เธอฟังเสียงทางหูแล้ว อย่ารวบถือ..... เธอดมกลิ่นทางจมูกแล้ว อย่ารวบถือ.....

เธอลิ้มรสทางลิ้นแล้ว อย่ารวบถือ..... เธอถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว อย่ารวบถือ.....

เธอรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว อย่ารวบถือ อย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทรี (อินทรีคือมโน) ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาป อกุศลธรรมคืออกิขฌาและโทมนัส ครอบงำได้ เธอจงรักษามโนทรีจงถึงความสำรวมในมโนทรี

พราหมณ์ ในการใดภิกษุเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลายแล้ว ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ‘มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ไม่ใช่เพื่อกินเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่ฉันอาหารเพียงเพื่อความดำรงอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อกำจัดความเบียดเบียน เพื่อบริหารพรหมจรรย์’ ด้วยคิดเห็นว่า ‘เราจักกำจัดเวทนาเก่า และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำเนินไปแห่งกาย ความไม่มีโทษ การอยู่ผาสุก จักมีแก่เรา’

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ในกาลนั้นตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ‘มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง คือ

^{๗๔} อาจารย์ หมายถึงความไม่ล่องละเมิดทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความสำรวมระวังในศีลทั้งปวง และการไม่เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาอาชีวะที่พระพุทธรเจ้าทรงตำหนิ และโคจร หมายถึงการไม่เที่ยวไปยังสถานที่ที่ไม่สมควรเที่ยวไป เช่น ที่อยู่ของหญิงแพศยาการไม่คลุกคลีกับบุคคลที่ไม่สมควรคลุกคลีด้วย เช่น พระราชา การไม่คบหากับตระกูลที่ไม่สมควรคบหา เช่น ตระกูลที่ไม่มีศรัทธา ไม่มีศีลไม่มีสมาธิ (อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๑๓-๕๑๔/๓๘๘-๓๘๙ และดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๖/ ๕๗๑-๕๗๔)

เธอจงชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน จงชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปฐมยามแห่งราตรี นอนดูจราชสีห์โดยข้างเบื้องขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะกำหนดใจ พร้อมจะลุกขึ้นตลอดมัชฌิมยามราตรี จงลุกขึ้นชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรี’

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่องในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ‘มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ คือทำ ความรู้สึกตัวในการก้าวไปหารถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครอง สังฆฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง’

พราหมณ์ ในการใดภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ‘มาเถิด ภิกษุ เธอจงพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเจียบสงบ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง’

ภิกษุนั้นพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเจียบสงบ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง ภิกษุนั้นกลับจากบิณฑบาตภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้วนั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า..”

[ข้อความต่อจากข้างต้น กล่าวถึงการเอาชนะนิรณฺธ ๕ ซึ่งเป็นเครื่องกีดขวางไม่ให้บรรลุ ฌานทั้งสี่ (เช่นเดียวกับใน ถ. ๑๒๗ และ ถ. ๑๔๐) จากนั้น กล่าวว่าพระสาวกบางรูปบรรลุอรหัตผล ในขณะที่บางรูปไม่บรรลุ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า บางคนที่ดำเนินตามมรรคที่พระองค์ทรงแสดง สามารถไปถึงจุดหมายปลายทางได้ ในขณะที่บางคนไปไม่ถึง]^{๗๕}

องค์แห่งมรรค และไตรสิกขา

องค์แห่งมรรคและไตรสิกขา^{๗๖} ข้อความนี้จัดให้องค์แห่งมรรคเป็นส่วนหนึ่งของไตรสิกขา การเจริญไตรสิกขาในระดับปกติ โดยกว้างๆ แล้วจะกระทำไปตามลำดับ ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อปฏิบัติ จนเข้าถึงระดับอริยมรรคในขณะที่เกิดญาณทัสสนะ อธิปัญญาจะมาก่อน และจะเป็นตัวกระตุ้นอภิสติ และอธิจิต เมื่อผู้ปฏิบัติได้เข้าถึงอริยมรรคแล้ว ก็จะได้ชื่อว่าเป็นอริยสาวก (ดู ถ. ๒๐๑) ในบรรดาพระ อริยบุคคลเหล่านี้ พระโสดาบันคือผู้ที่สมบูรณ์ในศีล พระอนรคามิคือผู้สมบูรณ์ในสมาธิ พระอรหันต์ คือผู้ที่สมบูรณ์ในปัญญา (สมณสูตร-คัทรกสูตร อังคุตตรนิกาย)

^{๗๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๔ – ๗๘/๗๘ – ๘๘. ถ. ๑๐๑

^{๗๖} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับสากล วิถีธรรมจากพุทธปัญญา, พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ.๒๕๖๑, หน้า ๕๗๓.

(พระผู้มีพระภาค...ทรงจัดอริยมรรคมีองค์๘ เข้าในชั้น ๓ ประการ คือ)^{๗๗}

๑. สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ทรงจัดเข้าในศีลชั้น
๒. สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ทรงจัดเข้าในสมาธิชั้น
๓. สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ ทรงจัดเข้าในปัญญาชั้น

ความหมายของไตรสิกขาในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม

ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพานมีความหมายตามพระไตรปิฎกดังนี้^{๗๘}

๑. อธิศีลสิกขา หมายถึง สิกขาคือศีลอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง

๒. อธิจิตสิกขา หมายถึง สิกขาคือจิตอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง

๓. อธิปัญญาสิกขา หมายถึง สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง

ตารางที่ ๓.๑๐ สรุปหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒)	๑. อธิศีลสิกขา ๒. อธิจิตสิกขา ๓. อธิปัญญาสิกขา
พระพุทธโฆษาจารย์	๑. ชีวิตอยู่ดีมีสุข ๒. การเรียนรู้ที่ดี ๓. การศึกษาที่ดี
พุทธทาส	๑. ไม่เป็นการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ๒. ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ๓. ปฏิบัติให้ถูกต้อง
พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.)	๑. การศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม ๒. ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ๓. การใช้การศึกษาเพื่อฝึกฝนพัฒนาตน

^{๗๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๐ - ๔๖๗/๕๐๐ - ๕๐๘.

^{๗๘} อง.ตัก. ๒๐/๕๒๑/๒๙๔., ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

ความหมายของไตรสิกขา

หลายท่านกล่าวเช่นพุทธทาส พระพรหมคุณาภรณ์ ข้อปฏิบัติ ๓ ชั้น ที่เรียกว่า ไตรสิกขา หรือสิกขา ๓ อย่างนั้น ชั้นแรกที่สุด เรียกว่า “ศีล” หมายถึงการประพฤติดีประพฤติถูกตามหลักทั่ว ๆ ไป ที่มีหลักอยู่ว่า ไม่เป็นการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ในการที่เกี่ยวข้องกันอยู่เป็นสังคมมนุษย์ หรือเกี่ยวข้องกันภายในครอบครัว หรือแม้ที่สุดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ที่เป็นของจำเป็นแก่ชีวิต ซึ่งทั้งหมดนั้น เราจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ในลักษณะที่จะไม่เกิดโทษ หรือเกิดอันตรายขึ้นจากสิ่งเหล่านี้. ข้อปฏิบัติเหล่านี้ ในชั้นนี้ เรียกว่า ศีล. ถ้าเรียกเต็มที ก็เรียกว่า “ศีลสิกขา” แปลว่า สิ่งที่ควรศึกษา หรือควรอบรมที่เป็นชั้นศีล. แม้จะมีการจำแนกไว้เป็น ศีลห้า ศีลแปด หรือศีล ๒๒๗ และอื่น ๆ อีกเป็นอันมากก็ตาม แต่รวมใจความแล้ว ก็อยู่ตรงที่เป็นการปฏิบัติ เพื่อความปรกติสงบเรียบร้อย ปราศจากโทษชั้นต้น ๆ ที่เป็นไปทางกาย ทางวาจา ทั้งที่เกี่ยวกับสังคม หรือส่วนตัว หรือสิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การเป็นอยู่ ดังที่กล่าวมานี้ทั้งนั้น, รายละเอียดเรื่องศีลนั้น ๆ จะหาศึกษาได้จากตำรับตำราอันว่าด้วยเรื่องนั้นโดยเฉพาะ เป็นราย ๆ ไป

สิกขาชั้นที่ ๒ ที่สูงขึ้นไปอีก เรียกว่า “สมาธิ” ข้อนี้ได้แก่การที่ผู้หนึ่งสามารถบังคับจิตใจของตัวไว้ได้ ในสภาพที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดตามที่ตนต้องการ. ขอให้นักศึกษาทั้งหลายตั้งข้อสังเกตความหมายของคำว่าสมาธิไว้ ให้ถูกต้อง : โดยมากท่านทั้งหลายย่อมจะได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อนว่า สมาธินั้นคือ ความตั้งใจมั่นแน่วแน่ ถึงกับว่าผู้หนึ่งแน่วหนึ่งเหมือนกับท่อนไม้หรือคนตายไปเลยอย่างนั้นเสียโดยมาก; หรือที่ตีกว่านั้น ก็มักจะกล่าวกันแต่เพียงว่า เป็นจิตที่สงบ เป็นจิตที่บริสุทธิ์. แต่ลักษณะเพียง ๒ อย่างนั้น ยังไม่ใช่ความหมายอันแท้จริงของสิ่งที่เราเรียกว่าสมาธิโดยสมบูรณ์ เพราะยังมีอีกคำหนึ่ง ซึ่งถ้ากล่าวโดยภาษาไทย ก็ได้แก่การทำจิตนั้นให้เหมาะสมที่จะให้ทำการงานทางจิต; เป็นการบังคับจิต ผูกพันจิต หรืออบรมจิต หรืออะไรก็สุดแท้ ให้จิตอยู่ในลักษณะที่พร้อมที่มีสมรรถภาพถึงที่สุด ในการที่จะปฏิบัติหน้าที่ทางจิต. ข้อนี้เอง เป็นความมุ่งหมายอันแท้จริงของสิ่งที่เรียกว่าสมาธิ. การกล่าวเช่นนี้มีหลักในพุทธวจนะนั่นเอง : พระองค์ทรงแสดงลักษณะของจิตด้วยคำอีกคำหนึ่งซึ่งเป็นคำสำคัญที่สุด คือคำว่า กมมนิโย แปลว่า สมควรแก่การทำงาน; และคำนี้เป็นคำสุดท้ายที่ทรงแสดงลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ. เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจคำว่า สมาธิ ๆ นี้ ว่ามีความมุ่งหมายถึงการบังคับจิต สามารถบังคับจิตให้ตั้งอยู่ในภาวะที่พร้อมที่สุด ที่จะทำการงานในทางจิต; ไม่ใช่ให้บริสุทธิ์เฉย ๆ ไม่ใช่ให้ตั้งมั่นสงบเรียบหรือแน่วหนึ่งไปอย่างเดียว ก็หาไม่ได้. ข้อนี้มีความหมายที่กำกวม อันอาจทำให้เข้าใจผิดได้ดังนี้. คำว่า สมาธิ แปลว่าจิตตั้งมั่นก็จริง แต่ต้องหมายถึงตั้งมั่นในลักษณะที่พร้อมที่จะปฏิบัติงาน ไม่ใช่ตั้งมั่นในลักษณะที่ไม่ปฏิบัติงานใด ๆ คือสงบนิ่งเฉยอยู่เฉย ๆ เพราะมีความเข้าใจผิดบางสิ่งบางอย่างในเรื่องนี้มาตั้งแต่แรก ๆ แล้วก็เลยยึดถือกันเสียอย่างนั้น

อีกประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดความสับสนกันขึ้น หรือพอใจในทางที่จะยึดถือความหมายเป็นความสงบเงียบ มากกว่าอย่างอื่นนั้น มันมีลู่ทางอยู่บ้างเหมือนกัน คือเมื่อจิตเป็นสมาธิสงบเงียบ ไม่มีอะไรรบกวนแล้ว ในขณะนั้นย่อมรู้สึกเป็นความสุขอย่างยิ่ง; ที่นี้คนก็เกิดชอบความสุข พอใจความสุขชนิดนั้น เลยรักการสมาธิในทางที่เป็นเช่นนั้น ไม่ได้พอใจสมาธิในลักษณะที่จะปรับปรุงจิตให้เหมาะสมที่จะทำการพิจารณาหรือค้นคว้าสืบไป. เพราะเหตุฉะนั้นเอง นักสมาธิส่วนใหญ่ จึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของความสุข อันเกิดจากความสงบของจิต แล้วก็หยุดอยู่เพียงแค่นั้น ไม่สามารถทำสมาธิของตนให้สูงขึ้นไป จนถึงกับเป็นพื้นฐานหรือเป็นบาทฐานของการเจริญปัญญา อันจะทำให้เข้าถึงพระนิพพานได้. มีหน้าซ้ำ ยังจะตกอยู่ในลักษณะของความหลง คือหลงเอารสแห่งความสุขที่เกิดจากสมาธินั้น เป็นพระนิพพานไปเสียตั้งแต่ขั้นนี้ก็มี แล้วก็เลยติดตังถอนตัวออกจากความพอใจนั้นไม่ได้ ทำให้เกิดการไม่ก้าวหน้าไปจนถึงปัญญาชนิดที่จะตัดตัณหาหรืออุปาทานได้. ฉะนั้นเราควรจะเข้าใจคำว่า สมาธิ กันให้ถูกต้อง. สิ่งที่เราเรียกว่าสมาธินี้ ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “จิตตสิกขา” แปลว่า สิ่งที่เราควรศึกษาหรืออบรมในทางบังคับจิต หรือเกี่ยวกับจิต; จัดเป็นสิกขาข้อที่ ๒ ต่อจากศีลสิกขา.

ส่วน สิกขา ขั้นที่ ๓ นั้น เรียกว่าปัญญาสิกขา. สิกขาคำนี้หมายถึงการฝึกฝนอบรม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุด ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง. ความหมายของเรื่องนี้ สำคัญอยู่ตรงที่คำว่า “ตามเป็นจริง” หรือตามที่พระบาลีว่า ยถาภูตัง แปลว่า ตามที่มันเป็นจริง. คนเราตามปกติไม่สามารถรู้อะไร ๆ ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง คือมักถูกต้องแต่ตามที่เราเข้าใจเอาเอง หรือสมมติกันโดยมาก มันจึงไม่ใช่ตามที่มันเป็นจริง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือไม่สมบูรณ์; ด้วยเหตุนี้ ทางพุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติ ที่เรียกว่า ปัญญาสิกขา ขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เป็นส่วนสุดท้าย สำหรับจะได้ฝึกฝนอบรมให้เกิดความเข้าใจ และความเห็นแจ้งในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ตามที่เป็นจริงและโดยสมบูรณ์.

ขอให้ตั้งข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า คำว่า “ความเข้าใจ” กับ คำว่า “ความเห็นแจ้ง” นั้น ในทางธรรมแล้ว ไม่อาจจะเป็นอันเดียวกันได้. ความเข้าใจ นั้น ต้องอาศัยอยู่บนการคิดคำนวณไปตามหลักของคณิตศาสตร์บ้าง ของตรรก คือ การใช้เหตุผลบ้าง หรือตามวิธีของปรัชญาคือการอนุมานเอาตามเหตุผลต่าง ๆ บ้าง, นี้เรียกว่าเป็น “ความเข้าใจ” เท่านั้น. ส่วนความเห็นแจ้ง นั้น ไปไกลกว่านั้น คือต้องเป็น สิ่งที่เราได้ชิมชาบมาแล้ว ด้วยการผ่านสิ่งนั้น ๆ มาแล้วด้วยตนเอง หรือว่า ด้วยการบ่มจิตใจให้เกี่ยวเนื่องอยู่กับสิ่งนั้น ด้วยพิจารณาจนเกิดเป็นความรู้สึกในใจขึ้นมาจริง ๆ ในลักษณะที่จะเบื่อหน่ายหรือไม่หลงใหลในสิ่งนั้น ๆ ด้วยใจจริง ๆ ไม่ใช่ด้วยเหตุผล. เพราะฉะนั้นคำว่า ปัญญาสิกขา ตามหลักของพุทธศาสนาจริง ๆ นั้น จึงไม่ได้หมายถึงปัญญาที่เป็นไปตามอำนาจเหตุผลเหมือนที่ใช้กันอยู่ในวงการศึกษ ของวิชาการสมัยปัจจุบัน, แต่เป็นคนละอย่างทีเดียว. ปัญญาในทางพุทธศาสนา ต้องเป็นการรู้แจ้งเห็นจริง ด้วยใจจริง ๆ ด้วยการผ่านสิ่งนั้น ๆ ไปแล้ว

โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง. ที่เรียกว่าผ่านสิ่งนั้น ๆ ไปแล้วนั้น หมายถึงอาการที่เราชอบใช้เรียกด้วยคำต่างประเทศคำหนึ่ง คือคำว่า **Experience**. คำนี้หมายถึงความรู้สึกด้วยใจจริงในสิ่งที่ได้ผ่านไปแล้ว จนฝังใจแน่นแน่ว ไม่อาจจะลืมเลือนได้ เพราะฉะนั้นในการพิจารณาทางปัญญา ตามสิกขาข้อนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องใช้สิ่งต่าง ๆ ที่ได้ผ่านมาแล้วแต่หนหลังในชีวิตของเราเอง เป็นเครื่องพินิจพิจารณา หรืออย่างน้อยที่สุด ก็ต้องใช้เรื่องที่มีน้ำหนักมาก พอที่จะทำให้จิตใจของเราเกิดความสลดสังเวชเบื่อหน่าย ในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เหล่านั้นได้จริง ๆ ถ้าเราจะคำนวณตามหลักของเหตุผล หรืออะไรทำนองนั้น มาทำการวินิจฉัยลักษณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา กันสักเท่าไรก็ตาม มันก็ได้แต่ความเข้าใจอยู่นั่นเอง ไม่มีทางให้เกิดความสลดสังเวชได้ ไม่มีทางให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนดในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงหรือในโลกได้ ขอให้เข้าใจว่า กิริยาอาการที่จิตใจเบื่อหน่ายคลาย กำหนดจากสิ่งที่ตนเคยหลงรักนั้นแหละ คือตัวความเห็นแจ้งในที่นี้ ตามหลักของธรรมะ ได้บัญญัติไว้ชัดเจนทีเดียวว่า ถ้าเห็นแจ้งจริง ๆ ก็ต้องเบื่อหน่ายคลายกำหนด จะหยุดอยู่เพียงแค่เห็นแจ้งนั้น ไม่ได้. ถ้าเราเข้าใจสังขารข้อใดข้อหนึ่ง สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในโลกนี้ อย่างที่เรียกว่าเห็นแจ้งแล้ว ความเบื่อหน่ายคลายกำหนดในสิ่งนั้น จะต้องเกิดติดตามขึ้นมาทันควัน โดยไม่ต้องแยกกัน เพราะมัน แยกกันไม่ได้ เมื่อมีผลถึงขนาดที่มีความรู้สึกเบื่อหน่ายคลายกำหนดแล้ว เราจึงจะเรียกว่าเป็นการเห็นแจ้ง หรือเป็น ปัญญา ในที่นี้; เรียกว่ารู้จักและเข้าใจสิ่งนั้น ๆ อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริงและสมบูรณ์.

โดยเหตุดังกล่าวมานี้ ผู้ที่ปฏิบัติในทางปัญญาตามหลักของธรรมในทางพุทธศาสนา จึงไม่ค่อยจะใส่ใจถึงเรื่องการใช้เหตุผลกันนัก ไม่เหมือนกับการศึกษาในทางศาสตร์ต่าง ๆ ของสมัยปัจจุบัน. เราจะอาศัยความรู้สึกในใจจริง ๆ ที่เคยมี เคยเป็น เคยผ่านมาแล้วแต่หนหลัง เป็นสำคัญ; หรือแม้จะมีการเทียบเคียงด้วยเหตุผลกันบ้าง ก็ต้องใช้เหตุผลโดยเอาสิ่งที่ได้ผ่านมาแล้วแต่หนหลังนั้น มาเป็นเหตุผล ไม่ใช่เหตุผลทางคณิตศาสตร์ทางคำนวณอะไรทำนองนั้นเป็นต้น ก็หาไม่ได้; การเห็นแจ้งนั้นจึงจะเป็นปัญญาชนิดที่ออกผลแก่จิตแก่ใจในขณะนั้นเลยทีเดียว ไม่ใช่เป็นความรู้ความเข้าใจ ชนิดที่จะต้องเก็บสะสมไว้มาก ๆ เรื่อย ๆ ไป จนกระทั่งลืมเลือนฟันเฟือนไปด้วยเหตุผลนั่นเอง. เหตุผลก็เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้; ถ้ายังคงเรียกว่าเหตุผลอยู่เพียงใดแล้ว ก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อยู่เพียงนั้น, เพราะฉะนั้นตัวเหตุผลเองก็เปลี่ยนแปลงได้. เมื่อเหตุผลเปลี่ยนแปลงได้ ความรู้ความเข้าใจของบุคคลนั้น ก็เปลี่ยนแปลงได้และไม่ที่สิ้นสุด; ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่อาจจะฟันทุกขด้วยลำพังความเข้าใจ, จะฟันทุกขได้ก็ต้องด้วยความเห็นแจ้ง. เพราะเหตุนี้แหละ ท่านจึงมีระเบียบให้พิจารณาธรรมจากของจริง และด้วยความรู้สึกอันแท้จริง จึงจะเรียกว่าเป็น ปัญญา ในที่นี้. เมื่อมีปัญหาในลักษณะเช่นนี้แล้ว ก็สามารถเข้าใจสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริงได้จริง ๆ , รวมเรียกว่าปัญญาสิกขา.

สรุปความในตอนนี้อ่า ลิกขามีอยู่ ๓ ลิกขาด้วยกัน คือ สีสลิกขา ได้แก่การฝึกฝนอบรมให้มีการประพฤติปฏิบัติถูกต้อง ทั้งที่เกี่ยวข้องสังคมทั้งหมด ทั้งที่เกี่ยวข้องครอบครัว ทั้งที่เกี่ยวข้องสิ่งของไม่มีชีวิตวิญญาณ; และ จิตตลิกขา คือการฝึกฝนอบรมให้มีความสามารถบังคับจิต ให้อยู่ในอำนาจ ให้สงบเยือกเป็นสุขก็ได้ ให้บริสุทธิ์สะอาดดีก็ได้ ให้สามารถ คือว่ามีสมรรถภาพพร้อมที่จะปฏิบัติงานใด ๆ ต่อไปได้; และลิกขาที่ ๓ คือ ปัญญาลิกขา นั้นหมายถึงการอบรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่จริงถึงที่สุด จนถึงกับถอนความยึดถือด้วยอุปาทาน คือถอนความงอแงต่าง ๆ ออกไปได้จากใจ ซึ่งเป็นการถอนจิตใจให้หลุดออกมาเสียจากสิ่งที่มีนาคะเข้าไปผูกพันไว้ตั้งแต่ต้นมา.

คำว่า ลิกขา นี้ เป็นภาษาบาลี. ภาษาสันสกฤตก็คือ ศึกษา. ที่เราเขียนกันในภาษาไทยว่า ศึกษา นั้น เป็นรูปสันสกฤต. ที่แท้ก็เป็นคำ ๆ เดียวกันกับคำว่า ลิกขา, ฉะนั้นท่านทั้งหลายคงจะได้ความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นอีกสักอย่างหนึ่งว่า เกี่ยวกับภาษานี้ มันมีการเลื่อนหรือการดำเนินไปตามลำดับ ดังที่จะเห็นได้ว่า คำว่า ลิกขา ในภาษาบาลีนั้น เขาหมายถึงการอบรมหรือการกระทำลงไปจริง ๆ ที่เดียว, เช่น สีสลิกขา จิตตลิกขา ปัญญาลิกขา ที่กล่าวมาแล้วนั้น หมายถึงการอบรมกาย วาจา ใจ ลงไปตรง ๆ ที่เดียว, ไม่ใช่หมายถึงการเล่าเรียนอย่างที่เราหมายถึงกันเดี๋ยวนี้ด้วยคำว่าศึกษานี้. นี่, เป็นเรื่องของภาษาเดินได้. ภาษาเดินไปในทิศทางต่าง ๆ จนเป็นการทำให้เกิดความเข้าใจผิดขึ้นได้. ในที่นี้อาตมาต้องการให้ท่านทั้งหลายได้เข้าใจถูกต้องว่า คำว่า ลิกขา หรือ ศึกษา นั้น ในทางธรรม เขาหมายถึงการประพฤติปฏิบัติ ชนิดที่เป็นการอบรมกายวาจาใจโดยตรง คืออบรมตัวเองให้เปลี่ยนจากลักษณะหนึ่ง ไปสู่ลักษณะอีกอย่างหนึ่ง ตามที่เราเห็นว่าเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นไป.

เมื่อกล่าวถึงหลักของพุทธศาสนา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าพุทธศาสนามีใจความสำคัญอยู่ตรงที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรตามที่เป็นจริง แล้วถอนกิเลสตัณหาออกเสียได้ เพราะการรู้นั้น ๆ; เมื่อถือตามหลักนี้ เราจะเห็นได้ว่า สีสลิกขานั้นเป็นเพียงลิกขาเบื้องต้น เป็นการตระเตรียมในเบื้องต้น เพื่อให้เรามีการเป็นอยู่ในสังคมชนิดที่จะไม่มีการรบกวน ไม่มีการยุ่งยากลำบาก และเป็น การเตรียมให้เรามีการเป็นอยู่ในครอบครัวที่ผาสุก มีสิ่งแวดล้อมที่ผาสุก เป็นพื้นฐานเบื้องต้นในทางภายนอก ในขั้นต้นนี้เสียขั้นหนึ่งก่อน, ไม่ใช่สีสลิกขานี้จะไปทำให้เกิดความรู้อะไรสิ้นเชิง หรือทำให้ตัดกิเลสตัณหาอุปาทานได้เด็ดขาด ก็หาไม่ได้; แต่ว่าเป็นการจำเป็นที่เราจะต้องเตรียมตัวเรา ให้เป็นคนเหมาะสมที่จะอยู่ในโลก โดยมีความผาสุกอย่างที่เรียกว่าพื้นฐานทั่ว ๆ ไปกันเสียก่อน. เมื่อเรามีความเป็นอยู่อย่างผาสุก ไม่ถูกรบกวน ท่านทั้งหลายก็จะเห็นได้ง่าย ๆ ว่ามันช่วยได้มากเพียงไร ในทางที่จะช่วยให้จิตใจเป็นปกติ. เพราะฉะนั้นทางธรรม จึงแสดงอานิสงส์ของศีลไว้หลายอย่างด้วยกัน; แต่อย่างที่สำคัญที่สุด ที่ถือว่าเป็นยอดอานิสงส์ศีลนั้น ท่านเรียกเป็นบาลีว่า สมานิสสวตตนิกา แปลว่า “เป็นไปเพื่อให้เกิดสมาธิ”. อานิสงส์อย่างอื่น ๆ ของศีล เพียงว่าให้อยู่เป็นผาสุก หรือ

ให้ไปเกิดในสวรรค์เป็นต้นก็ตามนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงมุ่งหมายโดยตรง. ท่านทรงมุ่งหมายโดยตรงถึงข้อที่ว่า สมาธิตัวตตินิกา นี่เอง, คือจะเป็นบาทฐาน ที่งอก ที่เกิด ที่เจริญ ของสมาธิ. ฉะนั้นเราจึงต้องเตรียมตัวหรือปรับปรุงตัวเรา ให้เป็นผู้อยู่ในโลกด้วยลักษณะที่สะอาดบริสุทธิ์หมดจดเสียก่อน คือให้มีศีลดีเสียก่อนจึงจะส่งเสริมให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าสมาธิได้โดยง่าย. ถ้าเรามีเรื่องรบกวนใจมาก เช่นทางสังคมก็มีเรื่องรบกวนมาก มีเรื่องผิด มีเรื่องเสียหาย ในครอบครัวก็มีเรื่องรบกวน มีเรื่องผิด มีเรื่องเสียหาย, แม้ที่สุดแต่เครื่องใช้เครื่องสอยเครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ ที่แวดล้อมตัวเราอยู่ ก็มีเรื่องผิด เรื่องเสียหาย แล้วจิตใจของเราจะเป็นสมาธิได้อย่างไรกัน. ถ้าเราจะปฏิบัติถูกต้องสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ เราต้องมีศีลดีเสียก่อน จึงจะเกิดผลอันสูงสุด คือส่งเสริมให้เกิดสมาธิในขั้นต่อไปได้โดยง่าย.

ศีลที่ปฏิบัติดีถึงที่สุด ท่านเรียกว่า “ศีลชนิดที่เป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า” ข้อนี้ท่านทั้งหลายคงจะเข้าใจได้ไม่ยาก. เราจะเทียบเคียงกันได้โดยลักษณะที่ว่า ถ้าความประพฤติเป็นอยู่ของพวกเรา เป็นที่พอใจของสุภาพบุรุษทั้งหลายได้ ก็แปลว่าความประพฤติของเราใช้ได้, คือมีความประพฤติดี ประพฤติชอบ มีศีล, เพราะคำว่า สุภาพบุรุษ นั้น ท่านหมายถึงคนดี คือเป็นสุภาพบุรุษกันจริง ๆ. แต่ตามทางธรรมนั้น ท่านใช้ว่า พระอริยเจ้าซึ่งยิ่งไปกว่าสุภาพบุรุษ แทนคำว่า สุภาพบุรุษ, คือเอาเป็นว่า เขาเป็นผู้มีกิริยามารยาทหรือการประพฤติปฏิบัติ เป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า, สำนวนอย่างนี้ก็ได้เหมือนกัน เป็นการแสดงถึงลักษณะของผู้มีศีลได้. ถ้ามีการประพฤติทางกาย ทางวาจา ยังไม่เป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า ก็เรียกว่ายังไม่มีศีลที่ถูกต้อง และสมบูรณ์, ทำนองเดียวกับว่าถ้าเราในปัจจุบันนี้ ประพฤติตนไม่เป็นที่พอใจของสังคมสุภาพบุรุษ ก็แปลว่าเรายังมีความป่าเถื่อน มีความประพฤติที่ไม่น่าคบหาสมาคม. ดังนั้น ถ้าท่านไม่ชอบใช้คำว่า “พระอริยเจ้า” จะใช้คำว่า “สุภาพบุรุษ” แทนก็ได้ แต่ขอให้เป็นสุภาพบุรุษจริง ๆ เป็นผู้ที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมจริง ๆ คือเป็นคนดีจริง ๆ. เมื่อมีศีลในลักษณะเป็นที่พอใจของคนดีเช่นนี้แล้ว ไม่ต้องสงสัยย่อมจะเป็นที่ตั้ง ที่เกิด ที่เจริญของสมาธิได้ นี่เป็นอันเห็นได้ว่า เราได้ปฏิบัติลุล่วงมาด้วยดี ไม่มีช่องทางที่ใครจะติเตียนได้

การที่คนเราสามารถถือเอาประโยชน์จากสมาธิได้เห็นปานนี้นั้น เรียกว่ามนุษย์ในขั้นนี้ได้ก้าวขึ้นมาถึงการรู้ ความลับของธรรมชาติ อีกขั้นหนึ่งแล้ว. ข้อนี้หมายถึง การรู้วิธีบังคับจิตใจให้เป็นจิตที่มีสมรรถภาพยิ่งไปกว่าธรรมดา. คำว่า “ยิ่งไปกว่าธรรมดา” นี้ ก็คือยิ่งไปกว่าที่มนุษย์ธรรมดาจะทำได้. สมาธิตามธรรมดาที่มนุษย์มี ๆ กันอยู่นั้น ไม่เป็นของแปลก. แต่ถ้ามีการฝึกฝนให้ถูกต้องตามวิธี หรือโดยเฉพาะตามหลักของพุทธศาสนานี้แล้ว ก็จะเป็นสมาธิที่เลเยอร์ระดับของมนุษยธรรม และท่านเรียกว่า อุตตริมนุสสธรรม ชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน. คำว่า อุตตริมนุสสธรรมนี้ ขอให้จำไว้ด้วย; คงไม่เป็นคำที่สูงเกินไป หรืออยู่นอกวงเกินไป. คำนี้เป็นคำที่ใช้ในพระพุทธศาสนา หมายถึงสิ่งที่มนุษยธรรมธรรมดาทำไม่ได้ก็แล้วกัน เรียกว่า อุตตริมนุสสธรรม แปลว่า

ยิ่งกว่าธรรมดาของมนุษย์. ในเพียงขั้นศีล ยังไม่ถือว่าเป็น อุตตริมนุสสรธรรม, แม้จะอวดกันบ้าง ก็ยังไม่ถือว่าเป็น อุตตริมนุสสรธรรม ยังไม่น่าเกลียด. แต่พอมาถึงขั้นที่เป็นสมาธิ เป็นฌาน เป็นสมาบัติ ที่รวมเรียกว่าสมาธิ นี้แล้ว ท่านจัดเป็นขั้นอุตตริมนุสสรธรรม คือยิ่งไปกว่าธรรมดาของมนุษย์, ซึ่งพระภิกษุนี้จะอวดไม่ได้; ขึ้นอวดก็ชื่อว่าไม่เป็นพระที่ดี, หรือถึงกับไม่เป็นพระเลยแล้วแต่กรณี. พูดตรง ๆ ก็ว่าอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นควรจะทราบไว้ว่ามันไม่ใช่เรื่องธรรมดา มันเป็นเรื่องที่สูงกว่าธรรมดา. เมื่อเป็นเรื่องที่สูงกว่าธรรมดา เราก็ต้องลงทุนสักหน่อย คือลงทุนในการที่ต้องอดกลั้นอดทน ในการศึกษาอบรมและปฏิบัติ จนเรามีสมาธิตามสมควรที่เราจะมีได้ แล้วปฏิบัติหน้าที่ของตน และในที่สุดเราก็จะได้ผลในการปฏิบัติหน้าที่ของเรามากไปกว่าที่มนุษย์ธรรมดาเขาได้ ๆ กันเป็นแน่นอน เพราะเรามีเครื่องมือที่สูงไปกว่าที่มนุษย์ธรรมดาเขามี ๆ กัน. เพราะฉะนั้นจึงขอให้สนใจไว้ในฐานะที่เป็นสิ่งที่ควรสนใจศึกษาอบรมและปฏิบัติ ขออย่าได้ถือว่าเป็นของศรีพระวังกลางมงายหรือพ้นสมัยแล้ว. จะไปถือว่าเดี๋ยวนี้มันสองพันกว่าปีล่วงมาแล้ว สิ่งเหล่านี้ใช้ไม่ได้ พ้นสมัยแล้วอย่างนี้ หาได้ไม่. มันยังคงเป็นของใหม่สด ที่ต้องการใช้กันอยู่เรื่อยไป และยิ่งในสมัยที่โลกมีอะไร ๆ หมุนเร็วแทบจะลุดเป็นไฟอย่างนี้ด้วยแล้ว ยิ่งจะต้องการสมาธิมากไปเสียกว่าครั้งพุทธกาลด้วยซ้ำไป; เพราะฉะนั้นขอให้สนใจกันบ้างอย่าไปหลงคิดว่าเป็นเรื่องในวัด เรื่องสำหรับคนวัด หรือคนงมมงายเลย

ถัดจากนี้ไป เราก็มາถึงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่าง สมาธิศึกษา กับ ปัญญาศึกษา. เมื่อจิตเป็นสมาธิแท้จริงแล้ว เป็นการง่ายดายที่สุดที่จะมีการเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง. ถ้าถือเอาตามคำของพระพุทธเจ้าแล้ว ท่านตรัสไว้เสียเลยทีเดียวว่า “เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง” ท่านตรัสไว้สั้น ๆ อย่างนี้ แต่โดยกิริยาอาการนั้นท่านหมายถึงอาการที่จิตประกอบด้วยสมาธิในลักษณะที่เป็นการพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่. ถ้าจิตมีลักษณะเป็นสมาธิในลักษณะเช่นนี้แล้ว ก็ารู้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริงขึ้นมาได้จริง. ข้อนี้มีความลับอยู่หน่อยหนึ่ง คือว่าเรื่องอะไร ๆ ที่เราอยากจะรู้ หรือปัญหาที่เราอยากจะสาธน์ ตามปกติมันฝังตัวประจำอยู่ในใจของคนเราทั้งนั้น. เราอาจไม่รู้สึกรู้สาก็ได้ คือมันอยู่ใต้สำนึก หรือที่เรียกว่า Subconscious ก็ได้ แต่ก็กล่าวได้ว่ามันยังคงมีอยู่นั่นแหละ. ปัญหาอะไรที่สำคัญมาก ที่เราเดือดร้อนมาก ที่ต้องสะสางเพื่อหาคำตอบให้ได้ หรือแม้ที่สุดเพราะมันชวนรู้ น่ารู้ ก็ตาม หรือมันรบกวนความสงบไม่มีที่สุดก็ตาม, ตัวปัญหานั้นมันเก็บตัวเองซ่อนอยู่ภายใต้สำนึกเรื่อยไปตลอดเวลา. ในขณะที่เราตั้งใจสะสางให้ออก มันก็ไม่ออก เพราะเหตุว่าบางสิ่งบางอย่างยังไม่บริบูรณ์. มันไม่พร้อมบริบูรณ์ โดยเฉพาะคือความเป็นไปของจิตในขณะนั้นยังไม่เหมาะสมที่จะสะสางปัญหานั้นออกนั่นเอง, ถ้าผู้ใดเจริญสมาธิ ในลักษณะที่ถูกต้องตามเรื่องของพระพุทธเจ้า คือมีลักษณะที่เรียกว่า กมมนิโย พร้อมที่จะปฏิบัติงานทางจิตแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่สะสมอยู่ใต้สำนึกนั้น มันจะมีคำตอบไหลออกมา ในขณะที่ได้จัดเตรียมปรับปรุงจิตให้เป็นสมาธิ ในลักษณะที่เรียกว่า กมมนิโย นั่นเอง

ความรู้นั้นจะออกมาเฉย ๆ เหมือนไม่มีเหตุผล อย่างไม่มีปี่มีขลุ่ย ต่อเนื่องจากขณะที่จิตเป็นสมาธิในลักษณะเช่นนั้น. ทีนี้ ถ้าหากมันไม่โผล่ออกมาในลักษณะเช่นนั้น เราก็ยังมีระเบียบวิธีอีกอันหนึ่งที่วางไว้ว่าให้น้อมจิตที่เป็นสมาธิในลักษณะเช่นนั้น แล้วไปสู่การพิจารณาปัญหาที่เรากำลังมีอยู่นั่นเอง. การพิจารณาด้วยกำลังของสมาธิในลักษณะเช่นนี้เอง เรียกว่า ปัญญาสิกขา, หรืออย่างน้อยก็สังเคราะห์เข้าใน ปัญญาสิกขา.

ปัญหาตามปกติของผู้ปฏิบัติธรรม ก็คือปัญหาที่ว่า ความทุกข์คืออะไร ? เหตุให้เกิดทุกข์คืออะไร ? ความไม่มีทุกข์คืออะไร ? วิธีดำเนินให้ถึงความไม่มีทุกข์เป็นอย่างไร ? นี่ เป็นปัญหาประธาน เป็นหลักทั่วไป. ปัญหาว่าความทุกข์นี้มาจากอะไร ก็จะได้ว่ามาจากอุปาทาน, อุปาทานมาจากอะไร ก็รู้ได้ว่ามาจากตัณหา เรื่อย ๆ ไปอย่างนี้ ตามลำดับของปัญหาที่มี แต่แล้วก็ต้องรู้ในขณะแห่งจิตที่เป็นสมาธิในลักษณะตามที่ได้กล่าวไว้. พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ในคืนที่ตรัสรู้ คือรู้ปฏิจจนุปบาทตามลำดับ คือรู้อะไรเป็นอะไร รู้อะไรเป็นอะไร ทอยยกกันไปตามลำดับ ก็โดยในลักษณะที่จิตเป็นสมาธิอย่างที่ได้กล่าวแล้ว ซึ่งพระองค์ได้ทรงเล่าเรื่องนี้ไว้ในตอนหลังอย่างละเอียด แต่รวมใจความแล้วก็คือว่า ในขณะที่จิตเป็นสมาธิดีแล้ว ก็น้อมจิตไปเพื่อพิจารณาปัญหานั้น.

ท่านนักศึกษาทั้งหลายอาจจะเข้าใจได้ง่ายในข้อนี้ โดยการเปรียบเทียบอีกอย่างหนึ่ง : ในขณะที่จิตของเรามีลักษณะที่เรียกกันว่าโปร่งดี เราจะน้อมไปเพื่อคิดอะไร สะสางปัญหาอะไร หรือวินิจฉัยอะไร มันก็จะวินิจฉัยได้ดี. นี่แหละคือผลของความเป็นสมาธิ. ถ้าเป็นเรื่องไม่สู้ยากนัก เพียงแต่เราทำจิตให้โปร่ง โดยการไปนั่งหรือไปเดินอยู่ในที่สงบ เช่นในป่าหรือริมทะเล หรือที่ใดก็ตามซึ่งเป็นที่ยึดสงบเย็นสบายไม่มีอะไรรบกวนจิตใจ อาจทำให้จิตใจโปร่งสงบเย็นเพียงพอ เราก็จะคิดปัญหาข้อนั้นออกได้โดยง่าย แต่มันเป็นปัญหาที่เราคิดในที่วุ่นวาย อีกทั้งก็ครึกโครมไม่ออกดังนี้เป็นต้น. ความที่จิตมีลักษณะพร้อมที่จะคิดจะนึกอะไรก็ได้ดี ในที่สงบดังกล่าวนี้นี้ ก็เป็นลักษณะโดยตรงของจิตที่เป็นสมาธิเหมือนกัน. ส่วนการที่จะคิดปัญหาเกี่ยวกับ มรรค ผล นิพพาน ก็เป็นไปทำนองนั้น. แต่โดยเหตุที่เรื่องนั้นเป็นเรื่องยากมากกว่า จึงจำเป็นต้องใช้สมาธิที่แรงกว่า; เราจึงมีระเบียบวิธีทำจิตให้เป็นสมาธิที่ลึกซึ้งกว่าเป็นพิเศษ. พอเป็นสมาธิได้แล้ว ก็น้อมไปเพื่อพิจารณาปัญหานั้น เพื่อหาคำตอบในทำนองเดียวกัน. ถ้าหากว่าปัญหานั้นมันเต็มปรี๊ดตัวหาทางออกอยู่ในใจเป็นประจำอยู่แล้ว บางทียังไม่ทันน้อมไปเพื่อคิดค้นอะไรนัก คำตอบมันจะโผล่ออกมาได้เองก็มีตัวอย่างที่ง่าย ๆ เล็ก ๆ ลงไปอีก เช่นว่าก่อนจะนอน เรามีความรำคาญสงสัยอะไรอันหนึ่งอยู่ในใจ คิดเท่าไรก็ไม่ออก แล้วเราก็นอนเสีย. ครั้นได้พักผ่อนตลอดคืน รุ่งเช้าตื่นนอน บางทียังไม่ทันจะล้างหน้า คำตอบของปัญหาข้อนั้น มันก็ออกมาเองเสียแล้ว ดังนี้เป็นต้น. นี่ก็เพราะเหตุว่าร่างกายได้รับการพักผ่อนมีความสดชื่นเป็นเครื่องรองรับจิตได้ดี, จิตได้รับการพักผ่อนปราศจากสิ่งรบกวน แล้วตื่นขึ้นมาในลักษณะที่เป็นสมาธิพอสมควร ปัญหาที่ติดขัดอยู่เมื่อวาน ก็มีคำตอบออกมาเอง เป็นแสงสว่างหรือปัญญาพลุ่งขึ้นมาเองในขณะตื่นนอน.

ทั้งหมดนี้ เป็นการแสดงให้เห็นความจำเป็นที่ว่า ปัญญา กับ สมานี จะต้องเกี่ยวข้อกันเสมอไป. ถ้าปัญญาไม่ได้อาศัยสมานีแล้ว ย่อมเป็นไปไม่ได้. แต่ว่ากิริยาที่ปัญญาอาศัยสมานีนั้น บางทีเรามองไม่เห็นเลย เช่นในลักษณะที่จิตเป็นสมานีสติขึ้นดี พอตื่นนอนก็รู้อะไร ๆ ที่เป็นคำตอบของปัญหาที่คิดค้างอยู่เมื่อวานได้แล้ว ดังนี้ เป็นต้น.

ทีนี้หลักทางพระพุทธศาสนานั้น ท่านแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสมานีกับปัญญาไว้อย่างยิ่งไปกว่านั้นอีก คือต้องมีสมานีจึงจะมีปัญญา ต้องมีปัญญาก็จะมีสมานี. ท่านใช้คำที่ให้น้ำหนักเท่ากันว่า มีปัญญาก็จะมีสมานี มีสมานีก็มีปัญญา. ข้อนี้เป็นเพราะว่า การที่จะมีสมานีให้เป็นสมานียิ่งไปกว่าสมานีตามธรรมชาตินั้น มันเป็นเรื่องของปัญญา คือ อย่างน้อยต้องมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับลักษณะอาการต่าง ๆ ของจิต ว่าจะบังคับมันอย่างไรจึงจะเกิดเป็นสมานีขึ้นมาได้. ท่านจะเห็นได้ว่าในธรรมที่สำคัญหมวดหนึ่ง คือมรรคมีองค์ ๘ ประการนั้น ท่านยกเอาสัมมาทิฐิขึ้นไว้เป็นองค์แรก. สัมมาทิฐินั้นหมายถึงปัญญาที่รู้อะไรเป็นอะไรตามที่เป็นจริง เหมือนกับที่เราพร่ำพูดกันมามากแล้วข้างต้นนั่นเอง. มันต้องมีสัมมาทิฐีก่อน คนเราจึงอยากทำอะไรที่เป็นฝ่ายดี คือรู้อะไรมีคุณอย่างไร อะไรไม่ดี มีโทษอย่างไร จึงอยากทำอะไร ๆ ที่ดี ๆ และมีปัญญาทำให้ได้ดังที่ต้องการ. ฉะนั้นคนที่มีความรู้ต่างหาก จึงจะสามารถมีสมานีมากขึ้นได้ตามลำดับ. เมื่อสมานีมากขึ้น ปัญญาก็ยิ่งมีกำลังมากขึ้นตาม; มันส่งเสริมซึ่งกันและกันไปในตัว กลับไปกลับมากันอยู่ในตัว. ถ้าเรียกอย่างโวหารธรรมะธรรมโมเขาเรียกว่า อัญญมัญญปัจจัย หมายความว่ามันช่วยเหลือแก่กันและกัน. ถ้าอันนี้มากขึ้นมันก็ช่วยอันโน้นให้มากขึ้น, อันโน้นมากขึ้นอีก มันก็กลับช่วยอันนี้ให้มากขึ้นอีก, อันนี้ยิ่งมากขึ้นอีก ก็กลับช่วยอันโน้นให้กลับมากไปกว่าเดิมอีก, เพราะฉะนั้นมันจึงเจริญงอกงามควบคู่กันไปโดยเร็ว.

ทีนี้มีเรื่องที่น่าสนใจอีกว่า คนบางคนมีลักษณะที่เรียกว่าปัญญานำหน้า : ปัญญาแสดงอาการออกหน้าเรื่อย; ลักษณะของสมานีไม่ค่อยเห็นไม่ค่อยปรากฏ ก็มี. ถ้าเป็นอย่างนี้ เราเรียกเขาว่า คนเจ้าปัญญา จะถูกกว่า คือมีปัญญามาก มีปัญญานำหน้า. คนชนิดนี้ ขอแต่เพียงตั้งใจคิดลงมือคิดลงมือพิจารณาเท่านั้น ความคิดก็ดำเนินไปได้เป็นปีเป็นกลองไปทีเดียว เพราะเหตุว่าเขาเอาปัญญานำหน้า สมานีเป็นแต่คอยช่วยชู ช้อนอยู่ข้างใน ตามไปข้างหลัง. คนโดยมากอยู่ในจำพวกนี้. การที่คนในโลกนี้ส่วนมากอยู่ในลักษณะเช่นนี้ ก็เพราะว่าเรื่องที่ทำกันอยู่โดยมาก ก็เป็นเรื่องขนาดที่ใช้ปัญญาธรรมดาอย่างโลก ๆ . ส่วน คนอีกพวกหนึ่งนั้น เขามีลักษณะเป็นเจ้าสมานี ไม่ใช่เจ้าปัญญาอย่างที่ว่า. ที่ว่าเป็นเจ้าสมานีนั่น คือเขาเป็นคนสุขุม ชนิดที่ต้องรวบรวมกำลังใจทั้งหมดทั้งสิ้น ให้รอบคอบรัดกุมเสียก่อน จึงจะวินิจฉัยพิจารณา. หรือดำเนินการพิจารณา เขาเป็นคนชอบทำสมานี หรือจะกล่าวว่ามีลักษณะเป็นคนสงบ มีสมานีอยู่เป็นปกติ อย่างนี้ก็ได้. แต่ว่าคนประเภทนี้มีน้อย, จัดเป็นคนที่มีสมานีออกหน้าปัญญา. ในที่สุดเราก็ได้คนเป็น ๒ พวก ที่ต่างกัน, คราวนี้มีคนอีกพวกหนึ่งซึ่งอาจจะมิได้หรือหาได้ในโลกนี้เหมือนกัน. นี่คือ คนที่มีปัญญากับสมานีพอ ๆ กัน ซึ่ง

อาตมาเข้าใจว่าจะเป็นพวกที่ปลอดภัยที่สุด สบายที่สุด การฝึกหัดจิตให้เป็นสมาธิ ตามโอกาสที่ควรฝึกหัดอยู่เสมอ ๆ แล้วใช้ปัญญาพิจารณาในสิ่งที่ควรพิจารณา นาน ๆ เข้าก็จะเป็นนิสัยที่ดี คือเป็นผู้ที่มีสมาธิและปัญญากลมกลืนกัน ซึ่งอาตมาคิดว่าคงจะเหมาะสมอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสำหรับบรรดาท่านทั้งหลายที่จะเป็นตุลาการ.

นี่แหละ คือบทเรียนในพระพุทธศาสนาซึ่งมีอยู่ ๓ บท คือ ศีล สมาธิ ปัญญา. เมื่อว่ากันโดยการปฏิบัติแล้ว พระพุทธศาสนาก็คือการปฏิบัติอย่างนี้. การปฏิบัติ ๓ ประการนี้ ถ้าว่าโดยหลักวิชา ก็คือ วิธีการที่จะทำให้เรารู้ว่าอะไรเป็นอะไร. แต่ถ้าว่าโดยทางปฏิบัติแล้ว ก็คือการปฏิบัติอย่างนี้ เพื่อตัดอุปาทาน ถอนตนออกมาเสียจากการเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง.

ในที่ที่สุดนี้ อาตมาอยากจะแนะนำให้พิจารณาต่อไปว่า ข้อปฏิบัติทั้ง ๓ อย่างนี้ จะคงทนต่อการพิสูจน์ในตัวมันเองหรือไม่ จะเป็นหลักวิชาอันแท้จริง คือว่าเหมาะที่ทุกคนจะปฏิบัติหรือไม่ ? ขอให้พิจารณาดู เมื่อท่านพิจารณาดู หรือยิ่งพิจารณาดู จะยิ่งเห็นว่าคงทนต่อการพิสูจน์ ไม่มีทางค้านในข้อที่ว่าจะไม่ให้ผลตามที่กล่าวแล้ว และเมื่อพิจารณาดูต่อไปอีก จะเห็นว่าหลักทั้ง ๓ ข้อนี้จะไม่ค้านกับศาสนาไหนเลย ในเมื่อศาสนานั้นต้องการจะแก้ปัญหات่าง ๆ ที่是一切ความทุกข์ของมนุษย์กันจริง ๆ พุทธศาสนาย่อมไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาใด ๆ เพราะมีคำสอนเป็นบทเรียน ๓ บทดังที่กล่าวมานี้. แต่เราอาจจะเห็นได้อีกอย่างหนึ่งว่า มันอาจจะมียะไร ๆ ที่มากออกไปกว่าที่ศาสนาอื่น ๆ มีก็ได้ โดยเฉพาะก็คือปฏิบัติในทางปัญญา อันเป็นสิกขาข้อสุดท้ายเพื่อตัดอุปาทานทั้ง ๔ ประการเสีย แล้วมีการเปลื้องจิตออกมาให้เป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง ไม่ผูกพันเป็นทาสหรืออยู่ใต้อำนาจสิ่งใดทั้งหมด. ข้อนี้แหละ อาจจะไม่มีในศาสนาอื่น ซึ่งไม่กลัวพอที่จะทำให้เป็นอิสระสิ้นเชิง หรือตนพึ่งตนโดยสิ้นเชิงก็ได้ ฉะนั้น เราจงเข้าใจหลักที่เป็นใจความสำคัญของพุทธศาสนาไว้ให้ติดดังที่กล่าวมา

เมื่อความจริงได้แสดงออกมา ในทางที่ว่าหลักพุทธศาสนาทนต่อการพิสูจน์ไม่ค้านกับใคร และมีอะไร ๆ ทุกอย่างทีใคร ๆ มี แล้วยังจะมีอะไรบางอย่าง มากไปกว่าที่เขามีกัน แล้วเรายังจะมองเห็นต่อไปในทันทีที่นั่นอีกว่า หลัก ๓ ประการนี้เป็นของสากล หรือเป็นศาสนาสากลที่จะใช้ได้แก่คนทุกคนทุกยุคทุกสมัย และทั้งใช้ได้แม้แต่สัตว์ในเบื้องต่ำ แก่มนุษย์ในท่ามกลาง แก่เทวดาหรือยิ่งกว่าเทวดาในเบื้องบน เพราะว่าชีวิตทุกหน่วยมีปัญหาเป็นความทุกข์อย่างเดียวกันหมด คือทุกข์เพราะเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกข์เพราะกิเลสตัณหาอุปาทานครอบงำอำยิ ไม่ว่าเทวดา ไม่ว่ามนุษย์ ไม่ว่าสัตว์เดรัจฉาน ย่อมจะมีปัญหาอย่างเดียวกันนี้ เหมือนกันทั้งนั้น ซึ่งเป็นเหตุให้เรากล่าวได้ว่า โลกทั้งหมดเป็นอันเดียวกัน หรือเป็นชีวิตของชีวิตเดียวกัน เพราะมันมีความทุกข์อย่างเดียวกัน มีปัญหาอย่างเดียวกัน มีสิ่งที่ต้องทำอย่างเดียวกัน คือต้องตัดกิเลสตัณหาที่เป็นตัวการสำคัญ หรืออุปาทานนี้เสียให้ได้ ฉะนั้นมันจึงเป็นการเพียงพอที่จะเสนอตัวเองได้ ว่าเป็นของสากล ที่จะใช้ได้ทุกชั้น ในที่ทุกแห่ง จะใช้ในทุกกาลสมัย นี่แหละ คือความหมายของความเป็ศาสนาสากล ขอให้เข้าใจพระพุทธศาสนา

ไว้ ในลักษณะเช่นที่กล่าวนี้ โดยเหตุที่มีบทเรียน ๓ บท คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังที่กล่าวแล้วนั่นเอง^{๗๙}

การศึกษาเพื่อพัฒนาตนตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เพื่อให้ทราบว่า การศึกษาเพื่อพัฒนาตนคืออะไร มนุษย์สามารถใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาตนได้หรือไม่ และสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาชีวิตได้อย่างไร จากการศึกษาพบว่า การศึกษาเพื่อพัฒนาตนตาม ทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ หมายถึง การศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม ซึ่งสามารถช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้ เช่น วีรบุรุษและนักปราชญ์ทั้งหลาย ได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ในการดำรงชีวิตเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน การใช้การศึกษาเพื่อฝึกฝนพัฒนาตน ก็เพื่อความไม่มีทุกข์ และเป็นอิสรภาพทางกาย อิสรภาพทางสังคม อิสรภาพทางจิตใจ และอิสรภาพทางปัญญา ซึ่งเป็นจุดหมายของชีวิต

กระบวนการฝึกฝนพัฒนาตน ได้แก่ หลักไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขาและอธิปัญญาสิกขา หรือ ศีล สมาธิ และปัญญา ไตรสิกขาได้มีความสำคัญทั้งในฐานะเป็นหลักการเพื่อการดับกิเลส และเป็นรากฐานสำคัญของการกำหนดแบบแผนพฤติกรรม อีกทั้งเป็นวิธีการปฏิบัติ ซึ่งจะช่วยพัฒนาบุคคลไปตามลำดับจากปุถุชนไปสู่อริยบุคคล นอกจากนั้นยังมีหลักภาวนา ๔ สำหรับตรวจสอบบุคคลผู้ได้รับการพัฒนาตนแล้ว จะสะท้อนออกมาทางกาย ศีล (สังคม) จิต (อารมณ์) ปัญญา โดยปรากฏให้เห็นได้ในการดำเนินชีวิตของเขาเหล่านั้น

การศึกษากับการพัฒนาตน จึงได้มีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นอย่างมาก โดยมีหลักการฝึกฝนคือไตรสิกขา และมีหลักตรวจสอบ คือภาวนา ๔ การศึกษาช่วยให้มนุษย์ถึงจุดหมายหมายของชีวิต ขณะเดียวกัน การพัฒนาตนจำเป็นจะต้องพึ่งการศึกษา จุดมุ่งหมายของชีวิตจึงจะสัมฤทธิ์ผล ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ จึงไม่สามารถแยกออกจากชีวิตของมนุษย์ได้

การศึกษาตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่า ท่านได้วางแนวการศึกษาไว้เพื่อให้บุคคลรู้จักชีวิต และวิธีการดำเนินชีวิตของตนอย่างถูกหลักธรรมและประเพณี แล้วพัฒนาการดำเนินชีวิตไปสู่ประโยชน์สุข ตามแบบอย่างที่เขาจะพึงได้รับ คือ การอยู่ดีกินดี การไม่มีหนี้สิน และประกอบสัมมาอาชีพ อันเป็นประโยชน์ที่พึงได้รับในปัจจุบัน และให้บุคคลเข้าใจการสืบต่อของชีวิต ซึ่งได้แก่ การเวียนว่ายตายเกิด แล้วพัฒนาชีวิตไปตามหลักธรรม เพื่อความมีชีวิตใหม่ในสุคติภูมิ トラบเท่าที่ยังมีกิเลส การดำเนินชีวิตแบบนี้เป็นประโยชน์ถาวร มั่นคง และจะอำนวยผลที่ดีให้ทั้งในชาติปัจจุบัน และชาติต่อ ๆ ไป จนถึงความเป็นอิสระอันยิ่งใหญ่ คือ การหลุดพ้นจากกิเลส ซึ่งความจริงอันนี้เป็นประโยชน์สูงสุด^{๘๐}

^{๗๙} พุทธทาส, **คู่มือมนุษย์ (ฉบับสมบูรณ์)/ท่านพุทธทาส ไตรสิกขา**, มิถุนายน ๒๕๕๔

^{๘๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **การศึกษากับการวิจัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๘๓.

จากความหมายของไตรสิกขาที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า ไตรสิกขา หมายถึง การพัฒนา มนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามไม่ทำให้อื่นเดือดร้อน เป็นการรักษาศีล การมีสมาธิเพื่อให้เกิดปัญญาในการรู้แจ้งเห็นจริงเพื่อเป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันมีศีลธรรมอย่างร่วมกันด้วยความสงบสุขในสังคม

ความสำคัญของไตรสิกขา^{๘๑}

ปัจจุบัน “ทรัพยากรมนุษย์” เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปฏิบัติงานทุกประเภท แม้วิทยาการหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ จะก้าวหน้ากว้างไกลไปเพียงใดก็ตาม มนุษย์ก็ยังถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่มีค่าและสำคัญยิ่งต่อการทำงานอยู่ไม่เปลี่ยนแปลงและดูเหมือนนับว่า จะทวีความสำคัญ มากขึ้นทุกที เพราะสังคมปัจจุบันกำลังอยู่ในสภาพที่เสียสมดุลในด้านต่าง ๆ เช่น

๑. ในด้านสิ่งแวดล้อม เราพบว่า โลกกำลังอยู่ในภาวะขาดแคลนพลังงานและมีสภาพอากาศแปรปรวน ซึ่งเป็นผลมาจากการบริโภคที่เกินพอดีของมนุษย์

๒. ในด้านสังคม เราพบว่า มีการใช้ความรุนแรงต่อเด็กและสตรีมากขึ้นและมีการทุจริตคอร์รัปชันอย่างแพร่ระบาดทั้งในภาครัฐและเอกชน ซึ่งเป็นผลมาจากความเสื่อมถอย ทางจริยธรรม

๓. ในด้านการดำเนินชีวิต เราพบว่า วิถีชีวิตในปัจจุบันทำให้คนเกิดความเครียด, มีอารมณ์ร้อน และหงุดหงิดง่าย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสุขภาพจิตที่ย่ำแย่

๔. ในด้านการแสดงความคิดเห็น เราพบว่า การมีจุดยืนทางความคิดที่ตรงข้ามกัน กลายเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ แสดงให้เห็นถึงการไม่เปิดใจรับ ความแตกต่าง ขาดการใช้เหตุผลและความเป็นกลาง ซึ่งมีส่วนกระตุ้นให้เกิดความขัดแย้งและการทะเลาะวิวาท ดังนั้น เมื่อมองในภาพรวมแล้ว คงไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่า สภาพที่ขาดสมดุลเหล่านี้ ล้วนสร้างความเดือดร้อนในการดำเนินชีวิตของคนความวุ่นวายในสังคมการศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก คือกระแสโลกาภิวัตน์ อันเป็นผลมาจาก ความก้าวหน้าของโลกพบว่า ในปัจจุบันการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมสำคัญอย่างยิ่งในทุก ๆ องค์การทั้งต่างประเทศและคนไทยปัจจุบันไม่จำกัดในเรื่องเพศ อายุ อาชีพ ศาสนา เชื้อชาติ การศึกษา และฐานะทางเศรษฐกิจ

ความหมายของไตรสิกขา^{๘๒} พระอุปัชฌาย์ (ลังกา) ได้ให้ความหมายของการศึกษา และขอบเขตของการศึกษา ไว้ในวิมุตติมรรคว่า สิกขา หมายถึงการศึกษาเรื่องที่ควรศึกษา การศึกษาอันยอดเยี่ยมและการศึกษาเพื่อความเป็น พระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา)

^{๘๑} พระมหาศุภกิจ สุภกิจโจ (ภักดีแสน) “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา”, พุทธจักร, ปีที่ ๖๙ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๘).

^{๘๒} พระอุปัชฌาย์ (ลังกา), วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

พระพุทธโฆษาจารย์ (พระคันถรจนางาจารย์) ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ไตรสิกขาเป็นทั้ง หลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย, กามธาตุ และภพทั้งปวง โดยมีเป้าหมายที่ การบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน ไตรสิกขาเป็นแนวปฏิบัติในทางสายกลางที่มีใช้การ ประนเปรอดตนด้วยกามสุขและการทรมานตน มีศีลเป็นปฏิปักษ์ ต่อกิเลสที่แสดงออกทางกาย วาจา สมาธิ เป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่กลุ่มมรุมจิต และปัญญาเป็นปฏิปักษ์ต่ออนุสัยกิเลสที่แอบแนบอยู่ในจิต สามารถพัฒนาบุคคลให้เป็นพระอริยะผู้มีความบริบูรณ์ด้วยศีล ได้แก่ พระโสดาบันและพระสกทาคามี, บริบูรณ์ ด้วยสมาธิ ได้แก่พระอนาคามี และบริบูรณ์ด้วยปัญญา ได้แก่ พระอรหันต์ นอกจากนี้ องค์กรธรรมทั้ง ๓ ยังเป็นเครื่องอุดหนุนให้บรรลุคุณวิเศษอันหาได้ยากในบุคคลทั่วไป ดังมีวิชา ๓ เป็นต้น

พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปญโญ) ได้อธิบายว่า การศึกษาในภาษาไทย หมายถึงการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งตรงกับคำว่า สิกขา ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติ ได้รับปริญญาคือ สันราคะ สันโทสะ สันโมหะ ผลของการปฏิบัติศึกษาเป็นอย่ำนั้น การปฏิบัติอย่างนั้นก็เพื่อความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา สิ่งใดที่เป็นความทุกข์ทรมาร ความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจก็เรียกว่า อันไม่พึงปรารถนา แก้ไขด้วยการศึกษา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไตรสิกขาว่า หมายถึงการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือ สิกขามรรคกับสิกขาจึงประสานเป็นอันเดียวกัน เมื่อมองในแง่อริยสัจ ๔ ก็เป็นอริยมรรค คือ วิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมายโดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เรามีชีวิตที่พึงพา อวิชา ตัณหา อุปทาน น้อยลงไป ไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับสมาธิว่าเป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิตหรือระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิมใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พุดสั้น ๆ ว่า พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพของจิต และยังกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับหลักของปัญญาว่าเป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผลการรู้จักวินิจฉัยไตร่ตรองตรวจสอบ คัดการต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มันเป็น ตลอด จนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิตที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ (คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ดับทุกข์เป็น)

การพัฒนาตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เริ่มที่หลักการของการศึกษา เพราะการภาวนา หรือการพัฒนานั้น แท้ที่จริงก็คือสิ่งเดียวกันกับการศึกษา หรือสิกขา สิ่งที่ต้องศึกษา หรือสิ่งที่ต้องพัฒนา แยกออกไปเป็น ๓ ด้านใหญ่ ๆ โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี ๓ ด้าน คือพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. ศีลคือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย และวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมีผลดี สิ่งแวดล้อมที่เราเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ มี ๒ ประเภทคือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ (ในความหมายเดิมทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งสัตว์อื่นทั้งหลายทั้งปวงด้วย)

๒. สมาธิหมายถึง การฝึกพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตได้รับการพัฒนาให้ตั้งมั่นแล้ว ก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ตั้งใจด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ ยิ่งกว่านั้น ปัญญาจะเจริญออกมาได้ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่ มีความเพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ทอดทิ้งเรื่องที่คิดหรือพิจารณานั้นยาก หรือละเอียดลึกซึ้ง ก็ยังต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่านไม่พลุ่งพล่าน กระวน กระวาย คือ ต้องมีสมาธิจึงจะคิดได้ชัดเจน เจาะลึกทะลุได้และมองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผล

๓. ปัญญาหมายถึง การพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความสำคัญสูงสุดเพราะปัญญาเป็นตัวแทนทาง และ ควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแค่ไหน ก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญญา ชี้นำหรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอัดอั้นมีปัญหาติดตันอยู่พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวางแยกออกไปได้หลายด้านและมีหลายขั้นหลายระดับ

(เงื่อม อินทปญโญ) กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาไว้ พอสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใดจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมคือสร้างมนุษยธรรมขึ้นมา แล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้า ก้าวหน้าไป นับตั้งแต่ว่า ละสังขตญาณอย่างสัตว์แล้วก็มีความคิดเห็นอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษยธรรมก็ส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษา ก็คือการพัฒนามนุษยธรรมให้มั่นคงในทิศทางที่ถูกต้อง คือละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว ก็เลสไม่อาจจะเกิด บุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพนี่คือเป้าหมายของการศึกษาสังคมและประเทศชาติต่อไป^{๘๓}

^{๘๓} พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปญโญ), การศึกษาสมบูรณ์แบบ : คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์, ธันวาคม ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๕-๑๘๖.

พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาไว้ การศึกษาเล่าเรียน ซึ่งตรงกับคำว่า ศึกษา ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติ ได้รับปริญญาคือ สันราคะ สันโทสะ สันโมหะ ผลของการปฏิบัติศึกษาเป็นอย่างนั้น การปฏิบัติอย่างนั้นก็เพื่อความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา สิ่งใดที่เป็นความทุกข์ทรมาร ความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจก็เรียกว่า อันไม่พึงปรารถนา แก้ไขด้วยการศึกษา

พระธรรมปิฎก กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาไว้ การฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายามความรับผิดชอบ ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข

ตารางที่ ๓.๑๑ สรุปความสำคัญของไตรสิกขา

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระอุปัชฌายะ (ลังกา)	๑. การศึกษาเรื่องที่ควรศึกษา ๒. การศึกษาเพื่อความเป็น พระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา)
พระพุทธโฆษาจารย์	๑. หลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย ๒. การบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน ๓. แนวปฏิบัติในทางสายกลางที่มีใช้การ ประปรายด้วยกาม สุขและการทรมาน
พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปัญโญ)	๑. การปฏิบัติ ได้รับปริญญาคือ สันราคะ สันโทสะ สันโมหะ ๒. อันไม่พึงปรารถนา แก้ไขด้วยการศึกษา
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)	๑. การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ๒. ดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ๓. ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน

๓.๒.๓ หลักอิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔^{๘๔} แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้บรรลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่าอิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ อย่างคือ

๑. ฉันทะ หมายถึง ความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ตนถือว่าดีที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้ ข้อนี้เป็นกำลังใจอันแรกที่ทำให้เกิดคุณธรรมข้อต่อไปของทุกข้อ

^{๘๔} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.learntripitaka.com/scruple/Itibaht4.>, [อิทธิบาท ๔], ๑๘ มกราคม ๒๕๖๒.

๒. วิริยะ หมายถึง ความพรากรเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อกันไม่ขาดตอนเป็นระยะ ยาวจนประสบความสำเร็จ คำนี้มีความหมายของความกล้าหาญเจืออยู่ด้วยส่วนหนึ่ง

๓. จิตตะ หมายถึง ความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้นไปจากความรู้สึกของตัวสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัดอยู่ในใจเสมอ คำนี้รวมความหมายของคำว่าสมาธิอยู่ด้วยอย่างเต็มที่

๔. วิมังสา หมายถึง ความสอดคล้องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จที่เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้รวมความหมายของคำว่าปัญญาไว้อย่างเต็มที่

แนวคิด ทฤษฎีและหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับแนวโน้มการพัฒนา

พระพุทธศาสนามีมติมุ่งมองต่อการพัฒนาหรือคนทำงานที่ว่า คนเราจะเก่งหรือมีความรู้ ความสามารถเพียงอย่างเดียวไม่ได้ สิ่งที่สำคัญ คือ คนทุกคนจะต้องมีคุณธรรมความดีอยู่ในคนๆ นั้น ด้วย กล่าวคือพระพุทธศาสนาจะเป็นหลักวิชาที่จะพัฒนาให้คนเป็นคนเก่ง (วิชา) และดี (จรรยา) จึง จะได้ชื่อว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สมบูรณ์ (วิชาจรณสัมปันโน) แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นพระพุทธศาสนาก็ได้ ปฏิเสธแนวคิดทฤษฎีแบบตะวันตก หากแต่หลักการทางพระพุทธศาสนานั้นกลับสอนให้นำเอาหลัก วิชามาบูรณาการร่วมกันเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์เพียบพร้อมและสอดคล้องอย่างลงตัวตามหลัก ธรรมชาตินำมาใช้ในการบูรณาการร่วมกันดังนี้ คือ

๑. สติ ขันติ สันติ

๒. หลักไตรสิกขา

๓. หลักอิทธิบาท๔

พระพุทธศาสนาตั้งจุดหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ไว้ที่การบรรลุนิพพาน ซึ่งจัดว่า เป็นจุดหมายที่มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้บรรลุถึงได้ด้วย “การพัฒนา” ซึ่งในพระพุทธศาสนาใช้ คำว่า “ไตรสิกขา” แปลว่า การทำให้มี ทำให้เป็นซึ่งมีอยู่ ๓ ประเภทคือ ๑. ศีล ๒. สมาธิ ๓. ปัญญา

สรุป การนำหลักธรรมมาใช้ในการพัฒนาเป็นการนำหลักธรรมมาร้อยเรียงเพื่อการนำไป ใช้ได้กับทุกสถานการณ์เพราะหลักพุทธศาสนาสามารถเชื่อมร้อยความรู้เข้าหากันทุกเหตุการณ์

ตารางที่ ๓.๑๒ การบูรณาการทฤษฎีตะวันตกกับหลักพุทธธรรม

ทฤษฎีตะวันตก		หลักพุทธธรรม
การพัฒนาบุคคล		ไตรสิกขา
	ศีล	ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา
	สมาธิ	ที่ตั้งมั่นแห่งจิต
	ปัญญา	ความรู้ทั่ว คือรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน
การทำงานร่วมกันในสังคม		มรรคมืองค์๘

ตารางที่ ๓.๑๒ การบูรณาการทฤษฎีตะวันตกกับหลักพุทธธรรม (ต่อ)

	สัมมาทิฐิ	แนวคิดที่ถูกต้องความเห็นชอบตามธรรม
	สัมมาสังกัปปะ	ดำริชอบ หรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง
	สัมมาวาจา	เจรจาชอบ
	สัมมากัมมันตะ	การกระทำที่เว้นจากความประพฤติชั่ว
	สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีพชอบ การทำมาหากินด้วยอาชีพที่สุจริต
	สัมมาวายามะ	เพียรชอบ เกิดฉันทะพยายาม
	สัมมาสติ	การมีสติกำหนดระลึกอยู่เป็นนิจ
	สัมมาสมาธิ	สมาธิชอบ คือความตั้งใจมั่นโดยถูกต้อง
การทำงานด้วยความตั้งใจ		อิทธิบาท ๔
	ฉันทะ	(ความพอใจ) คือ ความต้องการที่จะทำ
	วิริยะ	(ความเพียร) ขยันสิ่งนั้นด้วยความพยายาม
	จิตตะ	(ความคิด) คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ
	วิมังสา	(ความไตร่ตรอง)คือหมั่นใช้ปัญญาหาเหตุผล
หลักธรรมชุด ๓ ไกล่เกลี่ยความ		สติ ขันติ สันติ
ขัดแย้ง เป็นข้อค้นพบที่สำคัญ	สติ	สติ แปลว่า ความระลึกได้
	ขันติ	การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้
	สันติ	ความสงบ, ความราบคาบ

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง^{๘๕}

แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา คำว่า “ความขัดแย้ง” ในบริบทที่ใช้ในพระพุทธศาสนาปรากฏในพระวินัยปิฎกนั้น มีนัยที่สอดคล้องกับคำว่า “อริกรณ์” ตามความหมายของรูปศัพท์นั้น “อริกรณ์” แปลว่า “กระทำให้อยิ่ง” หรือ “เป็นเหตุกระทำให้อยิ่ง” หรือ “ภารกิจที่พึงให้สงบ ให้เรียบร้อยเหมาะสม” และเมื่อกล่าวโดยสารถะ คำว่า “อริกรณ์” มีนัยที่ครอบคลุมถึง “คดี เรื่องราว ปัญหาความขัดแย้ง ความยุ่งยาก กิจกรรมที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ที่สงฆ์ต้องจัดการสะสางหรือดำเนินการทำให้สงบหรือเป็นไปด้วยดี” ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงคำว่า “อริกรณ์” ในภาษาพระวินัย จึงเป็นคดี หรือปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้นแก่พระสงฆ์ เมื่อเกิดความขัดแย้งหรือข้อพิพาทในหมู่สงฆ์แล้ว

^{๘๕} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: เซ็นจูรี, ๒๕๕๔), หน้า ๒๕๑.

พระสงฆ์จะต้องแสวงหาทางออกร่วมกันด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งวิธีการในการจัดการความขัดแย้งนั้นเรียกว่า “อภิกรณีสมณะ”

ลักษณะของความขัดแย้ง เมื่อกล่าวถึงลักษณะความขัดแย้งที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น จากการศึกษาวิเคราะห์ และตีความ เราจะพบประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายลักษณะของความขัดแย้งเอาไว้หลายลักษณะด้วยกันกล่าวคือ

๑. ความบาดหมาง

๒. การทะเลาะ

๓. การแก่งแย่ง

๔. การวิวาท

๕. การมุ่งร้ายกัน

๖. การถกเถียงกัน

ความขัดแย้งสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์อย่างไร

ความขัดแย้ง หรือความแปลกแยกในตัวเองกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ “เจ้าชายสิทธัตถะ” ได้พัฒนาจิตของตัวเองเพื่อเลื่อนสถานะจากความเป็นมนุษย์ไปสู่ “ความเป็นพระพุทธเจ้า” ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะสาเหตุสำคัญดำเนินมาจากความขัดแย้งภายในเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และการตอบคำถามของตัวเองว่า “อะไรคือความสุขที่แท้จริง” มนุษย์ไม่เกิด แก่ เจ็บ และตายได้หรือไม่ การตั้งคำถามในลักษณะนี้เกิดจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของพระองค์

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) มองว่า ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่ปัญหาก็คือขัดแย้งกันอย่างไร จึงก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่เมื่อกล่าวถึงมุมมองในมิติของนักปราชญ์ ศ.ดร.สมภาร พรมมา ชี้ว่า “ความจริงกับความฝันมักจะขัดแย้งกันเสมอ” แต่ถึงกระนั้นท่านก็ยอมรับว่า “โลกคือเวทีของความขัดแย้ง”

สรุปเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งมีตัวแปร ๒ มิติคือปัจจัยภายในซึ่งเกิดจากกิเลสที่ติดตัวมากับสัญชาตญาณความเป็นมนุษย์ และตัวแปรภายนอกเป็นปัจจัยที่ตัวเราไม่สามารถควบคุมได้ คือ ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ค่านิยม อำนาจ พฤติกรรมความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน การเหลื่อมล้ำทางสังคม เป็นการแสดงออกมาด้วยความก้าวร้าว แย่งชิงความต้องการให้กับตนเองและพวกพ้องในกลุ่มตนเองเพื่อแสดงถึงความต้องการแสดงความเป็นผู้นำ

บริบทของความขัดแย้ง การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้งเชื่อมโยงระหว่างโลกตะวันตกกับโลกตะวันออก โลกภายในกับโลกภายนอกมีทั้งความขัดแย้งความรุนแรง และสันติภาพ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน ซึ่งยากที่จะควบคุมสถานการณ์และเหตุการณ์ที่จะ

เกิดขึ้นได้ทุกเวลาดังนั้นนักสันติภาพควรตระหนักถึงอำนาจสิทธิและหน้าที่ของความเป็นมนุษย์ที่จะช่วยยับยั้งความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสภาพการปัจจุบันให้ยุติลงได้ด้วยคามสันติภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งทางโลกของตะวันตกกับตะวันออก

ความแตกต่างกันทั้งทางด้าน ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ลักษณะความเป็นอยู่ในสังคมที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง แต่ความเป็นมนุษย์ย่อมมีความรักสันติมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์เพราะความขัดแย้งเริ่มมีมากขึ้นเนื่องจากความต้องการ ของมนุษย์แย่งชิงอำนาจของมนุษย์ทำให้เกิดสงครามเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งในสังคมโลก

ดังนั้น จึงเป็นโอกาสที่ดีสำหรับนักสันติภาพ ที่จะช่วยประสานความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในสังคมสันติสุข โดยใช้เครื่องมือการพัฒนาให้เกิดความรู้ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจโดยการศึกษาให้ความรู้แก่กลุ่มบุคคลที่จะออกไปทำหน้าที่เชื่อมความรักความสามัคคีให้เกิดสันติสุข

แต่อย่างไรก็ตามความต้องการของมนุษย์ยังมีความต้องการแย่งชิงอำนาจ ผลประโยชน์ ทรัพยากร มาเป็นของตนเองทำให้โครงสร้างความเป็นอยู่ของมนุษย์ของความสมดุลของความเป็นอยู่อย่างสันติวิธี ในศตวรรษที่๒๑ ไทยแลนด์ ๔.๐ ตั้งแต่ยุคเกษตรกรรม ยุคอุตสาหกรรม ยุคเทคโนโลยี และนวัตกรรม เริ่มผลิตอาวุธที่รุนแรงขึ้นออกมาประหัตประหารกันรุนแรงมากขึ้น เพราะฉะนั้นนักสันติภาพจึงออกแบบเครื่องมือต่างๆขึ้นมาเพื่อให้ความรุนแรง เป็นความอ่อนน้อมยอมสงบความรุนแรงในทางตะวันตกมีเครื่องมือที่สำคัญคือหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่จะทำให้จิตใจมนุษย์ที่มีความกระหายสงคราม ให้เกิดการยับยั้งชั่งใจในการตัดสินใจที่จะสร้างความรุนแรงภายนอก โดยการสร้างสันติภายในให้เกิดกับผู้ที่มีอำนาจให้เกิดการยอมรับความเสียหายที่จะเกิดขึ้นโดยการศึกษาหลักพุทธสันติวิธีเพื่อให้เกิดความสงบในใจสู่ภายนอกด้วยความสันติ

สาเหตุของปัญหาความขัดแย้ง^{๔๖} ซึ่งทำให้เกิดการใช้ความรุนแรง อาจเป็นเพราะทักษะการสื่อสารไม่ดีพอซึ่งก่อให้เกิดความเข้าใจผิดและส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆตามมา

การสื่อสาร หมายถึง การนำข่าวสารส่งไปยังที่หมายโดยการพูด หรือการแสดงพฤติกรรมต่างๆ ดังนั้น การสื่อสารจึงเป็นกุญแจสำคัญในความสำเร็จของความสัมพันธ ซึ่งการสื่อสารที่ดีจะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างนักเรียนหรือเยาวชนในชุมชนลงได้

กระบวนการสื่อสาร ที่มีประสิทธิภาพซึ่งกระบวนการของการสื่อสารประกอบด้วย ๓ ส่วน คือผู้ส่งข่าวสารสื่อที่ใช้ส่งข่าวสารและผู้รับข่าวสาร

^{๔๖} พรสุข หุ่นรินทร์ และคณะ, หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสุขศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์ ๒๕๕๒). หน้า ๒๔

ทักษะการสื่อสารเพื่อลดและแก้ปัญหาความขัดแย้ง ทักษะการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพสามารถช่วยลดและแก้ปัญหาความขัดแย้งได้ ซึ่งควรเสริมสร้างทักษะการสื่อสาร ดังนี้

๑. การเป็นผู้ส่งข่าวสารที่ดี ต้องเป็นผู้ที่ส่งและรับข่าวสารได้ดี มีทักษะพูดที่ดี เช่น พูดด้วยระดับน้ำเสียงที่เหมาะสม ไม่เร็วไม่ช้าจนเกินไป ชัดถ้อยชัดคำ พูดตรงประเด็น ขณะพูดควรหันหน้าให้ผู้ฟัง เป็นต้น

๒. การรับข่าวสารและการเป็นผู้ฟังที่ดี ควรทักษะการฟังที่ดี เช่น ฟังอย่างตั้งใจ และทบทวนสิ่งที่ฟังอย่างมีเหตุผล มีสมาธิในการฟัง เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพ

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) อีกท่านหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับการนิยามสันติภาพว่าเป็นสภาพที่ไร้สงคราม “คนทั่วไปมักจะมองว่า สันติภาพหมายถึงภาวะไร้สงคราม ไร้ความขัดแย้ง ไร้มีการรบราฆ่าฟันเบียดเบียนกันที่รุนแรง” คำถามก็คือท่านมองประเด็นนี้อย่างไร “ถ้ามองให้ลึกซึ้งลงไป สันติภาพไม่ใช่เพียงแค่นี้ ภาวะขาดสันติมีอยู่ในที่อื่น และในรูปลักษณะอื่นๆ แม้ว่าจะไม่มีการรบราฆ่าฟันก็ตาม เช่นสังคมที่มีการแก่งแย่งแข่งขันกัน ต่างคนต่างมุ่งหาผลประโยชน์ เอารอดเอาเปรียบข่มเหงกัน ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงจัดได้ว่าเป็นสันติภาพไม่ได้ เพราะไม่มีความสงบและความสุขที่แท้จริง” ดังนั้น “ภาวะขาดสันติภาพในโลกนี้จึงมีหลายแบบ”^{๘๗}

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้นำเสนอความหมายของ “สันติภาพ” หรือ “สันติ” ในทางพระพุทธศาสนาไว้ในหนังสือ Buddhist Worldview: โลกทัศน์ชาวพุทธ ว่าหมายถึงรวมถึงความสงบทั้งภายในและภายนอก ความสงบภายในนั้นรู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ความสงบใจ” ซึ่งเป็นสภาวะจิตใจที่เป็นอิสระจากความคิดหรืออารมณ์อันกระสับกระส่าย อึดอัดรำคาญ ความสงบภายในเป็นตัวก่อให้เกิดความสงบภายนอกอันเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ผู้ที่ได้ชื่อว่ามี ความสงบภายนอก จะสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในโลกได้อย่างกลมกลืน ความสงบภายนอกจึงรวมถึงความสงบในชุมชน ในชาติ ในโลก ความสงบขึ้นอยู่กับบุคคลพอๆ กับที่ขึ้นอยู่กับกลุ่มบุคคลหรือองค์กรต่างๆ ความสงบภายในตัวบุคคลจะสามารถสร้างฐานให้กับโครงสร้างทั้งหมดของความสงบในสังคมที่บุคคลนั้นๆ อาศัยอยู่ นั่นแสดงว่าสังคมจะอยู่อย่างสงบสุขได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกทุกคนในสังคมนั้นๆ ต่างก็มีจิตใจที่สงบสุขเช่นกัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า หากปราศจากความสงบภายในแล้ว ก็ไม่อาจที่จะมีความสงบภายนอกได้^{๘๘}

^{๘๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุทธ์), การศึกษาเพื่อสันติภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

^{๘๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), A Buddhist Worldview: โลกทัศน์ชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๙.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญกร) ได้ระบุพุทธวิธีในการสร้างสันติภาพแก้ปัญหาความขัดแย้ง ในหนังสือ “พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง” ความโดยสรุปว่า สันติวิธี เป็นหลักการและเครื่องมือที่มนุษยชาติได้นำมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ความขัดแย้งจากความขัดแย้งอันเนื่องมาจากผลประโยชน์ ข้อมูลความสัมพันธ์ ค่านิยมโครงสร้างไม่สมนัยกันโดยนำเสนอทางเลือกเป็นทางเลือกในการจัดการความขัดแย้ง โดยนำเครื่องมือจัดการความขัดแย้งทางโลกตะวันออกและตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการนำหลักการในพระพุทธศาสนา มาบูรณาการกับองค์ความรู้ เพื่อให้ได้แง่มุมของความขัดแย้ง สันติวิธี และสันติภาพรอบด้านมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การเปิดพื้นที่ที่สามารถเลือกใช้เครื่องมือเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ความขัดแย้งในสภาวะการณ์ปัจจุบัน โดยนำหลักการ มัชฌิมวิธี ที่สอดคล้องกับความชอบธรรม หรือธรรมิกะ ในพระพุทธศาสนาที่ถือว่า เป็นจุดเด่น^{๘๙} นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงเรื่องศีล ๕ และ สันติวิธีไว้ในหนังสือ เรื่อง พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง ไว้ว่า ศีล ๕ ถือเป็นชุดแนวความคิดที่นำสันติสุขมาสู่ ชุมชน สังคม ประเทศชาติ โดยมีเป้าหมายคือ สันติภาพ และ กล่าวถึง “พุทธสันติวิธี ว่า คือ วิธีการ และเครื่องมือ ที่ก่อให้เกิด ความสงบ ทั้งทางกาย วาจา และใจ อันเป็นผลจากการ รู้ – ตื่น – และเบิกบาน” อย่างมีสติ ชันติ และสันติ การที่จะเป็นเช่นนี้ก็คือการมีศีลธรรม และแนวทางปฏิบัติตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือ แม้แต่ความขัดแย้งก็ถือเป็นการจัดการทางสันติวิธีเช่นกันแต่ต้องใช้วิธีการในการจัดการอย่างเหมาะสม^{๙๐}

รศ.โคทม อารียา ได้ให้ความหมายไว้ในเอกสารมนุษยกับสันติภาพ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยว่า

“สันติภาพเชิงลบ คือ การปลอดสงคราม สันติภาพมิใช่ความรุนแรง หรือ สันติภาพคือการแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี”

“สันติภาพเชิงบวก คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นนั้น คือการสร้างสรรค์สังคมที่มนุษย์ทุกคนมีเสรีภาพและศักดิ์ศรี สามารถดำเนินชีวิตได้เต็มศักยภาพและอย่างเหมาะสมกลมกลืนกับเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม”^{๙๑} นอกจากนี้ยังได้กล่าวไว้ใน “ข้อชวนพิจารณาเรื่องสันติภาพ” ว่า “สันติภาพมีความหมายที่กว้าง มิใช่การปลอดจากสงครามอย่างเดียวหากหมายรวมถึงการปลอดภาวะรุนแรงทางกายภาพ และทางโครงสร้างด้วย สันติภาพคือสภาพสังคมอันเป็นอุดมคติซึ่งมนุษย์ไม่

^{๘๙} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (นิตฺยบุญญกร), **พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗),

^{๙๐} พ.ม.หรรษา ธมฺมหาโส,รศ.,ดร.,**พุทธสันติวิธี:การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖๕-๒๑๕.

^{๙๑} คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, **เอกสารมนุษยกับสันติภาพ** , (กรุงเทพมหานคร: ๒๑ โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓.

กระทำความรุนแรงต่อตนเอง ต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อสิ่งมีชีวิตและต่อธรรมชาติแวดล้อม” แต่ประเด็นที่น่าสนใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับ การมองสันติภาพก็คือ “สันติภาพเป็นทั้งเป้าหมาย (Goal) ตัวบ่งชี้สภาพปัญหา (Indicator) และกระบวนการแก้ไขความขัดแย้ง (Process)”^{๙๒}

แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาวิศวกรสันติภาพในพุทธศาสนา เหตุผลที่ใช้บุคคลเหล่านี้ เพราะเป็นบุคคลที่ถูกกดขี่ ขาดความยุติธรรม ท่านเหล่านี้จึงเรียกร้องหาความยุติธรรม โดยใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเพื่อหาสันติภาพโดยใช้พุทธสันติวิธีในการแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น

แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาหลักสูตรในพุทธศาสนามีหลักธรรม ดังนี้

๑. หลักธรรมชุด ๓ สติ ขันติ สันติ
๒. ไตรสิกขา
๓. อิทธิบาท ๔

แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรสันติภาพตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

หลักการ”ไตรสิกขา หลักการนี้ จะเป็นกรอบในการการพัฒนาให้วิศวกรสันติภาพได้เรียนรู้ทำให้สามารถพัฒนาการตนเองจากภายในสู่ภายนอกจากการเรียนรู้ทางด้าน ศีล สมาธิ และ ปัญญา โดยการกำหนดจิตไม่ยึดมั่นถือมั่น ในการกำหนดจำได้ใหม่รู้ว่ากายไม่ใช่ของเราทุกสิ่งเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือการเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปทุกรูปทุกนาม กายก็คือธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อวิศวกรสันติภาพรู้เช่นนี้แล้วเมื่อมีความละเอียดรอบคอบด้วยการฝึกจิต ให้ได้ฌานก็จะยิ่งทำให้มี จิตใจที่สูงขึ้นมีจิตบริสุทธิ์ ดังนั้นการพัฒนารูปแบบเป็นระบบเพื่อให้เกิดความรู้สึคนึกคิดในการพัฒนาทั้ง ภายในและภายนอกจิตใจต่อตนเองและนำไปถ่ายทอดต่อบุคคลอื่นให้มีความรู้บูรณาการ เพื่อความเป็นระเบียบแบบแผนในการพัฒนาให้เป็นการเรียนรู้ที่ยั่งยืนนำหลักธรรมไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อ วิศวกรสันติภาพ และบุคคลทั่วไป และให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

เมื่อกล่าวโดยสรุปจะพบว่า งานวิจัยชิ้นนี้จะดำเนินการในการบูรณาการแนวคิดการพัฒนา หลักสูตรวิศวกรสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่ และการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรสันติภาพใน พระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน หลังจากนั้นจึงจะดำเนินการในการนำกรอบแนวคิดดังกล่าวไปบูรณาการ ในมิติต่างๆที่เกิดขึ้น

ผู้เชี่ยวชาญทางพุทธศาสนา

พระราชปริยัติกวี กล่าวว่า หลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเรื่องของการพัฒนา ตนเอง ใช้กับตนเอง เช่นคนที่จะไปทำงานด้านสันติ เช่นนิสิต เพื่อให้มีความเข้มแข็ง ส่วนเรื่อง สันติภาพเป็นเรื่องของการของปัญหาจะต้องมีหลักอื่นด้วย เราจึงใช้ไตรสิกขาเพื่อพัฒนาตนเองให้มีความ

^{๙๒}

โคทม อารียา, “ข้อชวนพิจารณาเรื่องสันติภาพ”ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๙๖-๒๙๗.

เข้มแข็งก่อนเพราะจะนำไตรสิกขาไปให้คนที่กำลังมีปัญหากันอยู่ ดังนั้นเราจึงต้องพัฒนาตนเองก่อน แล้วจึงไปจัดการปัญหาให้เขา ถ้าจะให้เขาใช้ไตรสิกขาพัฒนาตนเองหลังจากจัดการปัญหาเสร็จเรียบร้อยแล้วให้เขาไปปฏิบัติจะได้ไม่มีปัญหาอีก ภาวนา ๔ ใช้ภายหลัง หรือ การใช้หลักธรรมดูตัวอย่างของพระพุทธเจ้าที่ใช้ในสมัยพุทธกาล ไปถอดบทเรียนจากความสำเร็จในปัจจุบันนี้ถอดออกมาแล้วมันตรงกับหลักธรรมข้อไหนจะดีกว่า^{๙๓}

พระราชวรเมธี กล่าวว่า ลักษณะที่ว่าแนวทางแห่งการสร้างความรู้ ๓ แนวทางตามพุทธศาสนา ก็คือ ระหว่างที่ขบวนการจัดการเรียนการสอนจะเป็นเรื่องของ

๑. สุตมยปัญญา ความรู้หรือปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนศึกษาอบรมทั้งภาคทฤษฎีภาคปฏิบัติภาคเสริมสร้างประสบการณ์ ประการต่อมาก็คือ

๒. จินตมยปัญญา ศึกษาภาคทฤษฎีแล้วคิดวิเคราะห์จากหลักสูตรหรือครูบาอาจารย์ที่มาถ่ายทอดความรู้อย่างไร เพื่อให้เกิดแนวความคิดใหม่ ไม่ใช่ว่าเรียนแล้วไม่มีความคิดเราอาจจะได้ความคิดจากครูบาอาจารย์ที่น่าธรรมนำเสนอประเด็นต่างๆเราต้องคิดต่ออย่างไรนี้คือความรู้ที่จะเกิดจากความคิดวิเคราะห์ ความรู้และทฤษฎีที่เราศึกษาที่เราคิดเพิ่มเติมจะสัมฤทธิ์ที่ผลหรือไม่จะอยู่ที่การทดลองไปปฏิบัติ อย่างเช่นเราไปปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยใช้หลักธรรมหรือแนวทางที่ได้ศึกษาอบรมคือการปฏิบัติตรงเพื่อให้เหมือนกับเราได้ทดลองนำเอาทฤษฎีความรู้นั้นเอาไปประยุกต์ใช้ว่าได้ผลจริงหรือไม่ นี่เป็นส่วนหนึ่งของสันติภาพภายใน จริงแล้วสันติภาพจะเกิดไม่ได้ถ้าสันติภาพไม่เกิดขึ้นจากภายในซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญ พอเรามีสันติภาพภายในแล้วก็จะแผ่ขยายออกมาสู่สันติภาพภายนอก หรือมีเมตตานั่นเอง เมตตาต้องเกิดขึ้นจากตัวเราก่อนที่เราเมตตาเพื่อนมนุษย์ แล้วพอเรามีเมตตาจากภายในก็ขยายแผ่ออกมาสู่ภายนอก กิจกรรมที่จะส่งผลแต่ว่าไม่แน่ใจว่ากิจกรรมมีแค่ข้อตกลงที่ว่านิสิตจะต้องไปปฏิบัติธรรมเท่านั้นหรือไม่ อาจจะมีกิจกรรมอื่นใดที่จะส่งเสริมว่าเขาสามารถนำเอาแนวทางทฤษฎีแนวทางปฏิบัติไปประยุกต์ไปทดลองใช้ลงพื้นที่อะไรต่างๆ เขาเรียกว่านำไปปฏิบัติจริง

๓. ภาวนามยปัญญา เรียกว่าทดลองนำไปปฏิบัติเพราะฉะนั้นแหล่งความรู้จะเกิดขึ้น การศึกษา อบรม เล่าเรียน สุตมยปัญญาเรียนแล้วรู้จักคิดวิเคราะห์จิตมยปัญญา เรียนรู้ทฤษฎีคิดวิเคราะห์แล้วนำไปสู่การปฏิบัติเรียกว่า ภาวนามยปัญญาแหล่งของการเรียนรู้คือองค์ประกอบที่ ๓^{๙๔}

พระสุวรรณเมธาภรณ์ กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ และวิริยะ จิตตะ วิมังสา จะตามมาคือให้เกิดฉันทะเป็นสิ่งแรกก่อนคือ อย่างใดใคร่รู้อยากมีอยากเป็นอยากรู้อยากเห็น ชอบที่จะ

^{๙๓} สัมภาษณ์ พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร. (สมจินต์ สมมาปณฺโณ) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๙๔} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, รศ.ดร. (ประสิทธิ์ พุทธิมรฺสี) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

ทำความเข้าใจก็จะตามมา คือให้เขาอยากก่อนนั่นก็คือเป็นการพัฒนา เช่นลูกติดเกมที่เขาติดเพราะอะไรก็เพราะเขาเกิด ฉันทะอยากรู้อยากเห็นอยากเล่น และสิ่งที่ตามมาอีก ๓ ตัวนั้นได้สอนหรือไม่ต้องพยายามนะลูกต้องมีความเพียร จิตจะต้องเกิดสมาธินะ วิมังสาเกิดปัญญานะ อันนี้ไม่ต้องสอนเขาเลย เขามีฉันทะตัวแรกความเพียรมันเกิดเองเล่นเกมไม่หยุดไม่หย่อน พอเล่นไปเล่นมาเกิดสมาธิคือจิตตะ และเกิดการเรียนรู้อิมังสาเขาก็เกิดปัญญาในสิ่งที่เขาเล่น คือเขารู้มากกว่าเราอีก เพราะเกิดจากความเพียรและเกิดจากสมาธิปัญญามันจึงเกิด สิ่งเหล่านี้เหมือนฝึกสมาธิ ความเพียรเมื่อเพียรมาๆมันเกิด ความนิ่งเกิดสมาธิคือจิตตะ พอเกิดสมาธิสิ่งที่เขาเพียรมันเกิดปัญญา เขาจะรู้เลยว่าเกมนี้จะต้องไปอย่างไรมาอย่างไรจบอย่างไรเริ่มอย่างไร อธิติบาท ๔ สอนเขาตัวเดียวสอนอย่างไรก็ได้ให้เขาเกิด ฉันทะ ในเมื่อเขาเกิดฉันทะแล้วอีก ๓ ตัวมาเอง สมาธิ ปัญญาตามมา เพราะฉะนั้นหลักการ(ที่เขียนให้)เกิดจากฉันทะทั้งนั้นเลย ยกตัวอย่างการทำงานอยากทำอยากให้มันบรรลุอยากให้มันสำเร็จเราก็มีความเพียรตามหาครูบาอาจารย์ เพียรพยายามมากต้องหาให้เจอให้ได้ ทำไปทำมาก็ได้จิตตะคือได้สมาธิคือได้ความรู้ แล้วก็เอาความรู้ไปสังเคราะห์ไปประมวลก็เกิดปัญญาหลักการนี้ก็แค่นี้เอง ถ้าเรา(โยม)ไม่มีความเพียรเราก็ไม่ได้เกิดการสนทนา ไม่ได้เอาข้อมูลไปสังเคราะห์ปัญญาก็ไม่เกิด ซึ่งสามารถนำไปเป็นรูปแบบได้เลย การสอนอธิติบาท ๔ ต้องสอนจากประสบการณ์และจากการวิเคราะห์ที่บอกมาข้างต้น เช่นการทำงานเกิดจากฉันทะไม่มีใครบังคับ คือบังคับไม่ได้แต่ว่าการเรียนของทุกหลักสูตรในปัจจุบันนี้เราเอา วิริยะไปยึดให้เขาก่อนคือเอาความเพียรไปยึดให้เขาก่อนมันข้ามขั้น จิตตะ วิมังสา มันถึงไม่เกิด แต่ถ้าเราเอาฉันทะให้เขาก่อนนี้ อีก ๓ ตัวเราไม่ต้องสอนโดยเป็นเองโดยบางครั้งยังไม่รู้ตัวเลย ให้เกิดความพอใจ ความชอบก็คือทักษะของคนนั่นเอง ถ้าคนมีทักษะในทางไหนแล้ว วิริยะ จิตตะ วิมังสา มันมาเอง ชั่วโมงเดียว ชั่วโมงเดียว ถ้าเมื่อไรสอนคนโดยใช้วิริยะก่อนสองตัวหลังก็จะไม่เกิด ก็คือบังคับให้เขาใช้ความเพียรมันเกิดความกดดันเพราะเขาไม่เกิดฉันทะ จากหลายคนเราไม่รู้เลยว่าแต่ละคนมีฉันทะหรือไม่เพราะฉะนั้นมันต้องเกิดจากกิจกรรมสร้างกิจกรรมให้เขาเกิดฉันทะ พอเกิดฉันทะสามารถปล่อยมือได้เลย แนะนำอย่างเดียวคือความเพียร วิริยะ จิตตะ วิมังสา เขาก็จะรู้ตัวเอง ถ้าเมื่อไรเราไปสอนเขาว่าพยายามนะ ขยันนะแต่ไม่รู้เลยว่าเขามีฉันทะกี่คน ถ้าเขาไม่มีฉันทะบังคับให้แต่ความเพียรสองตัวไม่เกิด การปฏิบัติธรรมก็เช่นกัน ๕๐ คนถ้าเราไปบังคับเขาไปนั่งสมาธิ ๕๐ คน เราไม่รู้เลยว่า ๕๐ คนนี้มีความอยากมีฉันทะกี่คน มีจิตวิญญาณที่จะฝึกสมาธิกี่คน ถ้ามีความเพียรสมาธิและปัญญาจะเกิดมาเอง แต่ถ้าบังคับให้ตั้งความเพียรก่อนนั้นไม่ได้ได้แต่ความกดดันแล้วก็จะเกิดความเบื่อหน่าย คือสร้างกลุ่มต่อต้าน เพราะฉะนั้นวิธีการที่จะให้หลักสูตรนี้อยู่ได้เราจะต้องสร้างกิจกรรมเพื่อค้นหาคนที่เกิดฉันทะ

การเกิดฉันทะมันอยู่ที่กิจกรรมนำไปบริหารหลักสูตรได้ทุกอย่างไม่ว่าการทำงานก็เหมือนกัน เช่นคนที่อยู่ในสำนักงานหลายร้อยคนมีกี่คนที่เขาพอใจในงานที่เขาทำ **The right man on The right job.** มีกี่คนนอกนั้นทำเพราะอยากได้เงินเดือน ถ้าเขาไม่รักในงานเขาได้แต่ความเพียร

บางคนก็ชี้แจง สมมติปัญญาคือความรอบรู้ หลักการเดียวกันทั้งนั้นเลยเพราะฉะนั้น ในโลกศตวรรษที่ ๒๑ ที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ในยุค ๔.๐ นี้ในยุโรปเขาตื่นตัวแล้วว่า เขาจะต้องค้นหาเยาวชนที่มี ความท้าทาย หรือ ทักษะ ให้มากที่สุดเพื่อมาเรียนในสิ่งที่เขาอยากเรียนอยากรู้อันนี้คือฉันทะ เพราะว่าเขาได้บุคคล ที่มีฉันทะในสิ่งที่เขาอยากเรียนอยากรู้โดย จิตตะ วิมังสา นี้ไม่ต้องไปสอนแล้วเราจะได้นวัตกรรมและ ปัญญาที่มาจากอริยบท ๔ ทั้งหมดเลย พระพุทธเจ้าสอนฉันทะก่อนคือให้ความรู้ก่อน อย่างเช่นสันติ ศึกษาให้ความรู้ให้อาการให้อารมณ์เขาก่อน ถ้าเขาเกิด ฉันทะวิริยะ จิตตะ วิมังสา เราไม่ต้องไปสอน เขาเราจะได้ปัญญาจากบุคคลเหล่านี้ จิตะคือสมมติถ้าเขาเพียรพยายามในสิ่งเหล่านี้มากๆ เมื่อเกิด สมมติมันก็จะเกิดปัญญาตามมา เหมือนลูกเล่นเกมอย่างทีกล่าวไปแล้วภาษาอังกฤษพิมพ์อะไรเข้าไป อยากรู้อย่างไรเกมไหนมาเล่นได้หมดเลยอันนี้คือกรณีตัวอย่าง ฉลาดขึ้นเกิดจากความเพียรแล้วเกิดสมมติ สมมติทำให้เกิดปัญญาก็คือความฉลาด แต่ต้องเกิดจากสิ่งที่มันเป็นฉันทะ เช่นถ้าเราบังคับว่าลูกไป ทำกับข้าวให้กินหน่อยไม่ได้กินเพราะเขาไม่มีฉันทะที่อยากจะทำเขามีความรู้สึกว่ามันไม่ใช่ เพราะฉะนั้นในโลกศตวรรษที่ ๒๑ คือ ๔.๐ นี้ทางตะวันตกเขาบอกว่าคนที่จะเจริญรุ่งเรืองในยุคหน้า นี้ได้นั้น เด็กจะต้องเรียนรู้ที่เกิดจากทักษะที่เขาถนัดเท่านั้นเป็นสิ่งที่เขาต้องการเท่านั้น สิ่งที่เขาอยาก เรียนอยากรู้อยากเป็นต้องค้นหาสิ่งในตัวบุคคลเหล่านี้ให้ได้ก่อน

เพราะฉะนั้นหลักสูตรสันติศึกษา จะต้องมียุทธวิธีที่จะวัดได้ว่าเขามีทักษะตรงนี้ไหม เราจะต้องมีกระบวนการเพื่อจะวัดได้ว่าเขามีทักษะในทางนี้ไหม ถ้าเขามีเราสอนไม่ยากเลย วิริยะ จิตตะ วิมังสา จะเกิดจากเขาเอง ถ้าเข้าใจคำว่าอริยบท ๔ และเข้าใจคน มันก็ใช้บริหารได้เลย ดึงมา ใส่หลักการบริหารในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นการจัดการเรียนการสอนไม่ว่าจะกิจกรรม สื่ออุปกรณ์ สนับสนุนการศึกษามันจะเกิดจากที่เราออกแบบในด้านการจัดการเรียนการสอนหรือกิจกรรมไม่ใช่ เรื่องยากถ้าเราออกแบบไว้ได้ก็จะเกิดขึ้นตามที่เรากำหนดไว้ ถ้าเขามีความสุขมีสันติอยู่ภายในมี หลักการ ความเกลียดไม่ชนะด้วยความเกลียด ความเกลียดความโกรธชนะได้ด้วยเมตตาด้วยความรัก เราก็สามารถวัดเขาได้นี้คือหลักการของพระพุทธเจ้าทั้งนั้นเลย หลักสูตรนี้จะเป็นอย่างอื่นไม่ได้ หลักสูตรไม่เป็นวัตถุ ไม่เป็นทฤษฎีทดลองในห้องวิทยาศาสตร์ทดลองด้วยจิตด้วยตนเอง การที่จะไปสู่ ภาวปฏิบัติตรงนั้นต้องเอาในห้องเรียนในเรื่องอริยบท ๔ ให้ได้สุรูปธรรม พระสุวรรณเมธาภรณ์ กล่าวถึงอารมณ์การปรุงแต่งหมายถึงขั้น ๕ และอริยบท ๔ ส่วนภาวนา ๔ นั้นเป็นองค์ประกอบของ สมมติ แต่เราต้องยึดหลักการอริยบท ๔ ให้ได้ก่อน ไปคัดคนให้ได้ว่าเขาเกิดฉันทะ เช่นเด็กที่ติดถ้า หลวงคนมาทั่วโลกเกิดจากฉันทะ อยากช่วย มีความเมตตา สงสารโดยเขาไม่เรียกร้องอะไร แล้วทุกคน ในทีมไม่ต้องนั่งอบรมว่าคุณพยายามหน่อยนะ ถ้าทุกคนมาจากฉันทะแล้วทุกคนมีความพยายามมี ความเพียรเองจนเขานิ่งแล้วก็เกิดปัญญาโดยไม่เป็นการบังคับจิตใจ แต่เราใส่หลักการและวิธีการสอน ตามหลักอริยบท ๔ ของพระพุทธเจ้าเข้าไปก่อนเพราะหลักพุทธสามารถนำไปประยุกต์ได้กับทุก สถานการณ์ พอเขาเกิดฉันทะความพอใจ ความเมตตา ความรักใคร่เขามาเองนั่นก็คือความเพียรเขา

เกิดขึ้นเอง ไม่ต้องไปบังคับทำไปนานๆเขาเกิดปัญญาเขาเกิดความเพียร ถูกผิดๆจนเกิดปัญญา จุดหมายของเขาคือเอาเด็กออกมาให้ได้อย่างปลอดภัยนั่นคือ วิชั่นของเขาและชีวิตทำอะไร แอคชั่น แพลน ก็คือความเพียรและสมาธิ เพียรพยายามแผน จนในที่สุดก็เกิดปัญญาตกผลึก สมาธิไม่ได้ หมายถึงการนั่งอย่างเดียว แต่สมาธิเกิดจากการเรียนรู้ที่เราทำบ่อยๆที่เกิดจากความเพียร หมั่นคิด หมั่นทำ หมั่นพูด หมั่นเพียร หมั่นฝึกฝน หมั่นพยายาม มันเกิดปัญญา เหมือนเป็นกระบวนการเมื่อตกผลึกก็เกิดปัญญา ให้กับการเรียนการสอนโดยวิธีจิตตะกับความเพียรมันอยู่ด้วยกันความเพียรความพยายามอยู่ในใจอยากรู้อยากเห็นอยู่แล้ว ยกตัวอย่างเด็กที่ชอบเล่นบอลไม่ต้องบังคับถึงเวลาไปฝึกเองเลยความเพียรเขาชอบโดยไม่ต้องบอกในการฝึกนี่คือการฝึกสมาธิสุดท้ายเขาก็เป็นเด็กเก่งขึ้นมา แต่อย่าเอาใส่สมองว่า คงไม่ไหวไม่เก่งสมองไม่ดีทักษะไม่ดีแต่ทำให้ดีที่สุด ยุค ๔.๐ ให้ตัดคำนี้ออกไปให้หมด ต้องบอกว่าต้องเป็นที่ ๑ คือต้องเปลี่ยนมโนคติ ต้องใช้คำว่าต้องสำเร็จอย่าไปบอกว่าต้องทำให้ดีที่สุดไม่ใช่แต่ต้องสำเร็จเท่านั้นนี่คือเด็กรุ่นใหม่ นักจิตวิทยาต้องบ่อนสิ่งเหล่านี้เช่นเอานะแพ้ไม่เป็นไร ทำให้ดีที่สุดอย่าใช้คำนี้ ตั้งแต่มีความเพียรแล้วจะต้องสำเร็จ ความเพียรตัวนี้มันเกิดสมาธิ เกิดปัญญา ตัวนี้เอาไปสอนใครไม่ได้ เช่นเล่นอย่างไรให้ชนะแล้วเอาไปสอนใครไม่ได้ด้วย

ดังนั้นหลักสูตรก็เช่นกันอันดับแรกก็คัดคนว่ามีฉันทะในสิ่งเหล่านี้แค่ไหน คือ ๕๐ % ก็ฝึกได้ ถ้าบอมาตามเพื่อนๆบอกว่ามันดีไม่ได้ แต่ต้องมีฉันทะ ๘๐-๙๐ % เป็นตัวตั้งคนพวกนี้สอนได้เป็นการแก้ไขหลักสูตรได้ ดังนั้นเราอย่าคิดเอาแต่ปริมาณต้องกลับความคิดกับแบบเดิมๆความสุขหรือความสงบของโลกนี้ต้องเกิดจากภายในบุคคลก่อนสอนให้คนมีความสุขมีความสงบมีสันติจากตัวเอง ถ้าตัวเองมีความสุขมีความสงบมีสันติบุคคลอื่นก็จะไม่ได้รับแต่ต้องฝึกให้เป็นทุกคน หลักการเนื้อหาที่นำมาจากพระพุทธเจ้า หยดยุทธศาสตร์ อย่าวิตกกังวลอนาคต มีสติอยู่กับปัจจุบัน นี่คือหลักการที่จะสอนในหลักสูตรนี้ ความเกลียดเอาชนะความเกลียดไม่ได้มีแต่ความรักเท่านั้นที่จะเอาชนะความเกลียดความโกรธได้ ถ้าเมื่อใดมนุษย์ติดอยู่กับหลักการเมื่อนั้นจิตวิญญาณก็จะเป็นอิสระ เพราะฉะนั้นทุกสิ่งในโลกนี้ หลักการอุดมการณ์ทฤษฎีสร้างขึ้นมาได้แต่ถ้าเรายึดติดกับมันมากเราจะไม่เป็นอิสระก็จะติดอยู่กับสิ่งนั้น ความสงบความสันติก็จะไม่เกิด ความรู้เปรียบเหมือนเรือลำหนึ่งที่ใช้ข้ามฝั่งเมื่อข้ามฝั่งได้แล้วก็ไม่ต้องแบกเรือไว้บนบ่า อันนี้คือเราไม่ต้องยึดติดหลักการ จิตวิญญาณเราต้องเป็นอิสระเมื่อนั้นความสงบมีสันติได้ อันนี้พระพุทธเจ้าอุปมาอย่างนั้น อารมณ์ของมนุษย์มี ๓ แบบ สุขทุกข์ไม่สุขไม่ทุกข์คือเฉยๆ ต้องเรียนรู้อารมณ์เหล่านี้ให้เข้าใจ่องแท่งก่อน ต้องค้นหาที่มาที่ไปและสาเหตุเพราะแท่งที่จริงแล้วใจมนุษย์มีแต่ความความว่างเปล่าเราปรุงแต่งเติมต่อเอาเองไม่เคยหยุดเคยหย่อน อันนี้คือเหตุแห่งสงครามเป็นเหตุแห่งความไม่สันติ ศาสนาพุทธบอกว่าแท่งจริงใจมนุษย์มีแต่ความว่างเปล่าจริงๆเรามาปรุงแต่งเองทั้งนั้น เพราะอารมณ์ ๓ แบบสุขทุกข์ไม่สุขไม่ทุกข์โลกโกรธหลงมันมาจากสิ่งเหล่านี้ ความเขลาคือรากเหง้าของความชั่วร้าย การฝึกสมาธิฝึกจิตจะทำให้ความเขลาหมดไป เพราะมัวแต่ยึดติด ความสงบความสว่างความสะอาดไม่ได้มาจากการแสวงหาหรือสั่งสมวัตถุ

แต่สิ่งเหล่านี้เกิดจากการฝึกสมาธิและการปล่อยวางคือการไม่ยึดติด สร้างวัตถุมหาทดแทนไม่ได้ ความสวความงามนั้นถ้าไปยึดติดมันก็ยิ่งไปหล่อเลี้ยงอัตตาทำไมต้องไปยึดติดกับสิ่งที่เสื่อมสลายมันเป็นเพียงแต่อารมณ์เราสร้างมันขึ้นมา เราไม่เรียนรู้ใจเราก็ไม่เปิดเป็นแนวคิดทางศาสนาเป็นทางแก้ไข ปัญหา ไม่มีความงามใดชนะใจคนได้อย่างถาวรเพราะทุกอย่างเสื่อมสลายตลอดเวลา ความสุขที่แท้จริงคือความนิรันดร์ หมายความว่าไม่มีเหตุแห่งทุกข์ คือหัวใจที่เปลี่ยนด้วยเมตตาไม่ผูกมัดอยู่กับสิ่งใดหัวใจที่มีความสงบความสุขคือความจริงอันนิรันดร์เพียงแค่นี้ฝึกฝนประตูปานนี้ก็เปิดสำหรับทุกคน ไม่มีความงามวัตถุสิ่งของไม่มีอะไรที่จะยึดติดชนะใจมนุษย์ได้อย่างถาวรเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา อายุช่วงหนึ่งเราก็ก่อกสิ่งนี้ดีสิ่งนี้ใช้สิ่งนั้นใช้นั้นคือวัตถุแต่ก็เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา หลักสูตรนี้ต้องสอนคนให้เห็นความจริงต้องดึงเข้ามาในหลักการพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความสงบในใจเขาก่อนแล้วค่อยไปต่อเติม ถ้าเชื่อต่อสิ่ง ปาฏิหาริย์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ต่อไปผู้คนก็จะบูชาในตัวบุคคลเขาก็จะไม่บูชาความถูกต้องนี่คือหลักการของพระพุทธเจ้า ความจริงความทุกข์ความถูกต้องก็จะถูกทำลายหรือแต่ความมกมาย พระพุทธศาสนาในประเทศไทยทุกวันนี้สอนให้เชื่อใน ปาฏิหาริย์ ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเครื่องรางของขลังแล้วผู้คนจะบูชาในตัวบุคคลก็จะไม่บูชาความถูกต้อง ในที่สุดความจริงความถูกต้องก็จะถูกทำลายคงเหลือไว้แต่ความมกมาย ศาสนาวิฤติในเมืองไทยเพราะคณะสงฆ์ หลายน้อยปีที่ทำให้คนยึดติดกับสิ่งเหล่านี้ ความจริงความถูกต้องไม่มีเหลือ ความมกมายเราไม่ได้ปฏิเสธว่ามีอยู่จริงแต่เราไปสอนให้เขายึดติด คือความถูกต้องทางศาสนาก็อยู่แต่ในคัมภีร์จะไม่ได้อยู่ในหัวใจมนุษย์ ถ้าไม่ได้อยู่ในหัวใจมนุษย์ความสงบความสุขความสันติมันก็จะไม่เกิดเพราะ ประตูไม่ถูกเปิดออกมา เขาหลับไหลอยู่กับความมกมาย ถ้าเมื่อไรเขาตื่นสันติภาพมันเกิดขึ้นแน่นอนเพียงแต่เราเปิดประตูปานนี้ให้เขาเข้ามา นั่นคือฝึกจิตฝึกสมาธิให้รู้จักความปล่อยวางให้เกิดความสงบในตัวเขาให้ได้ ปัจจุบันความสงบมักจะโทษสิ่งนั้นสิ่งนี้ว่าทำไมบ้านนั้นบ้านนี้เสียงดังเช่นเด็กเร่งเครื่องยนต์ทำไมหนวกหู ทำไมการจราจรติดขัดทำไมไม่เอื้อเพื่อเพื่อแผ่กัน มักจะเอาคำถามออกมาจากตัวเอง แต่ถ้าทุกคนถามเขามาหาที่ตัวเองว่าเราต้องหยุดที่ตัวเรา ทางแก้ไขเราต้องหยุดตัวเอง เราไปหยุดคนอื่นไม่ได้ เช่นถ้าเราหยุดทุกคนหยุดแบ่งปันกันทุกอย่างสงบ หยุดที่เราและคนเหล่านั้นก็ต้องเรียนรู้สิ่งเหล่านี้ด้วย เมื่อเขามีสติทุกอย่างก็จะหยุดได้ทุกคนต้องหยุดที่ตัวเอง ไม่ได้ให้คนอื่นหยุด อันนี้คือหลักการของทางสันติเป็นแนวทางแก้ไข^{๙๕}

พระสุธีรัตนบัณฑิต กล่าวว่า หลักธรรมเริ่มต้นตั้งแต่การวางกรอบคิดแน่นอนธรรมกับทฤษฎีมันมาก่อนอยู่แล้วหลักการของพระพุทธเจ้าแน่นอน จรฐานิกเว เริ่มต้นภิกษุทั้งหลายจึงเที่ยวไปการจาริกเพื่อประโยชน์และความสุข ไปที่ไหนเพื่อประโยชน์และความสุขได้ทั้งนั้น เพื่อประโยชน์

^{๙๕} สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. (ขุนทอง สุวณณเมโธ) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

และความสุขจงแสดงธรรมที่งามในเบื้องต้นท่ามกลางพระภิกษุหมายความว่าหลักการของพระพุทธศาสนาไปสร้างประโยชน์และความสุข สร้างประโยชน์คือพื้นฐานของคุณภาพชีวิตความสุขที่ไม่มีความขัดแย้ง สันติภายในคู่กัน หลายหลักสูตรยังขาดเรื่องของการพัฒนาที่ยั่งยืน ขึ้นต่อไป หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนามาก่อนหลังโอวาทปาติโมกข์หลังจากพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ ไม่ว่าร้าย ไม่เบียดเบียนผู้อื่นเป็นสันติเบื้องต้น พอสักพักละความชั่วทำดีงามทำจิตใจให้ผ่องใส รู้จักประมาณในการบริโภค ประกอบความเพียรในที่จิต เพราะฉะนั้นไม่ใช่แค่ไม่เบียดเบียนผู้อื่นแต่ต้องสร้างความดีด้วยกันให้เกิดขึ้นด้วย รู้จักพอประมาณ ขยันหมั่นเพียร สร้างความยั่งยืนต้องไปคู่กัน หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนามาก่อนหลังโอวาทปาติโมกข์จะเป็นหัวใจหลักของสันติศึกษาที่ครอบคลุมทั้งหมด ที่เหลือก็เป็น อปริหานิยธรรม๗ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันสร้าง หมั่นปรึกษาหารือประชุมซึ่งกัน และกัน หลักใหญ่ในการสร้างสันติมี โอวาทปาติโมกข์ พรหมวิหารธรรม อปริหานิยธรรม ๗ และ สังคหะวัตถุ ๔ โครงการพัฒนา ถ้าสังคหะวัตถุ ๔ ไม่มี ไม่เกิดเพราะมันมีความต่างของชนชั้นอยู่ ถ้ามี ชนชั้นความขัดแย้งต้องเกิด คือ ทานให้ทานคือแบ่งปันกัน หลักการพัฒนาดึงแบ่งปันกัน ปิยวาจา สื่อสารดี อติถรียาบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกัน สมนัตตาทำตัวเสมอกัน มีสิ่งเหล่านี้ถึงจะไปเสริมการพัฒนาได้ แต่ว่าอย่ายึดหลักธรรมเน้นที่ว่าต้องมีรายวิชา คือการพัฒนาโครงการพัฒนาเพื่อสันติภาพ และความยั่งยืน เป็นชื่อรายวิชา จุดอ่อนของมหาจุฬาคือทุกสาขาวิชาไม่มีให้นักศึกษารู้จักการเขียน โครงการพัฒนา การประเมินโครงการ สาขาพัฒนาสังคมของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีการสอนโครงการพัฒนาการมีการประเมินโครงการ ซึ่งเป็นปัญหาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้งหมด หลายหลักสูตรมีความคิดที่แต่ไม่มีความคิดที่จะเขียนโครงการเพื่อที่จะไปพัฒนาต่อเมื่อจบการศึกษาเลยใช้การไม่ได้ เช่นกรณี ท่าน ว.วชิรเมธี มีชื่อเสียงเพราะท่านมีโครงการมากมาย ในขณะที่มหาวิทยาลัยอื่นมีการสอนการเรียนการสอนโครงการ หรือเช่นในหน่วยงานเราต้องเขียนได้ โดยมีหลักการ เหตุผล วัตถุประสงค์ งบประมาณ เป้าหมาย วิธีการดำเนินการ เราจะเขียนอย่างไร ความคิดเราจะใส่อย่างไรต้องเขียนให้เป็น วิชานี้ต้องมีเป็นวิชาบังคับ การเรียนการสอน **Active Learning** ก็มีอยู่ในโครงการทั้งสิ้นถ้าเราเขียนโครงการได้ถูกต้องอย่างครบถ้วน ทุกวันนี้โลกเกิดจากโครงการพัฒนาใหม่ ๆ เช่น โครงการพัฒนารถไฟความเร็วสูง โครงการลุ่มน้ำสาละวิน โครงการลุ่มแม่น้ำโขง โครงการพัฒนาต่างๆ รัฐบาลประเทศขับเคลื่อนงบประมาณขับเคลื่อนก็เติบโตจากโครงการ เมื่อมีแผนงานมองแบบโครงสร้างใหญ่เรามีเป้าหมาย มีวิสัยทัศน์ มียุทธศาสตร์ มีกลยุทธ์ มีกิจกรรม สุดท้ายภายใต้กิจกรรมก็คือโครงการ โครงการเท่านั้นที่จะเป็นตัวพัฒนาขับเคลื่อน จากโครงการไปสู่ภาพใหญ่เราไปมองแต่ทฤษฎีแต่เราไม่ได้เอาโครงการมาปฏิบัติ จึงไม่เกิดโครงการความยั่งยืนระยะยาวจะได้แคว่งเสวนา ตัวอย่างเช่นการศึกษาปริญญาเอกต่างประเทศต้องลงพื้นที่^{๑๖}

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. (สุทิพย์ อาภากร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

ศาสตราจารย์(พิเศษ)ดร.รท.บรรจบ บรรณรุจิ กล่าวว่า วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธ จะใช้หลักธรรมภาวนา ๔ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา เกี่ยวข้องกันหมดการที่เราจะกระจายเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา ได้ยังงี้ตัวไหนเป็นศีลในด้านไหนในด้านการพูดขั้นตอนการวิเคราะห์รวมกับแนวทางการปรับปรุงแล้ว Focus group เพื่อให้ได้รูปแบบแนวทางการพัฒนาแล้วนำธรรมะเข้าไปใส่ในบททฤษฎี และหลักธรรมไปรวมกับการวิเคราะห์และนำหลักธรรมเข้าไปเสริม^{๙๗}

ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาตุลย์ กล่าวว่า ด้านการวัดผลและประเมินการศึกษา เรากำลังเข้าสู่ความจริงขั้นสูงสุดคือนิพพาน แต่หลักสูตรจะได้เอาหลักธรรมมาใช้คือ

๑. วิศวกรสันติภาพจะต้องมีภาวนา ๔ คือหลักธรรมที่ต้องนำมาใช้คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา

๒. วิศวกรสันติภาพต้องมีอิทธิบาท ๔ คือ

๑) ฉันทะ รักที่จะเรียนรักที่จะสร้างสันติเมื่อมาเรียนต้องเป็นทาสของธรรมมะความรู้ของอาจารย์ที่ให้ มิติที่มองต้องเป็นมิติที่ลดทอนกิเลสอัตโนมัติออกไป และต้องเป็นทาสให้กับเพื่อนร่วมอุดมการณ์ว่าที่วิศวกรสันติภาพของคุณไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นต้องกล้าพอที่จะลุกขึ้นแล้วแก้ไข รักษา

๒) วิริยะ ให้ความรู้สึกรู้สึกความต่อเนื่อง ทนทานและยาวนาน และมุ่งมั่น รักที่จะมีสันติ รักที่จะเป็นวิศวกร พยายามที่จะรักษาเอาสิ่งที่ไม่ดีออกไปสุดท้ายก็พยายามพัฒนาตามหลักของ สัมปทาน ๔ จะมีความรู้สึกซ่อนอยู่ในหลักธรรมซึ่งเราอธิบายได้ ๔ มิติของวิริยะ คือ ๑. ละกิเลสออกไป ๒. รักษา ๓. สร้างกุศล ๔. พัฒนา

๓) จิตตะ มุ่งมั่น จดจ่อและต่อเนื่องเอาใจใส่เข้าไปกับความเป็นวิศวกรสันติภาพ

๔) วิมังสา จะต้องหมั่นตรวจสอบวิศวกรสันติภาพต้องหมั่นตรวจสอบว่าเราทำได้ดีแค่ไหน สิ่งที่เราทำในชั้นเรียนดีเพียงใด กับเราเอง กับครูบาอาจารย์ กับหลักสูตร กับตำรา กับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ดีแค่ไหนถ้าไม่ดีก็ประมวล ถ้าวันนี้ดีแล้วพรุ่งนี้ดีกว่านี้ ประเมินผลต้องประเมินจากดัชนีชี้วัด ก็คือธรรมะที่ใส่เข้าไป คือ หลักอิทธิบาท ๔ ใส่สิ่งใดลงไปเราก็วัดตามนั้นที่ใส่ลงไปคือหลักธรรม เช่น ใส่ตัวชี้วัด หลักธรรมชุด ๓ เพื่อสลายความขัดแย้ง (สติ ขันติ สันติ) ไตรสิกขา อิทธิบาท ๔^{๙๘}

^{๙๗} สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์(พิเศษ)ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะพุทธศาสนาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๙๘} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาตุลย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

๓.๓ บทสรุป

การพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่ และพระพุทธศาสนาเถรวาทพบว่า การนำหลักธรรมใดมาประยุกต์ใช้ให้ตรงกับการพัฒนานั้นดูจากตำราพระไตรปิฎก โดยหยิบยกเฉพาะในเรื่องนั้นๆ เช่นการพัฒนา ควรจะเป็นเรื่องของหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา และหลักอิทธิบาท ๔ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งเป็นหนทางแห่งความสำเร็จ รวมทั้งการใช้หลักธรรมชุด ๓ สติ ขันติ สันติ เป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดความสุข หรือรวมถึงหลักธรรมอื่นๆที่ใช้ในการพัฒนา ซึ่งจริงแล้วหลักธรรมต่างๆ มีความเชื่อมโยงถึงกันได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความจำเป็นในการนำมาใช้ให้ถูกกับสถานการณ์นั้นเป็นสำคัญ

การใช้หลักธรรมเป็นตัวตั้งแล้วใช้หลักทฤษฎีตะวันตกในวิทยาการสมัยใหม่ในศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของไทเลอร์ มารวมบูรณาการนำไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อให้หลักสูตรมีความเป็นพุทธมากขึ้น ซึ่งเป็นจุดแข็งของหลักสูตร ทฤษฎีของไทเลอร์ ยังมีจุดมุ่งหมายทางการศึกษาใดบ้างที่ต้องการ มีประสบการณ์ทางการศึกษาใดบ้างที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว โดยมุ่งผู้เรียนและผู้สอนเป็นจุดศูนย์กลางทางการศึกษา และมุ่งเน้นเทคโนโลยี ในการเรียนรู้ ควรจัดประสบการณ์ทางการศึกษาเหล่านั้นอย่างไรจึงจะเกิดประสิทธิภาพ จะตัดสินได้โดยวิธีคำว่า จุดมุ่งหมายเหล่านั้นบรรลุผลตามที่ต้องการ จุดหมายของการศึกษา ประสบการณ์การเรียนรู้ และสัมฤทธิ์ผลของการเรียน ซึ่งตรงกับหลักพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับหลักธรรมไตรสิกขาที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาหลักสูตรซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนหลักธรรมในการนำการพัฒนาไปใช้ร่วมกับทฤษฎีตะวันตกได้อย่างลงตัว และหลักธรรมหลักของหลักสูตรสันติศึกษาที่ขาดไม่ได้คือ หลักธรรมชุด ๓ เพื่อคลายความขัดแย้ง คือ สติ ขันติ สันติ เป็นหลักธรรมที่ใช้ร่วมกับสันติศึกษา และอิทธิบาท ๔ หลักธรรมแห่งความสำเร็จ เนื้อหาหลักสูตรจะมีแนวโน้มที่ดีต้องขึ้นกับหลักธรรมเหล่านี้เป็นพื้นฐาน และหลักธรรมอื่น ๆ เป็นหลักธรรมช่วยเสริมหลักสูตรได้ทั้งสิ้น

บทที่ ๔

แนวโน้มนการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ ในหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเรื่อง “แนวโน้มนการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการคือ ๑. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพ ตามหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒. เพื่อศึกษาการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่ และพระพุทธศาสนาเถรวาท และ ๓. เพื่อเสนอแนวโน้มนการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการในหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาทั้ง ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๕) ด้านการวัดผล และประเมินผลการศึกษา ๖) ด้านคุณสมบัติผู้สอน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้เครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จากคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิตปริญญาเอก จำนวน ๑๘ รูป/คน นักวิชาการทางพุทธศาสนา ๔ รูป/คน และ นักวิชาการด้านหลักสูตร ๘ รูป/คน

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูล ทำการวิเคราะห์ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลที่มาจากแหล่งต่างๆ แล้วได้สรุปประเด็นทั้ง ๖ เป็น แนวโน้มนการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการในหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังต่อไปนี้

๔.๑ ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า มีประเด็นสำคัญ ๗ ประเด็น คือ ๑) การบูรณาการหลักธรรม ๒) เกณฑ์การพัฒนาหลักสูตร ๓) โครงการพัฒนา ๔) สหวิทยาการ ๕) การเขียนตำรา ๖) การถอดบทเรียน และ ๗) สันติศึกษาเชิงลบและเชิงบวก กล่าวคือ

๑) การบูรณาการหลักธรรม ที่นำไปใ้เวลานั้นควรจะไปดูตัวอย่างความสำเร็จจากที่ต่างๆ ดูตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงเคยใช้เกี่ยวกับเรื่องนี้ แล้วกำหนดว่าใช้ธรรมะข้อไหนใน ๘๔๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เราควรเอาธรรมะข้อไหนที่ชัด ส่วนจำนวนธรรมะที่ใช้เพื่อหลักสูตรนี้ทางพระพุทธศาสนาไม่ควรจะมากเกินไปเพราะว่า จากประสบการณ์ที่เคยสอน ไปสอบวิทยานิพนธ์ ไปสอบโครงร่างก็ดี นิสิตมักจะใช้ธรรมะที่หลากหลายเกินไป ควรจะเป็นธรรมะไม่ต้องหลากหลายมากเกินไป อย่างเช่น สันติศึกษา เพื่องานยุติธรรมควรเป็นพุทธธรรมหมวดใด สันติศึกษาเพื่องานบริหารจัดการองค์กรภาครัฐควรเป็นพุทธธรรมหมวดใด และสันติศึกษาเพื่องานจัดการองค์กรภาคเอกชนควรเป็นพุทธธรรมหมวดใด หลักพุทธธรรมอาจจะไม่เกิน ๕ หมวด แต่เท่าที่เห็นการใช้หลักพุทธธรรมนี้แล้วแต่ใครจะคิดอะไรได้ เช่น อธิปไตย ๔ อปปริยานิยธรรม พรหมวิหาร ๔ ก็มีหลากหลาย คือไม่เจาะจงลงไปให้ตรงกับหลักพุทธธรรมที่จะใช้จริงๆ เพราะฉะนั้นเพื่อที่จะให้คัดเลือกหลักธรรมให้ถูกต้องจริงๆ นั้น ต้องไปดูตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าใช้ในอดีต เมื่อถอดบทเรียนออกมาแล้วเป็นธรรมข้อใด เช่น ไปดูงานศาล งานนักบริหารที่จัดการองค์กรใหญ่ๆ เขาจัดการปัญหาต่างๆ เพื่อความสันติหรือไม่มีปัญหาก็ตามได้พัฒนาองค์กรโดยใช้ธรรมหมวดใดเราก็ถอดบทเรียนออกมาแล้วก็ไปดูว่าเป็นหมวดใดนี่คือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา^๑ นโยบายของมหาวิทยาลัยและสอดคล้องกับแนวทาง ทางพระพุทธศาสนา^๒ ก็คือเรื่องของสันติ^๓ ทำให้นิสิตเข้าใจในพระพุทธศาสนาแล้วก็เอาหลักพระพุทธศาสนาให้เป็นภาษาปัจจุบันคือ ถ้าเป็นปัจจุบันเขาจะเข้าใจและนำไปประยุกต์ใช้ได้ คือเขาไม่สามารถยกไปใช้ได้เลยแต่เขาสามารถที่จะเอามาเทียบเคียงไม่สามารถเอามาเป็นแบบในการทำได้เลยเพราะว่าสถานการณ์มันจะเกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา บริบทของสังคมมันจะเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาแต่ว่าเขาสามารถนำหลักธรรมนั้นมาประยุกต์ใช้ เราสอนเขาอย่างนั้นเราทำให้เขารู้จุดนั้น มันก็จะเป็นการพัฒนาไปในตัว เป็นการแก้ไขไปในตัว สำหรับตัวผู้เรียนผู้ถ่ายทอด สองส่วนด้วยกัน เพราะว่าจะมีผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนก็คือนิสิตอันนี้ ในด้านการพัฒนาวิชาการ^๔ วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธจะใช้หลักธรรมภาวนา ๔ หรือไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา เกี่ยวข้องกันหมดจะกระจายเป็นศีล สมาธิปัญญา ได้อย่างไรว่าตัวไหนเป็นศีลในด้านไหน^๕ การบูรณาการ ในการเจรจาไกล่เกลี่ยในการเชิงตะวันตกกับเชิงศาสนาพุทธเข้าด้วยกันว่า

^๑ สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. (สมจินต์ สมมาปญโญ) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^๒ สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, รศ.ดร. (ประสิทธิ์ พรหมศรี) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์ พระมหาพลกฤษณ์ ฐิตเมธี นักจัดการงานทั่วไป ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์(พิเศษ)ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สุดท้ายนำมาบูรณาการกัน มีอะไรที่บูรณาการกันแล้วเกิดจุดโดดเด่นความเหมือนความต่างของ ตะวันตกของศาสนาพุทธความเหมือนและความแตกต่างและแต่ละด้านแต่ละฝั่งมีอะไรเป็นจุดโดดเด่น โกล่เกลี่ยทางศาสนาพระพุทธเจ้าโดดเด่นเรื่องอะไร ส่วนโกล่เกลี่ยทางตะวันตกเขาโดดเด่นเรื่องอะไร เราก็จะเห็นแล้วว่าโกล่เกลี่ยในเชิงตะวันตกไม่เน้นจิตใจแต่เน้นจัดการปัญหาได้ ส่วนโกล่เกลี่ยในเชิง พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องจิตใจเป็นหลักแล้วเน้นลดเรื่องความต้องการลดอัตตาลดความอยากได้อย่าง ใจแคบลงได้ กรณีที่พระพุทธเจ้าไปโกล่เกลี่ยคนกลางควรจะต้องมีวิชาถอดบทเรียนให้เห็นชัดๆว่าท่าน ใช้วิธีการโกล่เกลี่ยเจรจาอย่างไรอะไรมันคือความสำเร็จใช้วิธีการอะไรบ้างต้องมีกรณีให้มากขึ้น ทุกวันนี้มีฐานค่อนข้างดีแต่เราควรจะขยายฐานให้มากแล้วเราจะสกัดออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนเช่นเรื่อง ของพระพุทธเจ้าเรื่องของการแย่งน้ำท่านก็เข้าไปเป็นคนกลางโดยไม่มีใครร้องขอเราก็บอกได้ว่าเป็น ความปรารถนาดีของพระพุทธเจ้า^๕

๒) เกณฑ์การพัฒนาหลักสูตร หลักสูตรนี้ได้ครอบคลุมกรอบทั้งภาคทฤษฎีและแนวทาง ปฏิบัติรวมทั้งเรื่องที่จะเสริมสร้างอย่างไรเพื่อให้ผู้เรียนมีลักษณะที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและมี ประสบการณ์ในเรื่องสันติศึกษา หลักสูตรเป็นตัวกำหนดว่าจะพัฒนาผู้เรียนให้เป็นไปในทิศทางไหน อย่างไร นี่คือเป้าหมายของหลักสูตร โดยปกติหลักสูตรต้องดำเนินการให้เป็นไปตามกรอบที่ สำนักงาน คณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) หรือของมหาวิทยาลัยกำหนด ตามกรอบเงื่อนไข แต่ว่าทิศทาง เป้าหมายจะเป็นไปตามที่เราจะวาดหวังว่าจะพัฒนาหลักสูตรสร้างวิศวกรทางสันติภาพอย่างไร ซึ่ง หลักสูตรถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ หลักสูตรดัชนีนี้จากการศึกษามายังไม่ถึง ๕ ปี สกอ. กำหนดอยู่ที่ ๓ ปี เพราะฉะนั้นขบวนการพัฒนาปรับปรุงว่ากันไปตามเกณฑ์ของการพัฒนาหลักสูตร อาจจะอยู่ใน ขั้นตอนของการที่จะหาหรือว่าจะพัฒนาปรับปรุงหลักสูตรให้มีความเข้มข้นอย่างไรให้สอดคล้องกับ ปัจจุบันอย่างไร ตอบโจทย์สังคมอย่างไร นี่คือการบริบทที่ผู้รับผิดชอบหลักสูตรจะต้องไปดำเนินการ อาจจะนำข้อมูลจากส่วนที่ศึกษานี้ไปเป็นส่วนหนึ่งได้ นี่เป็นส่วนของหลักสูตร^๖ เห็นพ้องกับการเรียนแต่ ทฤษฎีไม่ได้วิชาที่ต้องฝึกปฏิบัติ ในหลักการฝึกคนเพื่อให้เกิดสันติภายในไม่ใช่บังคับค่อยเป็นค่อยไปที่ เกิดจากกิจกรรมที่ใจเขาพร้อมในที่นี้หมายความว่าเขาก่อเกิดความอยากที่จะศึกษาคือฉันทะ^๗ หลักสูตร ได้มาตรฐานอยู่แล้ว สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาได้รับรอง รับทราบ รับรู้ เป็นไปตาม มาตรฐานของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) กำหนดอยู่แล้วทางด้านเนื้อหาสาระวิชาการ

^๕ สัมภาษณ์ อาจารย์ลัทธ ประเทืองรัตน อาจารย์ประจำหลักสูตร สถาบันพระปกเกล้า ณ สำนักงาน สถาบันพระปกเกล้า, ๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, รศ.ดร. (ประสิทธิ์ พรหมศรี) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. (ขุนทอง สุวณณเมโธ) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

คิดว่าพร้อมเพราะเป็นการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ด้วย ซึ่งแสดงออกมาในชื่อของหลักสูตรสารนี้ เป็นจุดแข็งของหลักสูตรเพราะว่าหลักสูตรมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเรื่องสันติศึกษา เพราะเป็นผู้สร้างสันติคือวิศวกร ดังนั้น ในเรื่องของสาระวิชาการคิดว่าดีมาก เรามีมาตรฐานการกำกับดูแลและตรวจสอบและพัฒนาหลักสูตรโดยทศรอบปีรอบปรับปรุงหลักสูตรให้ได้มาตรฐานทุก ๕ ปีหลักสูตรจะปรับปรุงใหญ่ตามรอบที่เป็นการบังคับ ในแต่ละปีผลจากการประเมินหลักสูตรของเนื้อหาสาระจะสามารถปรับเปลี่ยนปรับปรุงให้ดีขึ้นตลอด นั่นหมายถึงในด้านเนื้อหาสาระวิชาการนั้นพร้อมดีอยู่แล้ว และเด่นด้านศาสตร์สมัยใหม่แต่ก็ไม่ลืมด้านพระพุทธศาสนาด้วย

๓) **โครงการพัฒนา** สาระวิชาการสิ่งที่ขาดหายในเรื่องของหลักสูตรสันติศึกษาก็คือหลักสูตรว่าด้วยโครงการพัฒนา ซึ่งเมื่อดูภาพรวมในหลายประเทศหรือในประเทศไทยเอง บางแห่งที่มีความขัดแย้งสูง สันติภายนอกไม่ให้เกิด สันติภายในไม่ค่อยเกิด เหตุผลคือมันมีความเหลื่อมล้ำในเรื่องของ อาชีพ รายได้ ไม่มีความเสมอภาค ไม่มีความยุติธรรม ในพื้นที่นั้นความขัดแย้งก็เกิด อันนี้คือโครงสร้างทางสังคมที่เกิด โครงการหนึ่งที่ UNHCR ใช้คือทำโครงการพัฒนาขึ้น ซึ่งรู้ว่าชุมชนแห่งนี้หรือชายแดนแห่งนี้มันจะมีความขัดแย้งบ่อยๆ แต่พอวันหนึ่ง UNHCR นำโครงการพัฒนาไปทำพัฒนาคนให้อยู่ดีกินดีมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ความเข้าใจเรื่องสันติต่างๆก็ดี แต่เมื่อคนยังไม่อยู่ดีกินดี ยังไม่มีความสุข ตามชายแดนเราจะเห็น พม่า ลาว ก็มันจะมีความขัดแย้งกันบ่อยๆ เพราะว่าคุณภาพชีวิตของคนไม่ดี แต่เมื่อไปดูตามชายแดนที่พัฒนาแล้ว เช่นบ้านที่อยู่ติดเขตชายแดนกันแต่ทำไมจึงมีความสุขมีสันติสูงกว่า เพราะว่าคุณภาพชีวิตดี คือต้องพัฒนาที่คุณภาพชีวิต เพราะฉะนั้นหลักสูตรที่ยังขาดต้องไปปรับปรุงแนวคิดเรื่องของการพัฒนาตัวโครงการพัฒนา ต้องสอนวิชาว่าด้วยการทำโครงการพัฒนาล้าย UNHCR ที่ไปทำหรือ UNDP ไปทำที่ไหนก็จะเกิดโครงการพัฒนาที่นั่น นักสันติไม่ได้ศึกษาแค่ทฤษฎีหรือความขัดแย้ง หรือการทำวิจัยว่าจะเป็นวิศวกรความขัดแย้ง แต่ถ้านักสันติวิธีสันติศึกษาไม่รู้จักโครงการพัฒนา เช่นกรณีไปลุ่มแม่น้ำโขงก็รู้ว่าโครงการลุ่มแม่น้ำโขงมีอะไรบ้างจึงไปต่อไม่ได้ มีคำว่าขัดแย้งต้องใจเย็นต้องอดทนมันจึงเดินไม่ครบวงจร เหมือนศาสตร์สมัยใหม่ที่ทั้งศิลปะศาสตร์ทั้งวิทยาศาสตร์ต้องไปด้วยกัน เพราะฉะนั้นหลักสูตรสันติศึกษาต้องศึกษากรณีเช่นมีการขัดแย้งลุ่มแม่น้ำโขงลุ่มแม่น้ำสาละวิน เกิดการเจรจาให้สงบกลุ่มชาติพันธุ์พม่าเล็กขัดแย้งกัน สามสิบสี่สิบปีแล้วยังมีอยู่ แต่พอวันหนึ่งได้ขับเคลื่อน เช่นจีนสมัยหนึ่งเราเห็นความขัดแย้ง แต่วันหนึ่งจีนใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาเข้าไปใช้ เอารถไฟความเร็วสูงเข้าไป เขตปกครองตนเองต่าง ๆ รู้ว่าการพัฒนาเข้ามาแล้วทุกคนได้มีวิถีชีวิตอยู่ดีกินดี มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีสิ่งต่างๆที่ดีขึ้น ความขัดแย้งทางเชื้อชาติทางศาสนาความคิดเห็นหรือประวัติศาสตร์ที่มีอยู่เดิมก็ลดลงไป

“ สัมภาษณ์ ผศ.ดร.สาธิต มหัทธนะกุลย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

เพราะฉะนั้นเนื้อหาสาระวิชานอกจาก วิชาแนวคิดทฤษฎี วิชาวิจัย วิชาประยุกต์ใช้แล้ว ต้องเพิ่มวิชาว่าด้วยเกี่ยวกับโครงการพัฒนาเพื่อให้เกิดสันติภาพ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วย^๙

๔) สหวิทยาการ สันติศึกษาเป็นหลักสูตรสหวิทยาการ ๓ วิทยาการที่อยู่บนพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ซึ่งเหมาะกับหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ผู้ที่เรียกว่าวิศวกรสันติภาพ คือผู้ที่มีความรู้หลากหลายสาขาวิชา จึงจะแก้ปัญหาได้^{๑๐} ด้านเนื้อหาสาระวิชาการก็ควรปรับแล้วก็มีหลักสูตรที่มีความเป็นมาตรฐานเป็นเนื้อหาสาระที่ด้านวิชาการก็ขอให้มันชัดเจน ทั้งพระไตรปิฎก ทั้งพระพุทธศาสนา ให้มันเป็นกรอบชัดเจนซึ่งพระอาจารย์ท่านก็ทำไว้อยู่แล้วแต่ละด้าน^{๑๑}

๕) การเขียนตำรา แนวทางนี้อยากจะให้หลักสูตรเน้นการเขียนตำราให้นิสิตค้นคว้าให้มากขึ้น ในเชิงของพุทธสันติวิธี หมายถึงหลักสูตรเองจะต้องจัดสรรเวลามอบหมาย เป็นนโยบายมอบหมาย ถึงช่วงให้ว่าช่วงนี้ถึงช่วงนี้ให้อาจารย์เขียนตำราได้ ก็จะเป็นเหตุให้อาจารย์เขียนตำรากันเป็นทีม ก็เรียกว่าตำราจะคลอออกมาเป็นเล่มๆ เป็นช่วงเป็นฤดูกาลได้ ถ้าเราจัดช่วงจัดเวลาให้คณาจารย์ในเรื่องตำราต้องปรับปรุงแก้ไข ถ้าอยากจะเป็นผู้เชี่ยวชาญหลักสูตรด้านพระพุทธศาสนา ด้านพุทธสันติวิธี ตำรานี้ก็จะป็นดัชนีบอกได้ว่าเรามีชุดองค์ความรู้เป็นของเราเองประจำแต่ละรายวิชา^{๑๒} การปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมวิชาใดเป็นการแก้ไขปัญหาหรือไม่จากวิชาที่มีอยู่แล้วจากหลักสูตรซึ่งเพียงพอและดีอยู่แล้วเพียงให้เติมเต็มให้นิสิตได้รับข้อมูลได้ครบที่ผ่านมาจากการทำเพิ่มหลักสูตรภาษาอังกฤษ^{๑๓}

๖) การถอดบทเรียน การถอดบทเรียนพระพุทธศาสนา อาจจะขาดเรื่องของการใกล้เคียงคนกลางของพระพุทธเจ้าที่เป็นการใกล้เคียงในภาพรวมๆทั้งหมดที่เรียนมาแค่สามสี่เรื่อง เช่นเรื่องการแย่งน้ำโรกีนี พระเจ้าวิทูลทัฬหะ พระภิกษุชำระน้ำในกระบวย หรือองค์คุลีมาลย์ แต่ยังไม่เห็นกรณีอื่นๆ อาจจะต้องไปเติมสาระในเรื่องนี้ให้มากกว่านี้โดยต้องไปหากรณีมาเพิ่มซึ่งหาได้จากพระไตรปิฎกหรืออรรถกถาเข้ามาอธิบาย ซึ่งคิดว่ายังไม่ครบยังไม่เพียงพอน่าจะมีความลึกและกว้างมากกว่านี้คือต้องมีกรณีศึกษาอื่นๆด้วยให้มากกว่านี้จะทำให้เนื้อหาสาระของหลักสูตรมีความเข้มข้นขึ้น ส่วนของ

^๙ สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. (สุทิพย์ อาภากรโร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระปราโมทย์ วาทโกวิโท นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระมหาดวงเด่น วิฑูยาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายอภิชาติ อนันตประยูร นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ตะวันตกจะต้องมีเรื่องพวกการใกล้เคียงลักษณะของทางยุโรปเข้ามาให้มากขึ้น มีกรณีศึกษาของตะวันตก มีหลักการใกล้เคียงของ ชิบของฮาเวิร์ด หรือ ของเปปเปอร์ไค เข้ามามากขึ้นหรือของอเมริกาเองก็มีมหาวิทยาลัยที่ฮาวายเหล่านี้ก็จะมีทฤษฎีบวกกับประสบการณ์ของเขา แม้กระทั่งของเยอรมันเองในยุโรปเองก็น่าจะลองเอามาดูไม่ว่าจะเป็นยุโรป อเมริกา อังกฤษ เราจะได้เห็นประสบการณ์มากขึ้น^{๑๔}

๗) **สันติศึกษาเชิงลบและเชิงบวก** ควรจะสอนวิชาสันติศึกษาทั้งใน สันติศึกษาเชิงลบก็หมายถึง Negative Peace ส่วนสันติภาพเชิงบวกก็เป็น Positive Peace คือไม่ได้เรียนแต่สันติศึกษาในเชิงไม่มีสงครามเท่านั้น ทางตะวันตกเขาสอนว่าสันติศึกษามันมองได้มากกว่าไม่มีสงครามเท่านั้น ไม่ได้ดับเทียนเป็นสันติภาพเชิงบวกซึ่งความเป็นธรรมมีความยุติธรรมความไม่เหลื่อมล้ำ ความเท่าเทียม การเคารพสิทธิมนุษยชน เสรีภาพอะไรเช่นนี้ก็จะเรียน เป็นวิชาสันติศึกษาในเชิงบวก เรียกว่าเป็น Positive Peace ที่ไม่ได้เรียนแค่ Negative Peace เท่านั้น ถ้าเรารู้ทั้งสันติภาพภายในจิตใจ สันติภาพภายนอกตัวเราบวกเข้ากับสันติภาพเชิงลบบวกเข้ากับสันติภาพเชิงบวกแบบตะวันตกจะทำให้เรารู้สันติภาพทั้งสี่ด้านนี้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น^{๑๕}

๔.๒ ด้านการจัดการเรียนการสอน

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า มีประเด็นสำคัญ ๖ ประเด็น คือ ๑) การเขียนโครงการ การลงพื้นที่ ๒) ออกแบบขบวนการเรียนการสอนร่วมกัน ๓) วางแผนก่อนการเรียนการสอน ๔) เรียนรู้ทฤษฎี ๕) การมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน และ ๖) สร้างอัตลักษณ์ กล่าวคือ

๑) **การเขียนโครงการการลงพื้นที่** ปรับปรุงด้านการเรียนการสอนรายวิชาไม่ควรจะมาก เพราะเป็นปริญญาโท ปริญญาเอก เพื่อไม่ให้เป็นการระบายนายไปจ้างอาจารย์มาเป็นภาระครูบาอาจารย์แต่ทำให้ครูบาอาจารย์ไปทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเป็นผู้นำเป็นโค้ชให้มาก ไม่ต้องเสียเวลาในการบรรยายในห้องเรียนมาก คือต้องไม่มีภาระรายวิชาเยอะที่จะทำให้มีเวลาไปจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลายและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นนี่คือส่วนที่เป็นวิชาการให้มีความเข้มข้นลึกซึ้งไม่ต้องกว้างคือหมวดธรรมะไม่มาก แนวคิดทฤษฎีของสันติศึกษาสมัยใหม่นี้ไม่ต้องมากเกินไป นี่คือการวิชาการภาระทางตัวรายวิชาไม่ควรจะมาก การเขียนโครงการการลงพื้นที่เป็นเรื่องของกิจการการเรียนการสอนการเรียนรู้มันจะสัมพันธ์กัน ถ้าเนื้อหาสาระวิชาไม่มากในการทำกิจกรรมโครงการ การประกอบจะได้ลึกซึ้ง จริงอยู่อาจจะซับซ้อนแต่ที่เราแต่ละประเด็นภายใต้ขอบเขตรายวิชาเดียวกันได้ เนื้อหาสาระ

^{๑๔} สัมภาษณ์ อาจารย์ชลัท ประเทืองรัตนา อาจารย์ประจำหลักสูตรสถาบันพระปกเกล้า ณ สำนักงานสถาบันพระปกเกล้า, ๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ อาจารย์ชลัท ประเทืองรัตนา อาจารย์ประจำหลักสูตรสถาบันพระปกเกล้า ณ สำนักงานสถาบันพระปกเกล้า, ๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

วิชาการจำนวนไม่มากแต่ว่าลึก^{๑๖} สอดคล้องกับการพูดแต่ในห้องเรียนอย่างเดียวไม่มีหนทางที่จะแก้สันติภาพได้หรือจะเอาภาพลักษณ์นักสันติภาพระดับโลกมาอย่างไรก็แล้วแต่ไม่ได้ แต่ถ้าลองให้นิสิตทำการจัดการเรียนการสอนไปพัฒนาโครงการมาหนึ่งโครงการ ในพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง ตัวโครงการนั้นจะเป็นตัวเชื่อมความขัดแย้งของคนโดยอัตโนมัตi ความปรองดองจะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัตi เพราะเกิดโครงการพัฒนาในพื้นที่เดียวกันเติบโตได้ คือการเชื่อมโยงลุ่มน้ำโขงไปด้วยกันได้ คือลุ่มน้ำสาละวินไปด้วยกันได้ เพราะฉะนั้นการจัดการเรียนการสอนต้องให้นิสิต ครูบาอาจารย์ทำโครงการพัฒนากันกับวิจัยเช่นนิสิตทำโครงการลงไปดูพื้นที่ เช่นความขัดแย้งในองค์กร หรือความขัดแย้งในชุมชนบางแห่ง เช่นกรณีคนบ้านเหนือคนบ้านใต้มีปัญหากันทางวัดก็เอางานวัดมาเป็นตัวเชื่อมบ้านเหนือบ้านใต้เลยมาทำงานวัดด้วยกันปัญหาก็จบนี้ก็คือโครงการพัฒนา ไม่ใช่มานั่งพูดคุยกันอย่างเดียว คือกำนันบ้านเหนือทำอะไรกำนันบ้านใต้ทำอะไรเสร็จแล้วก็มาร่วมมือกันโดยปริยายปัญหาที่มีอยู่ก็หายไป เพราะได้เห็นประโยชน์จำนวน นีคือวัดของเราชุมชนของเราจะไปได้ แล้วนำผลที่ได้มานำเสนอในชั้นเรียน ‘โครงการพัฒนาว่าด้วยสันติภาพและความยั่งยืน’ ไม่ใช่แค่สันติภาพสันติภาพจบ แต่ต้องเป็นโครงการเพื่อการพัฒนาเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน จะสอดคล้องกับ UN เพราะฉะนั้นกิจกรรมการเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องเรียนรู้ในห้องหลัก ต้องเรียนรู้จากบริบทจากโครงการที่เอาไปทำ โครงการพัฒนาผสมกับงานวิจัย เพราะฉะนั้นแนวโน้มจากนี้ไปไม่ว่าหลักสูตรไหนสาขาไหนในมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ให้เป็นโครงการที่เรียนตั้งแต่เทอม ๑ ใส่แนวคิดทฤษฎีเข้าไปเรื่องสันติภาพเรื่องหลักการพัฒนา เพราะโลกเราเป้าหมายใหญ่คือการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๑๗}

๒) ออกแบบขบวนการเรียนการสอนร่วมกัน ด้านการจัดการเรียนการสอน ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญที่ว่าทำอย่างไรที่จะให้ผู้เรียนได้เข้าถึงสาระสำคัญของหลักสูตรที่กำหนดไว้ หมายความว่าเรียนตามหลักสูตรที่มีทั้งภาคทฤษฎีมีทั้งภาคปฏิบัติ และมีทั้งภาคเสริมสร้างประสบการณ์ สิ่งเหล่านี้จะทำให้หลักสูตรมีความทันสมัยหรือไม่อย่างไรขึ้นอยู่กับกระบวนการจัดการเรียนการสอน โดยเฉพาะได้รับเชิญผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งมีความรู้ความสามารถความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับรายวิชาสำคัญมาเป็นอาจารย์พิเศษ เพราะถือว่าได้มีโอกาสเรียนรู้กับผู้ที่มีประสบการณ์ตรง ทำให้ผู้เรียนได้เข้าถึงข้อมูลซึ่งเป็นรายวิชาของหลักสูตร ประเด็นสำคัญคือว่าขบวนการจัดการเรียนการสอนทำอย่างไรที่จะให้ บรรลุเป้าหมายที่หลักสูตรตั้งไว้ถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะฉะนั้นผู้รับผิดชอบหลักสูตรรวมทั้งผู้เรียนจะต้องร่วมกันคิดออกแบบว่าจะทำอย่างไรให้ขบวนการจัดการเรียนการสอนให้เกิดสัมฤทธิ์ผลที่พึง

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระราชปรียัติกริ, ศ.ดร. (สมจินต์ สมมาปญโญ) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. (สุทิพย์ อาภากร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

ประสงค์ร่วมกัน ขบวนการจัดการเรียนการสอนจะใช้วิธีการอย่างไร อยู่ในดุลพินิจว่าจะปรับอย่างไร^{๑๘} หลักการเรียนการสอนไม่ต้องมากแต่ต้องสอนให้เกิดคำถามให้ได้ และการเรียนแต่ทฤษฎีไม่ได้วิชานี้ มันต้องฝึกปฏิบัติในหลักการฝึกคน^{๑๙} แนวทางเดียวกันกับการออกแบบการเรียนรู้ร่วมกัน กล่าวคือ การได้รูปแบบแนวทางในการทำวิจัยในครั้งนี้เพื่อที่ได้ออกไปชุดแรกเป็นรุ่นที่ ๑ และรุ่นที่ ๒ ออกไปทำงานแล้วได้ผลอย่างไรวิจัยนี้จะเสนอแนะให้รุ่นต่อไป ทำการวิจัยผลผลิตต่อประเมินผลสัมฤทธิ์ผลต่อไปของนิสิตผู้ที่จะออกไปและปฏิบัติการในหน้าที่วิศวกรสันติภาพบรรลุผลแค่ไหนอย่างไรแนะนำต่อจากที่ทำไว้ท้ายวิทยานิพนธ์ เพราะว่าจะได้ทำต่อเนื่องจากที่ทำไว้ วิเคราะห์ว่าคนที่เรียนในปัจจุบัน สองสามปีที่ผ่านมาเป็นอย่างไร พอหลังจากนั้นให้รุ่นที่ ๓ ต่อไปพอที่จะเห็นผลสะท้อนของการวิเคราะห์ เพื่อที่จะเอาผลที่ได้มาให้นักศึกษาระบุอธิบาย เช่น อาจารย์ที่เป็นนักวิชาการการศึกษา ก็ต้องมาดูอีกทีหนึ่ง เพื่อชี้แนวทางจากการทำวิจัยและจะบอกได้ว่าผลวิจัย ที่ออกไปเกิดอะไรบ้างในมหาลัย ท่านก็จะให้แนวทางหรือจะเป็นการแก้ไขปรับปรุง^{๒๐}

๓) วางแผนก่อนการเรียนการสอน แต่ละวิชาเราต้องให้อาจารย์ผู้สอน Focus เสียก่อน ว่า Vision ในวิชาของท่านคืออะไรให้ได้เสียก่อน และ Action plan แผนในการเรียนการสอนของเขาจะต้องผนวกกับเวลาแค่ไหนไม่จำเป็นว่าจะต้องไปเรียนทั้งเล่มแต่ให้รู้สาระวิชานี้มันคืออะไร หลักการเรียนการสอนไม่ต้องมากแต่ต้องสอนให้เกิดคำถามให้ได้ วิเคราะห์ให้ได้นี้คือหน้าที่อาจารย์สอนให้นิสิตเกิดคำถามสุดท้ายก็ช่วยกันวิเคราะห์ ถ้านิสิตสงสัยให้นิสิตถามวิเคราะห์ด้วยกันอันนี้คือหลัก วิริยะ จิตตะ วิมังสา มันก็จะเกิดปัญหาแล้วการเรียนการสอนลูกศิษย์อาจารย์ไปด้วยกันด้วย ๓ หลักการ แล้วถ้ารู้วิสัยทัศน์ก็จะเกิดความรู้ในวิชานั้นคือว่าเรียนแต่ทฤษฎีไม่ได้วิชานี้มันต้องฝึกปฏิบัติในหลักการฝึกคนเพื่อจะให้เกิดสันติภายในนั้นไม่ใช่บังคับค่อยเป็นค่อยไปที่เกิดจากกิจกรรมที่ใจเขาพร้อม^{๒๑} ทำอย่างไรจะมาถ่ายทอดให้นิสิตเกิดความเข้าใจง่ายให้เรียนรู้เองให้ตกผลึกเอง ให้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้เอง ก็ไปใช้จัดการเรียนการสอนด้วย Facilitator วิธีการแก้ ปรับปรุง เหล่านี้ก็คืองานออกแบบกิจกรรม ก็คือไม่ใช่ guru Facilitator หมายความว่าอาจารย์รู้แต่เพียงผู้เดียวจะถ่ายทอดแต่ถ้า Knowledge Facilitator ก็คือ องค์ความรู้ทุกอย่างเกิดขึ้น ครูบาอาจารย์ความรู้ที่เกิดขึ้นเรียนรู้

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, รศ.ดร. (ประสิทธิ์ พรหมศรี) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. (ขุนทอง สุวณณเมโธ) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์(พิเศษ).ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. (ขุนทอง สุวณณเมโธ) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

ร่วมกัน ไม่ใช่ว่า สิ่งหรือสอนบรรยายทางเดียวจะเป็นการสื่อสารแบบสองทาง ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนจึงควรมุ่งไปที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้^{๒๒} การวางแผนการเรียนการสอนไว้อย่างดี คือกล่าวได้ว่าการจัดไว้ว่าสัปดาห์นี้จะเรียนวิชาใด^{๒๓} ประเด็นคือพนักงานเจ้าหน้าที่ประจำหลักสูตรจะต้องทำความเข้าใจให้ลึกกับนิสิตเพราะนิสิตบางคนอาจมีข้อคำถามว่า ทำไมวางแผนตารางแล้วทำไมตารางเปลี่ยนนิสิตบางคนไม่เข้าใจสิ่งที่จะต้องทำก็คือเจ้าหน้าที่อธิบายให้ฟังแล้วให้เขาเข้าใจ^{๒๔}

๔) เรียนรู้ทฤษฎี แนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ ทฤษฎีต้องแม่น ทฤษฎีทั้งที่เป็นทฤษฎีสันติวิธีจัดการความขัดแย้งไปพร้อมกับศาสตร์ที่ช่วยมาเสริมทั้งศาสตร์หลักศาสตร์รองว่าเวลาพูดถึงเรื่องนี้ เขาจะพูดถึงองค์ความรู้ทางด้านใดบ้างที่จำเป็นต่อสันติศึกษาก็ต้องเอามาใส่ให้มันครอบคลุม^{๒๕}

๕) การมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ระหว่างอาจารย์ผู้สอนกับผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ๔ ใน ๖ เดือน ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกที่มาสอนนี้เพียงแค่ ๑ หรือ ๒ คน ก็พอไม่ควรที่จะเอาผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมาสอนถึง ๖ หรือ ๗ แล้วอาจารย์ของเราประจำวิชาแค่นั่งดูเฉยๆ อันนี้ก็ความเชี่ยวชาญก็อาจจะไม่เกิดขึ้น แล้วก็กระบวนการจัดการเรียนการสอนนี้อยากให้เขามีส่วนในการเรียนการสอนมากยิ่งขึ้นในการค้นคว้าหาตำรา^{๒๖} หลักสูตรของเราที่ต้องเชิญจากภายนอกมาก็เพื่อที่จะทำการแลกเปลี่ยนจากบุคลากรข้างนอกด้วย บางครั้งวิทยากรที่เชิญไม่สามารถจะมาได้ จะต้องทำการแก้ไขคือไม่สามารถกำหนดได้ เพราะว่าบางท่านติดภารกิจด่วน ทางหลักสูตรต้องหาวิทยากรใหม่เพราะว่าไม่สามารถสร้างสันติภาพในบริบทอื่นคือไม่สามารถจะมีผู้เชี่ยวชาญชำนาญการมาทดแทนในขณะนั้น^{๒๗} อาจจะมีวิชาที่เป็นเชิงตะวันตกไม่ค่อยเห็นมากนัก คือใช้ฝรั่งเป็นผู้สอนอาจจะมีบ้างแต่เพิ่มเข้าไปให้มากกว่านี้ เรื่องของสันติศึกษา เรื่องของตะวันตกถ้าเชิญมาบรรยายพิเศษเราก็จะเห็นภาพมุมมองของเขาเลยว่ามีมุมมองแตกต่างจากเราอย่างไรและนักศึกษาเองจะได้ประสบการณ์บทเรียน

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระปราโมทย์ วาทโกวิโท, นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระมหาพลกฤษณ์ ฐิตเมธี, นักจัดการงานทั่วไป ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระมหาพลกฤษณ์ ฐิตเมธี, นักจัดการงานทั่วไป ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระมหาพลกฤษณ์ ฐิตเมธี, นักจัดการงานทั่วไปประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ดีๆ เช่นประเทศเยอรมันก็มีตัวอย่างดีๆ ที่เอามาสอนได้ หรือแม้แต่อเมริกาเองก็ควรเอาวิทยากรเก่งๆ จากอเมริกามาสอนเราเพิ่มเติม หรือประสบการณ์แบบอินเดีย สันติศึกษาหรือการเจรจา หรือการไกล่เกลี่ยในมุมของบริบทของประเทศอินเดียก็น่าจะเป็นตัวอย่างที่ดี อินเดียก็เป็นสังคมที่มีชนชั้นมาก ศาสนา พราหมณ์ ฮินดูของเขาเองก็เป็นบริบทแบบหนึ่ง ศาสนาพุทธเราก็บริบทแบบหนึ่งแต่ของเราไม่ค่อยมีชนชั้นมากนัก แต่ถ้าเราได้เห็นประสบการณ์ของอินเดียว่ามีชนชั้นมาก กษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ สูตร จันทาน อีกได้เห็นมุมมองของอินเดียที่มีความไม่เท่าเทียมไม่เป็นธรรมแต่ทำไมถึงยอมรับชนชั้นนั้นได้ก็น่าสนใจเรียนรู้ ทำไมคนที่เขเป็นจันทานเขาถึงอยู่ในกลุ่มจันทานและเขายอมรับไม่มาปะปนกับคนวรรณะอื่น วรรณะ กษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ สูตร ก็ต้องอยู่ วรรณะ ใคร วรรณะ มันไม่แต่งงานกันข้ามชนชั้น ทำไมเขาจึงยอมรับวรรณะอย่างนั้นได้ คนที่เป็นวรรณะล่างเวลาอาบน้ำในแม่น้ำคงคาก็ต้องไปอยู่ไกลๆ จะมาอาบน้ำใกล้ๆ ปนกันก็ไม่ได้ กษัตริย์ พราหมณ์ ก็ต้องอาบน้ำในชั้นสูง คนชั้นล่างก็ต้องอาบข้างล่างลงไป บริบทเช่นนี้ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจในเรื่องของความไม่เป็นธรรม อาจจะดึงบริบทจากต่างประเทศเข้ามา^{๒๘}

๖) สร้างอัตลักษณ์ มีอัตลักษณ์ชัดเจนที่ดีไม่ต้องปรับปรุงมาก แต่ต้องเน้นย้ำการเข้าใจ ทฤษฎีด้วยเช่นคำว่าวิศวกรสันติภาพเป็นคำที่สวยงามแต่ถ้าปราศจากความเข้าใจในตัวชื่อแล้วนั้นทุกอย่างอาจจะบิดเบือนไป ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนควรจะเป็นไปเพื่อการพัฒนาหรือเสริมสร้างความเข้าใจกับนิยาม^{๒๙} สันติศึกษาไม่ได้เหมาะกับทุกคนและทุกวัยเหมาะกับบุคคลที่ใฝ่อยากจะเรียนรู้กระหายการพัฒนา การเรียนการสอนพัฒนาได้อย่างรวดเร็ว เช่นรุ่น ๒ ได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว เป็นไปตามขบวนการตามวาระที่ควรจะเป็น^{๓๐}

๔.๓ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า มีประเด็นสำคัญ ๗ ประเด็น คือ ๑) กำหนดแนวทางกิจกรรม ๒) การจำลองเหตุการณ์จำลองสถานการณ์ทดลองปฏิบัติ ๓) การวางแผนบทเรียนจากความจริง ๔) การเขียนโครงการ ๕) สรุปสัมมนา ๖) สื่อกิจกรรม และ ๗) กิจกรรมสัมพันธ์ กล่าวคือ

๑) กำหนดแนวทางกิจกรรม การปรับปรุงกิจกรรมการเรียนรู้หลักสูตรใหม่นี้ควรเขียนกิจกรรมการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอนไว้ในคำบรรยายรายวิชาหรือตรงไหนก็ได้ เป็นแนวทาง

^{๒๘} สัมภาษณ์ อาจารย์ชลัท ประเทืองรัตนา อาจารย์ประจำหลักสูตรสถาบันพระปกเกล้า ณ สำนักงานสถาบันพระปกเกล้า, ๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาตุลย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสน์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายอภิชาติ อนันตประยูร นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ให้ชัดเจน แต่ไม่ต้องกำหนดลำดับเพราะแข็งตัวเกินไปกำหนดว่ากิจกรรมต้องเป็นไปในแนวนี้นี้ ภายใต้กรอบขอบข่ายเนื้อหาสาระของวิชาควรจะมีกิจกรรมอะไรบ้างเป็นแนวทาง เพื่อให้หนีสืตไปออกแบบกิจกรรมให้อิสระแต่ต้องกำหนดแนวทาง เหมือนการทำแผนไว้สืทำเรื่อง เช่นมีรายวิชาของพุทธธรรมเพื่อสันติภาพ ก็ไปทำโครงการพุทธธรรมเพื่อสันติภาพของคนสูงอายุ พุทธธรรมเพื่อสันติภาพของการบริหารจัดการในองค์กรภาครัฐ พุทธธรรมเพื่อสันติภาพสำหรับเยาวชนในโรงเรียนอาชีวศึกษา คือกำหนดไว้สืทำเรื่องหนีสืตจะได้เอาแนวทางนี้ไปจัดกิจกรรมโครงการ กิจกรรมการเรียนการสอนกับกิจกรรมการเรียนรู้ถึงจะได้มีเป้าหมายมากยิ่งขึ้น ที่ผ่านมาของหลักสูตรนั้นเห็นด้วยมีแนวทางของหลักสูตรว่า ไปทำกิจกรรมที่ไหนอะไรอย่างไรกับใครให้ชัดเจนอยู่ในหลักสูตรเพื่อที่เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกิจกรรมการเรียนรู้ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น^{๓๑}

๒) การจำลองเหตุการณ์ จำลองสถานการณ์ ทดลองปฏิบัติ นอกจากให้หนีสืตไปทำกิจกรรมโครงการเองแล้วทำอย่างไรถึงจะให้หนี การจำลองเหตุการณ์จำลองสถานการณ์เหมือนกับหลักสูตรนิติศาสตร์ที่มีการจำลองศาล วิชานี้เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับคนไม่ใช่เรียนแล้วเก่งเฉพาะตัว เราเรียนอาจจะไม่เก่งด้านวิชาการมากนักแต่เอาไปใช้เก่ง อย่างนี้ก็ถือว่าประสบความสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรแล้วเป็นดัชนีตัวชี้วัดได้ ผลการเรียนอาจจะธรรมดา แต่ว่ามีประสบการณ์ในการนำไปใช้ได้ผลจริง ๆ มันอยู่ที่ตรงนี้ เพราะฉะนั้นจะต้องมีการจำลองสถานการณ์ บางอย่างเป็นกรณีความขัดแย้ง เป็นกรณีที่เป็นปัญหาไปแสดงรูปแบบหรือแสดงบทบาทในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาไม่ใช่เขียนเอกสารนำเสนอเฉยๆ เช่นการจำลองว่าความ เหมือนเป็นการแสดง บางที่ที่จัดการศึกษาลักษณะนี้เขานำหนีสืตลงไปในพื้นที่ที่ขัดแย้งกัน แล้วเอาสองกลุ่มที่ขัดแย้งกันมาประชุมกัน แล้วหนีสืตลงไปแก้จริงๆเลยไปเป็นตัวกลางหาทางออกให้คู่ความขัดแย้ง อาจจะประชุมครั้งแรกหรือครั้งที่สามแล้ว สองครั้งแรกคนกลางเป็นคนอื่นครั้งนี้เป็นตัวหนีสืต หรือถ้าเห็นหนีสืตที่ยังไม่เข้มแข็ง ให้ใช้คนกลางที่เข้มแข็งหนีสืตเป็นผู้ช่วยคนกลาง เพื่อจะได้ไปดูบรรยากาศซึมซับสถานการณ์จริงๆได้ของกิจกรรมการเรียนรู้กิจกรรมการเรียนการสอนมาบางครั้งบางโอกาสบางคน เพราะฉะนั้น จะสัมพันธ์กับด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา นอกจากตำรา เครื่องมือต่างๆที่ใช้เป็นอุปกรณ์การเรียนการสอนแล้วต้องมีการไปรวบรวมสถานการณ์จริงด้วยที่มีปัญหา หรือไม่ขัดแย้งกันแต่มีปัญหาความทุกข์ที่ทำให้ไม่เกิดสันติ ตามสถานที่ต่างๆ ในประเทศไทย ตามชายแดน ตามหมู่บ้านไปขึ้นบัญชีไว้ เช่นอยุธยาเป็นหมู่บ้านใหญ่แบ่งเป็นสองคุ้ม คุ้มเหนือคุ้มใต้ มีปัญหาขัดแย้งกันอยู่ ไปขึ้นบัญชีเอาไว้ หรือไม่ได้แบ่งหมู่บ้านแต่มีผู้นำชุมชนสองฝ่าย หนึ่งผู้ใหญ่บ้าน สอง อบต. อันนี้ก็เกิดขัดแย้งกันได้ทั้งที่ปรากฏออกมาในที่สาธารณะทั้งที่ไม่ปรากฏ ดังนั้นขึ้นบัญชีไว้ทั่วประเทศอาจจะมีหลายร้อยหลายพันกลุ่ม เพราะฉะนั้นกลุ่มไหนเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยกันแล้วก็ไปโอกาสของเรา

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระราชปรียัติกรวิ, ศ.ดร. (สมจินต์ สมมาบุญโญ) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

และถ้ากลุ่มไหนยังไม่มี การเข้าสู่กระบวนการใกล้เคียงเขาขัดแย้งกันเสียๆเราก็ไม่ต้องไปยุ่งถ้าเขาไม่เต็มใจ^{๓๒} ทดลองปฏิบัติ ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ ในทางหลักสูตรได้ร่วมคิดร่วมทำนี้เป็นส่วนที่จะทำให้ผู้เรียนได้เข้าถึงสันติ สันติภายนอกก็คือเกิดจากการเรียนรู้ภาคทฤษฎีรวมทั้งประสบการณ์อื่นๆ แต่ว่าสันติภายในไม่สามารถที่จะเรียนรู้จากทฤษฎีได้อย่างเดียว ต้องนำเอาทฤษฎีที่เรียนรู้รวมทั้งแนวทางที่จะประยุกต์เข้าหลักธรรมคำสอนทางศาสนา เอาไปทดลองปฏิบัติให้เข้าเกณฑ์^{๓๓}

๓) การวางแผนบทเรียนจากความจริง ที่ออกมาชัดเจนที่ออกมาโดยการลงพื้นที่เอาภาคปฏิบัติจนโรงเรียนเพลนตันสกูลที่สอนนักบริหารนักธุรกิจที่ตั้งที่สุดในโลกของอเมริกาต้องเอากรณีตัวอย่างเด็กติดถ้ำหลวงขุนน้ำนางนอน ไปถอดบทเรียนจนเขาจับหลักได้ว่าเกิดจาก วิชั่น แอคชั่น และทีม เป็นหลักสูตรของเขาอยู่แล้ว สามารถนำเอาไปสร้างรูปแบบใหม่ได้เลย โรงเรียนสอนนักธุรกิจที่ตั้งที่สุดในโลกตรงตามหลักสูตรเขา คือ วิชั่น แอคชั่น และทีม ใช้ได้กับทุกหลักการเพราะแต่ก่อนเหตุการณ์ ของเขามีแต่เหตุการณ์จำลอง ถ้ำหลวงขุนน้ำนางนอนเป็นบทเรียนจากความจริงของจริงและบรรลุผลเกินร้อยเปอร์เซ็นต์เพราะเป็นบทเรียนจากความจริง^{๓๔} มีการลงพื้นที่จริงดูมีอาชีพใกล้เคียงที่มีการประนีประนอมในศาลหรือคูกรณีอาจไปดูไปฝึกไปเป็นผู้ช่วย อาจไปลงพื้นที่ที่ชาวบ้านเขามีปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกันขัดแย้งกันอาจจะต้องไปลงทำจริงๆไม่ใช่ทำเล่น คือแก้ปัญหาได้จริงๆ หลักสูตรนี้จะต้องครอบคลุมทุกด้าน คือ ทฤษฎี ปฏิบัติ จรรยาบรรณ^{๓๕}

๔) การเขียนโครงการ กิจกรรมการเรียนรู้ มาจากโครงการพัฒนามากกว่าการพัฒนาเพื่อสันติภาพและความยั่งยืนต้องมีรายวิชานี้ โครงการพัฒนาเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน เป็นชื่อรายวิชาขึ้นมาใหม่ คือต้องเขียนโครงการเป็นเพื่อขอทุน UNHCR ที่ไปทำหรือ UNDP ของกองทุน WORLD PEACE คือเขียนโครงการไม่ได้จะมีประโยชน์อย่างไร เขียนโครงการหลายฝ่ายให้ความร่วมมือได้ดีกว่า^{๓๖} ให้นิสิตสร้างกิจกรรมเองพระอาจารย์เคยมีแนวคิด ว่า เช่น นิสิตทุกคนต้องมีโครงการ ๑ โครงการ อาจจะวิชาใดวิชาหนึ่งก็ได้ที่มี ๑ โครงการ เช่น มีโครงการอะไรบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับงานชีวิตศึกษา เช่น สมมุติท่านๆหนึ่งทำเรื่องวิทยากรอย่างนี้พระอาจารย์มีโครงการ

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. (สมจินต์ สมมาบุญโญ) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, รศ.ดร. (ประสิทธิ์ พรหมศรี) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. (ขุนทอง สุวณณเมโธ) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุญ ณ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. (สุทิพย์ อาภากร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

พัฒนาวิทยาการเป็นต้น แต่ไม่ต้องใช้เงินมาก แต่เป็นโครงการที่พยายามที่จะออกไปทำโดยการฝึกให้นิสิตได้ทำงาน ทุกคนก็จะมีโครงการประจักษ์ตั้งแต่เริ่มต้นเลย หนึ่งวิชา นิสิตโครงการพัฒนาอะไรที่เกี่ยวข้องกับสันติศึกษา เช่น ฝึกสมาธิ ฝึกสติ จะทำให้เกิดการเรียนรู้ดีขึ้น^{๓๗}

๕) **สรุปสัมมนา** ส่วนกิจกรรม อยากจะให้ท้ายชั่วโมงสัปดาห์สุดท้ายอยากให้มีการนำเสนอของนิสิตทุกๆรายวิชา ดังนั้นรายงานนิสิตทำรายงาน สรุปสัมมนาส่ง อธิบายนำเสนอในช่วงสัปดาห์สุดท้าย^{๓๘}

๖) **สื่อกิจกรรม** การลงพื้นที่จริงแล้วการใช้สื่อเข้ามาช่วย เพราะบางครั้งเราลงพื้นที่แล้วเราขาดการสรุป เพราะบางครั้งเราสรุปเป็นแค่รายงาน แต่เราไม่มีการสรุปที่ทำเป็น คลิปวิดีโอ มัลติมีเดีย เพื่อจะเผยแพร่องค์ความรู้นั้น ถ้าเรามีการทำแบบนี้ คือเราลงกิจกรรมนี้ แล้วเราก็อ่านเนื้อหาทั้งหมดของการทำกิจกรรมสรุปมาแล้วก็เอาภาพมาประกอบ การทำสื่อตรงนั้นทุกกิจกรรม อย่างเช่นกิจกรรมที่ผ่านมาคือกิจกรรมวันสันติภาพโลก เพื่อตีพิมพ์ในหน้าหนังสือพิมพ์ต่างๆในสัปดาห์วันสันติภาพ^{๓๙}

๗) **กิจกรรมสัมพันธ์** ควรจะมีภาคีเครือข่ายในด้านสันติภาพเลือกประเทศที่มีการนำศาสตร์ทางด้านสันติศึกษาเข้าไปแล้วผลออกมาในเชิงบวก เขาเรียกว่าเป็น Base Practice เป็นกรณีศึกษาเช่น มหาตมะคานธี ท่านมาจากประเทศอินเดีย มีสถาบันมีมูลนิธิของท่านหรือแม้แต่มหาวิทยาลัยคือภาคีเครือข่ายหรือ เนลสัน เมลเนล่า ที่ตะวันตก มีหรือไม่ที่เราจะไปเชื่อมความสัมพันธ์อะไรบางอย่างได้ หรือเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางที่เป็นตัวแทนมาเพื่อจะให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการ หรือการดูงาน ประเด็นก็คือกิจกรรมการเรียนรู้ควร Base on หรือขึ้นอยู่กับแหล่งเรียนรู้ที่เป็นกรณีศึกษา^{๔๐} เราพยายามอย่างต่อเนื่อง วันสำคัญทางศาสนามีการจัดสม่ำเสมอ วันสันติโลกควรที่จะต้องจัดทุกปีอย่างต่อเนื่อง การดูงานต่างประเทศ เช่นอินเดีย และทางยุโรป ควรที่จะจัดให้สม่ำเสมอให้เห็นทั้งโลกของอินเดียและโลกของสถานที่ต่างๆที่ประสมประสานเข้าไป^{๔๑} น่าจะมีการปรับปรุงเรื่องพืชน้องโดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้องให้

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระปราโมทย์ วาทโกวิโท นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๘} สัมภาษณ์ พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระมหาพลกฤษณ์ ฐิตเมธี นักจัดการงานทั่วไปประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๐} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาตุลย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๔๑} สัมภาษณ์ อาจารย์ชลัท ประเทืองรัตนา อาจารย์ประจำหลักสูตรสถาบันพระปกเกล้า ณ สำนักงานสถาบันพระปกเกล้า, ๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

มีการเชื่อมโยงกันมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกว่าเดิมให้รักกันมากขึ้น การทำกิจกรรมอาจจะเป็นการไปปฏิบัติธรรมที่อยู่ร่วมกัน ๑๕ วันหรือ อาจต้องมีมากขึ้นกว่านี้ พระไตรปิฎกชั้นสูงอยู่ที่การปฏิบัติหรือปฏิบัติที่วัดมหาธาตุไปแค่ ๑ รอบก็ถือว่า ๒ วันนั้นคงไม่ใช่ไม่ควรมองข้าม^{๔๒}

๔.๔ ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากด้านต่างๆ พบว่า มีประเด็นสำคัญ ๖ ประเด็น คือ ๑) สื่อออนไลน์ ๒) ประชาสัมพันธ์ ๓) สื่อกิจกรรม ๔) ผลิตตำรา ๕) พื้นที่สนับสนุนการศึกษา และ ๖) สื่อการเรียนรู้ กล่าวคือ

๑) สื่อออนไลน์ การขึ้นบัญชีกลุ่มผู้มีความขัดแย้งกันสิ่งนี้เป็นสื่อสนับสนุนการศึกษาต้องเสนอหลักสูตรสันติศึกษา ว่าการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรต่อไปนี้ คือข้อหนึ่งนอกจากตำรา การวิจัยสื่อออนไลน์ต่างๆที่มาสสนับสนุนด้านวิชาการนั้น สถานการณ์จริงเกี่ยวกับความทุกข์ ความยาก ความขัดแย้ง หรือปัญหาหนี้สินครัวเรือน ปัญหาอบายมุข ปัญหาเสพติดในชุมชนนี้ต่างก็ไม่ทำให้เกิดสันติภาพทั้งสิ้น นำขึ้นบัญชีและลงในพื้นที่สู่สถานการณ์จริง เพื่อจะได้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น^{๔๓} ปัจจุบันนี้เป็นโลกยุคสมัยใหม่เราสามารถที่จะใช้อุปกรณ์นวัตกรรมใหม่เอามาช่วยในการสื่อ สื่อสันติภาพทั้งภายในภายนอกอย่างไร อย่างเช่นที่ผ่านมาเราจะเห็นมีข่าวที่ดังไปทั่วโลก ตามข่าวที่มีเด็กสิบสามคนติดอยู่ที่ในถ้ำขุนน้ำนางนอน สื่อเหล่านี้ทำอะไรที่จะนำเอาแนวทางกิจกรรมของหลักสูตรนี้เพราะฉะนั้น สรุปก็คือว่าทำอะไรที่จะใช้สื่ออุปกรณ์หรือนวัตกรรมในการเรียนการสอนให้มากขึ้นรวมทั้งจะนำไปประยุกต์ถ่ายทอดจะทำให้หลักสูตรนี้มีความทันสมัยขึ้นนอกจากเราได้ปฏิบัติโดยตรงก็คือ ภาพนามยปัญญาอย่างทีกล่าว ทำอย่างไรที่จะเอาขบวนการเหล่านี้ สื่อออกไปทั้งในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นประโยชน์^{๔๔} การนำนวัตกรรมมาใช้ทั้งในห้องเรียนและกับสังคมภายนอกให้ได้ความรู้เป็นระบบเครือข่ายและสามารถศึกษาได้ทั้งในระบบและนอกระบบ^{๔๕}

๒) ประชาสัมพันธ์ เด็กติดในถ้ำขุนน้ำนางนอนน่าจะสื่อออกสื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ อันนี้นับว่าเป็นการใช้ในการบริหารหลักสูตร เป็นการนำด้านวิชาการทางด้านศาสนาไปประยุกต์ใช้ได้

^{๔๒} สัมภาษณ์ นายอภิชาติ อนันตประยูร นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๓} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. (สมจินต์ สมมาปัญญา) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, รศ.ดร. (ประสิทธิ์ พุทธิมรสี) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายอภิชาติ อนันตประยูร นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ทุกที่ทุกสถานการณ์^{๔๖} ควรที่จะมีเจ้าหน้าที่คอยถ่ายรูป ถ่ายรูปก็เป็นการประชาสัมพันธ์หลักสูตร แล้วก็โพสต์ให้คนอื่นไปโพสต์ต่อสื่อสารต่อว่าได้มาเรียนรู้ถ่ายทุกคนถ่ายชุดรวมกิจกรรมอยู่ตลอดอย่างนี้ ก็ควรที่จะมี เพื่อเป็นการสื่อสาร^{๔๗} การเผยแพร่การประชาสัมพันธ์หลักสูตรเป็นการประกาศคุณภาพในด้านของวิชาการ คุณภาพในการเรียนการสอน คุณภาพในความรู้ คุณภาพในการศึกษา คุณภาพในการประชาสัมพันธ์หลักสูตร เป็นการประชาสัมพันธ์งานวิชาการในหลักสูตรเราด้วย อยู่ควบคุมกันทั้งหมด เป็นการวัดคุณภาพของนิสิตทั้งหมด^{๔๘}

๓) **สื่อกิจกรรม** ไม่ใช่ห้องเรียนไม่ใช่ห้องหุ แต่ว่าเป็นโครงการที่ลงไปทำ เป็นงานพัฒนาในพื้นที่ ปริญญาโท ปริญญาเอก มีทุนน้อยก็ทำแต่เล็กๆ ไปแก้ไขเล็กๆ สันติภาพก็เกิดขึ้น มีคนค้ายาเสพติด อีกคนไม่ค้า ก็แต่ถ้าเรามีกิจกรรมร่วมมือด้านกีฬาต้านยาเสพติด เป็นโครงการขึ้นมา หนึ่ง สอง สาม โครงการ ชุมชนนั้นพื้นที่นั้นก็เกิดการพัฒนามาทำกิจกรรมร่วมกัน^{๔๙}

๔) **ผลิตตำรา** ต้องเขียนหนังสือต้องเขียนคู่มือออกมาหลายๆ ตำราที่เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเชิงพุทธ หรือสันติวิธีเชิงพุทธ ครูบาอาจารย์ยังไม่ได้ผลิตตำราขึ้นมามากอาจจะต้องแปลพจนานุกรมหรือวันชัยท่านก็แปลไว้เยอะต่างประเทศตะวันตก และที่สำคัญก็คือว่าทำอย่างไรจะต้องวิจัยหรือเขียนหนังสือเขียนตำราออกมาเยอะๆ ให้นักศึกษาได้สืบค้นอย่างเพียงพอ^{๕๐}

๕) **พื้นที่สนับสนุนการศึกษา** เครื่องไม้เครื่องมือต่างๆ จำเป็นต้องขยับขยายห้องต่างๆ ซึ่งประกอบให้มีพอ เพราะว่าพื้นที่ไม่พอในขณะนี้ ในการรองรับนิสิตทั้งสองระดับทั้งในระดับปริญญาโทและปริญญาเอก^{๕๑} โปรเจ็คเตอร์ติดตั้งใหม่ให้มันชัด เครื่องเสียงปรับให้มันดี ไฟปรับให้ดี อะไรที่ผู้ฟังปรับให้ดี ในเรื่องของกายภาพ เรื่องอุปกรณ์เรื่องคลิปชาร์ต อะไรที่มันขาดหายปรับให้ดีขึ้น^{๕๒}

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. (ขุนทอง สุวณณเมโธ) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระปราโมทย์ วาทโกวิโท นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๘} สัมภาษณ์ พระมหาพลกฤษณ์ ฐิตเมธี นักจัดการงานทั่วไปประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๙} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. (สุทิพย์ อาภากรโร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๕๐} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุญรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระปราโมทย์ วาทโกวิโท นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สภาพการจัดการ เนื่องจากว่าการใช้บริเวณของพื้นที่มีน้อย เจ้าหน้าที่ที่มีน้อย ฉะนั้นการจัดการก็ให้เดินไปได้ตามหลักสูตรได้พอสมควรแต่ไม่ถึงขั้นสะดวกสบายการแก้ไขปรับปรุง มีปัญหาอะไรและคนที่จะเสนอปัญหาได้ดีที่สุดคือคนที่เรียนเพราะฉะนั้นการแก้ไขปรับปรุง^{๕๓} สิ่งที่เด่นที่สุดก็คือห้องเรียน สันติศึกษาบรรยากาศดูดีแต่ว่าอาจจะมียี่ห้อที่ต้องปรับปรุง เช่นกระดานดำควรจะต้องแนะนำบุคลากรในหลักสูตรควรที่จะเปลี่ยนอย่างยิ่งกลับไปใช้กระดานดำแบบเดิม เนื่องจากวัสดุที่ใช้ราคาแพงก็จริงแต่ใช้ได้ไม่เท่าที่ควรเพราะเป็นกระจกเงา ๑. ความชัดเจนหมึกที่เขียนไปไม่ชัด ๒. เป็นเรื่องของการใช้แสงเช่นต้องปิดม่านแต่ก็ไม่เห็นชัดเจน ลักษณะการออกแบบห้องเรียนอาจจะต้องปรับปรุงเป็นครั้งแรก^{๕๔}

๖) **สื่อการเรียนรู้** การเพิ่มสื่ออุปกรณ์ในการจัดประกอบการศึกษาได้เน้น Workshop ให้มากขึ้น เน้นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รูปแบบที่เห็นอาจจะเป็นการพูดคุยซักถามกันเป็นหลัก แลกเปลี่ยนกัน อาจจะมีเครื่องมือใหม่ๆมาช่วย กิจกรรมที่มีการเรียนการสอนแล้วนิสิตมีส่วนร่วมมากขึ้น เขาเรียนว่าเครื่องมือสนทนากลุ่มในวงเล็ก เครื่องมือพูดคุยที่แปลกๆ ที่เน้นบรรยากาศสบายๆผ่อนคลาย เน้นบรรยากาศที่ไม่เร่งด่วน อันนี้ก็มีวิชาว่าด้วยFacilitation หรือเป็นวิทยากรกระบวนการเพื่อใช้กระบวนการดีๆเข้ามาช่วยเสริมมีอุปกรณ์แปลกๆมีกิจกรรมดีๆที่ทำให้คนคุยกันวงเล็กอาจจะเป็นอุปกรณ์สื่อที่เอามาเสริมได้^{๕๕}

๔.๕ ด้านการวัดผลและประเมินผล

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า มีประเด็นสำคัญ ๗ ประเด็น คือ ๑) วัดตามเกณฑ์ สกอ. ๒) วัดจากการคัดเลือกผู้เรียน ๓) การวัดผลจากโครงการ ๔) วัดผลจากดัชนีความสุข ๕) การคาดหวัง ๖) วัดจากตัวผู้เรียน และ ๗) วัดผลจากการนำหลักธรรมไปใช้ กล่าวคือ

๑) **วัดตามเกณฑ์ สกอ.** ด้านการวัดผลประเมินผล อยากจะให้แยกการวัดผลประเมินผลออกเป็นสองส่วนอย่างชัดเจนคือ ๑. ด้านวิชาการตามเกรด ๒. การสัมภาษณ์ หนึ่งวิชาภาคทฤษฎี วัดผลจากข้อเขียนตามมอหมายหรือจากอื่นๆ และภาคปฏิบัติวัดผลโดยการสัมภาษณ์ การสังเกต การแสดงความคิดเห็น การเขียนรายงานเพิ่ม และให้เกรดนำไปรวมกับด้านวิชาการ การวัดผลและประเมินผล เป็นการวัดจากแนวคิดทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติ เช่นการไปลงพื้นที่อาจารย์ประจำวิชา

^{๕๓} สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์(พิเศษ)ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๕๔} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาตุลย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๕๕} สัมภาษณ์ อาจารย์ชลัท ประเทืองรัตน อาจารย์ประจำหลักสูตรสถาบันพระปกเกล้า ณ สำนักงานสถาบันพระปกเกล้า, ๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ต้องไปด้วยไม่ใช่ในฐานะเป็นผู้สอนแต่ในฐานะเป็นคนสังเกตการณ์จดบันทึก ดูพฤติกรรม วิธีการนำเนื้อหาสาระของรายวิชานี้มาสู่ภาคปฏิบัติและให้คะแนนแล้วนำมาผนวกกับภาควิชาการด้านข้อเขียนสองอย่างเข้าด้วยกัน ดังนั้นเป็นรูปธรรมและเป็นเรื่องที่เข้าถึงเข้าไปในตัวผู้เรียนมากขึ้นในการวัดผลและประเมินผล ไม่อยากจะให้เพียงแค่ให้งานมอบหมายไปแล้วนำมาส่งให้เกรดไม่พอเพราะมันเป็นวิชาการอย่างเดียว คือจะต้องมีส่วนที่ไปลงสถานการณ์จริงอาจารย์ผู้สอนอาจารย์ประจำรายวิชาไปดู พฤติกรรมไปสังเกตและบันทึกและจดคะแนนมา^{๕๖} สามารถวัดได้ตามหลักเกณฑ์ของหลักสูตร เช่นมีการสอบวัดผลประเมินผลภาคทฤษฎี แต่ว่าหลักสูตรนี้น่าจะมีการวัดผลประเมินผลทั้งภาคปฏิบัติรวมทั้งภาคเสริมสร้างประสบการณ์ อย่างที่ลงพื้นที่ไปปฏิบัติธรรมลงพื้นที่ไปจัดกิจกรรมต่างๆ จะมีวิธีการวัดผลประเมินผลอย่างไร หลักสูตรวัดผลจากภาคทฤษฎีประมาณหกสิบเปอร์เซ็นต์และอีกสี่สิบเปอร์เซ็นต์ ดูจากภาคกิจกรรมที่ทำร่วมกัน แต่หลักสูตรสันติศึกษาอาจจะกลับกัน มีขบวนการวัดผลประเมินผลซึ่งเป็นรูปธรรมนอกเหนือจากวัดผลเชิงทฤษฎี เพราะเรื่องนี้ไม่ใช่ทฤษฎีอย่างเดียว แต่หมายถึงการจะลงปฏิบัติให้ได้ผลจริงๆว่าจะเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้นขบวนการวัดผลประเมินผลกลับกันกับหลักสูตรอื่นๆ โดยเน้นภาคปฏิบัติให้มากซึ่งเป็นตัวชี้วัด^{๕๗} เป็นไปตามกระบวนการของหลักสูตร^{๕๘}

๒) วัดจากการคัดเลือกผู้เรียน การเขียนข้อสอบมันเป็นเพียงหนึ่งในวิธีการไม่ใช่ทั้งหมด เพราะการวัดผลมีมากมาย ตั้งแต่อาจารย์เข้าในห้องเรียนตั้งแต่ไฟก๊สตั้งแต่เราสกรีนแล้วว่าคนเหล่านี้จะมาเรียนกับเราว่ามีฉันทะในเรื่องเหล่านี้จริง คือนิสัยก็ค้นคว้าอาจารย์ก็ค้นคว้ามาคุยกันแล้วผู้เรียนผู้สอนก็จะเกิดองค์ความรู้ก็คือปัญญาจากวิชานั้นแลถ่ายทอดความรู้จะมาจับข้อหลักเขียนกระดานถามมากเกินความรู้ก็โหม้นไม่ใช่ว่าจะทำให้เด็กจำไม่พูดไม่ถาม แต่นี่คือยุคใหม่แล้ว และคนอยากเรียนตามเพื่อนมันไม่มีแล้วต้องหาคนที่อยากเรียนจริงๆ คือต้องหาฉันทะให้ได้ จะต้องไปสร้างหลักการวัดแวວความรู้เขาให้ได้ว่าเขาใช่ไหม ถ้าใช่ วิริยะ จิตตะ วิมังสา มันไม่ยากที่จะสอน^{๕๙} อยากจะให้เน้นนักศึกษาที่ชัดเจนวัดเวลาเข้าเรียน วัดเวลาการส่งใบงาน เข้มงวดของการเขียนรายงาน เข้มงวดของการนำเสนอต่างๆ อยากให้มีกติการะเบียบชัดเจน เพื่อให้มีสติได้เกิดความมุ่งมั่นในการ

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระราชปรียัติกรวิ, ศ.ดร. (สมจินต์ สมมาปญโญ) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, รศ.ดร. (ประสิทธิ์ พรหมศรี) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๕๘} สัมภาษณ์ อาจารย์ชลัท ประเทืองรัตนา อาจารย์ประจำหลักสูตรสถาบันพระปกเกล้า ณ สำนักงานสถาบันพระปกเกล้า, ๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๕๙} สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. (ขุนทอง สุวณณเมโธ) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

เรียนคือตกเป็นตก ผ่านเป็นผ่าน ถ้าตกก็ต้องตกแน่นอน หลักสูตรก็ต้องเหนียวแน่นกับนิสิตที่สอบตกในการที่จะบริหารจัดการอีกรอบในการเสริมความรู้ให้เขาแต่ว่าการวัดผลการประเมินผลอย่างนี้นั้นจะทำให้คตินิสิตที่เก่งจริงๆมาเรียน แล้วก็ถ้าเราว่าการวัดผลการประเมินผลของเราเข้มข้นหมายความว่า อาจจะต้อคตินิสิตที่เก่งจริงๆมาเรียน^{๖๐}

๓) การวัดผลจากโครงการ การวัดผลประเมินผลไม่ใช่วัดผลในห้องเรียนแต่วัดผลจากพื้นที่วัดจากบริบทผลสำเร็จของโครงการพัฒนาที่นิสิตผู้นั้นไปทำผลที่ได้ออกมา อย่างน้อย ๖ หน่วยกิต ควรจะเป็นโครงการนี้ เพราะกลุ่มทฤษฎีนั้นไม่ยากเรียนหนึ่งเทอมก็เข้าใจแล้ว ให้นิสิตทำโครงการที่สอดคล้องกับ UNHCR UNDP หรือ WORLD PEACE เช่นนิสิต ๑๐ คนทำโครงการ หนึ่งโครงการเช่นโครงการเพื่อสร้างความยั่งยืนเชิงสันติของชายแดนแม่สอด ซึ่งมีโรฮิงญายามาอยู่ด้วยซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่แม่สอดจังหวัดตาก หนึ่ง สอง สาม สี่ แบ่งนิสิตจับเรื่องโรฮิงญา อีกคนจับเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ จับเรื่องขบวนการพัฒนา จับเรื่องสันติภาพ ไปทำรวมกัน ๑๐ คน แล้วบอกเป็นโครงการที่หลักสูตรที่สันติศึกษาลงมาทำ โดยนิสิตสันติศึกษาระดับปริญญาเอกทำร่วมกัน จัดประชุมจัดเสวนาในพื้นที่ ไปดูชาวโรฮิงญาที่เข้ามาอยู่กันอย่างแออัดอาจเป็นภัยทางสังคมเรากลับเอาผักไปปลูกสอนเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ถ้าวัฒนธรรมเป็นมุสลิมค่อนข้างแข็งแกร่งแล้วจะเป็นมุสลิมสายกลางที่เคารพศาสนาอื่นได้หรือไม่ พาไปวัดพาไปทัวร์ มาเรียนวัดมาเรียนกับมุสลิมเป็นโครงการต่างๆออกมาสันติภาพมันก็จะเกิด เทอมที่ ๑ เรียนแนวคิดทฤษฎีพื้นฐาน เทอม ๒ ลงโครงการควบคู่กับระเบียบวิธีวิจัย เทอมที่ ๓ ลงไปทำมีเช่นนั้นจะไม่เกิดโครงการ เช่นรับผิดชอบผลิตภัณฑ์พื้นบ้านก็ได้ ผลิตภัณฑ์พื้นบ้านออกมา ท่านเจ้าคุณวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม มาเรียนสาขาพัฒนาสังคมท่านทำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ของท่านก็ได้ผลิตภัณฑ์ชุมชนเป็นขนมบ้านเจ้าคุณท่านสนับสนุนให้คนในพื้นที่พัฒนาขึ้นมา ก็กลายเป็นขนมที่ส่งขายทั้งอำเภอเป็นต้น เราไปทำโครงการที่ไหนก็จะเกิดที่นั่น^{๖๑}

๔) วัดผลจากดัชนีความสุข ส่วนการคาดหวังต่อการวัดผลก็ได้หลายอย่าง เช่นวัดโดยง่ายก็คือความขัดแย้งมันจบหรือเราสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข^{๖๒} นิสิตที่มาเรียนเป็น

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระมหาตวงเด่น วิฑูยาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๖๑} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. (สุทิพย์ อาภากร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

เรื่องสันติภาพ เกี่ยวกับเรื่องแก้ปัญหา การพัฒนาสังคม หรือเรื่องใกล้เคียง หรือเป็นพระที่ทำงานทางด้านสังคม พระนักพัฒนา มามีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ถ้าไม่มีคุณสมบัติทางด้านวิชาการหรือตำแหน่งทางวิชาการก็แบ่งรายวิชาออกเป็นสองส่วน คือวิชาเดียวกันส่วนที่เป็นแนวคิดทฤษฎีเป็นหลักธรรมก็นำนักวิชาการมาสอนอาจารย์น่าจะสองคน ถ้าเป็นนักปฏิบัติก็เอานักปฏิบัติสอน คุณสมบัติส่วนที่สองของคุณสมบัติของผู้สอนเนื่องจากเรื่องสันติเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคน เพราะฉะนั้นด้านจิตใจด้านคุณสมบัติของตัวผู้สอนนั้นจะต้องเข้มแข็งได้รับการพัฒนาเหมาะสมคือเป็นนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานบ้าง เป็นนักพัฒนาจิต หรือเป็นผู้ที่มีจิตวิทยานำหลักจิตวิทยามาใช้ในชีวิตประจำ จะได้มีหลักการในการบริหารของตนเองเพื่อเป็นแบบอย่าง แนะนำผู้เรียนนิสิตจากประสบการณ์ตรง คุณสมบัติผู้สอนมีความเข้มแข็งทั้งทางด้านวิชาการ ทางด้านจิตใจ ไม่ใช่เป็นนักคิดนักเขียนทั่วไปจะต้องมีประสบการณ์ในการบริหารจัดการจิตใจของตนเองพอสมควรในรูปแบบต่าง หรือการบริหารหลักการชีวิตที่ดีงาม เป็นตัวอย่างได้ วิชานี้เรียนแล้วไม่ได้นำไปทำงานตาม ศาล หน่วยงานภาคเอกชนต่างๆไปไม่ใช่ทำงานเลี้ยงชีพอย่างเดียว แต่ต้องไปทำงานเกี่ยวกับคน สร้างสันติสุขขึ้นในสังคมคือนำไปทำให้เป็นรูปธรรมขึ้นมาได้ รูปธรรมเป็นวิชาที่กินได้ ไม่ใช่วิชาที่เรียนเป็นเลิศทางวิชาการ^{๖๘} คนสอนที่จบโดยตรงในด้านสันติศึกษามาสอนถ้าจบตรงก็จะเป็นประโยชน์กับผู้เรียนแล้วเวลาประเมินมหาวิทยาลัยจะได้คะแนนดีด้วยเพราะผู้สอนจบตรงไม่ได้จับเทียบเคียง เข้าไปสอนและต้องจบปริญญาเอก และต้องมีประสบการณ์ในการเขียนงานวิจัยด้วยมาระดับหนึ่ง และเรื่องของวารสารเองเป็นการดีที่ตีพิมพ์ในวารสารไทย ๑^{๖๙}

๒) บุคคลต้นแบบ ผู้สอนสันติศึกษาจะต้อง สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัสได้ สอนให้รู้ก็ต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง เช่นเราได้เชิญวิทยากรที่มีความรู้เฉพาะทางมาสอนเรียกว่าสอนให้รู้ ทำให้ดูก็คือผู้สอนนอกจากสอนแล้วต้องทำให้ดูด้วยเป็นตัวอย่างเป็นแบบอย่าง อยู่ให้เห็นก็คือชีวิตประจำวันดำเนินการอย่างไรต้องเป็นตัวอย่างได้เป็นแบบอย่างได้ที่สำคัญต้องประกอบด้วยเมตตาคือต้องสามารถสัมผัสได้เย็นให้สัมผัสได้ เพราะฉะนั้นคุณลักษณะของผู้สอนประกอบด้วยสี่ประโยชน์นี้เป็นหลักสำคัญก็คือ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัสได้ ก็จะได้ครบคุณสมบัติของผู้สอน^{๗๐} หาแนวทางศึกษาแนวคิดทฤษฎีต่างๆทั้งในทางพุทธศาสนา และทางตะวันตกแนวคิดของคนสำคัญก่อให้เกิดการพัฒนาหลักสูตรสันติศึกษา หลังจากนั้นกลายมาเป็นเรื่องของการ

^{๖๘} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. (สมจินต์ สมมาบุญโญ) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๖๙} สัมภาษณ์ อาจารย์ชลัท ประเทืองรัตนา อาจารย์ประจำหลักสูตรสถาบันพระปกเกล้า ณ สำนักงานสถาบันพระปกเกล้า, ๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๗๐} สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, รศ.ดร. (ประสิทธิ์ พุทธิมรฺส) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

เอาแนวคิดของผู้ที่ได้รางวัลโนเบลหลักหลากหลายนั้นมาทำ มาถึงจุดหนึ่งท่านเน้นอีกส่วนหนึ่งก็คือ เรื่องของสาระของสันติภายใน ซึ่งในมุมมองหนึ่งว่า การจะเกิดสันติศึกษาสันติภาพไม่ว่าระดับใดก็ตาม ต้องเริ่มต้นจากสันติภายใน^{๗๑}

๓) แผนการสอน อาจารย์คือว่าจะเก่งกว่าผู้เรียนไม่ได้ในยุค ๔.๐ อาจารย์เป็นเพียงผู้แนะนำหรือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของวิชาไม่ใช่เป็นพหุแบบอดีต ต้องให้ผู้เรียน เปิดใจออกมา แต่ต้องเป็นเด็กที่มีฉันทะมาก่อนคือเขาอยากรู้อยากเห็นเมื่อเขาเกิดความเพียรแล้วอาจารย์สร้าง Vision มาสอนเด็กในหลักการแล้วมาสร้าง Action Plan ที่จะปฏิบัติเพราะฉะนั้นอาจารย์และผู้เรียนต้องเป็น Team เดียวกันคือมีความรักความสามัคคีเพื่อจะบรรลุเป้าหมายคือวิชานี้ไปด้วยกันสำคัญสุด ไม่ใช่รอข้อสอบว่าจะเป็นอย่างไรมื่อสอบเสร็จก็สบายใจยุคใหม่ต้องไม่เป็นอย่างนั้นแล้วแต่เขาต้องมีความรู้ในวิชานั้นอย่างแท้จริง^{๗๒}

๔) ผลิตตำราทางวิชาการ ครูบาอาจารย์ยังไม่ได้ผลิตตำราขึ้นมามากอาจจะต้องเปลพอมืออาจารย์หมอวันชัยท่านก็แปลไว้เยอะต่างประเทศตะวันตก และที่สำคัญก็คือว่าทำอะไรจะต้องวิจัยหรือเขียนหนังสือเขียนตำราออกมาเยอะๆให้นักศึกษาได้สืบค้นอย่างเพียงพอ^{๗๓} อาจารย์ผู้สอนยังไม่ได้เขียนตำราเป็นของตนเอง บ่งบอกถึงความเชี่ยวชาญการตกผลึกยังไม่ชัดเจน แน่นอนจะต้องหาเวลาจัดสรรเวลาให้อาจารย์ได้เขียน เป็นผู้เชี่ยวชาญในการสอนเข้มงวดของการเขียนรายงาน เข้มงวดของการนำเสนอต่างๆ ให้มีกติการะเบียบชัดเจน^{๗๔} มีคุณภาพเป็นมาตรฐานภายในไม่เกิน ๖ เดือนผลจะออกแล้วว่าครูบาอาจารย์จะได้ผู้ช่วยศาสตราจารย์มากขึ้น ซึ่งหมายความว่าคำว่า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มากับตำรา^{๗๕}

๕) ออกแบบการเรียนรู้ ก็คือ Content ก็คือทำตามเนื้อหาตามนั้นแต่จะอย่างไรให้เรียนรู้ในหนึ่งวันนี้จะเรียนรู้ได้อย่างไรให้มีส่วนร่วม ให้เรียนรู้ให้รู้สึกว่าได้อะไรแล้วก็มีโอกาสได้มานั่งจับกลุ่มคุยกัน หลังจากที่เราเรียนเสร็จแล้วก็มาตกผลึกกันให้ฟังกัน สอนเรื่องการฟังให้สอนอย่าไปบอกแค่

^{๗๑} สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. (สุทิพย์ อาภากรโร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๗๒} สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. (ขุนทอง สุวณณเมโธ) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๗๓} สัมภาษณ์ พระมหาสมบุญรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระมหาดวงเด่น วิฑูยาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๗๕} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาคุณย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

ฟัง แต่ต้องให้ฝึกลงปฏิบัติเลย ให้ฝึกปฏิบัติฝึกใกล้เคียงจริงๆเลย เพราะฉะนั้นครูบาอาจารย์เองจึงต้องเข้าใจในเรื่องของการเป็นครูบาอาจารย์แบบที่เรียกว่า knowledge facilitator^{๗๖}

๖) มีจิตสาธารณะ อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิเราหลายๆท่านให้ความสำคัญมากอย่างเช่นเราไปขอสัมภาษณ์ ไปตรวจเครื่องมือท่านก็ให้ความร่วมมือกับเราเป็นอย่างดีไม่ว่าจะเชิญท่านมาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสอบ ท่านก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในด้านของงานวิชาการ^{๗๗} ชี้แนวทางให้คำปรึกษาชี้แนวทางในการปรับปรุงในการทำวิจัย^{๗๘}

การพัฒนาหลักสูตรตาม ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ใน ๖ ด้าน ๑) ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๕) ด้านวัดผลและประเมินผล ๖) ด้านคุณสมบัติผู้สอน ซึ่งพระราชปริยัติกวี ได้ให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า สาขาวิชาสันติศึกษาควรพัฒนาการใช้สื่อในศตวรรษที่ ๒๑ ให้มากขึ้นให้นิสิตใช้สื่อในการติดต่อกับผู้คนที่มีความขัดแย้งให้มากโดยการลงทะเบียนของคู่มือแล้วให้นิสิตลงไปแก้ปัญหาดังกล่าวรวมถึงการใช้หลักธรรมของไตรสิกขาเพื่อพัฒนาตนให้ดีพร้อมเสียก่อนจึงค่อยไปแก้ไขความขัดแย้งของผู้อื่นได้ส่วนหลักธรรมอื่นๆเป็นส่วนเสริม

ในขณะที่พระราชวรเมธี ได้ให้ความคิดเห็นว่า แนวทางแห่งการสร้างความรู้ ๓ แนวทางการจัดการเรียนการสอนตามพุทธศาสนาเรื่องขององค์ประกอบทั้ง ๓ คือ

๑) สุตมยปัญญา ความรู้หรือปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนศึกษาอบรมทั้งภาคทฤษฎีภาคปฏิบัติภาคเสริมสร้างประสบการณ์ ประการต่อมาก็คือ

๒) จินตามยปัญญา ศึกษาภาคทฤษฎีแล้วคิดวิเคราะห์จากหลักสูตรหรือครูบาอาจารย์ที่มาถ่ายทอดความรู้อย่างไร เพื่อให้เกิดแนวความคิดใหม่ จากความคิดวิเคราะห์ เช่นเราไปปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยใช้หลักธรรมหรือแนวทางที่ได้ศึกษาอบรมคือการปฏิบัติตรง

๓) ภวานามยปัญญา เขาเรียกว่าทดลองนำไปปฏิบัติเพราะฉะนั้นแหล่งความรู้จะเกิดขึ้น การศึกษา อบรมศึกษา เล่าเรียน สุตมยปัญญา เรียนแล้วรู้จักคิดวิเคราะห์ จินตามยปัญญา เรียนรู้ทฤษฎีคิดวิเคราะห์แล้วนำไปสู่การปฏิบัติไปทดลองเรียกว่า ภวานามยปัญญา แหล่งของการเรียนรู้

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระปราโมทย์ วาทโกวิโท นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๗๗} สัมภาษณ์ พระมหาพลกฤษณ์ ฐิตเมธี นักจัดการงานทั่วไปประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๗๘} สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์(พิเศษ).ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะพุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

นอกจากนี้ พระสุวรรณเมธากรณ์ ได้ให้ข้อสังเกตที่สอดคล้องกับพระราชปรีดีทิวเกี่ยวกับ ศตวรรษที่ ๒๑ ที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ในยุค ๔.๐ นี้ในยุโรปตื่นตัวในการวางแผนงานมองโครงสร้างหลักสูตร ให้มีมีเป้าหมาย มีวิสัยทัศน์ มียุทธศาสตร์ มีกลยุทธ์ นำมาใช้กับหลักสูตร รวมถึงการค้นหาเยาวชนที่มีความท้าทาย หรือ ทักษะ ให้มากที่สุดเพื่อมาเรียนในสิ่งที่เขาอยากเรียนอยากรู้ได้ให้ความคิดเห็น เห็นพ้องกับพระราชปรีดีทิวที่ว่าพัฒนาตนให้ดีพร้อมเสียก่อน หลักสูตรสันติศึกษาต้องสอนคนให้เห็นความจริงต้องดึงเข้ามาในหลักการพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความสงบในใจเขาก่อน อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ และวิริยะ จิตตะ วิมังสา อย่างใดใครรู้้อยากมีอยากเป็นอยากรู้้อยากเห็น ชอบที่จะทำความเพียรก็จะตามมา นั่นก็คือเป็นการพัฒนา ซึ่งเป็นหลักการของพระพุทธเจ้า การที่จะไปสู่ภาคปฏิบัติ ตรงนั้นต้องเอาในห้องเรียนในเรื่องอิทธิบาท ๔ มีความคิดเห็นเช่นเดียวกับพระราชปรีดีทิวและพระราชวรเมธีที่ว่าต้องมีกิจกรรมอื่นๆที่เข้าร่วมด้วยเป็นส่วนเสริม

แนวทางดังกล่าวนี้ พระสุธีรัตนบัณฑิต ได้อธิบายเสริมว่า หลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา เพิ่มโครงการพัฒนาเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน เป็นชื่อรายวิชา การประเมินโครงการ หลักธรรม และทฤษฎีต้องมาก่อนพร้อมกันและได้เห็นพ้องกับทุกท่านที่กล่าวมาแล้วว่าหลักธรรมอื่นๆเป็นตัวเสริมทุกวันนี้โลกเกิดจากโครงการพัฒนาใหม่ๆ เช่น โครงการพัฒนารถไฟความเร็วสูง โครงการลุ่มน้ำสาละวิน โครงการลุ่มแม่น้ำโขง โครงการพัฒนาต่างๆ รัฐบาลประเทศขับเคลื่อนงบประมาณขับเคลื่อนก็เติบโตจากโครงการ เมื่อมีแผนงานมองแบบโครงสร้างใหญ่เรามีเป้าหมาย มีวิสัยทัศน์ มียุทธศาสตร์ มีกิจกรรมได้ให้ความคิดในเรื่องการวางแผนเช่นเดียวกับพระสุวรรณเมธากรณ์ สุดท้ายภายใต้กิจกรรมก็คือโครงการ โครงการเท่านั้นที่จะเป็นตัวพัฒนาขับเคลื่อน ความยั่งยืนระยะยาว ตัวอย่างเช่นการศึกษาปริญญาเอกต่างประเทศต้องลงพื้นที่

ในขณะที่ ศาสตราจารย์(พิเศษ).ดร.รท.บรรจบ บรรณรุจิ ได้มีความคิดเห็นว่า วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธ จะใช้หลักธรรมภาวนา ๔ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา เกี่ยวข้องกันหมดซึ่งสอดคล้องกับทุกท่านที่ว่า การใช้หลักธรรมเป็นตัวเสริมได้ทั้งหมดการที่เราจะกระจายเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา นำธรรมะเข้าไปใส่ในบททฤษฎีและหลักธรรมไปรวมกับการวิเคราะห์และนำหลักธรรมเข้าไปเสริม

ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาตุลย์ กล่าวว่า ด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษา เรากำลังเข้าสู่ความจริงขั้นสูงสุดคือนิพพาน แต่ขั้นที่หลักสูตรจะวัดได้เอาหลักธรรมมาใช้โดยวิศวกรสันติภาพจะต้องมีภาวนา ๔ คือหลักธรรมที่ต้องนำมาใช้คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรข้างต้น จะต้องมีประเด็นสำคัญในการพัฒนาทั้ง ๖ มิติ กล่าวคือ

๑. ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ

การพัฒนาหลักสูตรด้านเนื้อหาสาระวิชาการเป็นการบูรณาการหลักสูตรมีความสำคัญมากถึง ๕ ท่านแสดงให้เห็นว่าการบูรณาการหลักสูตรมีความจำเป็นมากที่สุดสำหรับการพัฒนาหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา และสำคัญรองลงมาก็คือเกณฑ์การพัฒนาหลักสูตรของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา สกอ. ที่มีความเป็นมาตรฐาน และเกณฑ์การพัฒนาหลักสูตรให้มีความเป็นสากล รวมถึงมีความเป็นสหวิทยาการความหลากหลายของเนื้อหาสาระวิชาสำหรับการเรียนรู้ของหลักสูตรจากการเขียนตำราเชิงวิชาการทางด้านทฤษฎีให้มากขึ้นเพื่อนำความรู้ไปปฏิบัติสำหรับการทำโครงการการพัฒนาที่ยั่งยืนและนำไปถอดบทเรียนเพื่อถ่ายทอดเนื้อหาสาระวิชาการในส่วนของสาขาวิชาสันติศึกษาทั้งสันติศึกษาเชิงลบและเชิงบวก โดยมีรายละเอียดของประเด็นด้านเนื้อหาสาระดังนี้

๑) การบูรณาการหลักสูตร การพัฒนาจะต้องมีการบูรณาการหลักสูตรให้สอดคล้องกับหลักวิชาการตะวันตกเพื่อนำหลักสูตรไปปฏิบัติให้เกิดการบูรณาการเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม

๒) เกณฑ์การพัฒนาหลักสูตร และการใช้หลักเกณฑ์การพัฒนาหลักสูตรนี้ได้ครอบคลุมกรอบทั้งภาคทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติรวมทั้งเรื่องที่จะเสริมสร้างอย่างไรเพื่อให้ผู้เรียนมีลักษณะที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ในเรื่องสันติศึกษา

๓) โครงการพัฒนา รวมถึงการมีโครงการการพัฒนาเพื่อลดความขัดแย้งในแหล่งชุมชนต่างๆและหลักสูตรนอกจาก วิชาแนวคิดทฤษฎี วิชาวิจัย วิชาประยุกต์ใช้แล้ว ต้องเพิ่มวิชาว่าด้วยเกี่ยวกับโครงการพัฒนาเพื่อให้เกิดสันติภาพ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วย

๔) สหวิทยาการ สาขาวิชาสันติศึกษาต้องเป็นการเรียนการสอนแบบสหวิทยาการเพื่อให้รู้รอบด้านเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกสถานการณ์

๕) การเขียนตำรา อีกทั้งการเขียนตำราให้หนังสือค้นคว้าให้มากขึ้นในเชิงของพุทธสันติวิธีและตำราภาษาต่างประเทศ

๖) การถอดบทเรียน การถอดบทเรียนเชิงพระพุทธศาสนาได้จากพระไตรปิฎกหรืออรรถกถาเข้ามาอธิบายทฤษฎีตะวันตกบวกกับประสบการณ์จริงเพื่อให้ได้ประสบการณ์จากการถอดบทเรียนจริง

๗) สันติศึกษาเชิงลบและเชิงบวก และการเรียนสันติศึกษาจะต้องเรียนรู้ทั้งสันติภาพภายในจิตใจ สันติภาพภายนอกตัวเราบวกเข้ากับสันติภาพเชิงลบบวกเข้ากับสันติภาพเชิงบวกแบบตะวันตกไม่ได้เรียนแต่สันติศึกษาในเชิงไม่มีสงครามเท่านั้นทางตะวันตกเขาสอนว่าสันติศึกษามองได้มากกว่าไม่มีสงครามจะทำให้เรารู้สันติภาพทั้งสี่ด้านนี้อย่างลึกซึ้งขึ้นการเคารพสิทธิมนุษยชนเสรีภาพคือไม่ได้เรียนแต่สันติศึกษาในเชิงไม่มีสงครามเท่านั้น

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน

การวางแผนก่อนการเรียนการสอนมีความสำคัญที่สุดเพื่อให้อาจารย์และนิสิตมีความต้องการของเนื้อหาการเรียนการสอนไปในทิศทางเดียวกันคือ การสร้างวิสัยทัศน์ (Focus Vision) การวางแผนปฏิบัติการที่ดี ชัดเจน (Action Plant) สร้างความรักความสามัคคีให้เกิดในหมู่คณะ (Team) ทำให้เกิดอิทธิบาท๔ เกิดความรักความพอใจในการที่อยากจะศึกษาเล่าเรียน และเกิดความเพียรความชอบในการศึกษาในที่สุด รองลงมาคือการมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนและออกแบบกระบวนการเรียนการสอนร่วมกันให้นิสิตมีส่วนร่วมในการออกแบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลมากที่สุดรวมถึงการมีโครงการลงพื้นที่ต่างๆร่วมกัน เพื่อสร้างอัตลักษณ์ที่ดีของหลักสูตรในการจัดการเรียนการสอน โดยมีรายละเอียดที่เป็นสำคัญเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน ดังนี้

๑) การเขียนโครงการการลงพื้นที่ รายวิชาไม่ควรจะมาก คือต้องไม่มีภาระรายวิชามาก เพื่อที่จะให้มีเวลาไปจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายการเขียนโครงการการลงพื้นที่เป็นเรื่องของกิจกรรมการเรียนรู้การพูดแต่ในห้องเรียนอย่างเดียวไม่มีหนทางที่จะแก้สัมฤทธิ์ภาพได้ตัวโครงการนั้นจะเป็นตัวเชื่อมความขัดแย้งของคนโดยอัตโนมัติ ความปรองดองจะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แล้วนำผลที่ได้มานำเสนอในชั้นเรียน โครงการพัฒนาว่าด้วยสัมฤทธิ์ภาพและความยั่งยืน

๒) ออกแบบกระบวนการเรียนการสอนร่วมกัน ให้อาจารย์ผู้สอนหรืออาจารย์พิเศษและนิสิตช่วยคิดออกแบบการเรียนหลักการเรียนการสอนไม่ต้องมากแต่ต้องสอนให้เกิดคำถามให้ได้ และการเรียนแต่ทฤษฎีไม่ได้ต้องฝึกปฏิบัติในหลักการฝึกคนด้วย

๓) วางแผนก่อนการเรียนการสอน การวางแผนจุดมุ่งหมายวัตถุประสงค์ในวิชาที่จะเริ่มเรียนก่อนการเรียนต้องสอนให้เกิดคำถามให้ได้ วิเคราะห์ให้ได้นี่คือหน้าที่อาจารย์สอนให้นิสิตเกิดคำถามสุดท้ายก็ช่วยกันวิเคราะห์ ถ้านิสิตสงสัยให้นิสิตถามวิเคราะห์ด้วยกันอันนี้คือหลัก วิริยะ จิตตะ วิมังสา มันก็จะเกิดปัญญา

๔) เรียนรู้ทฤษฎี ต้องยึดรวมหลักทฤษฎีและการปฏิบัติต้องครอบคลุมทั้งสององค์ประกอบ

๕) การมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน การมีส่วนร่วมทั้งอาจารย์ประจำอาจารย์พิเศษและตัวนิสิตในการมีส่วนร่วมในการเตรียมการสอน

๖) สร้างอัตลักษณ์ การสร้างอัตลักษณ์ความหมายต่างๆให้เป็นแนวทางเดียวกัน

๓. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมสัมพันธ์ผู้ให้มีความสำคัญที่สุดเพราะเป็นการวางแผนบทเรียนจากความเป็นจริง สร้างเหตุการณ์จำลองจากสถานการณ์จริงในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความชำนาญและสามารถนำประสบการณ์จริงไปเขียนโครงการจากการที่ได้ทำกิจกรรมสัมพันธ์ในชุมชนที่ร่วมกิจกรรมลงพื้นที่และ

ยังประโยชน์แก้ปัญหาชุมชนให้เกิดสันติสุขและนำกิจกรรมที่ได้ทำมาสรุปสัมมนาถ่ายทอดองค์ความรู้ เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกิจกรรมในครั้งต่อไป ดังมีรายละเอียดประเด็นสำคัญ ดังนี้

๑) กำหนดแนวทางกิจกรรม การกำหนดกิจกรรมภายใต้กรอบขอบข่ายเนื้อหาสาระวิชา ควรจะมีกิจกรรมอะไรบ้างเป็นแนวทางจะได้มีเป้าหมายมากยิ่งขึ้น

๒) การจำลองเหตุการณ์จำลองสถานการณ์ทดลองปฏิบัติ ในการเรียนการสอนต้องมีการจำลองสถานการณ์จริงเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ไม่เพียงแต่ทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

๓) การวางแผนบทเรียนจากความจริง และยังต้องวางแผนกำหนดเป้าหมายวัตถุประสงค์ จากเหตุการณ์จริงแล้วนำมาถอดบทเรียน

๔) การเขียนโครงการ และยังสามารถเขียนโครงการเพื่อขอทุนจากการถอดบทเรียนเพื่อหลายฝ่ายให้ความร่วมมือได้ดีกว่า

๕) สรุปสัมมนา และสามารถสรุปอบรมสัมมนาเชิงวิชาการ

๖) สื่อกิจกรรมออกสื่อ

๗) กิจกรรมสัมพันธ์ทางประชาสัมพันธ์ได้อีกด้วย

๔. ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา

พื้นที่สนับสนุนการศึกษามีความสำคัญมากที่สุดเพราะเป็นสถานที่ในการใช้สื่ออุปกรณ์ในการศึกษาที่จำเป็นต่อการเดินทางมาศึกษาได้สะดวก รวมถึงการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ผู้สนใจมาศึกษา สาขาวิชาสันติศึกษามากขึ้น การใช้สื่อออนไลน์ที่สำคัญในยุคปัจจุบัน สื่อกิจกรรม สื่อการเรียนรู้ รวมถึงตำราการเรียนการสอนที่ดีอีกด้วย โดยมีรายละเอียดสำคัญ ดังนี้

๑) สื่อออนไลน์ สื่อสนับสนุนการศึกษาต้องเสนอหลักสูตรสันติศึกษา นำผู้มีปัญหาขึ้นบัญชี และลงในพื้นที่สู่สถานการณ์จริง เพื่อจะได้เป็นรูปธรรมการนำนวัตกรรมมาใช้ทั้งในห้องเรียน และกับสังคมภายนอกให้ได้ความรู้เป็นระบบเครือข่าย

๒) ประชาสัมพันธ์ การเผยแพร่การประชาสัมพันธ์หลักสูตรเป็นการประกาศคุณภาพในด้านของวิชาการ การเรียนการสอน ความรู้ การศึกษา การประชาสัมพันธ์หลักสูตรเป็นการวัดคุณภาพของนิสิต

๓) สื่อกิจกรรม และประชาสัมพันธ์โครงการที่ลงไปทำ ชุมชนนั้นพื้นที่นั้นก็เกิดการพัฒนาทำกิจกรรมร่วมกัน

๔) ผลิตตำรา ใช้เพียงแต่ในตำราเท่านั้น

๕) พื้นที่สนับสนุนการศึกษา แต่พื้นที่การเรียนรู้มีเพื่อ

๖) สื่อการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล

การวัดผลตามเกณฑ์ของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะเป็นดัชนีชี้วัดความเชื่อมั่นในการเรียนการสอนของนิสิตที่มากที่สุด แต่เกณฑ์การชี้วัดของหลักสูตรสันติศึกษามีด้านการชี้วัดที่สำคัญอื่น ๆ คือการวัดผลจากดัชนีความสุขที่ได้ศึกษาวิชาสันติธรรม และการวัดผลจากการนำหลักธรรมไปใช้การวัดผลจากตัวผู้เรียนว่าเกิดความคาดหวังมากน้อยเพียงใดเมื่อได้สำเร็จการศึกษาไปแล้ว โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- ๑) วัดตามเกณฑ์ สกอ. ที่กำหนด
- ๒) วัดจากการคัดเลือกผู้เรียนเป็นการวัดความสามารถของผู้เรียนและความตั้งใจมุ่งมั่นที่อยากจะเรียนที่เกิดจากฉันทะ
- ๓) การวัดผลจากโครงการ เป็นการลงพื้นที่โครงการเพื่อแก้ปัญหาแล้วนำผลที่ได้มาประเมินว่าสัมฤทธิ์ผลมากน้อยเพียงใด
- ๔) วัดผลจากดัชนีความสุขจากผลที่ได้ชุมชนนั้นๆ อยู่ดีมีสุขมากน้อยเพียงใด
- ๕) วัดจากตัวผู้เรียน ว่าวิชาความรู้ที่เข้าถึงตัวผู้เรียนมากน้อยแค่ไหน
- ๖) การคาดหวัง ที่ได้นั้นก็ส่งผลถึงหลักสูตรจากชื่อเสียงที่ได้
- ๗) วัดผลจากการนำหลักธรรมไปใช้ เป็นการเรียนรู้ที่นำหลักธรรมไปใช้ได้จริงมากน้อยเพียงใด

๖. ด้านคุณสมบัติของผู้สอน

การผลิตตำราทางวิชาการมีความสำคัญที่สุดต่อแนวทางแก้ไขและพัฒนา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทันตามกระแสโลกในปัจจุบันให้ได้ประสบการณ์การเรียนรู้ตรงต่อเหตุการณ์ สามารถออกแบบการเรียนรู้แบบใหม่ๆ เป็นบุคคลต้นแบบมีแผนการสอนที่ดีมีจิตเป็นสาธารณะต่อการถ่ายทอดความรู้ต่อนิสิตอย่างสุดความสามารถ โดยมีรายละเอียดที่เป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

- ๑) ประสบการณ์ตรง ผู้สอนที่จบโดยตรงในด้านสันติศึกษามาสอนจะเป็นประโยชน์กับผู้เรียนและการประเมินของมหาวิทยาลัยจะได้คะแนนดีด้วยเพราะผู้สอนจบตรงไม่ได้จับเทียบเคียงเข้าไปสอนและต้องจบปริญญาเอก และต้องมีประสบการณ์ในการเขียนงานวิจัยด้วยมาระดับหนึ่ง
- ๒) บุคคลต้นแบบ ผู้สอนสันติศึกษาจะต้อง สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัสได้ สอนให้รู้ก็คือต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง เช่นเราได้เชิญวิทยากรที่มีความรู้เฉพาะทางมาสอนเรียกว่าสอนให้รู้ ทำให้ดูก็คือผู้สอนนอกจากสอนแล้วต้องทำให้ดูด้วยเป็นตัวอย่างเป็นแบบอย่างอยู่ให้เห็นก็คือชีวิตประจำวันดำเนินการอย่างไรต้องเป็นตัวอย่างเป็นแบบอย่างได้ที่สำคัญต้องประกอบด้วยเมตตาคือต้องสามารถสัมผัสได้เย็นให้สัมผัสได้
- ๓) แผนการสอน ผู้สอนกำหนดแผนการสอนเพื่อให้ให้นิสิตได้ความรู้ที่แท้จริง

๔) ผลิตตำราทางวิชาการ ทำอย่างไรจะต้องวิจัยหรือเขียนหนังสือเขียนตำราออกมา
เยอะๆให้นักศึกษาได้สืบค้นอย่างเพียงพอ

๕) ออกแบบการเรียนรู้ ผู้สอนออกแบบทฤษฎี ออกแบบการปฏิบัติเพื่อให้นิสิตเรียนรู้
อย่างมีส่วนร่วม

๖) มีจิตสาธารณะ ผู้สอนให้ความร่วมมือในด้านวิชาการ ด้านการให้ข้อมูลในการสอบ
สัมภาษณ์ การทำวิจัยเป็นอย่างดี

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนาหลักสูตรตาม มคอ.๒ ของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
ใน ๖ ด้าน ๑) ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านกิจกรรมการเรียน
การสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการสอน ๕) ด้านวัดผลและประเมินผล ๖) ด้านคุณสมบัติผู้สอน
หลักสูตรสันติศึกษาได้มีการวัดและประเมินผลของหลักสูตรซึ่งได้ผ่านเกณฑ์มาตรฐานของสำนักงาน
คณะกรรมการการอุดมศึกษาในทุกองค์ประกอบดังนี้ คือ เนื้อหาสาระวิชาการมีเนื้อหาสอดคล้องกับ
สาขาวิชาสันติศึกษาและการจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมาตรฐานการศึกษาโดยมีทั้งภาคทฤษฎี
และภาคปฏิบัติ ที่อยู่ในสัดส่วนที่เหมาะสม รวมทั้งกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียนรวมถึง
การศึกษาดูงานทั้งในประเทศและศึกษาดูงานต่างประเทศ ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการเรียนการสอน
มีพร้อมสำหรับนิสิตที่ได้รับบริการอย่างพอเพียง ด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษาที่เป็นไปตาม
มาตรฐานการศึกษามีคณาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ได้ดีการเรียนการสอน
โดยรวมจะเป็นการเรียนการสอนแบบใช้ประสบการณ์การเรียนรู้โดยมีครูผู้สอนและนิสิตเป็น
ศูนย์กลางการเรียนรู้และใช้เทคโนโลยีเป็นสื่อการสอนเพื่อสอดคล้องกับศตวรรษที่ ๒๑

หลักสูตรสันติศึกษาควรมีการใช้สื่อเพื่อใช้ในการสื่อสารระหว่างหลักสูตรสันติศึกษากับผู้ที่
เกี่ยวข้องเช่นแหล่งชุมชนที่ต้องการแก้ปัญหาาร่วมกันรวมถึงการใช้หลักธรรม สติ ขันติ สันติ เพื่อสร้าง
สันติภาพให้แก่ตัวเองและให้แก่ผู้อื่น หลักธรรมของไตรสิกขา เพื่อพัฒนาตน และหลักธรรมของอิทธิ
บาท๔ เพื่อเป็นฐานแห่งความสำเร็จ โดยการใช้หลักธรรมสำหรับตนเองให้ดีพร้อมเสียก่อนจึงค่อยไป
แก้ไขความขัดแย้งของผู้อื่นได้ส่วนหลักธรรมอื่นๆเป็นส่วนเสริม รวมถึงการไปปฏิบัติวิปัสสนา
กรรมฐาน หลักสูตรสันติศึกษามีการวางแผนงานโครงการสร้างหลักสูตรอย่างมีเป้าหมาย มีวิสัยทัศน์
มียุทธศาสตร์ มีกลยุทธ์ ในการดำเนินของกิจกรรมหลักสูตร

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒินักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และ
นักวิชาการด้านการพัฒนาหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ได้เสนอแนะแนวทาง แก้ไข ปรับปรุง พัฒนา
หลักสูตร พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ซึ่งมีประเด็นหลากหลายแตกต่างกันในหลาย
ประเด็น ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมเปรียบเทียบที่พบมีประเด็นหลักๆ ที่ผู้ทรงคุณวุฒิเสนอไว้ เช่น
หลักสูตรสันติศึกษาควรมีการโครงการพัฒนาเพื่อสันติภาพ และความยั่งยืน เป็นชื่อรายวิชาใหม่ การ

เรียนควรเน้นให้มีการปฏิบัติในการลงพื้นที่ มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านให้สนับสนุนให้บัณฑิตได้ถอดบทเรียน หลักสูตรสันติศึกษาควรมีการโครงการพัฒนาเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน เพิ่มเป็นชื่อรายวิชาใหม่ การสัมภาษณ์นักวิชาการด้านศาสนาและนักวิชาการด้านหลักสูตรเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาหลักสูตร วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ หลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปได้ว่า การที่จะได้แนวโน้มหลักสูตรการพัฒนาวิศวกรสันติภาพที่ดีได้นั้น จะต้องร่วมมือระดมความคิดหลายฝ่าย และ การมีส่วนร่วมในการเสนอข้อมูล แนวทาง การแก้ไข ปรับปรุงและพัฒนา รวมถึงการ กำหนดนโยบายและการวางแผนที่เด่นชัดโดยเริ่มจาก กำหนด วัตถุประสงค์ของหลักสูตร กำหนด วิชัณ มิตรชัน วิสัยทัศน์ และรูปแบบกระบวนการของหลักสูตรที่ใช้ ให้ตรงตามความต้องการของผู้บริการหรือนิสิต เพื่อให้ได้ผลประโยชน์จากการเรียนการสอนเมื่อสำเร็จ การศึกษาตามความต้องการของผู้ใช้บริการหรือหน่วยงานที่ใช้บริการของผู้ที่สำเร็จการศึกษาหรือ บัณฑิต ดังนั้นจากผลการวิเคราะห์ผู้ให้ข้อมูลแนวทางการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาหลักสูตรตาม รูปแบบใหม่ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นในรูปแบบที่เหมาะสมของหลักสูตรการเรียนการสอนของวิศวกรสันติภาพ ในยุคต้นนวัตกรรม ๔.๐ เพื่อนำไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเพื่อให้ได้ผลตามแผนการของผู้ให้ข้อมูล หลักสูตรเพื่อให้เกิดเป็นรูปธรรม สร้างประสิทธิภาพ และ ประสิทธิภาพ โดยเน้นการเรียนการสอนที่ เหมาะสมกับสาขาวิชาสันติศึกษาที่มาจาก คำว่าสันติ และ คำว่าศึกษา ดังนั้น หลักสูตรจึงเน้นควร ประเด็นในการจัดการศึกษาด้านสันติศึกษา ดังนี้

(๑) วิชาว่าด้วยแนวคิดทฤษฎี เพื่อเป็นแนวทางการนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามหลัก วิชาการ เช่น วิชาว่าด้วยการไกล่เกลี่ย วิชาว่าด้วยการเจรจาต่อรอง วิชาว่าด้วยการปรองดองโดยพุทธ สันติวิธี เป็นทฤษฎีทางตะวันตก และ วิชาว่าด้วยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา รวมถึง การศึกษาแนวทางการปฏิบัติ เพื่อ เป็นการลงพื้นที่หรือการลงโครงการพัฒนาในพื้นที่เพื่อให้เกิดความ ยั่งยืน เช่น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การสวดมนต์ การเสวนาหลักธรรม แนวทางการปฏิบัติเป็น แนวทางเพื่อให้เกิดสันติวิธี

(๒) วิชาว่าด้วยวิธีวิจัย เพื่อเป็นความเป็นเลิศทางวิชาการทางทฤษฎีและการประยุกต์ หลักธรรมเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่

(๓) วิชาว่าด้วยการประยุกต์ เป็นการประยุกต์แนวคิดทฤษฎีกับหลักธรรม สิ่งสำคัญที่ ผู้วิจัยค้นพบ วิชาว่าด้วย โครงการการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ เป็นการเขียนโครงการเพื่อการเขียน โครงการเพื่อขอทุนจากหน่วยงานต่างๆมาพัฒนาเช่นโครงการ UNHCR หรือโครงการต่างๆ มากมาย เพื่อเป็นโครงการการพัฒนาการที่นำไปประกอบอาชีพได้จริงอีกด้วย

แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ ในหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้ง ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านเนื้อหาสาระ วิชาการ ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์

สนับสนุนการสอน ๕) ด้านวัดผลและประเมินผล ๖) ด้านคุณสมบัติผู้สอน จากจุดแข็งของทั้งหมดของหลักสูตรเมื่อวิเคราะห์รวมกับโอกาสแล้วย่อมแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มเชิงบวกของหลักสูตร ได้ดังนี้ ด้วยสาเหตุจุดแข็งของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา เป็นมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนาที่มีศูนย์กลางการเรียนรู้ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงที่มีชื่อเสียงในการสอนด้านพระพุทธศาสนาเป็นที่นิยมมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลกดังนั้นหลักสูตรจึงมีโอกาสนำมาใช้สื่อประชาสัมพันธ์เพื่อให้ผู้ที่สนใจศึกษาด้านพระพุทธศาสนาได้มาเรียนรู้ ด้วยสาเหตุจุดแข็งของเนื้อหาสาระวิชาการทางด้านทฤษฎีตะวันตกและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานำมาบูรณาการทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่น่าสนใจโดยมีศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์หลักและมีความรู้ด้านอื่นเป็นศาสตร์รอง ทำให้เห็นโอกาสในการนำหลักธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวมและยังยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้นโดยอาศัยครูบาอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถในรายวิชาที่สอนเป็นอย่างดีมาถ่ายทอดความรู้ด้านสันติศึกษาเพราะความรู้ความชำนาญของครูบาอาจารย์ที่ถ่ายทอดนั้นมีประสบการณ์มาก เช่นการวิปัสสนากรรมฐานเป็นสิ่งกำหนดสภาพร่างกายจิตใจให้พร้อมที่จะปฏิบัติรักษาศีล ให้เกิดสมาธิ และปัญญาเป็นจุดเริ่มต้นของความสงบ รวมถึงการมีสติ ขันติ และสันติ เป็นหลักธรรมที่สร้างความสันติสุขให้กับมนุษย์ได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ความสงบสุขเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของหลักสูตรที่ดีที่สุด ครูบาอาจารย์มีความเด่นชัดมีความสามารถในการนำพาหลักสูตรไป ได้ดังนั้นครูบาอาจารย์มีความสำคัญที่จะนำพาหลักสูตรให้ประสบความสำเร็จในการเรียนการสอนในยุคที่สื่อมีบทบาทในการพัฒนาหลักสูตรให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์โดยใช้ผู้เรียนและผู้สอนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ อย่างยั่งยืน เนื้อหาสาระเป็นเกณฑ์ชี้วัดความสำคัญที่จะถูกถ่ายทอดด้านเนื้อหาสาระดีครูบาอาจารย์สามารถถ่ายทอดได้ดีจึงเป็นโอกาสในการสร้างชื่อเสียงให้กับหลักสูตรได้มีการพัฒนาต่อไปในอนาคต

กล่าวในภาพรวมของแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ ในหลักสูตรดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้ง ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการสอน ๕) ด้านวัดผลและประเมินผล ๖) ด้านคุณสมบัติผู้สอน จากจุดอ่อนของทั้งหมดของหลักสูตรเมื่อวิเคราะห์รวมกับอุปสรรคแล้วย่อมแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มเชิงลบของหลักสูตร ได้ดังนี้

จากจุดอ่อนของทั้งหมดของหลักสูตรเมื่อวิเคราะห์รวมกับอุปสรรคแล้วย่อมแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มเชิงลบของหลักสูตรดังนี้ ด้วยสาเหตุจุดอ่อนของหลักสูตรที่จะต้องพัฒนาตำราการเรียนการสอนให้มากกว่าเดิมเพื่อเป็นสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนให้สมบูรณ์แบบยิ่งขึ้นเพื่อไม่ให้เป็นอุปสรรคในการเรียนการสอนเพราะตำราเปรียบเสมือนแผนที่นำทางให้ไปสู่จุดหมายที่ต้องการโดยไม่มีอุปสรรคตำรานี้ต้องอาศัยครูบาอาจารย์ระดมความคิดในการเขียนตำราเพื่อใช้สำหรับการเรียนการ

สอนให้ตรงตามวัตถุประสงค์เพื่อเสริมจุดอ่อนและกำจัดอุปสรรคโดยมีผู้สอนและผลิตำราในการเสริมความรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ การจัดกิจกรรมการลงพื้นที่ให้นิสิตเกิดความรู้ความสามารถจากประสบการณ์จริงเพื่อกำจัดอุปสรรคในการศึกษาของหลักสูตรเพราะประสบการณ์เป็นการเรียนรู้ที่ดีที่สุดในยุค ๔.๐ การบรรยายอย่างเดียวไม่สามารถสร้างอาชีพได้ดีเท่าที่ควร ดังนั้นการปฏิบัติเป็นหนทางที่ทำให้ผู้คนเกิดความชำนาญ ดังนั้นการจัดกิจกรรมก็เป็นส่วนสำคัญในการเรียนรู้ที่ดีที่สุดได้เช่นเดียวกัน

แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตร เป็นไปในทิศทางที่ดี ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า หากหลักสูตรได้รับการพัฒนาโดยใช้แนวคิดทฤษฎีวิทยาการสมัยใหม่ควบคู่ไปกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่นำเสนอในงานวิจัย ทั้งนี้ เพื่อการดำรงอยู่ในศตวรรษที่ ๒๑ อันเป็นสิ่งจำเป็นต่อความต้องการของสังคม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ หลักสูตรดุขฎฐิบัณทิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ” โดยการศึกษา มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรดุขฎฐิบัณทิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒) เพื่อศึกษาการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่และพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อเสนอแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ ในหลักสูตรดุขฎฐิบัณทิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งนี้เป็นวิจัยที่มุ่งหวังเพื่อหาวิธีการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ ของหลักสูตรดุขฎฐิบัณทิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยการนำหลักพุทธธรรมมาผสมผสานเพื่อนำเสนอแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ ให้กับหลักสูตรดุขฎฐิบัณทิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นกลุ่มนักวิชาการด้านศาสนา นักวิชาการด้านหลักสูตร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุขฎฐิบัณทิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จากนั้นนำมาสังเคราะห์เป็นข้อมูลเบื้องต้นก่อนที่จะนำเสนอคณาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อให้คำชี้แนะในการพัฒนาแนวโน้มและก่อนที่จะนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อให้แนวโน้มมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้จากผลการวิจัยสามารถสรุปผล และมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ ข้อเสนอแนะการวิจัย

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรวิชาชีพบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒) เพื่อศึกษาการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่และพระพุทธศาสนาเถรวาท และ ๓) เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการในหลักสูตรวิชาชีพบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ การเสนอผลวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัย นำเสนอผลวิจัยโดยตอบคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ข้อโดยสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ ๑ เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรวิชาชีพบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อกล่าวถึงสภาพปัจจุบันของหลักสูตรสันติศึกษา มีข้อมูลเดิมหลายด้าน คือ ๑) ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ ๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา ๕) ด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษา ๖) ด้านคุณสมบัติผู้สอน สภาพปัจจุบันของหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษานั้น ได้รับการรับรองหลักสูตรจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาและยังได้รับความร่วมมือลงนามสัญญากับกระทรวงยุติธรรมและสถาบันพระปกเกล้า เพื่อดำเนินการสอนตามนโยบายให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่ชื่อว่าสันติศึกษา โดยมุ่งเน้นการเรียนการสอนทางด้านพุทธสันติวิธี ดังนั้นหลักสูตรจึงมุ่งเน้นการเรียนการสอนทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติทั้งทางตะวันตกและหลักพุทธศาสนาเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่โดยมีสติเป็นฐานในการดำเนินชีวิต

ดังนั้นผู้วิจัย จึงได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้ได้ สภาพปัญหาของหลักสูตร เพื่อนำมาวิเคราะห์ ได้ดังนี้คือ ด้านเนื้อหาสาระวิชาการมีทฤษฎีมากกว่ากิจกรรมและมากกว่าหลักธรรม และขาดการสอนเสริมบางรายวิชา ด้านการเรียนการสอนเพิ่มอาจารย์ผู้สอนให้เพียงพอต่อจำนวนนิสิตให้มีการสรุปการเรียนการสอนและการตรงต่อเวลาของนิสิต ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ปัญหาในการเข้าร่วมกิจกรรมการเพิ่มกิจกรรมให้มากขึ้น ด้านสื่ออุปกรณ์การสนับสนุนการศึกษามีบางสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ ตำรา เอกสาร และคู่มือผลิตล่าช้าและพื้นที่ใช้สอยมีขอบเขตที่จำกัด ด้านการวัดผลและประเมินผล เพิ่มมาตรฐานการวัดผลให้มากขึ้นและขาดการวัดผลทางด้านอารมณ์ของนิสิต ด้านคุณสมบัติของผู้สอน ผู้สอนบางท่านขาดความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาและด้านภาษาและด้านวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ ๒ เพื่อศึกษาการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่ และพระพุทธศาสนาเถรวาท ต้องการศึกษการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่ และพระพุทธศาสนาเถรวาทสรุปผลได้ ดังนี้ การนำหลักธรรมใดมาประยุกต์ใช้ให้ตรงกับการพัฒนานั้นดูจากตำราพระไตรปิฎก เช่นการพัฒนา ควรจะเป็นเรื่องของหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา และหลักอริยบท ๔ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งเป็นหนทางแห่งความสำเร็จ รวมทั้งการใช้หลักธรรมชุด ๓ สติ ขันติ สันติ เป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดความสงบสุข

การใช้หลักธรรมเป็นตัวตั้งแล้วใช้หลักทฤษฎีตะวันตกในวิทยาการสมัยใหม่ในศตวรรษที่ ๒๑ มารวมบูรณาการนำไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อให้หลักสูตรมีความเป็นพุทธมากขึ้น ทฤษฎีของไทเลอร์ มีความเหมาะสมที่เป็นการเรียนรู้โดยใช้ผู้สอนและผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลางการเรียนรู้และใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอนสอดคล้องกับศตวรรษที่ ๒๑ การศึกษาความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจ ก็เรียกว่า อันไม่พึงปรารถนา แก้ไขด้วยการศึกษา หลักธรรมหลักสูตรสันติศึกษาที่ขาดไม่ได้คือหลักธรรมชุด ๓ เพื่อสลายความขัดแย้ง คือ สติ ขันติ สันติ เป็นหลักธรรมที่ใช้ร่วมกับสันติศึกษาในการพัฒนาชีวิตและสังคม และอริยบท ๔ หลักธรรมแห่งความสำเร็จ เนื้อหาหลักสูตรจะมีแนวโน้มที่ดีต้องขึ้นกับหลักธรรมเหล่านี้เป็นพื้นฐาน

วัตถุประสงค์ที่ ๓ เพื่อเสนอแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการในหลักสูตรดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยควรจะเป็นอย่างไร และมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย สรุปผลได้ดังนี้คือ

๑) แนวโน้มด้านเนื้อหาสาระวิชาการ มีทฤษฎีมากกว่ากิจกรรมและมากกว่าหลักธรรม และขาดการสอนเสริมบางรายวิชา การมีกิจกรรมและหลักธรรมและการสอนเสริมบางรายวิชาซึ่งตรงกับการเรียนการสอนในศตวรรษที่ ๒๑ ที่มุ่งเน้นกิจกรรมปฏิบัติการลงพื้นที่เพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงมากกว่าเน้นการเรียนทฤษฎี

๒) แนวโน้มด้านการเรียนการสอนเพิ่มอาจารย์ผู้สอนให้เพียงพอต่อจำนวนนิสิตเนื่องจากมีผู้สนใจในการสมัครเรียนมากขึ้น การเตรียมความพร้อมสำหรับการขยายโครงสร้างทางการศึกษา

3) แนวโน้มด้านกิจกรรมการเรียนการสอนปัญหาในการเข้าร่วมกิจกรรมการเพิ่มกิจกรรมให้มากขึ้น การเพิ่มกิจกรรมเป็นการมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดเครือข่ายตามที่ศตวรรษที่ ๒๑ เช่น วันสันติภาพโลก หรือวันวิสาขบูชาโลก เป็นต้น หรือมีการสัมมนาเชิงวิชาการกิจกรรมออกสื่อ กิจกรรมสัมพันธ์

๔) แนวโน้มด้านสื่ออุปกรณ์การสนับสนุนการศึกษามีบางสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ ตำรา เอกสาร และคู่มือผลิตล่าช้า และพื้นที่ใช้สอยมีขอบเขตที่จำกัด จากการขายตัวของหลักสูตร มีแนวโน้มที่จะขยายพื้นที่ใช้สอย ผลิตตำรา คู่มือ และรักษาวัสดุอุปกรณ์ให้สมบูรณ์เพื่อรองรับการขยายตัวของหลักสูตรตรงตามหลักทฤษฎีที่ต้องมีการพัฒนาปรับปรุงสิ่งสนับสนุนการศึกษา เพื่อรองรับความต้องการของมาผู้เรียน

๕) แนวโน้มด้านการวัดผลและประเมินผล เพิ่มมาตรฐานการวัดผลให้มากขึ้น และขาดการวัดผลทางด้านอารมณ์ของนิสิต ด้านการวัดผลและประเมินผลมีการวัดผลตามคณะกรรมการการอุดมศึกษาซึ่งเป็นมาตรฐาน สันติศึกษาควรมีแนวโน้มการวัดผลจากด้าน การวัดผลจากการทำโครงการพัฒนา การนำเอาหลักธรรมไปใช้มากขึ้นเพียงใด การวัดผลจากดัชนีความสุขที่ได้ศึกษาหลักธรรม การชี้วัดของแนวโน้มการชี้วัดแบบใหม่ หรือการชี้วัดจากตัวผู้เรียนเองว่ามีความเป็นสันติมากขึ้นหรือน้อยลงเพียงใด

๖) แนวโน้มด้านคุณสมบัติของผู้สอน ผู้สอนบางท่านขาดความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาและด้านภาษาและด้านวิจัย ผู้สอนต้องเป็นผู้มีประสบการณ์ตรงในสาขาวิชานั้น ๆ เป็นบุคคลต้นแบบที่ดี มีแผนก่อนการเรียนการสอน ออกแบบการเรียนการสอน ผลิตตำราให้ทันยุคสมัยอยู่เสมอ

สรุป

สรุปรวมแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรจนครบองค์ประกอบของหลักสูตรทุกด้านแล้ว หลักสูตรที่จะต้องพัฒนาตำราการเรียนการสอนให้มากกว่าเดิมเพื่อเป็นสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนให้สมบูรณ์แบบยิ่งขึ้นเพื่อไม่ให้เป็นการอุปสรรคในการเรียนการสอนเพราะตำราเปรียบเสมือนแผนที่นำทางไปสู่จุดหมายที่ต้องการโดยไม่มีอุปสรรค ตำรานี้ต้องอาศัยครูบาอาจารย์ระดมความคิดในการเขียนตำราเพื่อใช้สำหรับการเรียนการสอนให้ตรงตามวัตถุประสงค์ และผลิตตำราในการเสริมองค์ความรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ดังนั้นผู้วิจัย ได้นำเสนอแนวโน้มด้านเนื้อหาสาระวิชาการคือการเพิ่มกิจกรรมและเพิ่มหลักธรรมและมีการสอนเสริมบางรายวิชา แนวโน้มด้านการเรียนการสอนเพิ่มอาจารย์ผู้สอนให้เพียงพอต่อจำนวนนิสิตให้มีการสรุปการเรียนการสอน แนวโน้มด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ปัญหาในการเข้าร่วมกิจกรรมการเพิ่มกิจกรรมให้มากขึ้น แนวโน้มด้านสื่ออุปกรณ์การสนับสนุนการศึกษามีบางสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ แนวโน้มด้านการวัดผลและประเมินผล เพิ่มมาตรฐานการวัดผลให้มากขึ้นและขาดการวัดผลทางด้านอารมณ์ของนิสิต แนวโน้มด้านคุณสมบัติของผู้สอน การใช้แนวโน้มในการพัฒนาร่วมกับแนวคิดทฤษฎีวิทยาการสมัยใหม่ในศตวรรษที่ ๒๑ สันติภาพมีความหมายที่กว้าง มีวิสัยทัศน์ มียุทธศาสตร์ มีกลยุทธ์ ในการดำเนินของกิจกรรมหลักสูตร เราจึงต้องพัฒนาตนเองก่อนแล้วจึงไปจัดการปัญหา รวมถึงหลักธรรมที่สำคัญคือ หลักธรรมชุด ๓ สติ ขันติ สันติ หลักธรรม

ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และหลักธรรมอริยบท ๔ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่า แนวโน้มที่ได้จากข้อมูลดังกล่าวจะทำให้ได้แนวโน้มที่ดีขึ้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะการวิจัย

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

จากวัตถุประสงค์ที่ ๑ พบว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการ ผู้บริหารหลักสูตร ให้ความสนใจในการจัดทำนโยบายโครงสร้างหลักสูตร เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลการประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม การเพิ่มหลักสูตรว่าด้วยโครงการพัฒนาเพื่อสันติภาพ และความยั่งยืน เป็นชื่อรายวิชาใหม่ มีการนำหลักธรรมเข้าบรรจุในการเรียนการสอนมากขึ้น ผู้บริหารควรสนับสนุนด้านงบประมาณ ขยายปรับปรุงสถานที่การเรียนการสอน

วัตถุประสงค์ที่ ๒ พบว่า การนำทฤษฎีตะวันตกและหลักธรรมบูรณาการร่วมกันให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่ศตวรรษที่ ๒๑

วัตถุประสงค์ที่ ๓ พบว่า ควรศึกษาวิธีการประยุกต์ใช้สหวิทยาการ ทางด้านศาสตร์ต่างๆ เข้าด้วยกันสนับสนุนนิสิตให้มีส่วนร่วมกิจกรรมในวันสำคัญ และปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง คณาจารย์และนิสิตสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้สอดคล้องกับหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษาควรเน้นการลงพื้นที่ให้เกิดทักษะที่ดีต่อคณาจารย์ และนิสิตในการนำไปประยุกต์ใช้

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยพบว่า แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรอยู่ในระดับที่ดี และกำลังพัฒนาให้ดีขึ้น แต่ยังมีประเด็นที่ผู้วิจัยค้นพบแต่ไม่สามารถวิจัยต่อไปได้จึงเสนอให้ศึกษาในประเด็นดังนี้

๑. ควรวิเคราะห์ด้วยสถิติขั้นสูง เนื่องจากครั้งนี้ผู้วิจัยไม่ได้ใช้เทคนิค EDFA มาเป็นส่วนประกอบในการวิจัย

๒. ควรมีการประเมินแนวโน้มที่พัฒนามากขึ้นจากงานวิจัยในครั้งนี้

๓. ควรนำผลการวิจัยในครั้งนี้เป็นข้อมูลและแนวทางในการวิจัยครั้งต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับสากล วิธีธรรมจากพุทธปัญญา (กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑) ๒๕๖๑.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (กรุงเทพ

มหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๙.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ:

กรรณิการ์ สัจกุล และบุญมี เณรยอด. การประเมินผลหลักสูตร, ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุ
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

กาญจนา คุณารักษ์. หลักสูตรและการพัฒนา, นครปฐม: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๔๐.

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เอกสารมนุษย์กับสันติภาพ, กรุงเทพมหานคร: ๒๑ โรง
พิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

โคทม อารียา. ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

ฉาน ตรรกวิจารณ์. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ”, โครงการปริญญาเอกทางรัฐประศาสน
ศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

_____.การบริหารทรัพยากรมนุษย์, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔.

_____.ทฤษฎีหลักสูตร การออกแบบและพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: ธนัชการ
พิมพ์, ๒๕๔๒.

ทีศนา แหมมณี ใน สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (บรรณาธิการ). รวมบทความทางการประเมินโครงการ เล่ม
ที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

อึ้ง บั้วศรี. ทฤษฎีหลักสูตร (ภาค ๒), กรุงเทพมหานคร: โครงการพัฒนาการศึกษา
กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๐๓.

บุญชม ศรีสะอาด. การพัฒนาหลักสูตรและการวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร, กรุงเทพมหานคร: สุวีริยา
สาส์น, ๒๕๔๖.

บุญมี แท่นแก้ว และอุดมลักษณ์ แท่นแก้ว. พระธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร:
โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖.

- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. **การบริหารงานวิชาการ**, กรุงเทพมหานคร: สหมิตรออฟเซต, ๒๕๓๕.
- พจนานุกรม. ฉบับราชบัณฑิตยสถาน **ราชบัณฑิตยสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๔๒.
- พรสุข หุ่นนิรันดร์ และคณะ. **หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานสุขศึกษา** ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๒.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **ทิศทางการศึกษาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖,
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **A Buddhist Worldview: โลกทัศน์ชาวพุทธ**, กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ถึงเวลาพัฒนาคนกันใหม่**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- _____. **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- _____. **การศึกษาเพื่อสันติภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๖.
- _____. **ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์**, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐.
- _____. **การศึกษากับการวิจัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม จำกัด, ๒๕๔๔).
- _____. **การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต ปธ.๙). ศาสตราจารย์, ราชบัณฑิต **วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่**, การประชุมวิชาการระดับชาติ มจร. ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- พระพุทธโฆษาจารย์. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑** พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระไพศาล วิสาโล. การศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงราย, ๒๕๔๒.

พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล. คู่มือปฏิบัติไตรสิกขา (ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา), กองงานสื่อสิ่งพิมพ์ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม: ราชบุรี, ๒๕๔๗).

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยากร). รศ.ดร.: พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่. Buddhism And Modern Sciences มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

_____.พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการ ความขัดแย้ง, กรุงเทพฯ มหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๔.

_____.พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปณฺโณ).รศ.ดร.รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ: องค์ความรู้ใหม่ที่มาจาก: แนวการเขียนหัวข้อโครงร่าง และวิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒: ๒๕๕๒

พระอุปติสสเถระ (ลังกา). วิมุตติมรรค,แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พิสนุ พองศรี. การประเมินทางการศึกษา: แนวคิดสู่การปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: เทียมฟ้าการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปณฺโณ). เป้าหมายของการศึกษา, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิพนพาน, ๒๕๓๗.

_____.เป้าหมายของการศึกษา, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิพนพาน, ๒๕๓๗).

_____.การศึกษาสมบูรณ์แบบ : คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, กรุงเทพมหานคร: อูชา การพิมพ์, ธันวาคม, ๒๕๔๙.

_____.การศึกษาสมบูรณ์แบบ: คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, กรุงเทพมหานคร: อูชา การพิมพ์, ธันวาคม, ๒๕๔๙.

ยุทธพงษ์ ไกยวรรณ. เทคนิคและวิธีการสอน, กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพฯ. ๒๕๔๑.

วรรณิต ตรีกุล. การบริหารและการพัฒนาองค์กร, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๕๓.

สัจจ อุทรานันท์. พื้นฐานและหลักการพัฒนาหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร: วงเดือนการพิมพ์, ๒๕๒๗).

.....**พื้นฐานและหลักการพัฒนาหลักสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มิตร
สยาม, ๒๕๓๒.

สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน** (พิมพ์ครั้งที่ ๕). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์. ๒๕๔๗.

สุเทพ อ่วมเจริญ. (2557). **การพัฒนาหลักสูตร: ทฤษฎีและการปฏิบัติ**. นครปฐม: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

(๒) วิทยานิพนธ์และรายงานการวิจัย :

กীরติ กมลประเพื่องกร. “รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงบูรณาการ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”. **ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิพนธ์ิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ปิยวัชร สุทธิวิช. “การพัฒนาแบบการบริหารกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนด้านสังคมและสาธารณประโยชน์ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา” **สาขาวิชาศึกษาศาสตร์. คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๙.**

ผศ.ดร.ธิดาภูมิ หมั่นมี. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธธรรม” **ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิพนธ์ิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.**

พระบุญชู กัลณา. “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์ (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**

พระมหาจักรกริช โสภณปญโญ (วงศ์ภักดี). “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาขององค์การบริหารส่วนตำบล ในอำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ” **วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.**

รุ่งโรจน์ ศิริพันธ์. “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา” **ดุชนิพนธ์พุทธพุทธศาสตร์ดุชนิพนธ์ิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.**

วิษณุภา เมธีวรฉัตร. “รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธของมหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือตอนล่าง ๒”. **ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิพนธ์ิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.**

๓) บทความ :

ธนพล บรรดาศักดิ์. “การเป็นผู้เรียนในยุคศตวรรษที่ ๒๑: มุมมองจากอาจารย์ วิทยาลัยพยาบาลราชชนนีพระพิรุณ” วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒.

(กรกฎาคม-ธันวาคม) ๒๕๕๙, หน้า ๑๗๕.

ธีรวิ ทองเจือ. “แนวทางการพัฒนาการทรัพยากรมนุษย์ในศตวรรษที่ ๒๑: มิติด้านการศึกษา” คณะมนุษยศาสตร์และสังคม, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓. (กันยายน – ธันวาคม) ๒๕๖๐, หน้า ๓๘๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). หัวใจพระพุทธศาสนา, พุทธจักร, (ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๕, พฤษภาคม, ๒๕๕๐).

พระมหาณรงค์ราช ครองเชื้อ. “การพัฒนาหลักสูตรศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์โดยใช้หลักไตรสิกขาเป็นฐานการเรียนรู้ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖” คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒. (กรกฎาคม-ธันวาคม) ๒๕๕๙, หน้า ๒๐๕.

พระมหาศุภกิจ สุภกิจโจ (ภักดีแสน. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา พุทธจักร ปีที่ ๖๙ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๘).

พระสิทธิเดช สีสเตโช (เรืองเดช. “การพัฒนาตน พัฒนาคน และพัฒนางาน ตามแนววิถีพุทธ” บทความเผยแพร่เมื่อ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๙. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒).

วาสนา มะณีเรือง. “รูปแบบการพัฒนาครูดีของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒, (กรกฎาคม-ธันวาคม) ๒๕๕๙, หน้า ๒๖๐.

สิริพร บุญญานันต์. “การวิจัยหลักสูตร” วารสารวิธีวิทยาวิจัย (๑: กันยายน – ธันวาคม) ๒๕๒๙.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. “มัชฌิมาปฎิปปทา : สายกลางสองมิติ” ในคอลัมน์ ธรรมะใต้ธรรมาสน์, ๒ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙.

เสน่ห์ สีภาวี. “พัฒนาระบบการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ” วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓. (กันยายน – ธันวาคม) ๒๕๖๐, หน้า ๒๗๘.

๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ:

พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาการเมืองการปกครอง”,

เอกสารประกอบการเรียนวิชา ปี ๒๕๕๐. (อัดสำเนา).

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

หลักสูตรใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๘.

๕) ออนไลน์ :

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ ใน หลักสูตร การจัดการเรียนรู้ และนวัตกรรมจัดการเรียนรู้ [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts> [๙ ธันวาคม ๒๕๖๒].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (๘ มีนาคม ๒๕๕๖) **ขันติ** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki/>

[๑๒ มกราคม ๒๕๖๒].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (๘ มีนาคม ๒๕๕๖) **สติ** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/content/>

[๕ มกราคม ๒๕๖๒].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (๘ มีนาคม ๒๕๕๖) **สติ** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki/>

[๑๒ มกราคม ๒๕๖๒].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (๘ มีนาคม ๒๕๕๖) **สันติ** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki/>

[๑๒ มกราคม ๒๕๖๒].

อภิรักษ์ สีสันต์. (๒๐๑๒). **ทักษะของคนในศตวรรษที่ ๒๑** [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <http://www.gotoknow.org/posts/>

[๒๐ มกราคม ๒๕๖๒].

อิทธิบาท ๔ **เรียนรู้พระไตรปิฎก** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.learntripitaka.com/scruple/Itibaht4.html>

[๙ ธันวาคม ๒๕๖๒].

ไทยรัฐออนไลน์ (๕ ธ.ค. ๒๕๕๖ ๐๕:๑๕ น) **"สติ-ขันติ-สันติ" แก่ขัดแย้ง** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://www.thairath.co.th/content/> [๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒].

๖) สัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาดนัย อุปาทนโน นักจัดการงานทั่วไปประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

- สัมภาษณ์ พระปราโมทย์ วาทโกวิโท นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ พระมหานพพร ปุณฺณชโย นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ พระมหาพลกฤษณ์ ฐิตเมธี นักจัดการงานทั่วไปประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ศ.(พิเศษ).ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ดร.พูนสุข มาศรีงสรรค์ ดร.พูนสุข มาศรีงสรรค์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ อาจารย์ ชลัท ประเทืองรัตน นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ นายอภิชาติ อนันตประยูร นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ นางสาวมุสตี รุ่งเรืองผดุง นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ นางศรีลัดดา อุทัยรัตน์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ นายอมร กิจแขวงกุล นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ นางสาวกัญญา ชาญกสิคุปต์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ นายธปภัค บุรณะสิงห์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ นางสาวสิรินาฏ พิมเสนาะ เจ้าหน้าที่บัญชีประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ นายทวีชัย พลอามาตย์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาและผู้เชี่ยวชาญด้านพระไตรปิฎกจำนวน ๔ รูป/คนประกอบด้วย

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. (สมจินต์ สมมาปญโญ) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระราชวรเมธี, รศ.ดร. (ประสิทธิ์ พรหมรังสี) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. (ขุนทอง สุวณณเมโธ) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. (สุทิตย์ อาภากร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

นักวิชาการจำนวน ๘ รูป/คนประกอบด้วย

นักวิชาการจำนวน ๘ รูป/คน

สัมภาษณ์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยากร), รศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสน์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร., อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา สันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาคุณย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสน์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ดร.อรชร ไกรจักร์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายชลัท ประเทืองรัตนดา อาจารย์ประจำสถาบันพระปกเกล้า, ๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สนทนากลุ่มเฉพาะ

พระเมธาวิเชียร, รศ.ดร. (สุเทพ ปวิสิโก), รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส(นิธิบุญยากร),รศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศาสตราจารย์(พิเศษ).ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ผศ.ดร. อุทัย สติมัน, อาจารย์ประจำหลักสูตรคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต.

ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาคุณ, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ดร.ขันทอง วัฒนประดิษฐ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร์ศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ดร.อรชร ไกรจักร, อาจารย์ประจำวิทยาลัยพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๒. ภาษาอังกฤษ

T.R. Batten, **Community and Their Development** (London: Oxford University Press, 1959), p. 2.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก**รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย**

๑. พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภพร รองคณบดีฝ่ายวิชาการบัณฑิตวิทยาลัย และ
ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
(ภาคพิเศษ)
๓. ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
๔. ดร.อำนาจ บัวศิริ กรรมการสภาการศึกษา
๕. ดร.พูนสุข มาศรีงสรรค์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘
 ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๗๕ วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑
 เรื่อง ขณัติเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโน,ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
 สิ่งที่มาด้วย ๑. แบบคำถามสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
 ภาคพิเศษ เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ ที่อยู่ ๔๙/๑๔๓ ตำบลสามโคก อำเภอลำลูกกา จังหวัด
 ปทุมธานี รหัสไปรษณีย์ ๑๒๑๖๐ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวिकासสันติภาพ
 เชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหา
 จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลนำมา
 ประกอบการทำดุษฎีนิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับ
 ประเด็นในหัวข้อดุษฎีนิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอเรียน/เจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ
 ความถูกต้องของเครื่องมือการวิจัยให้แก่ นิสิต หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี
 จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพรมหาเพื่อทราบและอนุเคราะห์สืบไป

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ



สำนักงานหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
 โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙
<http://www.ps.mcu.ac.th>
 นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘

ตรงจากแล้ว
 ลงนามโดย ป. ภัทรมูล
 ๓ กันยายน ๒๕๖๑



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘
 ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๗๕ วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑
 เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภกร รองคณบดีฝ่ายวิชาการบัณฑิตวิทยาลัย
 สิ่งที่มาด้วย ๑. แบบคำถามสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
 ภาคพิเศษ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ ที่อยู่ ๔๙/๑๔๓ ตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัด
 ปทุมธานี รหัสไปรษณีย์ ๑๒๑๖๐ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวิศกรสันติภาพ
 เชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหา
 จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลนำมา
 ประกอบการทำดุษฎีนิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับ
 ประเด็นใน หัวข้อดุษฎีนิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอเรียน/เจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ
 ความถูกต้องของเครื่องมือการวิจัยให้นิสิต หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี
 จึงขออนุโมทนาขอขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อทราบและอนุเคราะห์สืบทอด

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
 ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ



สำนักงานหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
 โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙
<http://www.ps.mcu.ac.th>
 นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘
ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๗๕ วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑
เรื่อง ขณเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. แบบคำถามสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
ภาคพิเศษ เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ ที่อยู่ ๔๙/๑๔๓ ตำบลสามโคก อำเภอสสามโคก จังหวัด
ปทุมธานี รหัสไปรษณีย์ ๑๒๑๖๐ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "รูปแบบการพัฒนาวิศกรสันติภาพ
เชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลนำมา
ประกอบการทำดุษฎีนิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับ
ประเด็นในหัวข้อดุษฎีนิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอเรียน/เจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ
ความถูกต้องของเครื่องมือการวิจัยให้แก่นิสิต หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี
จึงขออโนทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพรมหาเพื่อทราบและอนุเคราะห์สืบไป

(พระมหาพรชชา ธมฺมหาโส,รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ



สำนักงานหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙
<http://vwww.ps.mcu.ac.th>
นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร ๐๙๔-๔๒๔-๘๘๘๘

- ตรวจ ๒๖๖/๑๐๐
- พยานผู้วิจัย
ดิ.กม.ป.๒๖๖
ดิ.กม.๑๖๖
ดิ.กม.๑๖๖/๑๐๐

๗๐๖๖

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ ๔๗๕



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขยเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ดร.อำนาจ บัวศิริ

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. แบบคำถามสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชาพิเศษ เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ ที่อยู่ ๔๙/๑๔๓ ตำบลสามโคก อำเภอสสามโคก จังหวัดปทุมธานี รหัสไปรษณีย์ ๑๒๑๖๐ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนินทาเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวิศกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลมาประกอบการทำคุณนินทาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นใน หัวข้อคุณนินทา/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอเรียน/เจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือการวิจัยให้แก่มิติด หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอเสนอ หมายขอคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

๑. ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕
๑๑๔. ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อทราบและอนุเคราะห์สืบไป

๑๑๔. ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕
๑๑๔. ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕
๑๑๔. ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕
๑๑๔. ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕

(พระมหาพรหม ธรรมมหาโส,รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ



สำนักงานหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๔๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙

http://www.ps.mcu.ac.th

นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร ๐๓๕-๒๕๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘
ที่ ศบ ๖๑๑๓/ว ๗๕ วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑
เรื่อง ขอลงทะเบียนเป็นฝ่ายทรมณวิตรวสอบเครื่องมื่อวิจัย

เรียน/เจริญพร ดร.พูนสุข มาศรีสรรงค์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. แบบคำถามสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิติศึกษา
ภาคพิเศษ เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๑๐๕๐๘๕ ที่อยู่ ๔๙/๑๔๓ ตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัด
ปทุมธานี รหัสไปรษณีย์ ๑๒๑๖๐ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวิศกรสันติภาพ
เชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขานิติศึกษา มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลนำมา
ประกอบการทำดุษฎีนิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อชุกชีนิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอเรียนเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือการวิจัยให้แก่นิสิต หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอเสนอโทษขอคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพามาเพื่อทราบและอำนวยความสะดวกสืบไป

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
ผู้อำนวยการวิทยาลัยพหุศาสตร์นานาชาติ

การสืบสวน
คดีการลักขโมย



สำนักงานหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙
<http://www.ps.mcu.ac.th>
นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

การตรวจเครื่องมือวิจัยแบบคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก:

เพื่อประกอบการศึกษา

โครงการดุขุณินพนธ์

เรื่อง

แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ
: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุขุณินพนธ์บัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โดย

นายบัญชา อ้อแสงชัย

คณะกรรมการที่ปรึกษาดุขุณินพนธ์

๑. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. ประธานกรรมการ
๒. พระมหาดวงเด่น จิตฺตญาณ, ดร., กรรมการ

โครงการดุขุณินพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติน

ตามหลักสูตรพุทธศาสตรดุขุณินพนธ์บัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๖๑



แบบสอบถามเพื่อการวิจัย
เรื่อง แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ
: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

.....

คำชี้แจง

แบบสอบถามนี้เป็นเครื่องมือหนึ่งของการศึกษาดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีวัตถุประสงค์งานวิจัย คือ

๑) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพตามหลักสูตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) เพื่อศึกษาการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพในวิทยาการสมัยใหม่และหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓) เพื่อเสนอแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการในหลักสูตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้มีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ๓ กลุ่ม ได้แก่ ๑) กลุ่มคณาจารย์ประจำหลักสูตร/เจ้าหน้าที่/นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา หลักสูตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๑๘ รูป/คน ๒) กลุ่มนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาผู้เชี่ยวชาญด้านพระไตรปิฎก จำนวน ๔ รูป/คน ๓) กลุ่มนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิของหลักสูตรสันติศึกษา จำนวน ๘ รูป/คน คำถามที่ใช้เป็นคำถามปลายเปิด การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ โดยใช้การตรวจหาความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์และความเที่ยงตรงของคำถาม โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิ พิจารณาคำถามมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือไม่อย่างไร เพื่อนำมาคำนวณหาค่า IOC (Index of item objective congruence)

คำชี้แจง กรรณพิจารณาหาความสอดคล้องระหว่างคำถามกับวัตถุประสงค์งานวิจัยและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อประเมินความเที่ยงตรงความสอดคล้อง โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนเพื่อหาค่า IOC ของผู้เชี่ยวชาญกำหนดเป็น ๓ ระดับ ได้แก่

- + ๑ หมายถึง เหมาะสมว่าแบบสอบถามวัดตรงตามวัตถุประสงค์หรือตรงตามเนื้อหา
 - หมายถึง ไม่แน่ใจว่าแบบสอบถามวัดตรงตามวัตถุประสงค์หรือตรงตามเนื้อหา
- ๑ หมายถึง ไม่เหมาะสม ว่าแบบสอบถามไม่ได้วัดตรงตามวัตถุประสงค์หรือตรงตามเนื้อหา

แบบสอบถามเพื่อประเมินหาค่าดัชนีความสอดคล้องและความเที่ยงตรงของเครื่องมือ (IOC)

แบบคำถามสัมภาษณ์เชิงลึก

ข้อที่	ข้อความ	ผู้เชี่ยวชาญ (IOC)			
		+๑	○	-๑	หมายเหตุ
	๑) คณาจารย์ประจำหลักสูตร/เจ้าหน้าที่/นิสิต ปริญญาเอกสาขาวิชาสันติศึกษา				
	ประเด็นของคำถาม				
๑.	จุดแข็งของการจัดการศึกษามีอย่างไรใน ๖ ด้าน ดังต่อไปนี้				
๑.๑	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดแข็ง ด้านเนื้อหาสาระ วิชาการที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตร สาขาวิชาสันติศึกษา				
๑.๒	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดแข็ง ด้านการจัดการ เรียนการสอนที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตร สาขาวิชาสันติศึกษา				
๑.๓	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดแข็ง ด้านกิจกรรมการ เรียนการสอนที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตร สาขาวิชาสันติศึกษา				
๑.๔	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดแข็ง ด้านการใช้สื่อ อุปกรณ์สนับสนุนการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการ สอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				

๑.๕	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดแข็ง ด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๑.๖	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดแข็ง ด้านคุณสมบัติผู้สอนที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๒.	จุดอ่อนของการจัดการศึกษามีอย่างไรใน ๕ ด้าน ดังต่อไปนี้				
๒.๑	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดอ่อน ด้านเนื้อหาสาระวิชาการที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๒.๒	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดอ่อน ด้านการจัดการเรียนการสอนที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๒.๓	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดอ่อน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอนที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๒.๔	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดอ่อน ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๒.๕	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดอ่อน ด้านการวัดและประเมินผลการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๒.๖	ท่านคิดว่า อะไรคือ จุดอ่อน ด้านคุณสมบัติผู้สอนที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๓.	อุปสรรคของการจัดการศึกษามีอย่างไรใน ๕ ด้าน ดังต่อไปนี้				
๓.๑	ท่านคิดว่า อะไรคือ อุปสรรค ด้านเนื้อหาสาระวิชาการที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				

๓.๒	ท่านคิดว่า อะไรคือ อุปสรรค ด้านการจัดการเรียนการสอนที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๓.๓	ท่านคิดว่า อะไรคือ อุปสรรค ด้านกิจกรรมการเรียนการสอนที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๓.๔	ท่านคิดว่า อะไรคือ อุปสรรค ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๓.๕	ท่านคิดว่า อะไรคือ อุปสรรค ด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๓.๖	ท่านคิดว่า อะไรคือ อุปสรรค ด้านคุณสมบัติผู้สอนที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๔.	โอกาสของการจัดการศึกษามีอย่างไรใน ๕ ด้านดังต่อไปนี้				
๔.๑	ท่านคิดว่า อะไรคือ โอกาส ด้านเนื้อหาสาระวิชาการที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๔.๒	ท่านคิดว่า อะไรคือ โอกาส ด้านการจัดการเรียนการสอนที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๔.๓	ท่านคิดว่า อะไรคือ โอกาส ด้านกิจกรรมการเรียนการสอนที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๔.๔	ท่านคิดว่า อะไรคือ โอกาส ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๔.๕	ท่านคิดว่า อะไรคือ โอกาส ด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอน				

	หลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา				
๔.๖	ท่านคิดว่า อะไรคือ โอกาส ด้านคุณสมบัติผู้สอน ที่ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรสาขาวิชาสันติ ศึกษา				

ลงชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ

วันที่



แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide)

เพื่อการศึกษาวิจัยหัวข้อเรื่อง แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ:

ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

.....

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้ จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการทำวิจัยเรื่อง แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยจะนำเทปบันทึกเสียงสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างมาถอดเทป สรุปประเด็นจากการสัมภาษณ์ที่เหมือนกันและแตกต่างกัน โดยนำข้อมูลเหล่านี้มาอธิบาย ตีความ วิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างเป็นระบบเพื่อจัดทำและนำเสนอเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป ผู้วิจัยใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดตอบคำถามตามความเป็นจริง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์จะเก็บเป็นความลับและใช้เพื่อประกอบในการทำวิจัยเท่านั้น โดยจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อผู้ให้สัมภาษณ์

กลุ่มที่ ๑ คณาจารย์ประจำหลักสูตร/เจ้าหน้าที่/นิสิตปริญญาเอกสาขาวิชาสันติศึกษา

แบบสัมภาษณ์แบ่งเป็น ๒ ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ-ฉายา/นามสกุล.....

๒. เชื้อชาติ.....อายุ.....ปี อายุพรรษา.....

๓. สถานที่ปฏิบัติงาน.....

๔. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง.....

๕. วัน/เวลาที่ให้สัมภาษณ์.....

๖. สถานที่.....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน และปัญหา ในการดำเนินงานของหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพ ตามหลักสูตรคุณวุฒิบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา การวิเคราะห์สภาพการจัดการการศึกษาหลักสูตร สาขาวิชาสันติศึกษา ด้วยการวิเคราะห์ SWOT วิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค โดยใช้ การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิรายบุคคล มีอย่างไรใน ๖ ด้าน ดังต่อไปนี้

๑. ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ
๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน
๓. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน
๔. ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา
๕. ด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษา
๖. ด้านคุณสมบัติของผู้สอน



แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide)

เพื่อการศึกษาวิจัยหัวข้อเรื่อง แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ:

ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

.....

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้ จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการทำวิจัยเรื่อง แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยจะนำเทปบันทึกเสียง สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างมาถอดเทป สรุปประเด็นจากการสัมภาษณ์ที่เหมือนกันและแตกต่างกัน โดยนำข้อมูลเหล่านี้มาอธิบาย ตีความ วิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างเป็นระบบเพื่อจัดทำและนำเสนอเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป ผู้วิจัยใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดตอบคำถามตามความเป็นจริง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์จะเก็บเป็นความลับและใช้เพื่อประกอบในการทำวิจัยเท่านั้น โดยจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อผู้ให้สัมภาษณ์

กลุ่มที่ ๒ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาผู้เชี่ยวชาญด้านพระไตรปิฎก และนักวิชาการ

แบบสัมภาษณ์แบ่งเป็น ๒ ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ-ฉายา/นามสกุล.....
๒. เชื้อชาติ.....อายุ.....ปี อายุพรรษา.....
๓. สถานที่ปฏิบัติงาน.....
๔. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง.....
๕. วัน/เวลาที่ให้สัมภาษณ์.....
๖. สถานที่.....

ตอนที่ ๒ แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ สาขาวิชาสันติศึกษา ควรเป็นอย่างไร

๑. ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ
๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน
๓. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน
๔. ด้านสื่อ อุปกรณ์ สนับสนุนการศึกษา
๕. ด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษา
๖. ด้านคุณสมบัติของผู้สอน

ขั้นตอน Focus Group ผู้ทรงคุณวุฒิ/นักวิชาการด้านสันติศึกษา/นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา เพื่อตรวจสอบความเหมาะสม และความเป็นไปได้ของแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรวิศวกรรมสันติภาพ ควรเป็นอย่างไร

๑. ด้านเนื้อหาสาระวิชาการ
๒. ด้านการจัดการเรียนการสอน
๓. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน
๔. ด้านสื่ออุปกรณ์สนับสนุนการศึกษา
๕. ด้านการวัดผลและประเมินผลการศึกษา
๖. ด้านคุณสมบัติของผู้สอน

Focus Group คำถามเพื่อการสนทนากลุ่ม

๑. แนวโน้มหลักสูตรที่พัฒนามีความเหมาะสมเพียงใด
๒. แนวโน้มหลักสูตรมีความเป็นไปได้ในการนำไปใช้เพียงใด
๓. ต้องพัฒนาด้านใดบ้างหรือส่วนใดบ้าง
๔. มีประโยชน์หรือไม่

ภาคผนวก ค

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก และรายนามผู้ร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ

นักปราชญ์ทางพุทธศาสนา และผู้เชี่ยวชาญด้านพระไตรปิฎก จำนวน ๔ รูป/คน

๑. พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. (สมจินต์ สมมาปญโญ) อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. พระราชวรเมธี, รศ.ดร. (ประสิทธิ์ พรหมรสี) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. (ขุนทอง สุวณณเมโธ) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. (สุทิตย์ อาภากรโ) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นักวิชาการจำนวน ๘ รูป/คน

๑. พระมหาสมบุญ ฐุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุญยากร), รศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์

นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร., อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร

ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาดุลย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗. ดร.อรชร ไกรจักร์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘. นายชลัท ประเทืองรัตนา อาจารย์ประจำสถาบันพระปกเกล้า

คณาจารย์/เจ้าหน้าที่/นิสิตปริญญาเอกสาขาวิชาสันติศึกษา

๑. พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. พระมหาदनัย อุปทุมโน นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. พระปราโมทย์ วาทโกวิโท นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. พระมหานพพร ปุณฺณชโย นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. พระมหาพลกฤษณ์ จิตเมธี นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗. ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘. ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร

ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๙. ดร.พูนสุข มาศรีงสรรค์ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๐. อาจารย์ชลัท ประเทืองรัตนา นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑. นายอภิชาติ อนันตประยูร นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๒. นางสาวผุสดี รุ่งเรืองผดุง นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๓. นางศรีลัดดา อุทัยรัตน์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๔. นายอมร กิจแขวงกุล นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕. นางสาวกัญญา ชาญกสิคุปต์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๖. นายธปภัค บุรณะสิงห์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๗. นางสาวสิรินาฏ พิมเสนาะ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๘. นายทวีชัย พลอามาศ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รายนามผู้เชี่ยวชาญร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะจำนวน ๗ รูป/คน ประกอบด้วย

๑. พระเมธาวิจารย์, รศ.ดร. (สุเทพ ปวิสิโก) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.

ผู้อำนวยการพุทธศาสนานานาชาติ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ศาสตราจารย์(พิเศษ).ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร์

ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. ผศ.ดร. อุทัย สติมั่น

อาจารย์ประจำหลักสูตรคณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

๕. ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาคุลย์

รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์

นานาชาติ

๖. ดร.ชนทอง วัฒนประดิษฐ์

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร์

ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗. ดร.อรชร ไกรจักร์

อาจารย์ประจำวิทยาลัยพุทธศาสตร์

มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ง

หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ



บันทึกข้อความ

แผนกสารบรรณ
สำนักงานอธิการบดี
รับที่... ๕๖
รับวันที่... ๑๖ พ.ศ. ๒๕๖๑
เวลา... ๑๕.๐๕ น.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขยะความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

กราบเรียน พระราชปริยัติกวี, ศ. ดร. อธิการบดี

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวิศวะกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อคุณูปการนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

เรียน อธิการบดี

เห็นควร...

(พระสุวรรณเมธารักษ์)

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

๖/๙๔/๖๑

(พระมหาธรรมา ธมฺมहाโส, รศ.ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๕๖/๑๙๙๖

(พระราชปริยัติกวี)

อธิการบดี

๑๕/๙๔/๖๑



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๓๕-๒๔๘-๕๕๐๓, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๘๙๘๘

E-mail: jprarepsana@gmail.com

นัศยา อ้อแสงชัย

สันติ ภิรมย์ น. ๑.



บันทึกข้อความ

งานสารบรรณ
สำนักงานอธิการบดี
(รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร)
เลขรับ... ๖๕๕
วันที่... ๖ พ.ย. ๖๖
เวลา... ๑๕.๕๖

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

กราบเรียน พระราชวรเมธี, รศ. ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชา เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนิตเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อคุณนิตนี้เป็นอย่างดี จึงขออนุญาตจากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส, รศ.ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๙๙-๙๒๔-๕๐๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๙-๙๒๔-๘๘๘๘

E-mail: p2acepsmr@gmail.com

พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส

(พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส)

รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร

๓/๑๑/๖๖

บัญชา อ้อแสงชัย

สมมติให้มา วันที่ ๑ < 6-15 พ.ย. >



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

กราบเรียน พระสุวรรณเมธากรณ์, ผศ. ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาคพิเศษ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณฐิณิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวिकासสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อคุณฐิณิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อเอื้อต่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหากษัตริย์ รมมมหาโส, รศ.ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๑. นิสิตสัมภาษณ์
น.อ.อ.อ.
ว.น.อ.อ.



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๓๕-๒๔๘-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘

E-mail: p.acepman@gmail.com



บันทึกข้อความ

สารบรรณ
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
เลขที่รับ ๑๗๕๕
วันที่ ๗ พ.ย. ๖๑
เรื่อง ๑๔.๕๑

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

กราบเรียน พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ. ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อคุณิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เชื่อกันว่า ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาพรชา ฐมมหาโส, รศ.ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

(พระสุธีรัตนบัณฑิต)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
พ. พ.อ. ร.



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๓๕-๒๔๘-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๕๕๐๑ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๘๘๘๘

E-mail: ๑๑๑๑๑๑๑๑@gmail.com

15.00 น.

๙๙๙๙ อ้อแสงชัย

สันติศึกษา



บันทึกข้อความ

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา	
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
เลขที่	มชอ
วันที่	ศ/๑๑/๒๑
เรื่อง	๑๕๖๙
ผู้รับ	จันทิโร

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่หนังสือพิมพ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

กราบเรียน พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนิตินันท์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวิศวะกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อคุณนิตินันท์ดังกล่าว จึงขออนุญาตเผยแพร่จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้สัตยาบันการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

เลขาธิการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.
(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
๑๐.../๓๐...๒๐



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๙๙-๙๒๔-๕๔๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๙-๙๒๔-๘๘๘๘

E-mail: pncepcapn@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขยความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

เรียน พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวิศกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๑๐ ธ.ค. ๖๑



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๙๙-๙๒๔-๕๕๐๓, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘

E-mail: peaceprince@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

เรียน พระมหาดนัย อุปทปนโน นักจัดการงานทั่วไปประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวิศวะกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

พร้อมแนบ ๑๐๗๗
10 ๗๗



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๓๕-๒๔๘-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๘๘๘

E-mail: p2acepsms@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๐๒



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

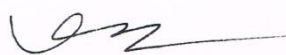
๒๑ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก
เรียน/เจริญพร พระปราโมทย์ วาทโกวิโท
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล ย้อยแสงชัย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕
นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนา
วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ประกอบด้วย
พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. และดร.ชั้นทอง วัฒนประดิษฐ์, โดยในการทำดุษฎีนิพนธ์เรื่องนี้
มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้
สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มี
ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็น
ผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการ
โดยตรง

จึงขออุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความ
อนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

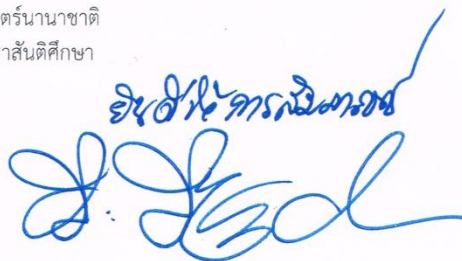


(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนนานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



ผู้ประสานงาน: นายบัญชา ย้อยแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘

7 09061

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๐๒



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก
เรียน/เจริญพร พระมหานพพร ปุณฺณชโย
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล ชัยแสงชัย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนา วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ประกอบด้วย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. และดร.ชั้นทอง วัฒนประดิษฐ์, โดยในการทำดุษฎีนิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการ โดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

เลขานุการอธิการบดี
ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

มีดทมิณินดิให้ข่อย

กับวิชัย

พระมหานพพร ปุณฺณชโย

140061

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา ชัยแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

เรียน/เจริญพร ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาศักยภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์ดังกล่าว จึงขออนุญาตจากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหากษัตริย์ มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์, รศ.ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๗๐๙๕ ร.๗๗๗

๑๐๖๙๓ ๑๑๖

๑๕๐ ๑๔๐๐๖๑

๑๐๗ ๑๒.๗๕-๑๓.๐๐๖

๒๕๖๑

๑๐๖๙๓ ๑๑๖ ๑๕๐ ๑๔๐๐๖๑ ๑๐๗ ๑๒.๗๕-๑๓.๐๐๖



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๓๕-๒๔๘-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๘๔๘๘

E-mail: paaacepmr@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขยะความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนิตินิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อคุณนิตินิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เนื่องการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหารัชา รมมหาโส, รศ.ดร.)

เลขาธิการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

19 ต.ค. 61



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๓๕-๒๔๘-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๘๘๘

E-mail: paeaceprn1@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

กราบเรียน ผศ.ดร. สานุ มหัทธนาตุลย์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาศักยภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

เลขาธิการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ได้ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๑

ดร. อธิคุณ
๒๕ กย. ๖๑



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๓๕-๒๔๘-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๘๘๘๘

E-mail: peacepsmcu@gmail.com



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

เรียน/เจริญพร ดร.พูนสุข มาศรีสรณ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวิศวะกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์ดังกล่าว จึงขออนุญาตเผยแพร่จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาทรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

เลขาธิการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๙๙-๙๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘

E-mail: p.acepsm@gmail.com

17 ๙๑๖1

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๐๒



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก
เรียน/เจริญพร นายชลัท ประเทืองรัตน
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕
นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนิตินิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนา
วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมคุณนิตินิพนธ์ ประกอบด้วย
พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. และดร.ชนทอง วัฒนประดิษฐ์, โดยในการทำคุณนิตินิพนธ์เรื่องนี้
มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้
สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มี
ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็น
ผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการ
โดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความ
อนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

เจ้าพระยา

13 ๐๐๖

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๘๘๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๐๒



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก
เรียน/เจริญพร นายอภิสิทธิ์ อนันตประยูร
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล ย้อแสงชัย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕
นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนา
วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ประกอบด้วย
พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. และดร.ชนทอง วัฒนประดิษฐ์, โดยในการทำดุษฎีนิพนธ์เรื่องนี้
มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้
สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มี
ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็น
ผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการ
โดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความ
อนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ย้อแสงชัย

๖๓๑๖

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา ย้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๘๘๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๐๒



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก
เรียน/เจริญพร นางสาวผุสดี รุ่งเรืองผดุง
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล ฮ่อแสงชัย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการเรื่อง “รูปแบบการพัฒนา วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการ ประกอบด้วย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. และดร.ชนทอง วัฒนะประดิษฐ์, โดยในการทำคุณูปการเรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการ โดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

19 ๐๗ ๖๑

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา ฮ่อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๐๒



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก
เรียน/เจริญพร นางศรีลัดดา อุทัยรัตน์
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล ย้อยแสงชัย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการเรื่อง “รูปแบบการพัฒนา วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการ ประกอบด้วย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. และดร. ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์, โดยในการทำคุณูปการเรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการ โดยตรง

จึงขอเสนอขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ.ดร.)

เลขานุการอธิการบดี
ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ในโอกาสที่

๑๙ ๑๐ ๖๑

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา ย้อยแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๔๘๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๐๒



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอง่วงน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก
เรียน/เจริญพร นายอมร กิจเชวงกุล
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล ย้อแสงชัย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕
นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการเรื่อง “รูปแบบการพัฒนา
วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการ ประกอบด้วย
พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. และดร.ชนทอง วัฒนประดิษฐ์, โดยในการทำคุณูปการเรื่องนี้
มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้
สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มี
ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมหาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็น
ผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการ
โดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความ
อนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

8 070 61

อนงค์ วิมลคุณ
ไม่พบ
อมรเชวงกุล

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา ย้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๔๘๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๐๒



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก
เรียน/เจริญพร นางสุกัญญา ชาญกลีคุปต์
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล ชัยแสงชัย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕
นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนา
วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ประกอบด้วย
พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. และดร.ชั้นทอง วัฒนประดิษฐ์, โดยในการทำดุษฎีนิพนธ์เรื่องนี้
มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้
สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มี
ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็น
ผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการ
โดยตรง

จึงขออโนโมนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความ
อนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

16 ๓๑ 61

อ.เนติวิทย์

รศ.สุกัญญา
(อ.สุกัญญา ชาญกลีคุปต์)

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา ชัยแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๐๒



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๑ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก
 เรียน/เจริญพร นายธวัช บวรณะสิงห์
 สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕
 นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนา
 วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษา
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์ ประกอบด้วย
 พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. และดร.ชั้นทอง วัฒนประดิษฐ์, โดยในการทำคุณิพนธ์เรื่องนี้
 มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้
 สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มี
 ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็น
 ผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการ
 โดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความ
 อนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ยื่นให้สัมภาษณ์เชิงลึก

21 ๐๑๐ 61

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๙๘

วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

เรียน/เจริญพร นางสาวสิรินาฏ พิมเสนาะ เจ้าหน้าที่บัญชีประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาศักยภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทางหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้พระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขอกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา



โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๓๕-๔๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๘๘๘

E-mail: prapadepan@gmail.com

อธิการบดีมหาวิทยาลัย

ศิริพงษ์ ดิมเตชะ

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๑๐๒



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เชิงลึก
เรียน/เจริญพร นายทวีชัย พลอมาตย์
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นายบัญชา นามสกุล อ้อแสงชัย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๘๕ นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนิตินิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนา วิศวกรสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ: ศึกษากรณีหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมคุณนิตินิพนธ์ ประกอบด้วย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. และดร.ชั้นทอง วัฒนประดิษฐ์, โดยในการทำคุณนิตินิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกจากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกแก่นิสิต ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการ โดยตรง

จึงขออุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี



(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ. ดร.)

เลขานุการอธิการบดี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

พงศ์ ใจดี สภาองค์กร

ทางที่กล่าว ขันนา

เลขที่ ๖๐๖ ๗๖

ทศ. พช.๑๓๓๓๔-

ผู้ประสานงาน: นายบัญชา อ้อแสงชัย นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๔๒๔-๘๙๘๘

ภาคผนวก จ

ภาพถ่ายสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
และสนทนากลุ่มเฉพาะในการวิจัย



พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
ณ ห้องทำงานอธิการบดี สำนักงานอธิการบดี มจร วังน้อย



พระราชวรเมธี, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
ณ ห้องทำงานรองอธิการบดี สำนักงานอธิการบดี มจร วังน้อย



พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
ณ ห้องทำงานรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มจร วังน้อย



พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
ณ วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร



พระมหาสมปурณ์ วุฑฒิภิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ ห้องทำงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มจร วังน้อย



พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ สำนักงานหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย



พระมหาดนัย อุปาตฺตโน นักจัดการงานทั่วไปประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ สำนักงานหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย



พระปราโมทย์ วาทโกวิโท นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ สำนักงานหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย



พระมหานพพร ปุณฺณชโย นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ ห้องพุทธเมตตาหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย



พระมหาพลกฤษณ์ ฐิตเมธี นักจัดการงานทั่วไปประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ สำนักงานหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย



ศ.(พิเศษ)ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ สำนักงานหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย



ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ สำนักงานหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย



ดร.พูนสุข มาศรีรังสรรค์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ บ้านเลขที่ ๓๙-๔๑ ซอยวิภาวดี ๑๖/๔๑ ถนนวิภาวดีรังสิต แขวง/เขตดินแดง กรุงเทพมหานคร



นายชลัท ประเทืองรัตนนา, อาจารย์ประจำสถาบันพระปกเกล้า
๖ ธันวาคม ๒๕๖๑
ณ สำนักงานสถาบันพระปกเกล้า ศูนย์ราชการแจ้งวัฒนะ



ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาคุลย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
ณ สำนักงานวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ มจร วังน้อย



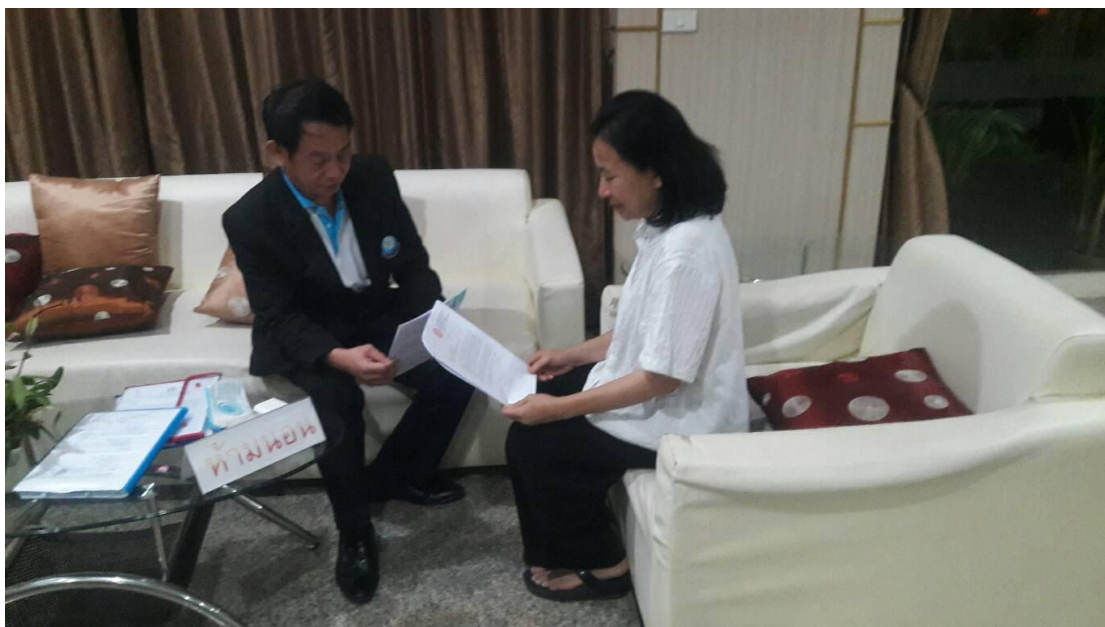
นายชลัท ประเทืองรัตนานิ สิตปริญญากอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ สำนักงานสถาบันพระปกเกล้า ศูนย์ราชการแจ้งวัฒนะ



นายอภิชาติ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ สำนักงานหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย



นางสาวมุสดี รุ่งเรืองผดุง นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ อาคาร ๙๒ มจร วังน้อย



นางศรีลัดดา อุทัยรัตน์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ อาคาร ๙๒ มจร วังน้อย



นายอมร กิจเชวงกุล นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๘ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ ห้องพุทธเมตตาหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย



นางสาวสิรินาฏ พิมเสนาะ เจ้าหน้าที่บัญชีประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ สำนักงานหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย



นางสุกัญญา ชาญกลีคุปต์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ อาคาร IBSC มจร วังน้อย



นายรพีภัค บุรณะสิงห์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ อาคาร IBSC มจร วังน้อย



นายทวีชัย พลอามาตย์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา คณะบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑
ณ ห้องพุทธเมตตาหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย

ภาพการสนทนากลุ่มเฉพาะ



ภาพการสนทนากลุ่ม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๗ ธันวาคม ๒๕๖๑

ณ ห้องพุทธเมตตาหลักสูตรสันติศึกษา มจร วังน้อย



ภาพประชาพิจารณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

ณ อาคารพุทธศาสนานานาชาติ มจร วังน้อย



ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-นามสกุล : นายบัญชา อ้อแสงชัย
- วัน เดือน ปี เกิด : ๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๖
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๔๙/๑๔๓ หมู่ ๔ ถนนปทุม-สามโคก ตำบลสามโคก
อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๖๐
- ประวัติการศึกษา : ปี ๒๕๓๗ วิศวกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา อสบ.ก่อสร้าง
มหาวิทยาลัยศรีปทุม
- : ปี ๒๕๔๖ บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ประวัติการฝึกอบรม : จ.ค. ปี ๒๕๔๓ อบรมพัฒนาซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์
๑๒๐๐ ชั่วโมง ศูนย์เรียนรู้หลวง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- : จ.ค. ปี ๒๕๕๔ ปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ณ แคมป์สน
จังหวัดเพชรบูรณ์
- : ม.ค. ปี ๒๕๖๐ ปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ณ วัดท่าคอยนาง
จังหวัดศรีสะเกษ
- : มี.ค. ปี ๒๕๖๐ ปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ณ วัดท่าคอยนาง
จังหวัดศรีสะเกษ
- : จ.ค. ปี ๒๕๖๐ ปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ณ มหาจุฬาลงกรณ
จังหวัดนครราชสีมา
- : ม.ค. ปี ๒๕๖๑ ปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ณ วัดท่าคอยนาง
จังหวัดศรีสะเกษ
- : เม.ย.ปี ๒๕๖๑ ปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ณ วัดท่าคอยนาง
จังหวัดศรีสะเกษ
- ประวัติการทำงาน : ปี ๒๕๒๙-๒๕๓๗ บริษัท ออานาผลวัฒนา จำกัด วางท่อร้อยสายโทรศัพท์
ใต้ดิน หน่วยงานขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย บริษัท เทเลคอม
เอเชีย ซูมิโตโม ทีเอ็มเอ็น คอมซิส ล็อกซ์เล่ท์ ฯลฯ
- : ปี ๒๕๓๗-๒๕๕๗ บริษัท โชคพูนผล คอนสตรัคชั่น จำกัด วางท่อร้อย
สายโทรศัพท์ใต้ดินหน่วยงานบริษัท ฟรุกว่า อิตาชิ ล็อกซ์เล่ท์ สากลฯ
- : ปี ๒๕๕๗-๒๕๖๑ บริษัท ซีทีเอนเตอร์เนชั่นแนล จำกัด ผลิตจำหน่าย
เคเบิลใยแก้วนำแสงโรงงานแหลมฉบัง สำนักงานถนนรัชดา